

11-C-212

SBORNÍK

FILOZOFICKEJ FAKULTY

university Komenského
v Bratislave.

Redigovali:

† prof. dr. JÁN HEIDLER obor historický
a prof. dr. MILOŠ WEINGART obor filologický.

Ročník I. Číslo 13.

O B S A H:

Prof. Dr. ALBERT PRAŽÁK: Slovenská otázka v době J. M. Hurbana.

V BRATISLAVE 1923.

Vydala
FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERSITY KOMENSKÉHO
s podporou
MINISTERSTVA ŠKOLSTVA A NÁRODNEJ OSVETY.

Tlačou Štátnej tlačiarne v Prahe.

SBORNÍK

FILOZOFICKÉ FAKULTY

UNIVERSITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVĚ.
ROČNÍK I. ČÍSLO 13.

PROF. DR. ALBERT PRAŽÁK:

SLOVENSKÁ OTÁZKA

V DOBĚ J. M. HURBANA

Knihovna
oddělení
kol. J. Vážného
Zdravice

Albert Pražák

V BRATISLAVĚ 1923.

VYDALA FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERSITY KOMENSKÉHO
S PODPOROU MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY.

TISKEM STÁTNÍ TISKÁRNY V PRAZE.

PAMÁTCE
JANA HEIDLER A.

V září r. 1917 seznámil jsem se v rychlíku z Vídně do Pešti s redaktorem „Budapesti Hirlapu“, jenž tehdy vojančil v Praze. Byla řeč o Česích a Slovácích, o českém nároku na Slovensko i o osnovaném československém osvobození, při čemž můj spulucestovatel šmahem odmítal moje názory i moje naděje. Přesvědčen o německo-maďarském vítězství naopak mi svěřoval vládní úmysl poněmčiti Čechy a dopomaďarštiti Slováky. Po válce bude prý provedena Tiszova osnova: mezi Moravou a Uhrami vytvoří se třicetikilometrový pás maďarských „vítězů“, jimž budou dány vyvlastněné slovenské pozemky; na Slovensku budou v uvědomělých slovenských obcích provedeny maďarské kolonisace: maďarisace bude tu všude tak úsilná, že při naprostém osamění Slováků od Čechů bude brzká naděje na naprosté přemožení slovenského národního živlu. Čechové mimo to nebudou ani moci Slovákům pomáhati, poněvadž v Čechách a na Moravě budou zavedeny osvědčené odnárodňovací praktiky maďarské a s českými zeměmi bude naloženo jako s pruskou kolonií: poštovní, železniční, berní, soudní a politické úřady budou osazeny Prušáky, národní spolky, universita a vyšší školy budou zrušeny, čeští úředníci budou překládáni do hornoněmeckých území, — bude to pozvolný konec Čechů a naprostý konec Slováků.

Naše debata po tomto odhaleném úmyslu byla přirozeně oboustranně rozhodnější a já jsem trval i dále na svém názoru a na své naději, poukazuje na zřejmou nemožnost plné německo-maďarské výhry i na vzdornost československého kmene. Redaktor „Budapesti Hirlapu“ nedal se však nijak přesvědčiti a rozhovor skončil tvrzením: i kdyby prý se stalo nemožné možným a kdyby opravdu připadlo několik slovenských stolic Čechům, Maďaři nesnesou na dlouho této změny. Napnou svůj diplomatický a organizační talent, pobouří cizinu, zorganizují irredentu a zkalí všemožně československý vztah tendenčním tiskem i suggestivní agitací od osoby k osobě, již nepoznatelně provedou Maďaři a Maďaroni usedlí na ev. uvolněném Slovensku. Proti Čechům bude vznikat maďarskou péčí zvolna i slovenská fronta a živným pramenem jí bude Pešť. K těmto účelům posvěti Maďaři všechny prostředky.

Na konečná slova této debaty a na obdobná pozdější tvrzení i jiných Maďarů, proslovovaná v témže smyslu ještě před převratem, vzpomínal jsem již mnohokrát a myslím na ně jmeno-

vitě nyní, kdy z Pešti vychází *slovenská* kniha J. Podhradského o J. M. Hurbanovi. Po protičeských letácích, časopisech i knihách dochází k oslavné publikaci o slovenském vůdci, jenž byl Maďary proklínán a za přichylnost k němuž byli Slováci do převratu zavíráni: publikace jistě na výsost podezřelá a — jak dokáží — opravdu jen rafinovaný článek oně iredentistické protičeské osnovy maďarské, kterou v duchu utkával již r. 1917 v budapeštském rychlíku příliš hovorný redaktor „Budapesti Hirrapu“.

JOSEF MILOSLAV HURBAN

V PODÁNÍ JIŘÍHO PODHRADSKÉHO.

V Budapešti vždy účinkovaly tiskové fondy v maďarský prospěch. Ze jmění zkonfiskované Slovenské Matice byly vydávány slovenské maďaronské tiskoviny na duchovní pomáďarštění slovenského lidu a na zostuzení slovenské vůdčí myšlenky. Štúr, Hurban, Hodža a jejich následovníci byli v těchto tiskovinách v klatbě a každý příklon k jejich myšlení byl výstražně provázen pohrůzkami trestu. Vše, co Slováky jen zdaleka vedlo k povědomí jazykovému a národnímu a co jen poněkud uvolňovalo politickou maďarskou obruč, bylo označováno za zemdžradu. Každý navázaný styk s Čechy a Prahou, jenž tuto obruč uvolňoval, byl sledován s pozorností až křiklavou a s příslibem soudu a vězení.

Převratem změnila se jen forma tohoto maďarského postupu. Maďari v duchu jsou titíž nepřátelé všeho slovenského. Idea velkých maďarských Uher jim v mysli utkvěla, jen exekutiva její na slovenském pomezí jest čl. státem znemožněna. Proto zvolena nová metoda. Bojuvati proti osvoboditeli a lísati se k osvobozenému, jenž byl dříve huben. Není to nic jiného, než stará maďarská praktika, osvědčená jmenovitě v období čl. rozkolu. Maďari ve svém nynějším státě oloupili sice slovenskou menšinu o všechna politická a kulturní práva, ale přes to by Slovákům v československém státě, svrchovaným pánům v jejich osvobozené zemi a spoluvládcům i v ostatních českých zemích, rádi namluvili, jakoby jejich politická a kulturní práva nebyla dosti zaručena a jakoby pro ně bylo třeba — peštského protektora. Třebas Maďari po staletí Slováky v těchto právech nejkřutěji zkracovali a pro každou jejich obranu je na smrt sužovali, přece dnes tato práva fanaticky kultivují a fanatismem tohoto kultu pokoušejí se brojiti proti hlavní překážce slovenské nové poroby — proti Čechům a uvědomělým Slovákům, dějinný paradox jistě jedinečný. V tomto smyslu Maďari násilně přehodnocují či spíše na rub převracejí všechny hodnoty. Co dříve pokládali za handru, dnes prohlašují fetišem. Z mučeničků, jež dříve křižovali pro vyslovené slovenské přesvědčení, dnes dělají

demonstrační předobrazy národní světeckosti, jež sami vyznávají: tartufferie opravdu jen mezi Maďary možná.

A tak co dříve bylo namířeno proti slovenskosti horních Uher, nyní má cílem zmar československého sjednocení. Tiskové fondy, snad docela i zbylé peníze z konfiskované Slovenské Matice, věnovány pro nový čl. rozkol pod heslem agitace pro slovenskost Slovenska, ve skutečnosti však na oslabení československého souručenství.

V tomto znamení jest pojata i slovenská publikace „Jozef Miloslav Hurban a jeho borba proti Čechom a Českoslovákcom v časopise „Slovenskeje Pohladi“ r. 1846“, již v peštském „Slováku“ otiskoval a koncem r. 1922 v Budapešti vydal člen maďarské propagační kanceláře *Juraj Podhradský*. Kniha má patnáct tiskových archů, formát kapesní, snadno přenosný, a stojí 40 našich haléřů. Tyto vnější podezřelé okolnosti neslibují věcného, nestranného obsahu a kniha ho také opravdu nemá. Přes to je nutno, aby byla vědecky prozkoumána a aby byl pozorným rozbořem odhalen její základní účel: pod maskou zdánlivé věcnosti, vědecké methodičnosti a pod rafinovaně seskupenými doklady propagovati politický záměr, o němž byla již svrchu řeč a jehož posledním smyslem jest rozrušiti a porušiti poměr československý. Na tento smysl narazí sice zasvěcený čtenář okamžitě, ale běžnému pozorovateli přece jen leckde uchází. Proto a pak že jest tato kniha zrovna klasickým dokladem maďarské vědecké i politické hypokrise, věnuji jí zevrubnou pozornost.

Podhradský vydává tu vlastně nově t. č. nečasovou Hurbanovu kritiku českých „Hlasů o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravy a Slováky“, otištěnou ve „Slovenských Pohladech“ r. 1846 (I. 1, 35 a d.) a vydanou i separátně v Uherské Skalici u Škarnicla pod názvem „Českeje hlasi proti slovenčine“. Na tomto vydání samém by celkem nezáleželo, třebaš že slovenský dnešek by potřeboval především přetisku Hurbanových prací jiných a třebaš že tato Hurbanova kritika byla pokládána Hurbanem za překonanou a odbytou již za slovenského povstání r. 1848. Podezřelým tu je psychologický moment dneška, pro jehož zmatení vydává se Hurbanův projev, vzniklý episodicky v neklidné chvíli, a pak to, že v něm zdůrazňují se některé výroky, jež Hurban později vyvrátil životem i literární praxí i vlastními korekturami sám. Podezřelá jest i vydavatelská metoda, jež z projevů doby, organicky souvisejících, vyjímá jen jeden článek, isuluje jej a jeho závěry pak generalisuje pro celou dobu i pro její vůdčí osobnosti. Podhradský sice k vydání napsal úvod i četné poznámky, ale to jest jen písek do očí, jenž má nánosem zřejmých nepravd účinně tendenčního přetisku Hurbanovy kritiky zvýšiti a pravdu zcela zatemniti.

Vysvitne to dostatečně již z pouhé stručné reprodukce úvodu Podhradského.

Podhradský tvrdí, že Hurbanův život a dílo byly dotud falešně představovány a že proti těmto falešným představám chce Hurbana podati podle pravdy a na základě nepodvratných faktů a událostí. Hurban, jenž prožil prý život blaženě v Hlubokém, po celý život bránil slovenské myšlenky a osobitosti. Půl století se rval s Čechy, měl neshody i s Němci a Maďary, a při tom nikdy národu nezaprodal. Pokud měl rozbroy s Maďary, šlo tu vždy jen o různé kulturní a hmotné výhody pro lid, o úlevu slovenské duševní a hmotné bídy, ale jen v rámci společné a drahé uherské vlasti. Hurban byl si vědom toho, že Slováci a Maďaři jsou na sebe odkázáni a že jen společně se mohou vyvíjeti. S Čechy však zápasil na život a na smrt. Předvídal, že české snahy a české hmotářstvo by zničily Slováky naprosto a setřely je s povrchu země. Proto Slováci v Hurbanovi musí uctívati neodhodlanějšího výbojce slovenských osamostatňovacích snah, protože on způsobil úplné odtržení se od Čechů a svou polemikou porazil všechny tehdejší Čechoslováky. Dokázal, že slovenština byla v Uhrách potlačována jen proto, že Slováci — upokojeni ve své činnosti českými modlitbami a postillami — nezatoužili po svém kmenovém a národně-politickém životě a ustavičně snili jen o Husitech a Českých bratřích, o Kralické bibli a o jednotě s Čechy. Dovedl se vzepřítí českým ztřeštěncům a v tomto postoji setrval až do konce, jak ukazují všechny jeho skutky a výpovědi. O Hurbanovi existuje literárně-historický falsifikát, podle něhož Hurban prý později, zvláště v sedmdesátých letech, zaprodal své původní stanovisko. Toto falsum je nutno opravit. Hurban po liptovsko-svatomikulášském shromáždění na pražském slovanském sjezdu r. 1848 spolu se Štúrem a Hodžou chtěl jen obranu slovenské národnosti a naprosto ne poruchu tisícileté politické formy. Věřil, že Maďaři jí poskytnou a že nelze bojovati tedy proti nim. V „Písniích“ r. 1861 brojil proti rozdělení Slováků a Maďarů a horoval pro uherskou vlast. O Čechách nikdy takto nezapíval a nikdy takto nehovořil ani nepsal. V stáří horoval pro slovenskou mravnost, duševní čistotu, pro idealismus, osobitost a bránil jich proti české hrabivosti, českému materialismu a mravnímu úpadku. Stačí jen pročísti v životopise Štúrově jeho polemiku s Vlčkem pro jeho „Literaturu na Slovensku“, aby to bylo patrné. Není divu, že se Vlčkovi nelíbil tento národní velikán, tento bojovník národního obrození a vůdčí spoluzápasník Štúrův v boji proti Čechům. Polemika s Vlčkem jest jasným dokladem, že Hurban svého názoru na československý poměr nezměnil.

Hurbana sama nelze ovšem dobře pochopiti beze studia minulosti. Při tom není zapomenouti, že slovenská řeč tři sta let trpěla pod tlakem cizího vetřelce — jazyka českého. Teprve v le-

tech 1830—1850 vstala z mrtvých a svrhla jařmo bibličtiny, donesené českými příchozími na Slovensko v XV. a XVII. století. Nedouci z „čechůnského“ tábora pokládají slovenskou řeč z podlých a osobních zájmů za umělý výtvar novějších časů. Chtějí se tím zalíbiti Čechům v nynější čsl. republice. Toto komické mínění je tak sprosté, že nelze se jím obíratí bez újmy vědeckého studia. Proti nim lze citovati i Škultétyho i Vlčka i četné staré slovenské památky. Slovenský jazyk panoval mezi Torysou a Váhem, mezi Dunajem a Tatrou nepřeměnně a nepřetržitě, právě tak, jako panoval od prvního osídlení Slovenska Slováky. Panoval jako živý jazyk mezi pospolitým lidem a kde jen mohl, pronikal i do českého jazyka. V těchto dobách českého kulturního útlaku Slováků ani na okamžik nebyl přerušen výborný přátelský vztah mezi slovenským a maďarským lidem. Slováci a Maďaři spolupracovali, na rovině i v Tatrách byl jeden duch. Bylo to skutečné pobratimství jako mezi nejbližšími pokrevními. O československé vzájemnosti nebylo ani slechu. Nebyla ani možná, protože vše, co bylo české, utlačovalo všecko, co bylo slovenské. V těchto časech cítili Slováci solidaritu s Maďary a ne s Čechy a s Moravany. Bernolák vyvedl konečně Slováky z babilonského zajetí cizí české řeči a za ním šlo stále víc a více oduševněných slovenských národovců (národniarov). Tento zápas s Čechy a s Čechoslováky byl nejprudší kolem r. 1840 a skončil v onom desetiletí úplným vítězstvím národního slovenského stanoviska. Hurban stál v tomto krutém zápase, podobném vichřici, pevně a neohroženě jako obr a jako rytíř bez hany a bázně. Jeho zásluhou vzkřísil se slovenský národ ze zdánlivé smrti a účastnil se vyšší všeobecné vzdělanosti, protože se mu k ní slovenštinou rozevřela široká brána. Češi se postavili proti tomu, a co bylo nejhanebnější, již tehdy dali se najmouti za jidášský groš někteří chorobně žárliví Čechoslováci slovenského původu, kteří Čechům ve vražedné protislovenské práci pomáhali. Byli to především Šafařík a Kollár, kteří spolu s Čechy napadli Slováky knihou „Hlasové“, kypící hněvem a postrádající všeho vážného vědeckého podkladu. Ačkoliv Šafařík a Kollár nedlouho před tím s celou oddaností pracovali o slovenské samobytnosti, přece nyní přešli na falešné koleje československosti a zapřeli z hmotných a sobeckých zájmů svůj kmen. Šafařík jako kustod pražské universitní knihovny si docela počestil i jméno. Kollár nadával slovenské řeči, jako jí nadávají dnešní Čechoslováci, — jidášši slovenského národa. Snad činil tak z duševní nenormálnosti, snad zváben českou intrikou. Kollár a Šafařík se obrátili ve chvíli znovuzrození jediní proti slovenskému kmeni, ale dostali takovou odpověď od Hurbana, že nevěděli se hanbou a potupou kde skrýt. Hurban tak rozhodně udeřil na celou československou theorii, že se navždy rozpadla a zmizela ze zdravého slovenského ovzduší. V tom jest nesmírný význam a epochální

důležitost Hurbanovy polemiky. Hurbanův článek podobá se chromnému božímu chrámu. Vyniká ostrou dialektikou a logikou a podvrací všechny důvody. Dosud se o něm málo psalo, — nejnověji se ho dotkl celkem chybně, předpojatě, vědecky neobjektivně a stranně se stanoviska československého Milan Hodža. Podhradský sice Hodžovy knihy nečetl, ale přísně vědecký úsudek Škultétyho mu podvrátil naprosto cenu Hodžova mínění.

Slováci jen Hurbanovi mohou děkovati, že dnes slovensky píší a cítí. V jeho svatém boji musila zvítěziti svatá slovenská pravda. Slovenská řeč a literatura, jakmile se zbavila českého škodného vlivu, vyšvihla se v krátkém čase na tak vysoký stupeň, že se jí právem podívovali a podivují všichni národové a vzdělání lidé celé Evropy. Za tento vývoj a za tuto slávu mohou děkovati Slováci jen těm mužům, kteří slovenské řeči a národnosti obránili proti českým a československým zkázonosným snahám a vypudili ze Slovenska i cizí českou řeč i počestovatele Slovenska. Dnešní doba se skoro úplně podobá minulé. Čechoslovakismus, cizí slovo, cizí mravy hrozí Slovákům jako r. 1840. S české strany hrozí Slovákům úplné zahynutí. V tomto smutném položení lze síly čerpati ze slavných tradic a z činů velikých slovenských mužů, kteří neohroženě a nepodvratně zastávali národní věc. Jako tehdy, tak i nyní musí padnouti nynější Čechoslováci — Šrobárovcí, Pražákovci, Hodžovci a jiní. Podhradský dává proto na rozloučenou svému čtenáři Hurbanův někdejší pokyn, namířený proti „Hlasům“: „Slovenský kmen je už raz prebudený, a ako taký má svoju cestu, po ktorej ho nie Praha, ale jeho vlastný dobrý genius sprevádzať bude.“ Podhradského konečné přání a i přání jeho knihy dodává: „Nech je tomu tak!“

Úvod Podhradského jest psán zřejmě apodikticky a suggestivně. Je naplněn hlaholnou láskou ke slovenské řeči a k Slovákům, jaká z Pešti nikdy nezazněla za všechna staletí jejich panstva nad Slováky a jaká by vynesla před pěti lety autorovi při nejmenším několik let vácovského vězení. Tato hlaholnost při kritické konfrontaci vědecké pravdy s Podhradského tendencí i při běžné paralele dnešní slovenské skutečnosti a slovenského útlaku pod Maďary demaskuje se ovšem okamžitě jako obratné vnadidlo maďarských ptáčníků na někoho, kdo z jejich osidel vyvázl. Podhradský na půl sta stránek vepsal tolik kulatých a ohebných slov a ustrojil tolik pružných a záludných vět, že plně zatemnil základní smysl slovenského jazykového osamostatňování a zkrešlil při tom svévolně všechny účastníky. A to všechno jen pro nový pokus osnovaného a úsilně podněcovaného slovenského odvratu od Prahy k Pešti! Jak rafinovaná jest Podhradského metoda a jak politicky tartuffovské jest jeho stanovisko, ukáže rozbor několika tvrzení o Hurbanově životě a díle,

o Hurbanově poměru k Maďarům a k Čechům, rozbor tehdejších poměrů politických i nových dalších akcí o češtinu a slovenštinu na Slovensku, revise užitě literatury o Hurbanovi a čl. rozkolu a konečně i kritika některých jiných předpokladů a závěrů Podhradského, založených na úmyslně falešných praemisách za cílem napřed daným a vědomě chtěným. Zevrubné ohledání těchto myšlenkových pásem a konfrontace jeho výsledků s thesemi Podhradského neodvolatelně usvědčí autora z úmyslů neslovenských a odhalí vlastní smysl jeho práce, t. j. službu Maďarům.

JOSEF MILOSLAV HURBAN PODLE SKUTEČNOSTI.

A. DATA ŽIVOTOPISNÁ.

Juraj Podhradský neobírá se mnoho Hurbanovým životem. Tento život nehodil se tendenci jeho spisku. Ale přes to čekali byste, že aspoň pro zdání objektivitu dotkne se Hurbanových sporů se Zayem o Unii, jeho politické činnosti r. 1848 a r. 1849, jeho účasti na Memorandu a konečně jeho kritiky maďarských zákonů r. 1868, za niž byl žalařován. Podhradský, jenž dosavadním badatelům o Hurbanovi vytýkal „falsifikáty“, dopouští se falsifikátu sám a všechny Hurbanovy srážky s Maďary i jejich děsivé následky prostě *umlčuje*. O Hurbanově farářství v Hlubokém mluví docela i *nepravdu*, čině z něho jakousi životní idylu: „H ... (po Dobrosoli) ... v Hlbokom *blaženě* účinkoval do svojej smrti“ (str. 3.).

Uvedu několik dokladů, kterak se Hurbanovi v Hlubokém „blaženě“ žilo a pracovalo:

I. V létech čtyřicátých účastnil se J. M. Hurban deputace do Vídně na slovenskou ochranu proti maďarisaci i aby vymohl povolení na vydávání slovenských novin. Maďaři chtěli se mu za to pomstít a našli si příležitost v Hurbanově spise proti Zayově lutheránsko-kalvínské unii, kterou Hurban zdánlivě z církevních, ve skutečnosti z národnostních příčin zamíтал. Hurban popsal maďarskou akci sám (Sl. Pohl., III., 87 a d.): vyložil, že měl býti za svůj odpor vůči Zayovi složen z úřadu; jeho protivník Schimko na Zayův pokyn sestavil citáty z Hurbanových článků a chtěl jimi z Hurbana udělati buřiče proti krajským zákonům, církevního rozkolníka a zrádce uherské vlasti; distriktuální konvent, konaný v Bratislavě dne 15. července r. 1846, obžaloval jej, že v Zrcadle Slovenska, v Cestě Slováka, v Nitře a v Unii tupil Maďary; v seniorátním konventě rozpoutali proti Hurbanovi bouři jeho církevní bratři Teszák, Klszák, Zelenay, Konrád Mišo a Stelzer. Hurban by byl odsouzen a zbaven chleba, kdyby se byl neodvolal „a conventu districtuali male informato ad conventum districtualem melius informandum“ a kdyby se mu byl nezdařil důkaz, že uherská hierarchie se stává politarchií, že synkretismus Zayův je nábožensky škodlivý a že jeho „unia miscet quadrata rotundis“. Ve

svém rukopisném Denníku Novinářském (sv. 2.) prozradil, že Zay v církvi koná úlohu danou Košutem a že jeho polemický spis proti Hurbanově Unii, sosnovaný s farářem Karlem Adamišem, má pozadí jen politické.

Tato bouřná a hořká Hurbanova léta zápasu se Zayem pokračovala později v jiné formě i za bojů o církevní patent na konci let padesátých a na počátku let šedesátých, a z Hurbanova života činila vše jiné, nežli — život blažený.

II. R. 1848 chtěl Hurban i pro Slováky těžiti z udělené konstituce. Na schůzi v L. sv. Mikuláši a v Čachticích žádal o politická a kulturní práva slovenského lidu. Dříve než dojel domů, stíhali ho Maďaři zatykačem, a když ujel do Prahy a na slovenském sjezdě celkem loyálně opakoval tentýž požadavek, za nějž sliboval Maďarům i uherský loyální patriotism, slíbili mu Maďaři šibenici. Když Maďaři na obranu svých práv povstali a na Hurbanovu výzvu i Slováci dali se v zápas za politická práva svých krajů, byl Hurban osočován, špiněn, konečně odsouzen k smrti a na jeho hlavu vypsána cena.

Několik dokladů dosvědčí *maďarský úklad o Hurbanův život* průkazně:

a) dopisy rodinné: Anna Hurbanová dopsala v létě r. 1848 muži do Záhřeby, že ti „lotři“ po něm pasou, a dne 29. října r. 1848 oznámila mu: „ti lotři na Tebe zas šest sto dukátů vyložili. Daj si pozor! Na železnici bys nebyl dost jistý. I po Morave je plno špiónov maďarskich“. J. M. Hurban potvrdil své ženě z Turčanských Mošovců dne 13. ledna 1849, jak Maďaři proti němu agitují a jak jej očerňují jako nejhroznějšího tyrana.

Z Hurbanovy stížnosti hr. Forgachovi dne 7. července 1849 vyplývá, že v Březové r. 1848 pokusil se maďarský najatec Gavora (Javoreck) *zavražditi Hurbana* a skutečně že po něm *střelil*. Podobný pokus se stal v Prievidzi.

Košutův list (Kossuth Hirlap) dne 19. října r. 1848, č. 95, uveřejnil i Košutův rozkaz ze dne 17. října r. 1848 jménem honvédského ministerstva, aby *Hurban jako buřič a vlastizrádec byl stíhán*, a aby tomu, kdo ho dopadne, bylo vyplaceno 50 zl. V museu v T. s. Martině jest ještě dodnes uchován *zatykač* na Hurbana z této doby. Sám Pechány v svých slovenských dějinách o r. 1848 uvádí, že Hurban byl dne 11. října r. 1848 *odsouzen in effigie k smrti* a že Košut rozsudek i podepsal. Tato fakta ilustrují rodinný strach o Hurbana, a Hurban ještě r. 1884 vyčetl v Sl. Pohl. Maďarům bolestivě, že ti, kteří hlásali rovnoprávnost, stavěli šibenice proti Slovákům, již se této rovnoprávnosti dožadovali.

Hurban nemohl se r. 1848 ani před povstáním pohybovati volně a do Prahy i do Záhřeby musil na falešný pas, znějící na jméno Raiter.

b) soudobé letáky:

1. „*Hauptgalgenvögel*“ s obrazem šibenice, na níž muž v atile věší. Tu jest i „*Hauptverzeichniss aller derjenigen Individuen, die in unseren Freiheitstagen durch ihre reactionären Gelüste zum Strick reif geworden sind und hoffentlich mit der Zeit diesem verdienten Schicksale anheimfallen werden*“. Tu jest uveden i *Pfaffe Hurban* u. Comp. jako „*Volksverräter ersten Ranges*“.

2. V Budíně vytisklo dne 4. prosince r. 1848 „*Vlast obraňující zveritelstvo*“ „*Hlas ku uhorskej krajni slovenského jazika obivateľom*“ o jednom národě uherském, složeném i ze Slovanů, i o svobodě, jež nastala. „*V Hornej Uherskej krajně ale Hurbana, Štúra a Hodžu peňjazmi zaplatili, že by ve vašich tichých údoljach vojnovje hroznosti zbudili. Idou vám vzít svobodu*“. Leták vyzývá, aby Slováci těchto buřičů nedbali.

3. U Rudolfa Eisenfelse vytiskl plakát skladatel pamfletu „*Zpověď císaře Ferdinanda*“ a pojmenoval jej „*Grosse Litaney in Gottestempel der reinen Vernunft zu Ehren der heiligen Jungfrau Freiheit*“. Tu vystupují tyto osoby: Ferdinand — von russischen Gnaden Kaiser, König der Stockböhen u. Wallachen, Grossmeister des Kolatschenordens und Inhaber eines ganzen Weiberregiments.

Sophie, Lenkerin der österreichischen Völkerschicksale.

Franz Carl, Bruder des Kaisers, zuweilen auch Gemahl der Sophie.

Franz Joseph, Thronfolger, summt wie die Alte brummt.

Karlowitzer Erzsptzbub Rejachich.

Rastelbinderaufwiegler Hurban.

Není divno, že na plakátovém pamfletu jest uveden obhájce dynastické politiky Hurban, jenž od dynastie očekával provedení konstituce a rovnoprávnost Slováků s Maďary. Ale divné je, že i r. 1848 Slováci byli Maďarům jen — *dráteníci*.

4. úřední leták: „*Vihlasenja*“. Vlast' obraňující zveritelstvo dává vedomost, že Michal Hodža úradu pozbaveni verbicko Sto Mikulášski kňaz jako presvečení podzbuditel a buřič ludu, jak i jeho zločinskí spolutovarišja Ludvík Štúr a *Josef M. Hurban*, jako zradcovia vlasti, a z ohledu na vlast', na krajinských občánov, a na obecnú bezpečnosť něbezpeční ľudja, z *pomedzi občánov uherskej krajni pritomně sa vitjerajú . . . a každej Vrchnosti a ktorej kolvek osobe sa pritomně za prísnu a občanskú povinnosť nakladá: abi tíchto, ažbi sa v chotári uherskej krajini ukázať opovažili, za mzdu od každého jedného po 50 zlatoch v strjebre . . . hned chyťili . . .*“.

c) podvržený reskript císařský (tištěn u F. Macholda v B. Bystřici r. 1848): „*Mi Ferdinand Prvni . . . na vedomje davame*

všem vernim poddanim krajini našej milej uherskej, že ponevač k vedomosti našej prišlo, že njekterá *mrcha* ludja, znamenite ale *Hurban*, Hodža a Štúr, z njekterými na stranku svoju zvedenimi cudzozemci ozbrojeni potajeme do krajiny uherskej, znamenite ale do stolice Nitranskej uderili, a odtál tlačene vihľasi rozeľsľali, v kterich lud jazika slovenského, proti Uhrom, proti uradom, proti ministrom našim uherskim, kterich jsmo mi sami vimenuvali, a pre lepšje krajini našej uherskej ridenje ku nim jsmo aj našeho premilého bratranka arciknježa Rakúské a palatina uhorského Ištvana . . . pripojili . . . burja, a tak na vivratenje svojej vlastnej krajini a sľobod svojich podvzbudzujú i ano tu smelost a opovažľivost si vzali, že toho ludu našo burenje a podvzbudzovanie pod menom takovim robit, ku dobrému krajini a s povolením našim se činili. Pre odvratenje takovichto falešnich bludov . . . vistrahu davame, abi takímto buritelom žadnej vjeri nenadali, aby usilovali, abi takovichto buritelov *ulapit* a vrchnosti svojej odevzdat mohli. Dano v císařskom našem meste Vjedni dna 20./9. 1848. Ferdinand m. p.“

d) noviny, vydávané periodicky, nebo tištěná oznámení:

1. Neueste höchst wichtige Nachrichten, 26./9. 1848 (tištěny v Pešti u Lukáse):

Ungarn von den slavischen Aufstaenden befreit. *Hurban gehängt!!!* Seine Helfershelfer die böhmischen Studenten ausgerottet, der slavische Aufstand in Neutra unterdrückt. Die Sache verhält sich folgender Maassen: In Prag wurde über einen Plan gebrütet, der nichts weniger als ein grosses slavisches Reich hervorrufen sollte. Dies slavische Reich sollte aus Böhmen, Mähren, Ungarn, Croatien, Dalmatien, Polen, mit einem Worte aus allen Ländern, deren Sprachen mit der slavischen eine Verwandschaft haben, gegründet werden. Prag sollte der Sitz des zukünftigen Königs sein, der König sollte Jelachich sein. So beteiligten sich an diesem unausführbaren Plane viele ungarische Slaven. *Einer ihrer Hauptagitatoren* war der allbekannte protestantische Geistliche *Hurban*, der seine ganze Zeit daran verwendete, die Slaven in den benannten Comitaten gegen die Ungarn aufzuwiegeln. Durch Prags Bombardement schließ dieser Plan auf kurze Zeit ein, aber nicht auf immer, denn als *Hurban* bemerkte, dass die Ungarn zu sehr mit Jelachich beschäftigt sein, benützte er diese Gelegenheit und fiel mit 400 czechischen Studenten in Neutraneer Comitaten ein, wiegelte das Volk furchtbar auf und schon fing die ruchlose That an unselige Früchte zu tragen. Ungarn war von einem neuen Feinde bedroht. Gegen 7000 Slaven fielen von den Ungarn ab und wurden unsere Feinde. Da übernahmen es einige gutgesinnte ungarische Patrioten das Volk aufzuklären, setzten auf den Kopf eines czechischen Studenten 50 Fl. und *das Volk* lieferte sie zahlreich aus,

betheiernd schon lange keine solche vortreffliche Geschäfte gemacht zu haben; in anderen Ortschaften, als sich die Slaven von unserer gerechten Sache überzeugten, und als sie einsahen, dass sie bloss als Werkzeug einer blinden Sache dienten, metzelten sie die Aufwiegler nieder, und Hurban, der Hauptagitator, als er erwischet wurde, wurde augenblicklich aufgehängt. Grosse Verdienste in dieser Sache erwarb sich auch der junge Fürst Eszterházy.

2. Höchstwichtige Nachrichten, tištěné u Eisenfelse, b. d.: *Der slavische Aufwiegler Hurban*, der an der Spitze von 500 Czechen im Neutraer Komitat eingebrochen, ist von mehrer hundert Wiener Studenten auf den Fuss gefolgt, überfallen, und total geschlagen worden. *Jedoch gewannen die Empörer Zeit genug, in Szellecz mehrere herrschaftliche Güter in Brand zu stecken.*

3. Neuester Courier aus Wien (tisk Eisenfelsův, b. d.): *Hurbans baldiger Sturz*. Der Aufwiegler Hurban, jener Söldling der fluchwürdigen Camarilla, treibt noch immer sein böses Spiel fort.

4. Prjateľ ludu (Debrecín, 7./4. 1849, 1. č., red. Máčaj Lukáč a Szeberényi L.): *Hurban*, štúr, Hodža a druhí tímto podobní zbojníci počali lud slovenský mámiť. ... *Hurban, ten slovenského ludu ancikrist, ktorí nje hoden mena slovenského, ktorí hanbu a posmech národu našmu slovenskému robí*, povzbuzoval oravských Slováků, aby se k nemu pripojili ... Hurban odešel s dlouhým nosem.

(Ib., str. 279, 30./9. 1848): *Hurban* ... mudruje, že jakobi mohou pokoj mezi náma zbúriť, vašu slobodu zapredať a seba vivíšiť. No šak něch dá pozor, abi ho kdesi na vrbu nebo na duba nevyvýšili.

(Ib., 14./4. 1849): *Krvežiznivý císar najau si ještě aj jednoho bezbožného a z vseckého človečenstva vyzlečeného kňaza luteranského Hurbana*, ktorí prišou tichý a pokojný lud slovenský s ostrým mečom búriti, něpravdou a klamstvom lud ohlupovati, roztržitost mezi přátelsky spolužijúci uhorský a slovenský národ roztrúšovati, ktorého ale jeho vlastní národ první zatratil, jeho vlastní rodáci, slovenský mladíckovja pri Muraňi statečne roztrepali, a lud slovenský jako hanu svého plemena si zošklivil a podvéšť se mu nedal“.

e) z kázání Samuele Horváta dne 15. března r. 1849 v Tót-Komlóssi (srv. Prjateľ ludu, č. 3, 17./4. 1849, zpráva Ludobrana Szeberényiho): „opítajte sa len Gómörčanou, a oni vám o *Hurbanovej* prízne vela budú znat rozprávati. Či maďar, či slovak, jemu je to vsecko jedno, len si on má čo brati“.

f) Z písní z r. 1848:

1. maďarská pesně o Hurbanovi od Paulíka (Prjateľ ludu, 15./6. 1848, Pešť, č. 2):

Na Meděri plačí ženi,
potěšení pre ně není;
že jim mužov štato zdola
vzali hore do Vrbova.

Vrbov, Miava, Brezové,
tako sa to hňízdo zove,
kde Hodža, štúr, *Hurban* bíva,
zbroj proti slobode dvíha.

Nikdá Hodža, štúr a *Hurban*,
aňi Jellačič zlostni Bán,
verte mi! Bohu přísahám,
nebude v krajně našej Pán!

Vyprašte je
a do boje za vlast!
Vlast' mi je milša jak žena!
Vlast' všeci si bránit máme,
na slzy žen ništ nedáme.

2. březovská písnička po Javorkově útoku na Hurbana „Brezovski mešťané budú vždi v povesti“ (rpk.):

„Javorek s tolarmi tak sa poradili,
by pána *Hurbana* ze sveta zhladili,
že Košut s maďarmi zemanství sľubuje,
kdo štúra s *Hurbanem* do smrti zabije,
kdo živich pochita, ministrom odevzdá,
poddanství dostane a co si vyžada.“

Všecky tyto doklady prokazují, že Hurban byl r. 1848 a r. 1849 za slovenského povstání v Uhrách *psancem*, proti němuž se nebojovalo rytířsky, ale *pomluvou, špiněním, snižováním, lží, vražednými úklady, zatykači a šibenici*. Hurban byl ovšem protikošutovec, a Maďari se svého stanoviska směli na něj hleděti jako na odbojníka své myšlenky. Ale nesmí se zapomenouti, že Hurban zcela zákonně zprvu chtěl po Maďarech rovnoprávnost pro Slováky a že Slováci k této rovnoprávnosti měli i legitimaci; že Hurban i v Praze o slovenském kongrese r. 1848 zachoval loyaltitu a že teprve na maďarské násilí odpověděl vpádem na Slovensko. Tato invase dotkla se jen sféry slovenské, na niž Slováci a tedy i jejich zástupce Hurban měli právo, a byla mimo to součástí akce rakouské, vedené pro domo habsburgica. Hurban revolucionoval proti utiskovateli Maďarovi tím, že po boku vi-

deňské vlády potíral jeho revoluci v zájmu slovenském. Rozhořčení Maďarů lze pochopiti, ale proto nebylo třeba ještě užívatí proti Hurbanovi prostředků tak násilných a Slováky šmahem urážeti. Podhradský, jemuž tato fakta meritorně jsou známa, neměl je utajiti, jako neměl utajiti všecko maďarské další zášti proti J. M. Hurbanovi.

III. Hurban očekával, že se po převratu buď on nebo Štúr stane guvernérem Slovenska. Třebas mu byl Bach přízniv, nabídl mu pouze místo okresního soudce. Hurban ovšem nepřijal. Chtěl se spokojiti jen svojí hlubockou farou, ale Maďaři ho ani na ni nechťeli pustiti. Smrtič, Tútússy, Libertiny a hlavně Karel Paltauf, původce brožury „Die Umtriebe Hurbans und Compagnie und das Schattenreich der Slowacken“ (von deutschem Michel aus der präsumtiven Slovakei) měli přímým úkolem pokračovati v maďarském úkladném tažení proti Hurbanovi. Protože Hurbana nebylo dobře možno zabítí, měla býti zničena jeho existence i čest a Hurban jako pansláv, komunista, svůdce lidu a zloděj měl býti odstřelen.

Hurban vylíčil tato léta utrpení ve svých Rozpomienkách a nechal něco dokladů o tom i ve své pozůstalosti. Je to na př. koncept Hurbanova dopisu baronu *Gedeonovi* do Prešporka o tom, jak u soudů a u úřadů vůbec jeho přívrženci jsou týráni a nazýváni Hurbanovými lumpy. Je to i stížnost přešporskému veliteli *J. M. Frischeisenovi* ze dne 2. září r. 1850, že Hurban jest pronásledován „wie ein gejagter Hirsch“ a že jest obviňován od Maďarů, jako by byl na svém tažení k Žilině r. 1849 *kradl a loupil*. Hurban musil si proti tomuto obvinění opatřiti zvláštní vysvědčení velitele slovenského dobrovolnického sboru bar. Lewartowského, v němž velitel dosvědčil, že Hurban v budatínském zámku Csákymu nic nevzal a že jest tedy zachovalý. Když na toto vysvědčení a na Hurbanovu žalobu proti Paltaufovi (30. března 1850) vláda chtěla dosaditi Hurbana na hlubockou faru, protestovali proti tomu Maďaři v zájmu církevní autonomie, jež byla ovšem jen pláštěm maďarské msty (srv. Sl. N., 1850, str. 354, 387). Hurban byl dlouho pod policejním dozorem a trvalo několik let, než se mohl zase klidně usaditi na své faře. Za bojů o patent a o Memorandum začalo však štvání znovu a mělo občas okamžiky vzrušené a násilné a dvakrát docela došlo Hurbanovi i *žalář*.

IV. Uzákonněný dualism zničil Hurbanovi sen o zvláštním slovenském knížetství. Zákony po dualismu, namířené proti Slovákům, zničily mu i víru v lidskou spravedlnost. Zvláště zákon 1868:44 jej pobouřil. Napsal proti němu do Peštbudínských Vedomostí r. 1869 protest („Čomu nás učia dejiny, IX., č. 2, 4, 5, 7, 9) a prostě zakazoval, aby Maďaři Slovákovu slovanství pokládali za zločin. Slovenští zemani sice přecházejí od latinismu k maďarismu, jakoby ani nevěděli, že v Uhersku jsou Slováci

autochthonní a že sídla jejich jsou souvislá, i jejich řeč, mravy a dějiny staletími ověřeny. Avšak to neopravňuje Maďarů, aby mimo zákon stavěli lid. Maďarský národnostní zákon snížil Slováka ve vlastním domě na sluhu, ale Maďaři se nedočkají, aby Slovak líbal řetěz mu ukutý. Maďaři chtějí zavraždit v Slovákovu národnost, naučiti jej odrodilství, než tento svrab, poškozující slovenské tělo, rozežere i tělo maďarské, učiní lidi prodejnými a v této prodejnosti budou trestati dějiny maďarský zločin na Slovácích.

Státní žalobce zažaloval za tento článek Hurbana, a tak došlo dne 21. října r. 1869 před maďarskou porotou v Pešti k Hurbanovu procesu pro bouření proti Maďarům a proti státním zákonům. J. M. Hurban se hájil německy a znovu příkře odmítl zákon 1868:44 jako čin helótský a jako urážku Slováka, na niž lze odpověděti jen — rebelií. Tímto zákonem jsou Slováci stlačeni ještě níže než otroci Západní Indie. Slovak nikdy nebude souhlasiti s tímto nástrojem vražedným a Hurban nikdy nepřestane sloužiti svému národu.

Obrana Hurbanova byla statečnou žalobou novou a obhájce dr. Michal Mudroň marně vysvětloval, že zákon XLIV:1868 opravdu národnosti ničí. *Hurban* byl dvěma třetinami hlasů *odsouzen do žaláře* na půl roku a pokutován několika sty zlatých.¹⁾ Několik Hurbanových přátel zažádalo k císaři o milost pro Hurbana a na slovenských farech začali agitovati v jeho prospěch po Slovensku. Ministr osvěty a superintendent to však zakázali a každý krok pro Hurbana označili za pobuřování proti Maďarům. Tak byl Hurban od 6. prosince r. 1869 do 11. května r. 1870 vězněn ve Vácově a žalář ulehčily mu jediné slovenská láska a vědomí, že trpěl za spravedlivou věc národa.

Maďarům bylo toto utrpení Hurbanovo ještě nedostatečné a tak r. 1876 vyhledali proti Hurbanovi možnost nového procesu.

Hurban vydával od r. 1863 Církevné Listy, a protože neložil zvláštní kauce, neměl otiskovati v tomto časopise politické články. Leopold Abaffy otiskl tu přes to polopolitický článek („Tým miernym“ 30. dubna a 14. května 1875), a proto byl J. M. Hurban v Senici dne 20. dubna r. 1876 souzen. Hájil se a dokázal, že z 15.620 Abaffyho slov sotva 20 jich mělo smysl politický a že autonomní církve často do politiky zasahá, hlavně v otázce školské. Abaffy nenapsal nic jiného, než co bývá bez závady v církevních listech maďarských a německých. Národní církve musí mimo to mluvit i o jazyku a národnosti. Články podobné Abaffymu otiskovaly Církevné listy dosud bez námítky plných dvanáct let. Hurban proto myslí, že žaloba není správná

¹⁾ Srv. „Tlačová pravota dr. Josefa Miloslava Hurbana, pokonávaná pred porotným súdom v Pešti dňa 21. oktobra 1869“, vyd. v Pešti nákl. Peštbudínských Vedomostí. — Srv. A. Pražák, Hurbanovia vo väzeniach, Sl. D. 1921, č. 163, 169 a d., Přetisk v americké Obranné.

a že musí býti osvobozen. Hurban se tu mýlil ve svém předpokladu: ať byla jeho věc jakákoli, musil býti odsouzen a byl také odsouzen k žaláři na tři měsíce.

Tentokráte byl vězněn v Senici za srdečné účasti české i slovenské a měl mnoho příležitosti zamyslet se nad Maďary, jejichž politice před třiceti lety neváhal pro klid a mír obětovati docela jednotu jazyka.²⁾

Po třetí ochránila Hurbana před vězením jen smrt. Zmýlil se v jednom úředním dokladu, a za to byl stíhán pro zločin padělání veřejných listin. Akt byl doručen Hurbanovi několik hodin před smrtí a sliboval velebnému a nevinnému starci nové maďarské trápení. Smrt jej sice vykoupila, ale maďarská zášť šla až za hrob a začala schvacovati pokolení nové — Hurbanova syna Svetozara.

Slováci postavili J. M. Hurbanovi pomník. Chtěli jej dne 8. září r. 1892 posvětit. Ale slůžný s rotou četníků je napadl a nedovolil ani Vajanskému k otcovu hrobu přistoupiti. Vajanský nazval v Nár. Novinách (13. září 1892) toto jednání hyenismem a za tento výrok naměřila mu přešporská porota dne 17. prosince r. 1892 dvanáctiměsíční žalář v Segedíně. Státní zástupce Kramolin ve své řeči prozradil, že ve při Vajanského jest souzen zase spíše mrtvý J. M. Hurban než jeho syn a nepřímou naznačil to ve své obraně i Svetozár Hurban. V tom smyslu rozuměly procesy listy české, německé, srbské, ruské i polské.

Řekl-li Kramolin, že „zbožňování J. M. Hurbana“³⁾ Slováckům nelze trpěti, vyřkl i nad jeho hrobem ortel maďarské nenávisli, jež nedovedla se usmířiti ani smrtí. Maďaři nedovedli snést, aby Hurban klidně žil, a nedovedli mu popřáti ani nejprostšího projevu úcty slovenského lidu po jeho smrti.

Hurbanův život byl řetěz pronásledování maďarského. Proto Podhradský profanuje jeho základní smysl, nazývá-li jej — účinkováním blaženým. Uvedené doklady usvědčují Podhradského, Hurbanova biografa, z falsifikátu opravdu *profanujícího*. Tvrdí-li Podhradský, že obsah Hurbanova života dosaváde byl vědomě či nevědomě představován falešně a že proti tomu chce jeho kniha čeliti silou pravdy a nepodvržitelných faktů (srv. str. 4), je to tvrzení hozené do větru, protože není ani doloženo ani ověřeno a zvrhá se docela na frázi, nejmenující Hurbanových životopisců, kteří domněle zfalšovali výklad Hurbanova života. A stejně lze charakterisovati i Podhradského údaje věcné, takřka větu za větou.

²⁾ Čenskému dopsal z vězení dne 2. 5. 1876: „Jsem zdrav a dobré myslí, tak že toli státoborci naši chtěli docílit, abych se sám zlomil ve vězení, za pokutu za mé protimaďarské snahy, tedy se náramně zmýlili. Necht' jen i dále Bůh pomáhá, a vrazi jména slovanského zahanbeni budou dříve, než my všichni zlomeni. A já budu snad ten nejposlednější. Ne, Maďaři mne nezlomí.“

³⁾ Srv. N. Nov., 20./12. 1892.

B. DATA LITERÁRNÍ: DO ČESKOSLOVENSKÉHO ROZKOLU.

Historik čsl. rozkolu hledí na Štúra a na Hurbana hned s počátku do jisté míry jako na psychologickou záhadu. Mladí muži, kteří se probudili čechoslovakismem k slovenskosti a byli odhodláni čechoslovakismu hájiti i proti Kollárovi, ochotnému kompromisovati se stoupenci Hamuljákovské Zory, odmítají náhle r. 1843 a r. 1844 jazykovou jednotu a brzy na to i čechoslovakismus. Tento obrat o 180° je psychologický problém prvořadý, jež nelze přejíti siláckou frází nebo dokonce jej umlčeti. Podhradský ho ve své knize ani nezaznamenal, jemu jest Hurban hned „nejodhodlanějším výbojníkem slovenských osamostatňujících snah“ i „vůdcem slovenské roztržky s Čechy“. Ač datum Hurbanova rozhodnutí pro slovenštinu jest známo z listu Francisciho Zochovi (13. února 1843) a bezpečně je lze položití nejdříve na počátek února r. 1843, Podhradský klade Hurbanovo nepřátelství proti češtině a Čechům již do r. 1838, tedy do doby, kdy Hurban plál pro čechoslovakismus a se štúrem se opíral nejrudčeji Kollárovu slovenštině. Podhradský zná vůbec Hurbana jen jako rváče s Čechy na život a na smrt, jako přítele Maďarů a strážce maďarsko-slovenské solidarity, — psychologie Hurbanova mladistvého rozvoje a příčiny Hurbanova odvratu od spisovné češtiny nechce viděti, protože by mluvily proti němu. Proto jest nutno obhlédati vztah mladého Hurbana k Čechům, k češtině a k slovenštině, k Maďarům a k maďarštině i maďarštině a konečně uvážiti o jeho důvodech k jazykovému osamostatnění.

I. HURBAN A ČEŠI.

Josef Miloslav Hurban měl těsný vztah k Čechům z domu. Jeho otec Pavel Hurban byl evangelický kněz, vědomý české náboženské tradice a vychovaný v bibličtině. Za něho na hornouherských školách vyučovalo se ještě i češtině a podle Annales evangelicorum aug. et helvet. confessionis in

Austriaca monarchia, jež češtinu jako učební gymnasiální předmět zaznamenávají, složil Pavel Hurban „examen scholasticum“ s vynikajícím prospěchem v Šoproni (srv. m. c. I. sv. str. 41.). J. M. Hurban osiřel záhy a na studiích v Břetislavě se začal odnárodnňovati. R. 1835 poznal jej Štúr a vrátil národu. Hurban zaznamenal tuto svou cestu do slovenského Damašku do svého deníku⁴⁾ česky, a odtud psal česky výhradně do r. 1843 a velmi často i po r. 1843. Čeština byla mu mateřštinou, Československo širší a Slovensko užší vlastí. Jest na to bezpočet dokladů, z nichž uvedu jen některé:

1. Hurbanovy prvotiny jsou vesměs české a mají buď české látky nebo české předlohy, hlavně Máchu. Na jaře r. 1836 a r. 1837 napsal několik básní,⁵⁾ v nichž jsou česká jména soudobé poesie (Hynek, Jaromír, Božena, Dobroslav). R. 1837 složil drama „Olejkář“ aneb „Poblouzení člověka“, česky, s českou látkou (Vršovci) a s českými vlivy (Mácha, Hněvkovský, Trojan). Hurban byl přispěvatelem České Včely a Květů a všechny jeho básně, povídky, kritiky i zprávy jsou uvědoměle československé. Svou rozměrnou povídku „Svatoplukovci“ aneb „Pád říše Velkomoravské“ otiskoval Hurban ještě v červenci r. 1844 česky. Jeho „Nitra“ z r. 1842 byla uvědoměle československá. Podobně i jeho „Cesta ku bratrům slovenským“ r. 1839.

2. Hurbanovy promluvy v přešpurském studentském sboru mají základ československý. Uvádím na př. promluvu z 1. května 1839 o národnosti, jež oslavuje Sama, Přemyslovce, Žižku, Prokopa, Komenského a zamýšlí se nad utrpením našeho národa v minulosti, z něhož Hus, Jeronym a Bílá hora jsou momenty vrcholné.

3. Hurban byl koncem let třicátých i dopisovatelem do slovanské ciziny. Jeho listy žhnou Kollárovou myšlenkou vzájemnosti a za mateřštinu pokládají řeč Moravanů, Čechů, Slezanů a Slováků. Hurban chtěl by k tomuto skupenství přičleniti i lužické Srby.⁶⁾

4. Dne 2. dubna r. 1840 referoval J. M. Hurban do pražských „Květů“ (str. 183) o maď. časopise „Századunk“ a dojmeh maďarského cestovatele z přešpurského lycea. Cestovatel slyšel učiti v třídě a ptal se žáka, čemu se za těmi dveřmi učí. Žák K. odpovéděl: *Českému jazyku*. Cestovatel se roztesknil. Hurban od-

⁴⁾ Srv. Sokol, I. 45, M. z Bohuslavic, Zaváté, ale nezapomenuté listí.

⁵⁾ Srv. rkp. Pamětnici přešpurskou 16./4. 1837—25./6. 1838, A. T. S. M.

⁶⁾ Srv. mou knihu Dějiny spisovné slovenštiny po dobu štúrovu, 1922, Praha, Voleský, v nichž řada dokladů dalších. Zde cituji jich co nejméně, dokládaje tento článek *materiálem po většině novým*. Dopisy Slováků do Čech, pokud tu jsou citovány, jsou uloženy v souboru korespondencí pražského Národního musea, uspořádaném drem V. Rezníčkem. Dopisy ostatní jsou v Archivu Hurbanově v Novém Městě n. Váhem, u Markovičů a v T. Sv. Martině v Museu.

mítá smutek nad tím, že Slováci se učí své *mateřské* řeči a pokračuje: „Výslovně praví onen p. Maďar, že ho to bolelo, když se přesvědčil, že se i Slováci ve své *mateřské* řeči vzdělávají. Tedy ste, pane Maďare, rozželen byl, slyše, že i Slováci tak jako Maďari svému mateřskému jazyku se přiučují? Vyhleďte mně výraz podobný Vašemu, kde by totiž Slovana srdce nad tím bolelo, že se Maďar maďarsky, Němec německy, Francouz francouzsky učí. My to alespoň neumíme porovnat s čistou láskou k člověčenstvu, mrzí-li koho, že se jiný v *přirozených* a nejpotřebnějších známostech vzdělává.“ „Cestovatel se rmoutí, že se na lyceu česká řeč a slovanská literatura přednáší! Mohl se raději nad tím rmoutiti, co viděl k zhanobení nejen slovenské řeči, ale k potupě nejslavnějších našich, evropskou slávou se honosících mužů od Maďarů na stěnách napsaného. Nebo to projevuje surovost a zpustlost.“ „Všichni národové mají právo k své národnosti. Národnost jest svobodná a netrpí násilí bez poškrvnění člověčenstva. Kdo opovážlivě sáhl po jmění svatém jednoho národa, „ten zhanobil v jednom národu lidstvo celé“. A jestli co, tedy dozajista jazyk jest ono svaté jmění, jest svazek vízící mnohá staletí, jest velebné dědictví všech národů. Nepravosti se dopouští, kdo toto dědictví pod jakýmikoli zámysly národu vyrvati se usiluje... Rozvažtež tedy, pane poutníče maďarský, jak nízkou duší ste truchlil nad tím, nad čím každý šlechtný radovati se musí.“

5. R. 1840 psal Hurban i o břetislavském slovanském ústavě („Květy“ 1840, 407) a žádal pro 100 tamních Slováků, Srbů, Čechů a Moravanů vědecké přednášky v jazyku *československém*.

R. 1841 vydal svou „Cestu Slováka ku Bratrům slovenským na Moravě a v Čechách“, konanou r. 1839. Přiznal v ní, že na Potštýně uvěřil v dokonalejší „usrozumění našich vlastí Čech, Moravy, Slezska a Slovenska, spojených přírodou a oduševněných *jedním hlaholem*“.

6. Hollého chtěl by byl mít Hurban raději v *českoslovenštině* než v bernoláčtině.⁷⁾ Bernolák byl mu ještě r. 1842 zaslepenec, jímž Slováci pranic nezískali, ale mnoho ztratili. Slováci podle Hurbana hovořili nářečím *československým*.⁸⁾ O „böhmisch-slavischer Dialekt“ mluvil Hurban ještě r. 1843 a při vzpomínce na Bernoláka volal: „Bewahre uns Gott, dass unsere Kraft von neuem sich zersplittre!“⁹⁾ Ještě r. 1845 dopsal J. M. Hurban A. H. Škultétymu (7. května, S. P. XXXIII.), že svou

⁷⁾ Totéž opakoval v kritice básní Hollého v České včele r. 1843 i Fr. Doucha, jemuž oblast bernoláčiny na tak velkého básníka připadala příliš těsnou.

⁸⁾ Kolo, I. 99.

⁹⁾ Jord. Jahrbücher, II., 1844, 15.

Unii sepsal *československy*, „aby to tím vjác na Cirkve naše puosobilo“.

Toto vše jsou velmi vážné doklady pro Hurbanovo přesvědčení, že Slovákovou mateřštinou jest jazyk československý. Vzdělávacím prostředkem byla Hurbanovi do rozkolu nepřetržitě jen čeština.

A stejně i Československo bylo Hurbanovou vlastí a Praha jejím přirozeným středem. Prahu opěvoval v přešporském studentském spolku r. 1837 jako cosi Slovensku sounáležitého. V „Květech“ r. 1839 (str. 359) loučil se s ní v básni „Poutnická“ zvoláním: „S Bohem, Praho! tys náš slávy kostel dávný!“ R. 1839 („Květy“ 344) mluvil o Češích a Slovácích jako o *jedné rodině*, na niž musí mysliti teď básníci Krkonoš i Tater, — nejsouť jen básníky Čechie, nýbrž i *Československa*.¹⁰⁾ V těchže „Květech“ (276) opěval Hurban Čechoslávu, věnil Čechy, Moravu a Slovensko jako jeden celek a r. 1840 v „Květech“ nazval tento celek svou vlastí, v níž se mu sladko žije („Poutnická“). R. 1841 s radostí vzpomínal, jak v Brně „naše národnost“ vzrůstá („Květy“ 333) a r. 1842 (dopis Pospíšilovi 29. dubna) si pochvaloval, jak „naše slavná Čechie“ statečně postupuje ku předu. Ještě r. 1846 ve svém „Olejkáři“, tištěném v Nitře III., napsal na str. 39 jako myšlenku Matúšovu: „Teraz vymrel rod Arpádovský... je teda čas, aby sme poznali svoje povolanie. Keď Uhorsko nevedeli obživiti tí, čo zborili naše niekdajšie kráľovstvo, dnes je na čase povolať zas ľuď slovenský k veslu! Zákonný dedič nech zase prevezme to, čo mu odobral usurpátor. Volme si kráľa z našej krve! Volme Václava II.! Zase bude pravdou, že jeden kráľ panuje nad Vitavou i Labom, nad Vislou i Dunajem, nad Váhom i Odrou.“

Hurban měl zřejmě povědomí sounáležitě československé národní oblasti a projevoval se opravdu jako uvědomělý čechoslovák. Tu byl ovšem jen produktem současného slovenského prostředí, jež nazíralo jako on. Když r. 1835 přešporští studenti poslali do „Květů“ (311) ohlášení svých „Plodů“, zdůraznili, že s Čechy jednoho jazyka užívají a že po Slovensku vzniká řada nových literárních společností českých.¹¹⁾ Když r. 1836 začal

¹⁰⁾ Před Hurbanem užil výrazu Československo J. P. Petrovec v Květech 1835, 271: „Může-li prospěšnější místo pro redaktora v *Československu* býti nad naší Prahou? Pouhé pohlédnutí v mappu přesvědčí nás, že Praha jako srdce obdržené životní zárodky po celém těle žilami rozvede, tak že ona svými silnicemi a množstvím každodenních příležitostí až do nejzazších krajín *Československa* působiti může.“

¹¹⁾ Štúr psal o tom Karlu B. Štorchovi do Prahy: „My sme od vokalizacie docela upustili a s *Čechy* vždy kráčetí předsevzali, té jsouce naděje, že v Čechách nám ovšem v řeči aspoň s časem ustoupí. My od svého předsevzetí neustoupíme (30./8. 1836).“ — „Kollár mi nic na mé dva listy nepíše. Kochá se s ženou a dcerou, jak mi od jiných z Peště psáno. To vím, že přehrozně usiluje slovenčinu na písennou řeč povýšiti, a má již několik

Kollár usmiřovati Bernolákovce řečovými ústupky v almanachu „Zoře“, podezírali jej štúrovci z pokusu o spisovnou slovenštinu a postavili se na obranu jednotného spisovného jazyka. Karel Kuzmány pozdravil r. 1837 presidenta dvorní komory knížete A. L. Lobkovic v Báňské Bystrici jako československý básník a do „Květů“ (1837, 289) poslal referát o tom, že bystrická děvčata knížete přivítala *československy*. Modranský kazatel Matouš Blaho¹²⁾ odkázal r. 1837 na pěstování mateřské řeči československé 1000 zl. Kašpar Fejerpataky navštívil v Oravě r. 1838 Ctiboha Zocha. Byli u něho chatrně oblečení selští lidé a vraceli mu vypůjčené československé knihy. Někteří přečtený spis říkali téměř z paměti,¹³⁾ — tak cele si jeho obsah uvědomili! J. Srenka loučil se r. 1838 s přítelem odcházejícím do Čech: „Přímé jdiž do Čech po cestě, Tys po nich toužil vždy co *Vlasti věrný syn!*“ („Květy“ 1838, 75). B. Nosák navštívil r. 1838 Prešov a shledal, že i tam procitá genius mluvy československé.¹⁴⁾ V tomtéž smyslu o slovenském kultu jednotného spisovného jazyka československého referovali do Prahy o četných jiných místech i J. M. Hurban a Pravoslav Červenák. Byly zakládány československé knihovny, pořádána česká divadla a v Pešti docela konán r. 1842 i slovanský universitní ples s českými pozvánkami.¹⁵⁾ Toho všeho účastnili se i přečetní slovenští katolíci, kteří podrželi podle báňsko-bystrického J. Plošice sice bernoláčtinu v ústech, ale českoslovenštinu v knihách a pérech.¹⁶⁾ Mladé štúrovsko-hurbanovské Slovensko otřásalo se počátkem let čtyřicátých zbožněním Čechoslávy a Čechoslávů. Pokud tehdejší mládež se programaticky ohlásila, vždy to byl program československý. R. 1839 vyšel v „Květech“ na př. Výťah ze zprávy o ústavu řeči a literatury československé v Prešporce v Uhřích. Tu jest tento pasus (str. 27): „V celém prostranném Slovensku, velikém onom dílu kráľovství Uherského, prostírajícím se od Prešporoku až za Košice a od Dunaje až k velebným Tatrám, v němžto přes 3 mil. Slováku žije, kteří s Čechy a Moravany, poněvadž jim Bůh jeden a týž krásný jazyk daroval, k jednomu Bohem stvořenému celku náležejí, jedinýťto ústav, v němžto mládež slovenská známosti

porobníků, kteří nás k tomu přemlouvali. Největší jeho odpůrce jest náš účinnivý Kuzmány, spanilý genius Tatry (21./4. 1837).“ — „Marný bude přepis na Kollára. Před několika dny psal mi list češtinou, ale odjinud vím, že ním více nic nepohne, aby ji veřejně zase přijal“ (26./6. 1837). — Štúrovky listy jsou uloženy v A. M. Č. (sign. 3 F 57). Je z nich patrné, že Štúr měl o Kollárovi z Pešti soukromé zprávy, při nichž ovšem je třeba určitě kritičnosti. Z Kollárových kompromisů Bernolákovcům nelze ještě vyvozovati úmysl spisovné slovenštiny.

¹²⁾ Květy, 1837, 43.

¹³⁾ Květy, 1838, 75.

¹⁴⁾ Květy, 1838, Př. 32.

¹⁵⁾ Srv. Květy, 1839, 1840, 94, 1841, 201, 1842, 56, 136.

¹⁶⁾ Květy, 1842, 120.

jazyka i národu svého nabytí může. Vědouce, že jen ve spojení s literaturou českou slovenská se udržeti a zkvétati může, zakladatelé ústavu¹⁷⁾ za hlavní pravidlo stolici této vytknuli, aby se vždy věrně *mluvnice československé* přidržela, což ona i stále se všemi vychovanci a příznivci svými činila i posud činí, jednoty s Čechy a Moravany pilně povždy šetříc a ostříhajíc.“ Slovenští studenti vydali r. 1839 ohlášení „Jitřenky“, na niž předplatné sbírali Fejérpataky, Jiří Matúška, Ctiboh Zoch, K. Kuzmány, S. Láni, S. Ferienčík, J. Maróthy a Alex. Bol. Vrchovský: „Žáci slovenští na vyšších ev. školách slovenských . . . mají touhu po vzdělání. Přesvědčení jsouce o užitku a svatosti záměru toho: *vzdělávati národ jazykem od Boha mu daným*: i mladí Slováci učící se v Levoči dychtivě spěchají poznávati nevýslovné krásy jazyka slovanského. K tomu cíli vydají zdařilejší práce levočských učenců řeči československé pod názvem „Jitřenka“.“ Jitřenka, jak známo, jest psána česky a opěvá — Čechoslávu.

Hurbanovo českoslovenství a trvání na češtině nebylo tedy něco jen individuálního. Byl to přirozený projev celého organismu, vědomého československé jednotnosti, pohyb jednotné československé duše,¹⁸⁾ jehož organickým článkem byl i mladý Hurban.

II. HURBAN A MAĎAŘI.

Hurbanova přichylnost k Čechům ostře se odráží od jeho nenávisť k Maďarům. V Maďarech instinktivně věřil zhoubce slovenských rodů, proto nešetřil ani výrazy siláckými.

V Prešporce v rukopisné „Pamětnici studentských sedění“ zaznamenali v r. 1837 (9. září) Hurbanovu báseň v hexametrech „Co mi Slováci dají?“. Hurban v ní přiznává, že Maďaři mají vše, blahobyt těla i duše. Ale: raději by se rozerval a krev ze sebe vypustil, než by spáchal hřích a zradil svůj Národ, Vlast a Slávii. Hurbanovu báseň „Či si Maďar?“ recitovali na Slovensku s úmyslem buditelem. Slovak a Maďar byl národně

¹⁷⁾ t. j. Martin Hamaljár, Bohuslav Tablic, Ladislav Bartholomeides, Michal Sepeši, Jiří Palkovič a št. Stratimírovič. Na prešporském ústavě se učilo koncem let třicátých dvě hodiny československé řeči, dvě hodiny československému slohu a jednu hodinu literárnímu dějepisu. V knihovně bylo 532 knih, většinou českých (Květy, 1839, 113).

¹⁸⁾ Podobně nazírali i v Čechách. Jablonský na př. r. 1837 zdravil novoročné Čechoslovany na Šumavě, v Moravě a v Tatrách (Květy, 1.). K. B. Štorch studoval nářeční přechody z Moravy do Slovenska (Květy, 1835, 190). M. Houf cestoval r. 1840 po Slovensku a bylo mu jako v Čechách. Všude nalézal téhož ducha, týž lid a tutéž vlast. Všiml si také nářečních rozdílů, ale české modlitby a české zpěvy kostelní nalézal ještě i u slovenských katolíků. Po studiu krojů, písní, povahy a řeči prohlásil Houf o Slováci: „Je to jeden a tentýž národ československý, jedna krev, jedno srdce.“ (Květy, 1841, 212.)

probuzenému studentu Hurbanovi nepřemožitelný protiklad a zůstal jím i v jeho kněžském povolání. Dne 3. října 1840 dopsal J. M. Hurban A. H. Škultétymu toto doznání: „Jen jedině nás hněte, a to jest *maďarismus*. Musíme pozorovati ty *potvory*, aby nám jako *zběsněné kočky* do očí nevletěli. *Besnému psu* neraději jest se vyhnout.“ Když se rozešel na jaře r. 1840 bratislavský sněm, Hurban oznámil Hodžovi (17. června): „Břetislava oddychuje od těžkých hlaholů maďarských.“ Šemberovi oznamoval Hurban dne 16. dubna 1841, že maďarské časopisy hanebně kydají nadávky na Slováky, ale jejich obrany potlačují. Nedávno maďarské Atheneum jej prý podezíralo, že psa pojmenoval tu Séchéním, tam Wesselinim, a pak ho kopl, ba docela že prý řekl o Maďarech, neměli-li by maďarštiny, že by štěkali jako psi. Pospíšilovi naříkal si dne 2. listopadu 1841 Hurban, že se Slováci pod nohami maďarských tyranů svíjejí jako červi: „*Toto plemeno baškyrské*, jako přišlo *divoké*, tak jest i nyní. Ta *zhovadilost*, neschopná práva, cnosti a spravedlnosti, je vždy při něm.“ „My tu žijeme jako holý v trní, jako hrách při cestě, každý ho šklube.“ (25. března 1842 ib.) „My sme tu v Uhřích jako holý v trní. Všecko nás píchá, hněte a bolí. Každý den nám donáší sice žalostné zprávy o odpadeltvu vlastních a o divokosti Maďarů, ale i o vznikajícím duchu Slovanstva a o mučednicích za pravdu naší národnosti.“ (29. května 1842 ib.) R. 1842 (6. října) stěžoval si Hurban Šemberovi, jak Slováci trpí za panslavismus a jak „hnusný“ Košut — uvědomiv si ze Šafaříkova „Národopisu“, že Maďaři jsou obklíčeni záplavou Slovanů — ohání se na shromážděních panslavismem. Szentkiraly obvinil Kollára docela z úplatků carských. Dne 13. dubna 1843 Hurban Šemberovi referoval i o maďarské snaze Slováky na sněmě znásilniti a zhltnouti: „vzteky těch *holomků baškyrských* nezná hráze a míry.“

Pro Hurbana nebylo, jak viděti, slovensko-maďarského smíru a nebylo pro něj ani slovensko-maďarského kulturního soužití. Vydav pohrobni dílo B. J. Červenáka „Zrcadlo Slovenska“, programově československé, jako Červenák odsuzoval maďarění Slováků z důvodů národních, kulturních, politických i všeevropských. Nedovedl sněsti myšlenku, aby Slováci byli od slovenského světa odloučeni a zavřeni do malé zahrádky maďarské národnosti. Proto trval na československé literatuře, starší, dospělejší a důležitější, než byla literatura maďarská.

Maďarský boj proti jazykovému a literárnímu československému skupenství znamenal Hurban již od počátku let čtyřicátých. Pospíšilovi si naříkal v dopise dne 2. listopadu 1841, že Maďaři veřejně na sněmě se rozhodovali Slovákům zapověděti nejen dopisování s Čechy, nýbrž i literaturu. Hurban v tom spatřoval metodu slovenského ničení a své mínění o tom pověděl

v „Svatoplukovcích“ („Květy“ 1844, 377) v rozhovoru Arnulfově s Aribou:

Arnulf: „Lebky slovenské jsou tvrdé jako ty skály tatranské. Musíme je změkčit. Rozervat musíme ta srdce slovenská s těmi srdéčky českými, potom teprve lebky jejich roztrískáme a poštveme mezi sebou syny Svatoplukovy.“

Ariba: „Jisté není nic tak potřebného, jako aby byly Čechy od Veliké Moravy odervány. Nebo ty krkonošské lomy a srázy zpropadeně zle posluhují Němcům.“

Hurban ještě r. 1846 psal Pospíšilovi (29. května), že slovenský kulturní život Maďaři snesou jen za cenu slovenského odklonu od Čech: „že posud slov. catedra na pešťanské universitě nestávala, bár se ucházeli častěji oudové její, příčina byla jedna z největších ta, že Slovákům bylo odpovídáno: *což chcete? vždyť nemáte ani své řeči!* Tu, kterou máte, naučí se každý v kuchyni! Českou? Ach, my nechceme panslavism! My nechceme ve vlasti cizí živly!“ Hurban vyslovil dále v listě naději, že Slováci dostanou nyní v Pešti i stolicí slovenštiny i výsadu na noviny — věřit, že za domorodý patriotism, projevený rozlukou Slováků a Čechů, Maďaři snesou vývoj slovenského kulturního života. Tato víra byla brzy zklamána, — Maďaři chtěli Slováky svým protičeským požadavkem jen oslabiti a pak snáze maďariti. To poznal Hurban r. 1848, proto sáhl k povstání.

Jak šlo Maďarům o přetěti československé tepny, jest patrné z jejich nepřítelství k československé Levoči a Břetislavě. Za „Jitřenku“ uvalili na slovenskou mládež v Társalkodó (1840, 92) nejkřutší obvinění z panslávských rejdů a z vlastizrady. Referent Szátocs netajil se maďarským zklamáním. Maďaři prý věřili, že se dohovří v Uhrách brzy s každým jen maďarsky, a teď náhle narážejí na slovenské čechoslávství. Slováci nezalekli se Szátocse a všech, v jejichž jméně mluvil, a odpovíděli Maďarům v Květech (1841, 6, 53): „Pane Sz. vězte, Slováci národnost a řeč mateřskou, Bohem jim k dosažení blaha, cnosti a osvěty propůjčenou, spravedlivostí základních zákonů uherských a nejmilostivější vlády ubezpečením, všemi mravními silami, všemi zákonmi, Bohu, vlasti a králi milými prostředky brániti nepřestanou. Vězte, že ačkoli Slováci rovně s Vámi drahou vlast uherskou vroucně milují: *přece s pokrevními a jednojazyčnými bratry svými — nikoliv, pravím, v občanském a politickém svazku, ale v duchovní a literární vzájemnosti státi sobě žádají... jakož i ctění spoluobčané vaši, uherští Němci, od věků činivali a činí, stojíce posud se všemi téměř germanskými bratry svými v literárním a kupeckém obchodu.* Vězte, že *pěstující jednu národní literaturu s mnohoumnými a vzdělanými Čechy, Moravany a Slezáky, kteří s námi jednou spravedlivou a otcovskou vládou řízeni jsou, i do vlasti naší... osvětu, cnost a blaho... přelívati budeme.*“ Slováci se nedají od-

roditi a nedopustí na sobě mravní vraždy, aby se od vzdělané Evropy oddělili maďarskou řečí jako čínskou zdí. To by je zavedlo k nevědomosti, k surovosti a k záhubě. Aby těmto „zohavujícím následkům“ ušli, Slováci chtějí s pomocí boží *kráčeti* pod ochranou zákonů ke chrámu národní osvěty a blaha „*zároveň s věrnými jedné milostivé vládě Čechy, Moravany a Slezáky.*“ Takto a podobně ozval se za Slováky V. Podtatranský proti protičeskému útoku Szátocsovu, a když začal útočiti i hrabě Zay na Levoču a na slovenské luterány, odpovídal sám Čaplovič.

Tyto odpovědi ovšem mnoho nespomáhaly, a jak jest známo z korespondence Thunovy a Pulszkého,¹⁹⁾ Maďaři opravdu se rozhodli rozbít československou jazykovou a národní jednotu, překážející jejich koncepci budoucích Uher.

L. Štúr psal o tom dru Staňkovi již dne 25. prosince r. 1841: „Maďaři o Vás Čechů hanebně píší ve svých novinách. Všecky předsudky, které o Vás v Uhrách panují, svému obecenstvu s velikou chutí přednášejí, nás Slováky jako věrné poddané velice vychvalují a pro naše Slovanství na Vás žehrou, jakoby my vlastní vůle nemáme, jen od Vás k národnosti vaší přemlouvání a hnání byli.“²⁰⁾ Tato ohavná karikatura nás hněvem naplnila, k tomu směřující, aby nás od Vás odtrhla.“ Do „běsného maďarského chřtánu“, rozevřeného na Slováky, stěžoval si Štúr Pospíšilovi již z Halle v červnu r. 1839. Dne 30. ledna 1841 svěřil mu, že Maďaři se Slováky vedou válku na život a na smrt a vši mocí je chtějí zničiti. Fričovi psal Štúr r. 1841: „Bože, dej nám odehnat Maďary-cigány, Faraona-Arpáda!“ Dne

¹⁹⁾ L. Thun, Die Stellung der Slowaken in Ungarn, Calve, Praha, 1843. ČČM. 1828, 137, tiskl dopis z Uher, podle něhož Maďaři již tehdy potlačovali Slováky přese všechnu lidskou míru a netajili se úmyslem Slováky pomaďariti. Tento proces mířil jmenovitě proti slovenské církvi a škole a Kollár dopsal o něm Kopitarovi dne 22./9. 1828 (Kollárův Sborník): „Die Magyarisierungswut raset gegen keine hier wohnende Nation so sehr, als gegen die Slowacken. Prediger, Schulmeister, Gottesdienste werden ihnen unter verschiedenen Vorwänden entrissen und magyarische aufgedrungen.“ Později se poměry ještě zhoršily. Je pro to dokladem i jiný dopis Kollárův, psaný Vinařickému (Korr., 382, dne 6./6. 1841): „Krvácíme pod břemenem okolností, krácejíce mezi životem a hrobem národním. V sedění seniorátu v Balaš-Darmotech bylo nařízeno, aby se nám Slovákům všeliké s Jinoslovany a jmenovitě i s Čechy listování zakázalo, aby se nám zakázalo česky ve chrámech kázati, zpívati a modliti se. Nejhorší je, že církevní knihy, matriky a vše musí býti maďarské. Chtějí nám i Břetislavskou českoslovanskou stolicí stroskotati.“

²⁰⁾ Horislav z Lehoty (Květy, 1840, 255) vykládal slovenskou zlost slovenským politickým svazkem s Maďary. Morava a Čechy vyvíjely se po pádu Velké Moravy dál a samostatně, a Slováci, oddělení od sousedních pobratřených Čechů a Moravanů, někdejších svých spoluobčanů, nemohli se účastniti ani jejich vzdělanosti, ani jejich slávy a tím upadli. Latina vypudila domácí řeč z vyšší osvěty a Slováci pozbyli prostředku vývoje. Čestina nebyla tedy Horislavovi utlačitel, ale křísitel a vůdce ke kulturnosti.

1. srpna 1842 nazval Štúr v dopise témuž Fričovi Maďary „ohavnými d'ábly a vlky, kteří Slováky chtějí sežrati.“ Sám palatin jim pomáhá a o Slovácích řekl: „Ich kann diese Totok nicht leiden.“ Biskup Jozeffi se zastal Slováků proti Maďarům přes palatinovu hlavu ve Vídni, ale Maďaři ve Sliaci mu za to udělali pod okny kočičnu v Uhrách neslýchanou.²¹⁾ Stejnou kočičnu provedli užhorodští Maďaři biskupu Basiliu Popovičovi, že se bránil maďarštině v čistě slovenských školách. V samém Trenčíně vykládal při školské zkoušce maďarský funkcionář Péči Slovákům, že by raději volil, aby jeho děti oněměly, než aby kdy měly mluvit slovensky. Není divu, že za těchto okolností musilo i Štúrovo československé přednášení na břetislavském lyceu přestat a že po červnové maďarské inkvisici, vedené proti Štúrovým studentům r. 1843 Zayem a Pulszkým, musili Štúrovci dne 4. března r. 1844 opustit i Břetislavu. Rozloučili se s Moravany a Čechy zvláštními listy a vyložili, že toto československé učeliště padá jen násilným nájezdem Maďarů.²²⁾

Štúrovci ve spojení s Čechy byli tedy pokládáni za zemězrádce. Zdálo se, že Maďaři pronásledují je právě pro toto spojení a že by je rádi měli domorodými vlastenci, nevyhledávajícími vzdělanosti mimo zemi. Zemaní na Slovensku byli domorodými vlastenci a lnuli a priori k principu hungarismu, protože jim zaručoval stavovská práva. Katolíci bernoláctinou před půl stoletím přestali nahlížeti do Čech a uvykli hungarismu. Měl-li se slovenský lid za patronance vyšších vrstev soustřediti a stmeliti v jednu frontu na obranu jazykových a politických práv, zdálo se opravdu, že k tomuto cíli nevystačí již bibličtina, zemanům a katolíkům vzdálená, ale že bude nutno najít *mimorádný* prostředek, vyhovující na tu dobu slovenské politické situaci i důrazné protičeské náladě mezi Maďary. Štúrovci měli za to, že tímto prostředkem by asi nejlépe byla — spisovná slovenština. Odtud rozhodnutí pro ni...

III. HURBANOVA CESTA K ČSL. ROZKOLU.

Spisovná slovenština bylo československé časové thema od vystoupení Bernolákova. Slovenští evangelíci je řešili dlouho záporně. Kollár teprve v létech třicátých, chtěje získati Bernolákovce a jejich tehdejšího vůdce M. Hamuljáka, klonil se k revisionismu otázky a připouštěl i do svých prací některé, jazykové jednotě neškodné slovakismy. Dálo se tak hlavně v almanáších „Hronce“ a „Zoře“. Kuzmány, Štúr a jeho břetislavští druhové, jak je patrné ze Štúrových listů Štorchovi, s Kollárem

²¹⁾ Srv. zprávu Vr. Rimavského v Květech, 1842, 344.

²²⁾ Květy, 1844, 284.

naprosto nesouhlasili. Kollár konečně dosáhl, že pátý ročník „Zory“ byl připraven učitelem Jesenským úplně česky, a tak i Bernolákovci byli snad blízcí jazykové jednotě. Štúr se z toho těšil, ale bál se jen, aby odchod Jesenského do Gemeru záměru nezmařil. Štúrova obava se bohužel naplnila.²³⁾

V létech třicátých kolísali vlivem Bernolákovců a vlivem některých nedosti přesně vyslovených výroků Kollárových a Šafaříkových i pod dojmem Kollárových „Zpiewanek“ a poesie Hollého mezi češtinou a slovenštinou i přešporští studenti, hlavně Ct. Zoch. Proti nim postavil se velmi důrazně M. M. Hodža a sám Štúr. Hurban však na češtině trval pevně a litoval, že Hollý nebásní raději v rouše československém.

Na tuto kolísavost přešporskou narazil r. 1840 („Květy“ 71) počestovatel Hollého K. Vinařický. Ve svém posudku Básni Aug. Hor. Škultétyho napsal slova, jež dosvědčují časovou akutnost otázky spisovného jazyka na Slovensku: pochválil Šultétyho, že patří mezi Slováky, kteří usilují nahraditi škodu, vzniklou vystoupením Bernolákovým a jeho stoupenců společnému československému jazyku na Slovensku. Předpokládaje, že Kollár Bernolákovce přece jen získá, pokračoval Vinařický: „tímto k nám se navracením Slováci nepochybně získají a přijdou jako do hotového. Celá stará i nová zásoba naší literatury se jim otevře. My Čechové a Moravané rovněž získáme, neboť nová přísila přibude nám, ježto i od oné strany příčiní se vtíp i ruce ku vzdělání lidu a širého pole vědomostí lidských. I nemejli bratry naše na Slovensku slovo: čeština! Spisovná naše řeč není pouze česká, ale má mnoho živlu moravského a Morava vtéká ve Slovensku do Dunaje. Stejným právem jmenuj ji tedy Slováckou slovenskou, Moravan moravskou, jako my ji českou nazýváme. Ale užijeme jí ve spisech všichni! Obecenstvo pak naše a čtenářstvo prostíratí se bude od Ohry české až k Ohře slovenské, a učiní massu osmi millionů — největší tedy počet jednojazyčníků v celé monarchii. Němci, mnohými vládami rozdrobeni, jen jednotě svého spisovného jazyka děkují vzrůst své literatury; a Slováci politicky spojeni pod jedním s námi panovníkem, měli by se různiti od nás, a to nyní, když maďarčina na ně lítě dotírá a celý život slovenský zadusiti usiluje? Pěvci naši pláčí nad nesvorností synů Svatoplukových, a nyní by chtěli v sjednocené říši Svatoplukové rušiti obapolný svazek náš duchovní? Kam je přivede nepravá hrdost krajinná? Čechů, Moravanů, Slováků i Slezanů příroda vykázala onen společný spisovný jazyk za nejpřiměřenější nástroj společného našeho vzdělání. A že brzy Slovácký přemáhá překážky, chce-li psáti československy, s jinými čackými muži mladý p. Škultéty patrně dokazuje.“

²³⁾ Štúrov list Štorchovi, asi r. 1840, b. d., ČNM.

Názor Vinařického byl té doby jistě i názorem Štúrovým a Hurbanovým. L. Štúr psal ještě r. 1842 (19. června) Staňkovi do Prahy, že promluvil řeč o nerozlučitelnosti slovenské věci s Čechy. R. 1842 tlakem protičeské maďarské akce prudce se ozvala otázka spisovného jazyka na Slovensku, ale Štúr na ni ještě odpověděl ve smyslu českém.²⁴⁾ Okolnosti se však řítily, mladší vrstvy, jmenovitě Francisci a za ním i Zoch, začali nazírat jinak, až Štúr i Hurban povolili. Dne 13. února r. 1843 zvěstoval Francisci Zochovi, že ode dne 12. února r. 1843 mají i Hurbana tělem i duší při sobě.

Hurban neocitl se na cestě čsl. rozkolu tedy nějak snadno anebo lehkomylně. Vedla jej na ni řada důvodů, jež přiznal v současné korespondenci i v soudobých tiscích sám nebo jež znamenali svědkové jeho hovorů a činů. Zřetel *politický*, t. j. ohled na zemany, katolíky, na politické probuzení slovenského lidu i na politický hungarismus, byla hlavní causa movens, třebaž že jí předcházela i slovenskočeská nedorozumění a dobová filosofie, podněcující ke kultu provincialismu a ex post přibyla k ní docela i nová Hurbanova ideologie slovenské odlišné osobitosti.

Hurbanovy důvody pro spisovnou slovenštinu byly podle soudobých dokladů asi tyto:

a) *zemani, katolíci, lid, Maďaři:*

1. Hurbanův dopis Pospíšilovi dne 13. dubna 1843: „náš kmen slovenský žádá noviny slovenské a ne české. *Zemanstvo*, *kněží katolíctví*, jež se v posledním čase velmi pozdvihnu k usvědoměnému životu národnímu, stojí velmi na tomto požadování. Uvidíme, jak se rozhodneme.“

2. Hurbanův rozhovor s Helcelem v Hlubokém²⁵⁾ dne 10. srpna r. 1843: Evangelíci se namáhali na Slovensku marně ovládnouti češtinou. *Maďaři* na ně doléhali útky a podezříváním tolik, že musí rychle urovnati rozkol evangelíků a katolíků jazykovým sjednocením, nechť-li bezbranně promeškati čas. *Šlechta* se bojí pro Slováky pracovati, aby prý nebyla počestěna a zevangelíčtěna. Tuto obavu lze odstraniti jen slovenštinou. Budou-li Slováci své noviny psáti slovensky, budou je podporovati *šlechta* i *duchovenstvo*. Tím se rozproudí nový duchovní život a národ se vzkrísí, což by při češtině nebylo dobře možné.

3. Hurbanův výklad v „Nitře“ II. 235: Čeština nezasahovala dostatečně do slovenského života a nesblížovala spisovatelů a lidu; Češi dostatečně nepřihlíželi k individualitě slovenštiny.

²⁴⁾ Bližší velmi cenné podrobnosti o tom u Milana Hodži v jeho Čsl. rozkole, 1920.

²⁵⁾ Viz J. Kabelík, Korrespondence a zápisky Jana Helceleta, 1910 578.

Odtud nepřízeň k ní u *zemanů*, *katolíků* a konečně i evangelíků. Národ byl roztržen. Slováci mimo to měli při češtině pocit, že jsou pouze *accidens Čechů*. Proto se oddělují od Čechů literou, ne však duchem a srdcem. Tento výklad se v zásadě kryje i s Hurbanovým úvodem k Červenákovu „Zrcadlo Slovenska“ 1844, v němž poprvé se ohlašuje i Hurbanova nová slovenská ideologie.

4. Nedatovaný list Hurbanův Pospíšilovi, snad z r. 1844: „Mladík přijde do života, nebyl to samé s češtinou, co Maďaromaní s maďarčinou. Slováckům se muselo ukazovat moře všeslovanstva a potom čechoslovanstva, — slovenského Váhu a Hronu zapomínajíc. Měli prebríst moře, a nebyli ještě ani v potokoch svého vlastenectví se okúpali. Český se teprv učiti musili, a čemu se dlouho učíme, to nemá pro nás té vrozené přitažlivosti, jaková má to, co z domu svého vynášíme. U evangelíků ještě to šlo, ale ne u *katolíků*. Tam se boril celý dům naší národní lásky a křesťanského souzvuku. Katolíci, vynímajíce věk Českých bratrů, hledají v naší národnosti jen proselytism protestantský. „Nitra“ měla proto odbyt, že se katolické kněžstvo domnívalo, že zaujme místo „Zory“. Žádná literatura se neudrží *ven z vlasti*; má-li stát, musí *býti založena doma*. Nic nemáme, a máme stát proti útokům dábelským dábelské maďaromanie. Cože divu, že sme donuceni slovensky psáti, chtějíce aspoň něco mít, k čemu by se Slováci přitulovati měli jako ku svému. Netrháme se od Čechů slovanských, ba tím se újeji k nim vineme, čím oni jsou slovanštější. Tam sme byli upadli, že sami nejpovědomější Slováci za slovenskou řeč se styděli, považující ji co řeč otrockou, k vyšším ideám nezpůsobnou. *Zasahování Maďarstva na srdce našeho života nás žene k poslednému prostředku*. Nehledáme pomoci ani u nejbližšího, ale jedině u sebe samého. My bychom to nečinili, kdyby očividný prospěch našeho kmene nás k tomu nenutil. Národnost naše dosavadní byla jen vykunšťovaná, vyučená, vysílená, špik naší bytnosti individuálně nepronikající. Proto tím více se vdírala do ní fanatičnost maďarismu, a my tím více sme padali. Katolické duchovenstvo *slovenské* národnosti štempel si osobujíc, náně „*Čechomanům*“ neslovenské tendencie připisovalo, *tím slovem nás týrajíc*. Slovenské zemanstvo nám nerozumějíc, odpadalo vždy více; naše kněžstvo, omrzlé nad českou gramatikou, novými slovy, českým slohem, jen šilhalo po nás. Neměli sme centrum, neměli zjediňujícího prostředku. Centralisování v Praze — neskoro sme odblesky k dalšímu životu ducha přijímali; přišlo k tomu pomlouvání nás, negování naší individualnosti, spílání nám „*Kesselflickerů*“ (čl. v Jordánových „*Jahrbücher*“, brožura „*Slawen, Russen, Germanen*“, revue „*Österreichische Zustände*“). Vše to pocházelo od Slovanů. V tomto dvojím ohni v posledních časech stojíme. Česká literatura nás sklámala. Do očí se nám hází, že Slováci nic nemají. Proti proudům *maďarské publicistiky* jsme nic neměli. Žádaly

se noviny. Ale tu publikum bylo a je proti čechomanii, jak naše snažení pojmenováno: co v tom trápení počítí? Následky českého našeho pro Slováky psaní viděli sme a vidíme zlé. Nic sme nepůsobili na životné moci a živly lidu našeho; tvoříme jen zeloty a horlivce, posvěcující jmění i čas literární pouhosti. Bylo to postavení bez tvrdého základu.“

5. Hurbanův dopis Pospíšilovi dne 7. října r. 1845: „co nejvíce cenu našeho snažení zvyšuje, jeví se jasné symptomy *srozumění stran katolické s evanjelickou, pospolitě naší strany* — mohou ji pojmenovat literárně — měšťanskou — *se stranou politicko-zemanskou*, a to vše na základě domácí řeči a literatury.“

6. Hurbanovo psaní dne 29. května r. 1846 Pospíšilovi: „Již máme závdavek lepší budoucnosti. V pohybování se Slovenska na náš hlas jest důvod za tu věc, kterou my vedeme. A oželeli sme sebe samé, svůj věk, své jmění, svůj život. Již nám nic jiného nezbylo ze světa a z životů našich, jako samý jediný pohled do života kmene našeho. My sme se rozhledli ne po těch zaprášených knihách, ale po životě našeho kmene, a viděli sme v něm poušť a spuštní. Zhrozili sme se nad tím, že za 300 let českého spisování na Slovensku se život duchovní, veřejný, obecný, slovenský a tím méně slovanský ani za mák k předu neponuknul. A tu se nám to literátorství, mající zalíbení v pouhém spisování, celkem znelíbilo a znechutilo. V této krizi se počala *šlechta nižší* v Turci, v Liptově, v Trenčanské stolici ohlašovat a sebe k slovenské národnosti a řeči hlásit, ale arci s výminkou nářečí (nikoli podřečí, jakové jest Hollého, neb šarišské v Šenku pálenečném) slovenského. My sme sobě tohoto hlasu povšimli, kromě toho již se nespokojíme s padlým stavem Slovenska, a tak nepraktické Slováků psaní považovali sme za nezpůsobné psaní k *hýbání massy*.“

7. J. M. Hurban V. Poku Poděbradskému dne 25. února 1876: „co námi hýbalo v tom ruchu čtyřicátých let, odkryje historie později. My sme nikdy slovenčinou nechtěli trhat jednotu,²⁶⁾ ale ten ubohý *národ slovenský* pozdvihnout, a jak tak se to podařilo, až k těm hrdlům ubohým. My nechtěli zakládat světovou literaturu, ale pro domácí krb zorganizovat řeč ušlechtleji, a to také se podařilo velmi značně. Vůbec má sua fata ten boj literární, a také není bez užitek v národním rozvoji.“

²⁶⁾ Něco podobného přiznal Hurban i v samém zápasu o slovenštinu ve svém „Slovensku a jeho životě literárním“ (Sl. Pohř., I., 2), kde podal i svůj názor na vývoj slovenštiny: „Mne se tak zdá, že sme sa my Slováci v spisovnom jazyku od Čechov vôbec neodtrhli, že sa jazyk náš z českého a popri českom prirodzenou cestou postupne a dľa potreby pomaly celé storočie vyvínoval, a Bernolák že len formálnu sankciu poskytnul tomu, co sa vo spisovnom jazyku Slovákov za jeho doby v skutočnosti zjavovalo.“

Všecky tyto politické zřetele Hurban pak opakoval v synthese r. 1846 v generální polemice s Čechy a jejich „Hlasy“. Při tom netajil se, že mnoho zavinilo i jednání Čechů se Slováky.

b) *Česká nevšímavost vůči Slovákům a k jejich jazykové, literární i kmenové osobitosti.*

Jan Kollár napsal dne 6. června r. 1841 K. Vinařickému dopis,²⁷⁾ v němž vytkl Čechům svévoli a urputnost ve volbě některých slov Slovákům nepřijatelných. Říkají-li Češi třpytětí, křtítí, hřbet nebo chřtán, zní to Slovákům nelibě a těžko se jim to vyslovuje. Mají-li pro 3. os. sg. a pl. tutéž formu (ctí, ctí = veneratur, venerantur), jest to pro slovenské ucho nezvyklé. „My sme Vám všecko dali a popustili, proč Vy nám nechcete něco? Toto nejsou gramatická hloubání a mudrování o slovích neb syllabách, ale věci vzaté ze života, rady plynoucí z nejnvrlejší lásky k národu a z tužby po úplné jednotě. Ani z Vás ani z nás nic nebude, půjdeme-li každý svou cestou bez ohledu na obecné dobro. Pro tyto zdánlivé maličkosti česká literatura ne našla ještě u našeho, jináče čtení milovného lidu, takového oblíbení, jakoby zasloužila. Jestli pak kdy, tedy ovšem nyní, potřeba jest nejvyšší, abyste Vy, Bratří Čechové, nám v tomto maďarském vlnobití se topícím, pomocných podali rukou dříve, nežli by pozdě bylo. Vašeť jsme krev a Vy naše.“

Kollárovo psaní je příznačný výkřik slovenské nespokojenosti s českou soběstačností, řídící vše podle Čech a nepřihlízející k příbuzným zemím ostatním. Z Moravy docházely podobné stížnosti a ještě r. 1848 Moravani jako „moravský národ“ vymíňovali si na „bratřích“ Česích zřetel k moravské individualitě, jež se nedá potopiti v české.²⁸⁾

Je přirozené, že Hurban byl si této nespokojenosti vědom a že podobně v Praze zakročoval jako Kollár. Dne 20. září 1839 upozorňoval Pospíšila, že Slováci jsou přece jen „rozdílný kmen“ a že mimo „Květy“ odhazují ostatní české listy, protože v nich nic pro sebe nenalézají. Dne 18. prosince 1841 psal Pospíšilovi již

²⁷⁾ Srv. Korresp. Vinařického, vydání Slavíkovo, 381. Podobně nazíral i referent Čas. katol. duchov. v posudku Ziakova překladu Filothey (XVII., 1844, 547). Souhlasil, že Ziak užívá starších forem mluvy, jak se na Moravě a v Slováčích vyskytují, — mluva lidu jest i v Čechách od spisovného jazyka odlišná a nemiluje jazykové přebroušenosti. Ref. odmítá grammatikum usum — tyranum, — jest i při něm dbáti libozvučnosti, uchovalosti a osobitosti české mluvy lidové. Stanovisko toto jest Slovákům značně blízké.

²⁸⁾ Viz Jindřich Dvořák, Moravské sněmování r. 1848/9, Šolc, Telč, 1898. — Moravští stavové zdůrazňovali r. 1848/9 politickou samostatnost moravského národa vůči Čechům a hájili moravismu. K Slovákům nepřihlíželi. Jediné posl. Kudla prohlásil: Morava jest spojena jazykem a mravy s uherským Slovenskem.

určitěji: „My (Slováci a Češi) se musíme k sobě vždy oužejí vinouti a neoddalovati. My nesmíme býti nyní tvrdohlaví, jen na svém urputně stojící, musíme sobě vespolek ustupovati. Nás všecko utiskuje, Maďar nám chce řeč veskrze vzíti a mnozí Češi by z nás jen samých Čechů rádi nakovali. My sme vůdcové kmene od Čechů poněkud rozdílného, my se musíme k potřebám tohoto tak, jako vy k potřebám svého snižovati. A tu arci nech se nediví žádný Čech, že my zouplna Čechové nejsme, jako my se nedivíme, že Vy Slováci nejste. Přes to my přijímáme téměř vše od Vás, a hledíme tomu právo občanské v životu našem dát; ale mnozí z Vašich spisovatelů by nad každým slovíčkem, nad každou konstrukcí slovenskou „auto da fé, comburantur“ se vyslovili, která se v knihách našich nalézá, a okolo Prahy nebo Plzně k slyšení není. Bože můj, to není vzájemnost, aby jeden všecko popouštěl a druhý nic. Jen co se s těmi články do vašich časopisů nadělá! Redaktoři se domnívají, že opravují, a oni zhoršují. Pokud se „Květy“ v rukou vašich nalézaly, čítali sme tam předce všelikou konstrukci, všeliké slovo Slovákům známé. Nyní nic. Nejsem pro neproměnnost článků a proti korektuře. Ale redaktor má při tom znát, co jest národní a kmenová nuance, anebo způsob konstrukce a mluvení, aby pak proto slovenské frázy nevytíral, že nejsou české anebo české proto, že nejsou slovenské. Co jest dobrého, nechť stojí, a byť by tomu každý uličník v Praze hned rozuměti neuměl! Jen na této cestě se blížíme k sobě blíže. U nás se na př. ženská jména skloňují: paní Tylová, Staňková... paní Kolleniho se říká paní Kollenička, ale mně to v článku o Myjavě proměněno na — paní Kolleničková!“

Třebas Hurbanův doklad české „tvrdohlavosti“ vůči Slovákům jest celkem podřadný, přece jest z něho zjevné, že Slováci se dráždili i maličkostmi. V Čechách si toho měli býti vědomi tím spíše, poněvadž spor o i a y ukázal jim dosah písmenkového citlivůstkářství. V Čechách neměli vůbec podceniti slovenskou hrdost na libozvučnost a svěžest domácího nářečí, jež leckdy bývala Slovákům jedinou protiváhou českých dějin a české kultury.²⁹⁾ Sl. Tomiček před tímto podceňováním varoval již r. 1836 v „České včele“ (133) a doporučoval — při neústupnosti ve věcech základních — ohledy hlavně při novotaření slovním nebo při úpravě pravopisné. Bělopotocký upozorňoval na šafaříkův „Světozor“, na Slovensku hojně odbíraný (250 exempl.), kterak při nedostatku škol slovníkově přesahuje bibličinu a kterak je přímo nutno vykládati některá nová slova

²⁹⁾ J. M. Hurban ještě v Sl. P., II., 546, se dotekl této věci: „Duch národa českého hoc je nášmu roveň, je predsa aj od nášho odchodný; národ český mal život historický, a bol ten život slavný. My nemali sme toho života, jako ale dodržali sme ducha *sviežieho*, a jaký je duch náš, taká je řeč naša, *zavarovaná, svieža, plná sily a tvorivosti*.“

Slovákům pod čarou nebo v abecedních seznamech na konci ročníků, mají-li Slováci míti z četby užitek úplný („Květy“ 1835, 12). Luboslav Povážský žádal něco podobného na Pospíšilových „Květech“ (srv. „Květy“ 1838 14. března) a štůr v této věci Pospíšilovi přímo dopsal a žádal pro „Květy“ větší smysl pro český jazyk vůbec (30. června 1840): „Obracím se na Vás, aby pak ste zvláště čistoty a přesnosti jazyka materského, tohoto nejmilejšího našeho pokladu pilen byl, neb věřte mi, že všeliké znečišťování naší drahé řeči nám nejen ohledem na jazyk, ale i *občansky* dříve později škoditi bude. Promiňte mé dotíravosti! Připište prosbu veliké o drahou naši *materčinu* pečlivosti!“

Slovákům nešlo však jen o řeč samu. Zdálo se jim, že ani jejich literární plody nejsou v Čechách dosti oceňovány a že česká kritika Slováky i tu staví do druhé řady. Již Kašpar Fejérpataky poukazoval v „Květech“ r. 1836 (44) na to, jak málo byly v Čechách oceněny Kollárovy „Zpiewanky“ a to ještě později než v „Dresdener Abendzeitung“ a „Dresdener Theaterzeitung“. Sám referát o přešporských „Plodech“ („Květy“ 1836, 55) byl poměrně velmi chladný na tuto literární velmi významnou slovenskou událost. A stejně bylo šetřeno slovy při kritice pozoruhodné Hurbanovy „Cesty Slováka ku bratrům na Moravu a do Čech“. Říci o ní, že je to práce „dosti zdařilá“, „někde trochu dětinská“ bylo přece jen při vůdčím mladém Slováku, hlasateli československé jednoty a Máchovu žáku, málo („Květy“ 1842, 6).

Je sice pravda, že slovenská spisba již v této době nestačovala rychlému vývoji literárnímu v Čechách a že při absolutním měřítku ustupovala do pozadí. Ale tu byl již na místě relativism soudu a pak šetrnost a takt, ne bezohledné hnidopišství a vypínavá blahovolnost. Hurban se s ní setkal v případě Bosého „Křížáka“ (srv. dopis Pospíšilovi 2. listopadu 1841): „Bosák přeložil kouzelné scény z Makbeta, 213 veršů... Boh zachovej, jak je to v Praze zhumplováno! Čtyřicet tam aspoň oprávek českých, a každá špatný zastřelený cap český. Jen několik příkladů. Hned první slovo „kdy“ (quando, when) na „kde“ změněno, bachra na bachmu (svini); židký, lepký na řídký; hať skrze křovinu vyloženo; z pawiana pauran зробeno. Leckdo na někdo obrácen. Korrektor nerozuměl angl. slovníku a měnil, killing (klání, škrcení) vyložil skrze svini atd. Vidíte, máme muže, jimž sluší čest a dík, a k nim a k celému našemu kmenu slovenskému by mohli někteří páni u vás více šetrnosti a lásky prokazovat.“

Hurban byl tu sice velmi nedůtklivý a vytýkal leccos, co byla jen tisková chyba nebo obvyklá slovní či stylistická úprava, ale již z toho je patrné, že Slováci byli na české literární poručení dráždivě žárliví a že číhavě chytali se každého slovíčka, kdykoli pro ně mohli co vytknouti nebo nač si stěžovati. Ačkoliv

české listy otiskovaly slovenské příspěvky velmi ochotně, byť byly i prostřední i podprostřední, a ačkoli „Květy“ a „Česká včela“ byly přímým orgánem mladých Slováků, Hurban stěžoval si i do nich, že nemají dosti respektu k slovenským přáním a k slovenské individualitě, ba vyhrožoval i, že nebude spolupracovat, jestliže mu Pospíšil³⁰⁾ tu a tam nevyhoví. Někde hraničily slovenské a najmě Hurbanovy výtky opravdu na ješitnost a nedosycenou ctižádost, protože často i pouhý criticism a jednání podle skutečných poměrů připadalo na Slovensku jako znevažování. Proto se asi nemýlil dr. Čejka, jestliže i tu, v této nedůtklivosti, literární ješitnosti a uražené ctižádosti, hledal jeden z pramenů čl. rozkolu („Č. včela“ 1844, 260). I M. D. Štembera tu shledával mezi jiným „hlodavého raka žárliivosti“ („Květy“ 1845, 355). Sem mířil i Havlíčkův výrok, že Hurban a Štúr chtějí býti raději v nejmenší vsi prvními, než v Římě druhými. Tento dojem měl i V. Žák, jenž v debatě o slovenštině ve Vídni r. 1847 od Hurbana zvěděl, že se Slováci cítí velmi uraženými od českých spisovatelů. Popuzený Hurban shledával prý proto slovenské rozličnosti ve všech cípech Slovenska, jen aby je odlišil od Čechů a odůvodnil nový spisovný jazyk slovenský.³¹⁾

Ze Slovenska dopsali stran české nedbanlivosti a zneuznávání Slováků do Prahy třikrát: Kadavý a Nosák r. 1844 („Květy“ 130, 172) a J. M. Hurban r. 1845 („Květy“ 315). Naznačili, že české zanedbávání Slováků povede k literárnímu osamostatnění.

Kadavý si stěžoval, že slovenská spolupráce o zvelebení české literatury nikdy nebyla po zásluze uznána. Češi píší o svých podružných věcech dlouze, o Kollárovi, Hollém atd. skoro nic. To je znak české strannosti a sobětnosti. Proto není divu, sedne-li si Slovák raději na svého Tátoše než na českého Šemíka, který ho nechce nosit. I Slovákově dal Pán Bůh um a ramena, a proto, jestliže si ho Češi nevědí, a jím opovrhují, spolehne na vlastní síly.

B. Nosák prohlásil Slováky za „znevážené“ a „přezírané“ vlastními bratry. Proto mají vůči nim i volnost jednání. „Největším neštěstím slovanského národu byla kmenová pýcha, jižto byl slabší kmen přezírán od silnějšího. To se udrželo podnes, a zdá se, jakoby u některých mladších bratrů Čechů vzhledem na své pobratřence podtatranské obzvláště hluboké kořeny bylo zapustilo. Posmlouvejmež se tedy po bratrsku, otevřeně a důvěrně! Přítel můj H. . . . . navrátiv se z Vídně, vypravoval, kterak posměšně o nás Slováci vyprávějí Čechové. „Co vyšlo

³⁰⁾ Srv. dopis Pospíšilovi 29./4. 1842.

³¹⁾ Srv. dopis Žákův K. Vinařickému dne 13./2. 1848, ed. Slavíkova, 676.

na Slovensku?“ táže se druh druhá. „Inu, což pak? Kázeň od S. . . , kázeň od T. . . , modlitby od J. . . , a nic více,“ odpoví tázaný Čech. Nosák se nediví proto, že Slováci, takto pomlouvání a vysmívání, začínají se od Čechů odvracet a myslí na své literární osamostatnění.

K obdobnému závěru došel několikrát v dopisech a veřejných úvahách i J. M. Hurban. Češi chovali prý se k Slovákům jako pěstouni k chovancovi a svým chováním osamostatňovací proces urychlili. Měřili sobě a Slovákům dvojím loktem. Furča na př. nadcenili, Kollára podcenili. Jednali se Slováky diktatorsky a zapomněli, že již Jungmann literární diktaturu nazval záhubnou. Hurban by sice prý snesl diktaturu Jungmannů, Presslů, Šafaříků a Palackých, ale odmítá, usurpují-li si diktaturu duchové nejpodradnější. („Květy“ 1845.)

Hurbanův projev nebyl upřímný. Neuplynul ani rok, a Hurban nesnesl ani věcných námitek citovaných autorit Jungmanna, Šafaříka a Palackého — neuměl se prostě v zájmu celku podřídit. Těžce nesl, nebyl-li v Čechách naprosto uznán, a své rozčarování z toho generalisoval pak i na Moravu i na Slovensko,³²⁾ na evangelíky i katolíky. Stvořil si teorii, že Češi ve Slovensku vidí pouze accidens, „duovažek“, či jak Nosák v referátu o Červenákové „Zrcadle“ („Č. vč.“ 1844, 232) ještě ostřeji stylisoval, „nášlapek“. Při tomto nazírání kalil se přirozeně československý poměr a vznikala na obou stranách psychosa nevráživosti a zaujatosti.

c) *Nová ideologie a cizí analogie.*

Štúr i Hurban byli koncem let třicátých zachvázeni učením Heglovým. Hegel podnítil oba dva k teorii o slovenské kmenovitosti, jež se tu a tam projevila v Hurbanových dopisech a vyvrcholila v úvodě k Červenákovu „Zrcadlu Slovenska“, napsaném v říjnu r. 1843. Hurban poznal Hegla asi u Klácela a později i u Štúra. Teorie o Völkergeistu mu učarovala a podnítila jej ke snaze, aby ve výstavbě lidstva i Slovák a Slovan měl svou úlohu. Národnost v pojetí Klácelově-Heglově byla mu etapou k člověctví a slovakismus byl mu etapou k slavismu. Vysvítá to i z jeho básně „Národnost“, koncipované koncem let třicátých, i z jeho psaní, poslaného J. Bodiánskému do Pešti dne 15. května 1839. Slovenské spasení hledal ve všeslovanství, a lidské poslání Slováků nebylo mu možné bez jejich osamostatnění národnostního, bez jejich sebecitu jako svérázné součásti člověčenstva. Zvláště r. 1842 mu toto bylo jasné a po příkladu jiných ve století „národností“ chtěl i svému malému kmeni vrátiti právo na intenzivní národní velikost. Protože pokládal Slováky za slovanský

³²⁾ Srv. Hurban — Šemberovi 13./4. 1843.

střed a myslel, že pro Slované podle prorocství Herdova a podle polských messianistů a ruských slavjanofilů vzhází čas rozkvětu a vlády na lidském jevišti,³³⁾ chtěl i svůj lid přihlásiti k osobitě účasti na tomto jedinečném pohybu. Slováci jako součást českého národa nehodili se mu pro tuto koncepci. Proto v úvodě k Červenákovi v říjnu 1843 konstruoval teorii o původnosti a odlišnosti slovenského kmene. Slováky prohlásil tu za prvopostavy naprosto původní, osobité v původu, v řeči, zvycích, v náboženství, v umění i v životě. Slováci zapomněli prý při češtině svého principu, ale rozpomenou se na něj, vrátí-li se k sobě. Musí se vrátiti do vlastního stavení, t. j. mluvit vlastní řečí. Jen tak přestanou se jako „důvažek“ lepiť na jiné a uplatní v Slovanstvu a v lidstvu i svůj živel.³⁴⁾

Tak r. 1843 v říjnu našel Hurban k osnovanému odvrácení od Čechů též ideový základ a na něm budoval dále se Štúrem a později i s Hodžou. V této ideologii posílil jej M. Klácel svou radou, aby národové za účelem lidského jednocení rozpadali se v nářečí a podřečí, protože „před obecněním musí dojít k osobnění a k různění.“³⁵⁾ Moravský separatism, obrození bulharské, rusínské, slovinské a jmenovitě obrození flámské a j. tu spoluúčinkovaly obdobným praktickým příkladem. Hurban proto zdůrazňoval Šemberovi dne 6. května r. 1844, že Čeche mají uvěřiti v pravdu „slovenské kmenovitosti“ a opakoval mu filosofické rozuzlení situace: „Náš kmen se probudil a chce sebe, aby sebou vplynul v Slovanstvo.“ Hurban přejal i Heglův názor na Slované. Byli dotud jen předními obránci křesťanské Evropy proti nekřesťanské Asii. Neměli však do té doby samostatné účasti v evropské kultuře.³⁶⁾ Ale i jim jest vyhrazeno místo ve světových dějinách, a co ostatní státy již byly či jsou na vrcholu, Rusko, nejmocnější mocnost, má údělem nesmírné možnosti vývoje. Pro tuto víru v Rusko byl Hegel Hurbanovi i Štúrovi tak milým.

Dr. Wendelín Grünwald vytkl Hurbanovi heglovství a obvinil Hegla, že rozhodl i v slovenské věci svým vlivem na Hurbana („Květy“ 1845, 443). Teorii o kmenovitosti odmítl a heglovský kosmopolitism mu připadl nebezpečným pro Slovensko i pro Slovanstvo. Hurban (n. c. 554) trval však proti Grünwaldovi na svém přesvědčení, že slovenská záležitost jest záležitost kmenová, již musí rozhodnouti jen slovenský kmen. Kmen podle Hurbana povstává z jednotlivých rodin, rozprostraněných v jednom okolí a konsolidujících se znenáhla v jeden celek. Takovými kmeny jsou u Slovanů Čech a Slovák, Rus a Polák, Srb a Chorvat, u Němců Sas a Prus, Bavor a Šváb. Proto indivi-

³³⁾ Srv. Květy, 1842, č. 76/8.

³⁴⁾ Skoro doslovně stejně usuzoval Štúr v Orlu Tatr., I., 42.

³⁵⁾ Počátky vědecké mluvnické českého, Brno, Winiker, 1843.

³⁶⁾ Hegels Werke, 1840, IX, 425. — Heglův dopis baronu Irkulovi.

duální zřízení života, povahy, mravů a jazyka u Slováka je celkem odlišné od individuální postavy a historie Čecha. Jednotná německá řeč — jak Grünwald chce — tu nemůže býti měřítkem. Německá řeč jest již vzdělána a švábský nebo bavorský žargon již jí neobohatí a nerozšíří. Naproti tomu slovenská řeč se teprve počíná tvořiti a její prohlubiny se ve všech stranách otvírají. Česká řeč sice již poklady své krásy a svého bohatství otevřela, ale to nestačí dosud ideálu slovenského jazyka. Musí se proto obohacovati odjinud, jmenovitě u kmenů sousedních, životem nevytřelých, a to jsou právě Malorusové, Chorvati, Slováci a Dolnolužičané. Slováci dosud nepsali svou obecnou řečí tatranskou, ale nyní již stavějí její chrám a svázejí k němu sem tam porozházený jazykový materiál. Činní duchové stojí nad tímto chrámem a nad pulsem národního života stráž a do chaosu volají: staň se! Tyto duchy posiluje slovo Heglovo o velkých novotářích světa a o mužích historických, kteří se osmělili chtít nové věky: „Sie sind insofern Heroen zu nennen, als sie ihre Zwecke und ihren Beruf nicht bloß aus dem ruhigen, angeordneten, durch das bestehende System geheiligten Lauf der Dinge geschöpft haben, sondern aus einer Quelle, deren Inhalt verborgen und nicht zu einem gegenwärtigen Dasein gediehen ist, aus dem inneren Geiste, der noch unterirdisch ist, der an die Außenwelt wie an die Schale pocht, und sie sprengt, weil er ein anderer Kern, als der Kern dieser Schale ist; die also aus sich zu schöpfen scheinen, und deren Thaten einen Zustand und Weltverhältnisse hervorgebracht haben, welche nur ihre Sache und ihr Werk zu sein scheinen.“

Hurban po této heglovské konfesi upřel sice filosofii právo na řízení světa a přivlastnil je poesii, ale přece v slovenských věcech Hegla uznal a i ve jménu jeho učení chtěl na Čechích souhlas se slovenskou kmenovitostí a jejími osobitými potřebami. Třebas založil — jak doznal — svůj čin na experimentu, přece doufal ve vítězství slovenštiny. I s tohoto filosofického stanoviska podle Hurbana tedy dogma slovenštiny obstálo a Slovensko přestalo býti českým aggregátem a přívěskem. Klácel Slovákům po této stránce prý porozuměl.

Toto vše byly tedy Hurbanovy důvody pro slovenské jazykové i národní osamostatnění, projevené před soustavným a generálním útokem proti češtině. V Čechách byly čteny opravdové a leckdy provázeny velmi dobrou vůlí napravití, co bylo napravití možno.³⁷⁾ Tato vůle ovšem narážela již na slovenské ne-

³⁷⁾ Květy i Česká věla r. 1844 a r. 1845 jsou plny ohledů k Slovákům a nejmírnějším způsobem jim vykládají nebezpečí slovenského osamění mezi Maďary. Ještě r. 1844 otiskly Květy (254) jakoby na výstrahu obsah Henszlmannova článku Ungarns sprachverschiedene Völkerstämme z Oesterreichische Blätter o různosti maďarských nářečí, větší, než jest rozdíl latiny a vlaštiny, a o maďarské vůli k spisovné jazykové jednotě. —

porozumění, protože rozhodnutí za spisovnou slovenštinu padlo již r. 1843, důvody za ni byly předneseny ex post a tedy ani Hurban ani Štúr nemohli a ani nechtěli se své cesty sestoupiti.

IV. HURBAN V BOJI ZA SPISOVNOU SLOVENŠTINU.

Boj za spisovnou slovenštinu, vedený v letech čtyřicátých v Čechách a na Slovensku, byl popsán po všech stránkách Vlčkem, Turcerovou, Škultétym, Mil. Hodžou i mnou tak zevrubně, že jest to otázka pomalu uzavřená a může býti spíše jen doplňována a přehlížena než znovu řešena. Na tomto místě jde spíše o objektivní záznam Hurbanova účastenství v tomto boji a o korekturu dedukcí Podhradského.

Podhradského *πρωτον ψευδος* jest v tom, že nepřihlédl k Hurbanovu vývoji z českoslovenství k slovenství, že pojal Hurbana a priori jako živel protičeský a konečně že se nevěnoval studiu psychologického pozadí otázky a nerozebral klíčení a zrání rozkojných myšlenek na Slovensku. Vyšel od fait accompli, aniž si povšiml odporu praemis k závěru předem určenému nebo apologie rozhodnutí, koncipované často násilně ex post a ražené v slovním boji za předsudků obou stran.

Podhradský vykreslil Hurbana úmyslně v episodickém momentu zápasu a tento jeho postoj generalisoval s platností pro celý jeho život a pro celé jeho dílo, umlčuje vývoj dalších věcí

Štúrův dopis Staňkovi (20./9. 1842) o odporu slovenských zemanů proti maďarštině v nitranské stolici na kongrese o člancích samarských, osnujících roztržku katolíků s Římem, byl předmětem úvah (srv. Vinařického *Korrespondence*, Slavík, 375). I Češi si tedy všimli pohybu slovenské šlechty a jejich slovakismu. Také slovenský zřetel k lidu uznávali. Tento důvod uváděl jim hlavně Štúr v dopisech Staňkovi, jenž ujišťoval, že Slováci k spisovné slovenštině sahají jen proto, aby pozvedli lid a rozštěpené Slováky spojili, že k Čechům kyselosti nemají a také se od nich literárně netrhají. Hurban o tomtéž ujišťoval V. Žáka ve Vídni r. 1847, a píše životopis Štúrův r. 1881, znova to opakoval (S. P., II., 539). Byly tu ovšem i české hlasy skeptické, jež v češtině neviděly závady při buzení slovenského lidu, zvláště když i na Moravě podle B. Štorcha (Květy 1835, 19) a v Čechách podle F. Douchy (Květy 1840, 75) se vyskytovaly nářeční jevy obdobné slovenským. Češi ani v bernolákovství neviděli dobře důvodu pro slovenské odštěpení a v poslání Hollému (Květy, 1940, 273) přes jeho dialekt psali, „že sama příroda nás poutá vazbou vespolečné řeči“. Kampelík hned v zárodčích klíčení rozkol chtěl smiřovati pomocí Moravy, tohoto československého srdce, a usiloval o reálku společnou pro Čechy, Moravu, Slezsko a Slovensko se sídlem na Moravě (Květy, 1838, Př. 21). Nebeský ještě r. 1844 ve svých Listech z residence vše podnikal pro smíření československého rozporu. Síla dobových poměrů, sklonnost k filologickému romantismu, slovenská vzdálenost od Čech a příslušnost k Uhrám účinkovaly ovšem silněji a rozhodněji než česká dobrá vůle a reální úvaha.

a Hurbanovu úměrnou změnu v nich. Tím ocitl se Podhradský úmyslně na křivé ploše a jeho závěr musil býti křivý. Této pokřivenosti si konečně cíl jeho knihy přímo žádal.

Po prohlášeném slovenském jazykovém osamostatnění byly přirozeně mobilisovány slovenské a české síly proti a pro. Vznikla na obou stranách drobná válka, jež vrcholila publikacemi Hurbanovými, Štúrovými, Hodžovými a českými „Hlasy“. Rok 1846 a publikace pražských „Hlasů“ je v této válce moment nejpočetnější. Přes Kollárovu vášnivost „Hlasy“, dík Palackému a Šafaříkovi, působily přesvědčivě, někde až drtivě. Hurbanův objektivní přítel Daniel Sloboda uznal to v listě dne 15. června 1846 velmi rozhodně a netajil se, že zvláště Šafaříkovi se podařilo vyvrátiti Štúrovu a Hurbanovu theorii o zvláštní slovenské kmenovitosti. On sám i řada Slováků byla prý českými „Hlasy“ otřesena ve svém původním mínění o Štúrově a Hurbanově hnutí za slovenštinu. Slobodův list Hurbana znepokojil, také mu to dne 21. června 1846 nepokrytě i doznal, ale přes to pokládal Hurban svou pravdu i tak za znamenitou a slíbil ji v „Sl. Pohl.“ obhajovati. Tak vznikly „*Českyje hlasy proti slovenčine*“, Hurbanova kritika pražských „Hlasů“. Jejich konstrukce a stilisace jeví zřejmě účín českých „Hlasů“, a proto motiv slovenského jazykového osamostatnění tu vyložen i poněkud jinak, než zněly prvotní Hurbanovy důvody. Stručně rekneme, tento motiv v nové Hurbanově stilisaci zpolitizoval ve smyslu hungaristickém. Hurban vedle frází o slovenské kmenovitosti osnoval nový slovenský život v rámci čekané konstituční svobody a z ní vyplývajících uhersko-slovenských práv. Slovenštinu přímo prohlašoval za buditelský prostředek zanedbaného lidu a ústupek zemanům, představujícím národ, a katolíkům, tvůrcím jeho většinu. Čeština nemá v nové době na Slovensku místa a Slováci měli od latiny přejíti k slovenštině hned, jako Maďaři přešli k maďarštině; mohli býti dále. Slovenské místo je v Uhrách, Slováci jsou vpleteni v uherské pásmo, a musí tudíž svou obranu hledati především v základech veřejné spravedlnosti a na přirozené své podstatě, t. j. v Uhrách, ne v theorii o „jednom československém národě“. Uherská vlast je podle Hurbana vlastní dům slovenského kmene a jeho jazyka a jen spravedlivou úpravou uherského krajinského zřízení lze pro něj dobytí práva. Maďarské předsudky vůči Slovákům v uherské vlasti mohou se odstraniti domácí řečí a krajinskou literaturou, ne řečí a literaturou českou, jež jsou v uherském státě cizí. Jen při slovenštině lze doufati, že uherský stát a Maďaři uznají slovenské požadavky a dovolí, aby se Slováci vzdělávali svou staro-otcovskou, domácí a krajinskou řečí. Tyto zřetele krajinko-národní a sociálně-právní donutily Slováky k novému kroku a přiměly je upustiti od theorie o československém jednotném národě ztěžka možné a v uherském státě celkem neužitečné.

Slováci jsou kmen uherského státu a svůj dobrobyt naleznou jen na základě uherského slovenství.

Co tu Hurban Palackému na jeho politické obavy z osamocení Slováků uprostřed postupující maďarisace odpověděl, není než abdikace bohemismu a proklamace hungarismu. Hurban a Štúr pod tlakem poměrů našli novou politickou formuli a v jejím duchu sáhli i k nové taktice: slovenština byla její vnější výraz. Tato formule a tato taktika byly založeny na nejloyálnější víře v maďarskou čestnost a spravedlnost a nebylo vinou ani Hurbanovou ani Štúrovou, že selhaly a pozbyly logického smyslu v období pozdějším.

Ještě více pozornosti věnoval Hurban hlasu šafaříkovu. I jemu přiznal, že československý princip se na nové poměry nehodí, že ovládl princip uherskoslovenský a že sám palatin svým stanoviskem nutká Slováky vyhrabati „slovenského člověka“ z vrstev zemanských. Zemani jsou orientováni uherskoslovensky, ne československy. Proto Slováci se musí státi „hodným nároem mezi ostatními uherskými národy“ a nesmějí se dále vylovati — politickým slovem — do „cizích“ národů a do „cizích“ kmenů. Češi jsou jim historicky, politicky, kmenově jiní a cizí. Maďaři v posledních letech pokládali českou řeč v Uhrách opravdu za cizí, československé spojení vyhlášovali za panslavismus a Zay posílal proto Štúra s jeho československou katedrou do rakouských dědičných zemí. Uherský patriotism českoslovenství nesnesl, bylať to theorie, ne skutečnost, ne právo a zákon. Uherskoslovenské „praetensie“ vynesly Slovákům již noviny a snad vynesou jim i školy, právě na základě domácího práva, jež v ohledu uherskostátních důležitostí Slovákům jako slovenskému kmeni na základě jejich domácí řeči patří, kdežto řeč česká jako řeč — uherskostátně — kmene cizího jim tohoto práva nezaručuje.

Smysl Hurbanovy odpovědi byl jasný: Slováci hungarismu obětovali na doklad své loyality češtinu a věřili, že uznáním a vyznáním hungarismu zlepši v Uhrách svou posici kulturní a politickou. Vše ostatní, co Hurban nanesl na tuto novou politickou osnovu a čím oslaboval československou dosavadní sounáležitost, již dříve sám přesvědčeně obhajoval, jest jen z velmi malé části oprávněno a většinou vykonstruováno a vykombinováno ad hoc. Proto Hurbanova odpověď má význam především jako přiznání nové politické slovenské orientace, založené na naprosté důvěře v slovakismus reprezentačního politického živlu, t. j. zemanstva, a jmenovitě na víře v Maďary, kteří Slováky za jejich abdikaci bohemismu uznají i politicky i kulturně za rovnoprávné a nic ne učiní proti jejich národnímu rozvoji. Na této politicky důvěřivé linii trval Hurban i na slovanském sjezdě pražském r. 1848 a Maďary opuštěn a zklamán opustil ji až v září r. 1848, sáhnuv k slovenskému povstání proti Maďarům. Na této linii se ocitl,

zklamán Vídní, z nutnosti dobových okolností znovu za „Memoranda“, ale rok 1867 dal nové jeho víře ránu smrtelnou, po níž hledal a našel již jen cestu do Čech a k českoslovenství nebo nanejvýš do Ruska.

Jeho „Českje hlasi“ byly tudíž episodické extempore, produkt politicky nově pojaté chvíle, a nemohou a nesmějí tedy býti brány za východisko Hurbanova československého názoru nebo pojímány jako konstantní zásada protičeská.

Hurban sám cítil, že se v mnohém přenáhliil a že leckde mířil spíše na osobu než na věc. Napsal aspoň brzy po publikaci svých „Českých hlasů“ Hankovi do Prahy dne 2. února 1847: „Něvjem doteraz, ako sa moja recensia Českich Hlasov páčila — vlastně nepřáčila v Čechách. Rád bich *teraz d'ačo z něj povítjerav*. Ale *ňeráchte zle prijímať ten d'ivokí oheň*, a *ráchte rozvážiť*, že za 2 mesjace som tje „Hlasové“ *prečítav*, *posúdiu*, *vitlačíť* *dau*. *Prví oheň — tak sa objavíu u mňa*.“

Tato autocharakteristika Hurbanovy kritiky „Českých Hlasů“ musí býti vždy připomenuta, uzavírá-li se z ní co o Hurbanově stanovisku k Čechům a ku Praze.³⁸⁾ Vedle ní musí býti kladen i vznikající Hurbanův criticism k slovenskému jazykovému osamostatnění a pozvolné Hurbanovo zklamání z Maďarů.

Hurban netajil se již v prosinci r. 1846 (14. prosince) v dopise D. Slobodovi, že odpověď pražským „Hlasům“ byla obět, zapálená Štúrovi. Hurban již tehdy litoval vši té ironie a všeho toho ohně, vzníceného k vůli člověku „ctižádostivému, sobeckému a samopanskému“. *Svěřoval se docela s úmyslem navázati*

³⁸⁾ Při tom nelze zapomenouti, že Hurban v této době polemisoval s Havlíčkem a s Kollárem a že řada ostrých míst je ražena a zahrocována úmyslně proti nim. Z Čech i ze Slovenska mimo to proti slovenštině padla četná ostrá slova, jež uváděla Hurbana v oheň a suggerovala mu příkřejší formulaci. Ještě i Nápisý Tatranské, posílané ze Slovenska do České včely a otiskované v ní r. 1847, jsou na př. stilisovány vášnivě a musily popuzeti k podobné odvetě (Tatrin — dítě Tartaru, jehož otcem svár, matkou vzteklice, bábou pýcha; štúristé se učili od lidu trupstvu; Štúr, zvolenský poslanec, s králem Matyášem vede proti Čechům válku; Kriváň proto nakřivuje ku pádu svůj chlum, aby páchnoucí štúřinu pochoval rumem; Váh a Hron proto sjednocují své vody, aby z Tatry smyly morový nešvar — Štúrova Orla). — V. Žák dopsal Vinařickému dne 23./11. 1847 (srv. Slavík, 652) velmi obsírně, že Češi nesmějí na slovenskou řeč nazíratí pyšně a neústupně, jak nazírají, — jde tu o dobro národa a o otázku matematickou, bude-li nás 7 nebo 4 miliony. Ukazoval na ev. možnost Hurbanova návratu. Hurban sám r. 1846 29./5. Pospíšilovi psal, ještě než ho došly Hlasy, že slovenštinou chce připraviti Slovákům jen vyšší duchovní život a že u Slováků není ani řeči o vzdálení neb o odtržení od Čechů. Slováci neztrnou na úzkém partikularismu; až masy pohnou, budou čísti české knihy desetkrát více. Slovensko ožilé postaví se prý k českému boku a zahambí nepřátele a opovrhovatele. I z tohoto dopisu jest zjevno, že Hurbanova říjnová protičeská konstrukce r. 1846 byla episodou a apologií jeho činu ex post a in usum temporis.

styky s Havlíčkem a psáti po případě zase i česky, protože česky psával rád. Čechům přímo se nabízet, by ovšem nechtěl. V lednu (26.) r. 1847 Hurban se na Štúra docela i zlobil, že se podle svého slibu Čechům pravopisně neblíží a těšil se, že mu Havlíček za tento „chlapčenský kousek“ již spravedlivě vyčinil. Hurban a hlavně Hodža začali nahlížeti na nové poměry střízlivě a varovali, aby Slováci negací všeho českého nesešli na scesti. Brzy i Štúr usuzoval podobně střízlivě a v „Sl. Novinách“ navazoval s Čechy. Mezi štúrovci, zklamanými Maďary, začínalo se tvořiti ovzduší přátelské čechoslovakismu, jež plně ovládlo r. 1848 a vedlo nakonec k manifestu slovenské národní rady, představené Hurbanem, Hodžou a Štúrem, a v něm k slovenskému uznání jednoho národa a jedné řeči v Čechách, na Moravě a na Slovensku.³⁹⁾ Manifest zval vojáky, syny Čechů, Moravanů a Slováků, do boje proti — Maďarům.

Jestliže Hurban ani ne za dvě léta po svých „Českých Hlasích“ podepsal tento manifest, jenž abdikuje hungarismus a reklamuje čechoslovakismus, je to velmi jasný doklad, že jeho hlas z r. 1846 nebyl nic živelného, ale opravdu jen koncese nové politické formuli a taktice. Sám Lichard zaznamenal ve „Slovenských Novinách“ (6. února 1852), že Hurban v Praze jako Štúr uznal omyl svého různění a slíbil, že v něm již pokračovati nebude.

³⁹⁾ Vytiskli jej Mechitaristi ve Vídni.

C. OD POVSTÁNÍ K DUALISMU.

Maďarská revoluce r. 1848/9 neskončila pod Világošem a maďarskou porážkou. Maďarská šlechta revolucionovala dál, nekrvavě, intrikou i maskovanou loyálitou k Vídni, osnovou dualismu i organisací uherského centralismu, až r. 1867 vyhrála skoro vše, co se zdálo pod Világošem utraceno. Její zásluhou rebelové z r. 1848/9 byli r. 1867 odměněni a loyální Slováci, záštita trůnu z r. 1848/9, potrestáni. Paradox, jenž se v dějinách přihází, poněvadž v nich rozhoduje obyčejně přece jen silnější. A Maďaři byli silnější. Na tomto principu „silnější“ byla založena i jejich taktika vůči Slovákům i jejich politika vůči Vídni. Důvěřiví a idealističtí Slováci jí dlouho nepostřehli, věřili ve vděk a autoritu rakouského císaře i v čest a spravedlivost Maďarů, až pozdě rozpoznali, že tyto hodnoty v praktické politice málokdy se osvědčují a že v jejich případě selhaly dokonale. Za těch okolností slovenská politika ovšem kolísala mezi kyvadlem vídeňským a pešťským, jak dobře to vycítil Moyses, a na konec její úsilí rozbilo se o pakt přítele a nepřitele, Vídne a Pešti, při čemž činitel třetí, t. j. Slováci, prohráli vše, co od let čtyřicátých budovali.

I. SOUDOBÉ POMĚRY POLITICKÉ.

a) Slováci.

Slováci, jak vysvitlo z Hurbanova odůvodnění spisovné slovenštiny, trvali zprvu na hungarismu v předpokladu, že národně a kulturně politicky budou v Uhrách s Maďary rovnoprávní. V tom smyslu mluvili a jednali i r. 1848 a upustili od této politické linie až v září r. 1848, kdy zklamání Maďary spoléhali jedině na pomoc Vídne a v jejím jménu a s heslem slovenské svobody i povstali. Povstání Slováků proti Maďarům jest fakt epochální,⁴⁰⁾ protože Slovák po tisíci letech s mečem v ruce

⁴⁰⁾ Pěkně to vystihl J. M. Hroboň v dopise Vajanskému dne 4./3. 1888 z Istebného: Štúrova škola na čele s Hurbanem vešla z Akademie v živou historii národa. Po tisíc let, po 907 roku, Hurban prvýkrát tahal meč co Slovák. To je factum historicum r. 1848. To byla nutnost historie zobudit

po prvé se zase zvedl za politickou svobodu svého slovenského kraje.

Povstání dalo Slovákům po prvé konkrétní možnost pokusiti se o oddělení slovenského území od Uher. V theorii tato myšlenka zatanula některým Slovákům již dříve. Byli z ní podezírání⁴¹⁾ již Kollár, Palacký a Šafařík r. 1841, později i Francisci, a Zay jí chtěl hledati i u slovenských luteránů. Jan Kollár vyslovil ji jako politický požadavek Slováků ve psaní J. E. Vocelovi dne 25. února r. 1849, tedy v době, kdy slovenští dobrovolníci spolu s císařskou armádou obsadili valnou část horních Uher. Kollár chtěl, aby Slovensko bylo povýšeno na zvláštní knížetství anebo vévodství s hlavním městem Nitrou, anebo, aby se sloučilo s Moravou, s obapolným hlavním městem Brnem. Österreichische „Correspondenz“ otiskla tento požadavek docela již dne 21. března r. 1849 v č. 65, ve formě pamětního listu, podepsaného deputanty Slovenska, Hurbanem, Štúrem, Kozáčkem, Zochem, Rarusem a Kuzmánym a adresovaného císaři a ministrům. Tento „Denkschrift an ein hohes k. k. österreichisches Reichsministerium im Bezug auf die abgesonderte Constituierung der Slowakei“, chce výslovně „Die Anerkennung der slovakischen Nationalität und ihrer eigenen Constituierung als Nation“, ve smyslu politickém; dovolává se císařových slibů i rovnoprávnosti všech národů; líčí Slováky jako lid ucelivý, pracovitý, tělesně i duševně schopný, jen ve vývoji od Maďarů utlačený. Separátní konstituce Slováků jest prý nutná i pro klid a vývoj monarchie i pro její hospodářské povznesení. Slovensko jest bohato dřevem, zlatem, stříbrem a mužstvem. Bude-li ponecháno při Maďarech, zvětší se tím maďarská moc na úkor moci císařské. Pro klid a další rozvoj je nutno tedy celé Slovensko oddělit od Uherska. Slováků jsou tři miliony, tvoří kompaktní masu..... poděl

spiaci cit individuality slovenskej. To bol triumf osobnosti genia národného, a čo by jich zničilo do jedného! — Viz i Julius Botto, Malá revolúcia, Sl. Pohl., XXX. — Janko Čaják, Dejepis Slovákov, Pittsburg, 1914. Ruský voják A. Tatjev postřehl r. 1849 slovenskou nechuť k „Vengrům“. Slováci nechtěli prý ani násilím dáti se donutiti k boji proti císaři, odhazovali pušky a volali: „Ferdinand, Ferdinand!“ (Sl. P., III., 137, Uhorský pochod 1849). Totéž tvrdí i A. Bobrenov v Ruskaja Besieda, 1858, IV. (ib. 299). V Paříži podle Dra Gablera byli také překvapeni, že se Slováci stavějí proti Maďarům a ne proti císaři. Nepochopili, že Němcům a Maďarům šlo o jich vlastní supremacii, a že reakcionářské, t. j. císařské stanovisko národné bylo pro ně výhodné. „Wir waren elende Reaktionenäre, weil wir eine Revolution zu unterstützen anstanden, welche keineswegs unsere Wohlfahrt zu ihrem Ziele genommen hatte (Gabler, Die nationale Politik in Oesterreich, Prag, 1850).“

⁴¹⁾ Srv. J. Volf, Panslavistkoje bratstvo Kollara, Palackago i Šafařika, Varšava, 1912. — Zayova zpráva kežmarskému inspektorátu r. 1841 „Magyarosítás Protestantismusra nézre“.

Karpat, od Dunaje k Teplé a k Ondavě. Může-li Rjeka tvořiti stát, proč by nemohlo i Slovensko?⁴²⁾

⁴²⁾ Manifest jest datován dne 9. dubna 1849. Snad je to jeho konečná a úřední formulace. Hurban v S. P., VII., v Rozpomienkách, datum deputace slovenské, vedené k císaři za politickým uznáním Slovenska — Tótország — klade na den 19./3. 1849. Manifest psal asi Hurban. V jeho pozůstalosti jest koncept podobného znění, psaný jeho rukou: „Man will Foederation mit oesterreichischen Völkern. Slowakei ist nur geographisch, es existiert nicht politisch. Wenn sich die Völker foederieren, so wird das slowakische Volk ein Theil der »grossen magyarischen Nation« werden. Was wird das Volk davon haben? Aber auch in Centralisation verliert sich der Name Slowák. Wohin soll sich der Slowák neigen? Es ist für das slowakische Volk nur einzige Hoffnung, und diese ist: die Abgränzung der Slowakei als ein selbständiges Verwaltungsgebiet. Dann und nur dann ist ein Leben möglich. — Z tohoto důvodu byl Hurban pro centralisaci a proti federalisaci Rakouska, tedy proti Havlíčkově koncepci nového Rakouska. V „Hlasu ze Slovenska o centralisaci a foederaci“ r. 1851 (Videň, otisk z Vídeňského denníku) odůvodnil to Hurban znovu: „Na Slovensku jest foederalism tolik, co navrácení se starého Rakouska s přednostentvím maďarismu. Čím více foederalismu, tím více historického práva, a čím více tohoto, tím více otroctví slovenského“. Proto byl Hurban i proti historickým korunním zemím a pro vídeňskou vládu nade všemi zeměmi pod jednou korunou na hlavě pomazaného Jednoho. — V lednu r. 1849 (12.) byl J. M. Hurban ještě asi naposled federalistou. V Mošovcích v rozhovoru o federaci rakouských národů aspoň řekl: „Slovensku lze pomoci jen foederativním rovnoprávným Rakouskem. Tu bude svobodný Maďar, Slovák, Čech, Rumun, Srb, Němec“. Tento výrok byl ovšem učiněn při plném dobývání Slovenska proti Maďarům, kdy ještě jejich prohra nebyla tak samozřejmá. (Srv. S. P., VI., Hurbanovy Rozpomienky.) Ze nastávají veliké politické možnosti, Hurban ovšem tužil. Psal aspoň své manželce Anně dne 13./1. 1849: „Teraz sú časi veľikje. Truni sa trasú, kráľovja o berlí prichádzajú, národí zostupujú z divadla panstva. Nech padnú a dopadnú palice starích sistemov a vystavje sa novje na základě nových ideí.“ Podobný pocit měl i Fejérpataky. Byl přesvědčen, že Slovákům nastal velký čas svobody a že jest konec maďarského panství. V Slovenském Pozorníku r. 1850 pozdravil proto Slováky touto pozoruhodnou rýmovačkou: „Přemilí rodáci, okovy z nás spadly, ti jsou pokořeni, co nad námi vládli, kteří nám šibenice všude nastavili, nás žalářovali, mučili, věšeli. To všecko proti nám ti sami robili, kteří o svobodě nám dané mluvili. Teraz už můžeme svobodně dýchat, a na mučitelů našich žalovati, by se i potomství naše vylíhalo, Maďarům se více podmanit nedalo. Slovák ve své zemi je teraz svobodný, nemůže mu býti Maďar více škodný, muž' v řeči materské všecko si konati“. Fejérpataky na to zveršoval události z r. 1848/9, a pokračoval: „Slovanství se ze sna též raz probudilo, proti tyranům svým povstalo, válčilo, neb toužilo též po samostatnosti, nechtíc se pokořit děl maďarské zlosti. Hurban, Hodža a Štúr ho probuzovali a svá prohlášení k němu posílali.“ Císař nyní ukončil utrpení ubohých Slováků, jež jim působilo zlostní a divocí Maďaři se slovenskými odrodilci, a povolil jejich žádosti. Maďarství je nyní zničeno a Slováci „nadobudnou samostatnosti a budou míti svou slovenskou krajinu.“ Musí jen císaře prositi, aby je od Maďarů vůbec oddělil a učinil úplně nezávislými. „My nechceme s Budínem nic mít, jen s Vidní. Když Horvatsko, Slavonsko, Dalmatsko se od Uher odtrhlo a Vojvodina Srbska je, — proč by nemohlo i vývodství slovenské býti?“ — Také básník Jan Gasparides myslil, že Slováci jsou navždy vybaveni „z otroctví a tyranství maďarské zlosti“. Proto na oslavu toho napsal „Tě bože chválíme!“, projev slovenské hymnické radosti a naděje (1850, B. Bystrice, Machold).

Zdá se, že slovenská deputace ve Vídni dobře pochodila a že přes Windischgraetzovu nepřízeň k dobrovolnickému tažení Slováků proti Maďarům císař právě za ně Slovákům slíbil vyhověti. J. M. Hurban aspoň oznamoval dne 9. května r. 1849 svému tchánu Jurkovičovi: „Vláda, respektive císař, visloví a potvrdí za nědlho slobodnuo, odd'elenuo Slovensko.“ To se ovšem nestalo, a Slováci asi musili vládě podati důkazy, že v tomto požadavku za jejich vůdci jest zemanstvo nebo lid. Hurban agitoval, pokud lze věřiti jeho údajům ex post v Rozpomienkách, za rovnoprávné superiores partes Hungariae a konečně za Slovensko jako zvlášť organizovanou částku říše J. V. císaře již v zimě r. 1849 na dobrovolnickém tažení. V jeho pozůstalosti jest vedle jiných obdobných žádostí i koncept obce Záhorského okolí v Trenčanské stoličce k císaři na oddělení Slovenska od Uher. To jest rozhodně koncepce Hurbanova, protože tu jsou i jeho korektury a přípisky, vykládající, jak v zájmu státního pokoje a pořádku je tu nutné Velkokněžatstvo Slovensko, Grossfürstenthum Slowakei. Tento doklad nasvědčuje, že vláda otálela s oddělením Slovenska a že v zákulisí přes hlavy Slováků již asi intrikovala šlechta, očerňující Slováky z možné politické nespolehlivosti a jmenovitě z panslavismu a komunismu. Za samostatnou zemi Slovensko musilo tedy býti a bylo také agitováno. Agitoval sám Ludevít Štúr. Psal dne 15. září r. 1849 z Uhrovců do Oravy Ctibohu Zochovi: „Z počátku budoucího tídná začnú sa vo Vjedni u vládi poradi o tom, či Slovensko má i ďalej pri Uhorsku ostať, a či sa má oddeliť. Sám dobre vješ, že na tomto náš život záleží. Vláda tjež chce mať, ako máme z najnovších zpráv, odd'elenja, ak sa i lud slovenskí za to visloví. Tu tři uvádzam úpis z listu Lichardovho, red. „Slov. Novin“ vo Vjedni, písanejho bratovi muojmu do Modry: „Doba rozhodná je tu pre Slovensko! Vláda chce odd'elenja Slovenska, ak sa lud ohlási. My agitujme, aby do Vídně chodily deputace a petice lidu.“ Hurbanovi dne 21. září r. 1849 psal Štúr, že Lichard jde do Modry a i jinam, aby lid i měšťanstvo se všech stran posílali přípisky a vyslanstva za odtrhnutí Slovenska, které i vláda chce, jestliže se lid za ně projeví. „Ja som zaraz písau do horných stolic, Zvolena, Liptova, Oravi, Turca. Nám ale najlepšia odísť do Vídně, a to čím zkuor.“

Vídeňské zářijové porady za oddělení Slovenska od Uher⁴³⁾ měly ráz asi velmi akademický a konaly se asi jen proto, aby

⁴³⁾ Pro tyto porady asi nachystali Ludevít Štúr, Daniel Borik a Josef Hurban na Brezové dne 26. srpna r. 1849 sepsaný a polnímu zbrojmistru baronu Haynauovi odevzdaný pamětní spis o svých pozorováních na Slovensku a v Uhrách. (Denkschrift über die Erfahrungen und Erlebnisse, welche die Gefertigten auf ihren Reisen im Dienste des Thrones, der allerhöchsten Dynastie, der ungetrennten oesterreichischen Monarchie und Gleichstellung der Nationalitäten in Oesterreich gesammelt haben.) Spis je soubor konkrétních dokladů maďarské zvláše proti Slovákům. Má i tuto zajímavou větu, dosvědčující c. k. podnět k slovenskému tažení proti Ma-

Slováci i dále ještě věřili, že se něco děje. Situace se proti březnu výhodně pro Vídeň změnila a Slováci zatím již vykonali svou povinnost, mohli tedy jít. V říjnu r. 1849 zdály se jejich naděje již definitivně marnými.

Hurban rozpoznával tuto situaci a proto „způsobil asi, že i vůdce slovenských dobrovolníků baron Lewartowski po skončeném tažení zakročil v slovenský prospěch. Tak vznikl „Memorial barona Lewartowského“, podaný ministerstvu a politickému a vojenskému správci Slovenska Haynauovi a Geringerovi v listopadu r. 1849. Jest v pozůstalosti Hurbanově a jest v něm patrná Hurbanova úprava: „Den Großen Theil von Oberungarn, welcher von den Grenzen Galiziens, Schlesiens, Mährens. . . von Pressburg über Sereď, Leva, Ipoly, Šagh, Losonz, Rima Szombat bis tief in das Gömoerer komitat in die Zips sich ausbreitet, bewohnt mit Ausnahme der deutschen Kolonien und des Größtentheils magyarischen Adels der slowakische Volksstamm. Alle Bauer und Bürger sind die Slowacken und hassen das magyarische Joch., Hurban, Hodža, Štúr und Borik sind nur treue Dolmetscher der Volksmeinung und die Lieblinge des slowakischen Volkes.“ Po tomto úvodě Lewartowski podrobně popisuje státně oekonomické a státoporné schopnosti Slováků a končí přesvědčivě, že „pod auspiciemi c. k. vlády mohli by býti Slováci oporou a leskem dynastie“. Stilisace Lewartowského jest již opatrnější a malomluvnější, není v ní přímo nic o oddělení Slovenska, jen nepřímou úspěšnost takového oddělení naznačena. Naděje po této

ďarům: „Die Gefertigten haben eine neue Bevollmächtigung von E. E. in die Slovakei zu gehen u. unser Volk über die Absicht S. M. zu belehren, ja es zur Ergreifung der Waffen gegen die magyarischen Rebellen zu bewegen“ (viz Hurbanův archiv). Na konci promemoria je vysloveno přesvědčení, že v Rakousku musí nastati nová éra a v ní že se má přihlídnouti i k Slovákům. — Hurban nachystal vedle promemoria Haynauovi snad i přímý návrh na úpravu osamostatněného Slovenska. V jeho pozůstalosti jest aspoň koncept, podle něhož se žádá: 1. Organizace a konstituování Slovenska; 2. přeřazení Slovenska jako země z uherské sféry ve svaz císařských rakouských zemí; 3. ustavení sněmu a vlastní administrativy se slovenskou úřední řečí pro Slovensko. Zdá se, že hr. Stadion této koncepci přál a že pomyslel opravdu rozdělit Uhry na samostatné země podle národnosti. Havlíček se za to i přimlouval. Po záchraně dynastie padla tato koncepce a s ní i samostatná země Slovensko. — Min. Bach — dík Thunovi — pohlížel na Slovensko asi jako na zemi české sféry. Chystal pro ně však obdobně jako v Čechách germanisaci. Aspoň r. 1850 začala i na Slovensku úřední němčina, na př. v Nitransku, v Prešpursku a j. Slováci se proti němčincím nadžupanům bouřili a v neláscě měli i české úředníky, pokud jim tu sloužili. (Srv. Sl. Nov., 7/5. 1850, č. 53.) Germanisace vnikala i do škol. Thunův výnos o volbě naukosdělné řeči v zemi byl na Slovensku brzy praktikován v prospěch německý a později v prospěch maďarský. Božena Němcová stěžovala si dru G. K. Zechenterovi dne 19./10. 1857 do žilinské realky, jak se na ní němci a jak „neřádné cizinstvo a cizinská holota“ kazí slovenskou mládež. R. 1861 němčinu vyhladila maďarština. Vedle ní vyhlazovala i češtinu, slovenčinu a ruštinu, kterou si zavedli na př. v Prešově za ředitelství Chrysostoma Zachara.

stránce klesaly a r. 1850 podle Hurbanova deníku ministr Bach myšlenku Slovenska jako země oddělené od Uher již odmítal. Hurban sice věřil, že on nebo Štúr se stanou guvernérem na slovenském hornouherském území, zažádal si docela o vyšší úřad na Slovensku, ale bylo mu naznačeno, že on i Štúr by nanejvýše mohli počítati s místem okresního soudce v některém slovenském městečku. To bylo ovšem cynické finale rakouského jednání se Slováky a jedinečná odměna za jejich věrnost k trůnu a k dynastii. Jestliže historik slovenského povstání Dohnány měl v své právě sosenované Historii povstania slovenského akordy pesimistické o Slovákovi-sirotě, vyzpívující po vlasti přežalostnou píseň, a děsil se docela i možného pohřbu národa, — ovšem pohřbu velikánského, kde nad hrobem bude státi celá krajina v krvi, — tedy to byl jen důsledek zmaru slovenských politických aspirací.

Za těchto okolností obraceli se někteří Slováci znovu k myšlence dohody s Maďary, pro niž soukromé i veřejné s určitými předpoklady se vyslovoval Havlíček a později i Rieger. Na Slovensku — snad obratnou reží Maďarů — osnovala se nová politická orientace, jíž dal první výraz svým „Hlasem od Tatjer“ S. Vozár (B. Bistrice, Machold, 1851). S. Vozár vyšel od nařízení Haynauova ze dne 24. října, podle něhož vláda slibovala při ohraničování administrativních distriktů dbáti i geografie i národopisu. Vozár by byl pro zřízení distriktu slovenského (Prešpurk), rusínského (Košice), švábského (Šoproň), ale tyto distrikty by patřily Hungarii, jež jest ku podivu organicky zformována. Vozár je pro slovenské společenství s Maďary na pokrokovém a lidovém základě. Lituje tragického pádu Maďarstva a východisko z něho vidí v maďarském sbratření s národy nemaďarskými a v smírném soužití s nimi. Vozár rozvírá Maďarům náruč slovenské lásky, ale trvá při tom na slovenských požadavcích před povstáním, t. j. na jazykové rovnoprávnosti v politickém, administrativním a kulturním životě; chce docela i slovenský sněm a demokratickou a nekonservativní politiku. Za tu cenu půjdou prý Slováci s Maďary, i proti rakouskému německému.

Tato střízlivá hungaristická orientace Vozárova, dříve zastávaná i Štúrem i Hurbanem, nyní u obou prudce narazila. Štúr, jenž psal již dne 23. května r. 1849 Staňkovi do Prahy, že „bez oddělení od Maďarů není pro Slováky života,“ se souhlasem Hurbanovým utloukl Vozárova myšlenku slovensko-maďarského smíru samostatnou úvahou o ní v Hurbanových „Slovenských Pohľadoch“ r. 1851, str. 148, z níž cituji místa základní: „Mišljenku túto pri povrchnom pohľade na veci zdánlivo propešnú a na čase mi nijakovskí odobriť, ale do prosta zavrhnúť musíme. Či máme a muožeme sa spojiti s timi, ktorí na úplnom našom zničeni najúsilnejšie pracovali, výsledkom toho každú naše

hnutja stíhali, všetci osobi na duchovnom rozvitku národa svojho pracujúce kruto prenasledovali, ktorí vykoreneňa nás s najhrúznivejšími kljatbami zaprisahali, ktorí našej poctivosti sa smjali, našu ochotnosť a pracovitost za rabskost, našu následkom dlhého ujarneňa na nás prišli nedostatečnosť za vroděni nám hlúposť a otročnosť, naše zaujímanja se za lúd ubjedení za zradu tisíc hrdlami vihlasovali? Či muožeme sa spojiti s timi, ktorí v najnovejších pohiboch koňečne sekeru na peň náš životní priloziti chceli, po všetkých našich krajach, mestách a dedinách kopí šibeňic „v čas slobodi“ ako na uvítanja každého zatúženja po slobodnejším oddíchnuti našom nastavili, našich lepších ludí, ktorých len postíhnúť mohli, trápiť a mučili, a z nevinného ludu i vzdělanejších mladích i starích bez rozdjelu katovskou rukou v d'jabskej radosti, a to množstvo a bez všetkej potrebi, na šibeňice viťahovali? A čože robia ti dñeskajši ostali Maďari? Či neutlačajú kdě len muožu našu reč, našu národnost? S tímto nadutím, práznim a za to chvastunskim, rozšjalením a už rozvztěklením nenapravitelním duchom ňjet nám pokoja a smjereňa. A či sme už zabudli na dávne veky naše, na otcov našich..., že Maďari boli to, ktorí dávnu otčinu našu a krajinu už mohutnú zničili, naše kmeni práve sa spojujúce na všetki strani rozhodili, nás v čistuo nešťestja a to za tisíc rokov vtiskli? Prjali bi sme, abi v tomto ohľade každí cítiu váhu slov šafárikových v „Slovenských Starožitnostach“ na str. 807: „na zemi potem a krvi Slovanů vzdělané, duchem sv. Konstantina a Methoda osvícené, zarazila uralská surovost' mocný svůj trůn.“ Štúr končí historickým a filologicko-literárním důkazem, že Maďari nemají ani duchovní ani mravní mohoucnosti a že musí z Evropy zmizeti jako Mongolové, Tataři a Turci. Slovensko-maďarské přátelství je tedy nepřipustné, vždyť Maďari po tisíc let Slováky jen otročili a učinili je za svého panstva nejzuboženějším národem světa.

Štúr odsoudil politický hungarismus Vozárův tedy velmi přísně a již v tomto posudku začal ukazovati zase — do Čech. Slováci měli se podle něho učiti svému jazyku u Komenského, Všehrda a Palackého, — čeština byla zase jejich jazykový pramen. Štúr datoval v této době své listy do Prahy zase z Břetislavy a ne z Bratislavy a psal je česky, ne slovensky. Svůj spis o slovenských národních písních tiskl v Praze česky a podle Palárika doporučoval Slovákům r. 1855 v Bánovcích u bratra zase — češtinu.

Stejně odmítal hungarismus v Hurbanových „Slov. Pohľadech“ (1851) Ignác V. Slušný-Zahorlov v čl. polopolitickém, polofilologickém „Čo je Slovák a jeho reč“. Proti Maďarům opíral se o Slováky a Maďari v slovanském moři mu připadali jako „dážďová mláčka na pjesočnatej púšti“.

Na Slovensku v létech padesátých ožívala zase orientace česká a slovanská, ale vzrůstající maďarský vliv a ústup Vídně

před Peští Slováky od ní pomalu odvracel a na konec nutkal je řešiti jejich otázku definitivně v rámci uherského státu. Zkušenost s uděleným evangelickým patentem r. 1859 poučila Slováky, že jejich osud bude dále záviseti na Pešti a že musí koncepci své politiky podle toho upravit. Tak došlo k *akci memorandové*, při níž Slováci zase uznali hungarismus, ale vtělili v něj svůj politický ideál, t. j. oddělení Slovenska jako osobité součásti uherského státu.

Slováci již na konci vlády Ferdinanda II. koncipovali Slovensko jako zvlášť oddělenou součást Uher — „unter einem eigenen separierten Landtage und unter dem Schutze des gerechten Königs, zeitgemäß und zweckentsprechend nach dem Beispiele Slavoniens u. Kroatiens“, — jak znělo v jejich prospektu, později uloženém v Hurbanově archivu. „*Man erinnere sich an die Jiskra's Zeiten, wo die Slowensko ganz für sich kräftig dastand!*“ Po episodickém postulátu porevolučním, aby Slovensko bylo vtěleno v země rakouské, vrátili se Slováci k této původní koncepci, a ta je později tedy východiskem k Memorandu, o němž Slováci rokovali dne 6. a 7. června r. 1861.⁴⁴⁾

⁴⁴⁾ Slovenský nápis Memoranda zní: „Memorandum národa slovenského k Vysokému snemu krajiny uhorskej, obsahujúce žiadosti národa slovenského, cieľom spravodlivého prevedenia zákonov krajinských, zabezpečenia rovnoprávnosti národnej v Uhrách, kroz národné slovenské shromáždenie v Turč. Sv. Martine dňa 6. a 7. Junia r. 1861 vyslovené. — Od Dobrianského pochází asi jen německý text Memoranda a jeho právní úprava pro jednání úřední. Na konceptu *Constitution*, jenž jest v pozůstatosti Francisciho, připsal Francisci, že tato práce je „*s istotou*“ A. J. Dobrianského, kdo ji psal, že však neví. Jinak věcná podstata Memoranda jest koncepce stará, v mnohých člancích formulovaná již r. 1848. — Pro léta šedesátá základ slovenského Memoranda věcně i stilisticky zredigoval Št. M. Daxner (srv. Francisci, Stor. pam. b. Moyses, 132), jenž o martinském shromáždění r. 1861 akci memorandovou s Franciscim vedl a představoval. P. Mudroň jmenuje Daxnera přímo pisatelem Memoranda (Sl. Pohl., XXXV., 150). Memorandu připravovaly cestu Pešťbudínské Vedomosti. V svém 1. č. dne 15./3. 1861 podaly svůj program a v něm na historickém podkladě dokazovali slovenské právo na uherskou zemi, v níž Slováci dovedou žiti jen jako dědicové a spolupáni její, ne jako sluhové, skleslí na pouhé statistické datum a číslo. Uherské vlastenectví bez uznání slovenské národní rovnoprávnosti bylo by prý Slovákům jen břemenem. Proto chtí Slováci vliv na zákonodárství, rovnoprávnost v úřadech, školách, církvích a vše další, co reklamovali již r. 1848. — Francisci v tomtéž čísle (čl. Rozhl'ad'me sa!) odůvodňoval slovenský nárok na rovnoprávnost s Maďary soudobými národními obdobami a přehodnocenou koncepcí státu a nacionalismu. Napoleon III. národní ideu učinil principem diplomatickým a na tomto základě spojil Valachii a Moldavii v jedno knížectví jako zemi jednoho jazyka a jedné národnosti. Tento princip je podle Francisciho uplatňovati i na Slovensku. Rok 1848 nahradil mimo to feudalismus nacionalismem a aristokracii rodovou aristokracií řeči a národa. Slováci mají proto právo i povinnost žádati pro sebe v důsledcích této přeměny zákon života. — Problému přispěl i Ján Moravčík (ib. č. 2. čl. „Úvahy o budúcom postaveniu slovenského národa v Uhrách“). Ukazoval na fakt Velké Moravy, na zásadu krále Štěpána (I., cap. 6., § 3.: „unius linguae regnum imbecille et

Memorandum (jeho německý text *Constitution*) koncipoval Adolf Ivanovič Dobrianský a císaři s deputací odevzdal je v chladné celkem audienci Štefan Moyses.

fragile est“) a na Verbótzihio soubor zákonů (13:1608, 44:1609 a j.), zaručujících rovnoprávnost v Uhrách Slavis seu Bohemis, jimž maďarisace prováděná od r. 1792 odpírá, a žádal v podstatě již mnoho podobného, co Memorandum: 1. Slováci mají právo zakládat spolky vědecké, literární, průmyslové a hospodářské, 2. slovenská řeč jest připuštěna v sněmech a shromážděních, 5. v úřadech a jejich publikacích, 6. v správě politické a při soudech I. instance; v Trenčansku, Oravsku, Turčansku, Liptovsku, Zvolensku, Sárišsku a v městech slovenských je to řeč úřední, 8. v slovenském kraji jména měst a dědin buďtež označována jen slovensky, 9. v slovenských školách řeči vyučovací budiž jen slovenština, v školách maďarských v cizokrajných stolicích budiž slovenština předmětem povinným, 14. což platí i pro církev, matriky a j. — Moravčík a hlavně Nemessanyi (ib. 23./4. 1861) hleděli pro tyto požadavky získat šlechtu. Na pomoc byl tu citován A. Szirmay (Hungaria in parabolis) a jeho index uherských šlechticů, mluvčích slovensky (ib. 7./6. 1861). Memorandum vystavalo tedy z Pb. Vedomostí po částech, až došlo k jeho Daxnerovské a Dobrianského synthese, publikované slovenskému lidu i Pešti a Vídni. Bezprostřední popud této publikace vzešel asi z karlovackého srbského shromáždění dne 8. (20.) dubna r. 1861, kde byl přijat návrh septemvira Stojákoviče o srbské Vojvodině, o níž císaři adresu donesl biskup Kengielac. Proti pokusu roztrhání Uher na vojvodiny (srbskou, slovenskou, rusínskou, německou, rumunskou), se Maďaři bránili článkem Aurela Keckemétyho v Sürgöny č. 90 hned v počátcích. Slováci hleděli vtáhnout uherské Rusíny ev. do své sféry, takže by byla vznikla územní formace podobná situaci dnešní. — J. M. Hurban byl uvědoměn o osnově memoranda již v září r. 1860. Mikuláš Ferienčík mu je poslal dne 1. září r. 1860 z Bystřice a žádal jej, aby je přečetl a vrátil biskupu Moysesovi se svými ev. dodatky. Autentický text měl býti slovenský a německý text měl býti jeho překladem. Tak to prý chtí Viktorinovi. Z dopisu Ferienčíkova je patrné, že za memorandovou akci tajně stál Moyses a že osnovu Memoranda vidovali poznámkami asi všichni slovenští představitelé. Pak teprve asi — po novinářské diskusi — vznikla německá jeho úprava Dobrianského a definitivní text Daxnerův (Srv. Hurbanův a Francisciho archiv, T. S. M.). — Daxner „okolím“ chtěl asi i zameziti pokus, aby Slováci nebyli stlačeni pod pojem „magyar nemzet“, jako se Vídeň pokoušela neněmecké národy v Rakousku označovati „österreichische Nation“. Psal o tom v Pb. Ved. 1861, č. 9 a dodával: „národy sú inštitucie boské a nie olovené figúrky, snadno roztopiť a v jednu väčšiu figúrku upodobniť sa dajúce.“ „My nesme Maďari, jako sme neboli oesterreichische Nation.“

Podrobný popis jednání Národního shromáždění slovenského o Memorandu, konaného dne 6. a 7. června r. 1861 v T. Sv. Martině, mají Pb. Vedomosti v č. 24 a d. Francisci v úvodě přímo navázal na nár. shromáždění v L. Sv. Mikuláši dne 10. května 1848, protože politický program tohoto shromáždění byl memorandu blízký. S memorandem souhlasili zemani Révay, Szentiványi, Justh a j. Někteří z nich dali se zvoliti i do deputace pešťské, ale pak desertovali. Na návrh Szentiványiho bylo memorandum přeloženo i do slovenštiny. Hurban navrhl, aby v opise o něm byli vyrozuměni i Rusíni, Srbové, Horvati a Rumuni, což bylo navazování s nemaďarskými národnostmi in politicis, osvědčené hlavně později. V Pešti memorandová deputace sešla se na ostrově Margitíně dne 27./6. se srbskou mládeží, a Srbové dne 30./6. na její počest hráli i divadlo. Hurban byl předmětem ovací. Memorandového poselstva si všimly i německé listy (Allgemeine Zeitung, č. 178, Der Fortschritt, č. 174), zvaly Hurbana „slovenským

§ 1. v něm ustanovoval: „Den oberungarischen slovakischen Distrikt (Hornouherské slovenské okolie) bilden die dermaligen Comitате Trentschin, Arvá, Thuróc, Liptau, Sohl, dann die rein-slovakischen Theile der gemischten Comitате Preßburg, Neutra, Bars, Hont, Neograd, Gömör, Zips, Sáros, Torna.

§ 2. Die Bezirke des oberungarischen Distriktes: 1. Tyrnau, 2. Senitz, 3. Neustadt, 4. Neutra, 5. Trenchin, 6. Sillein, 7. St. Marton, 8. Unter-Kubin, 9. St. Miklos, 10. Neusohl, 11. Bath, 12. Aranyos Maróth, 13. Nagy Rócze, 14. Neograd, 15. Eperies, 16. Kaschau.

§ 4. Schutzpatron: Cyrill u. Method. (Úprava poměrů církevních, národních, úředních a školních.)

§ 12. President distriktu je volitelný. Má na pomoc provinciální shromáždění a provinciální výbor.

Další text Dobrianského obsahuje přechodní ustanovení k uzákonění této slovenské konstituce a odůvodnění, proč tato samostatná forma je pro Slováky nutná (hegemonie šlechty, Maďarů, zásluhy Slováků z r. 1848/9, jejich počet).

Memorandum vyznívá v těchto podstatných požadavcích: 2. dass der oberungarische Distrikt als integrierender Theil Ungarns dem allgemeinen ungarischen Landtage als auch den höchsten ungarischen Behörden zwar untergestellt, dass derselbe aber mit einer eigenen nationalen Vertretung und sowohl politisch administrativen, als Justizverwaltung von 1. ten u. 2. ten Instanz bedacht werde. 3. dass die Beratungs- und Geschäftssprache ausschliesslich die slovakische Volkssprache ist. Mimo

Déakem“, ale netajily se skepsí vůči účinným Memoranda. To, že se deputace odřekl Révay, Justh a Szentiványi, znemožnilo prý, aby se martinská adresa dostala do sněmu. Za „slovenské okolie“ se později živě agitovalo a Francisciho definici Memoranda (= Granitová skála v prostred mora, o ktorú sa všetky nápady bezpravía, nedozrelosti a krátkozrakosti politickej rozrazia a na ktorej si život slovenský svoju bezpečnú, dôstojnú budovu vystaví“, — „strom života, ktorý, keď mu jednu ratolesť utneš, tým bujnější desiat nových vyžene“, P. V 1861, 9./7.) přijali Slováci šmahem. Žel, zůstalo pouze při definici, do života nepřešla. — Mimo zemaný zřekl se Memoranda v Magyarországu, č. 183, i Jan Palárik ohražením: „byl jsem jeden z menšiny, která se proti tomuto memorandu borila. Moje jméno se tam octlo, že jsem byl k podpisu obecnou vůlí vyvolen. Pracuji jako slovenský spisovatel v zájmu slovenské národnosti, ale nenapadám jednotu milované vlasti a je ode mne vzdálen každý cit, který není citem věrného vlastence“. Z tohoto „uherského“ Palárikova vlastenectví, naočkováného Palárikovi kdysi Scitovským, měl Magyarországu ovšem radost a doufal, že stránka Francisciho a Hurbanova je jen malá a s memorandem pohoří. Palárik se sice pokusil své ohražení Slovákům vysvětliti (Priateľ školy a literatury, 1861, č. 35), Francisci to vzal na vědomí (P. V. Vedomosti, 1861, č. 52), ale přes to Memorandum tím utrpělo. Z podnětu Dobrianského, asi příkladem Slováků, v akci memorandové následovali i podkarpatští Rusové v Beregu a v Užhorodě. Svolali dne 20./6. 1861 do Osuje poradu, na níž chtěli autonomii ruského národa v Uhrách a ruskému v úřadech, soudech a školách. Ruské stolice měly být rozděleny. (Srv. P. V. V. 1861, č. 44, 16./8.)

to obsahuje osnovu samostatného slovenského národního školství a vyměňuje si jednati o názvu (slovakische Wojwodschaft Ungarns — hornouherské Slovenské okolie ?) i o slovenském hlavním městě (Metropolis für die Wojwodschaft).

Memorandum bylo podepsáno Franciscim, Paulinym, Gotsarem, Závodníkem, Pongrácem, Hurbanem, Daxnerem, Hydrošem, Novákem, Turzem, Hodžou, Jesenským, Matúškou a Palárikem. V Pešti v čele zvláštní deputace je odevzdali v kanceláři Kolomana Tiszy dne 27. června 1861 ráno Francisci a J. M. Hurban a promluvili o něm i s poslancem Eötvösem.

Maďaři o něm sice psali v novinách (felsőmagyarországi szláv kerület), ale vážně ho, až na vzácné výjimky, nepojali.⁴⁵⁾ Kde mohli, bouřili Slováky proti němu jako proti politické ztřeštěnosti (srv. Súrghony, č. 90) a hrozili lidu, že „slovenské okolie“ dají obítí deskami a nikoho na dolní zemi nepustí,⁴⁶⁾ projeví-li se pro jeho uskutečnění. V počátku — na turčansko-svatomartinském shromáždění — souhlasili s Memorandem až na název „okolie“ i někteří zemani, ale přes svůj slib deputace pešťské se neúčastnili a dále pro ně nehorovali. Francisci tomu věnoval úvodník (Pešť-budínské Vedomosti, č. 64, 1861) a litoval, že „po pádu těchto hvězd se slovenského nebe“ Slováci jsou bez aristokracie. Srazily se tu dva principy, demokratický a aristokratický, a aristokracie při tom zapoměla, že její budoucnost jest jen v národě a národ že jest založen jen na lidu. V zájmu své existence nebude dlouho moci státi šlechta opodál lidu a jednoho dne s ním přece splyne. Francisciho stanovisko bylo správné, ale nedodalo, že nové Uhry byly stavěny na aristokracii a že právě proto slovenská šlechta se sklonila před maďarismem, poněvadž v něm měla záruku svého stavovského nadprávi. Dr. Michal Mudroň v odpovědi na Grünwaldovu brožuru „A Földvidék“ (1878) vyložil to velmi bystře: princip rovnoprávnosti jazykové v slovenských krajích hrozil zemanstvu splynutím se selským živlem a naprostou demokratisací. Mimo to na obzoru byla již maďarská vláda, již byl slovenský národní program nemilý a již se zemanstvo nechťelo pro tento program znelíbiti. Proto při memorandovém hnutí Slováci ztráceli zemaný⁴⁷⁾ a byli ve svém boji o politická práva osamoceni. Slováky poškodila i stoupající slovenská vlastnost snadné asimilace poměrům. Daxner v boji

⁴⁵⁾ Hrabě L. Teleky sympatisoval s Memorandem. Připustil by, aby Uhersko slulo i maďarsky Hungaria a uznalo jako národy magyarok, szlovakok, ruszok, szerbek. Podobně i Z. Kemény a L. Bószörnényi.

⁴⁶⁾ Srv. Bohuslav Bohutienský, Štefan Marko Daxner a jeho doba, 12, Sborník čsl. Od šumavy k Tatrám, Ružomberk, K. Salva, K. Kálal, 1898.

⁴⁷⁾ Ztráta slovenských zemanů, na něž Hurban i štúr při rozkolném hnutí tolik spoléhali, nadcházela již dříve. Sl. Nov., 14./9. 1850, zaznamenaly, že při sčítání lidu slovenští zemani skoro šmahem se zapisovali do rubriky „Magyar“.

o slovenské okolie právě této vlastnosti přičítal, proč memorandumový ruch tak rychle mizel a na konec ztroskotal.

Slovenští poslancečtí kandidáti r. 1865 pojali ve svůj program sice požadavky Memoranda po stránce věcné, ale ve svých kandidátních řečech A. M. Mudroň, Jan Bláho, Juraj Matúška, Juraj Slota a Dohnányi nemluvili o „okolí“.

Slovenská politika oživila nepřímou akci memorandumovou ještě r. 1866. „Eine Stimme der Nordslawen Ungarns über Österreich nach der Schlacht bei Königgrätz“ (Wien 1866) ještě v poslední hodině před uzákoněným dualismem horovala pro přestavbu Rakouska, pro spolkový svaz národů, pro slovanský ráz státu, a své horování odůvodnila tím, že r. 1866 by Slováci byli zcela jinak císaři pomohli, kdyby byli ve svém domě — volni.

Rok 1866 přispěl jen myšlence dualismu, a od té chvíle každý pokus o politické Slovensko značil Maďarům novou slovenskou revolucí. „Forradalmi szlavia“ byla definice Slovenska v Pester Lloyd i v Magyar Sajtó již od r. 1865.

Dualismus r. 1867 zbavil Slováky všech nadějí politických a jeho provádění vnutilo jim uznání maďarského samopanství. Populárním výrazem změněné situace byly lidové knížky, vydávané pro Slovensko z Pešti, plné zápalu pro dualismus, pro Maďary, pro Uhersko, a naprosto již neznající Slovenska.⁴⁸⁾ Proti této popularisaci maďarismu byli slovenští vůdcové ovšem již bezmocni.

b) Maďaři.

Maďaři měli dvojí politickou morálku: pro sebe a pro uherské národnosti. Eötvös při stoleté památce Fr. Kazinczyho pronesl dne 27. října r. 1859 řeč charakteristickou pro teorii a praxi této dvojí morálky: hodnotu člověka lze prý nejlépe posoudit podle jeho pevnosti, s jakou se přidržuje národnosti. Lid, jenž se dá své osobnosti zbavit a roztopí se v jiných, nebude prý nikdy užitečným údem lidské společnosti. Buďe podoben úponkovitým rostlinám, které ssají životní sílu jiným. Proto pravou úlohou každého lidu jest, zachovati cele svou národnost a zachovati i vlastní národní řeč, která jest její nejšlechternější a nejuševněnější výron.

Eötvösovo stanovisko jest jistě vznešené a správné, ale v Uhrách tímto lidem byl míněn jen lid maďarský. Postřehl to v Lípě (I.) již Viktorin a proto dodal: „Počujte to Slovania! Menovite vy Slováci, Srbi, Chorvati, Rusíni a vůbec národy, které v bližšom spojení s Maďary stojíte, dobre si to zapamatujte!“ My dáváme Maďarům ruku na smír, ale s podmínkou, že se k nám budou tak chovati, jak chtějí, aby se k jejich národnosti

⁴⁸⁾ Viz na př. „Konštitucionálna knižka pre ľud“. Politické hodinky pre všetkých tých, čo nevidia, koľká hodina uderila. Pešť, 1872, Aigner.

chovali cizinci. Jinak bychom museli říci Eötvösovi: medice, cura te ipsum!

Maďaři byli neschopni Eötvösův princip uplatnit i na Slováci. Magyar Hirlap prohlásil již r. 1850, č. 265: „*Mi Slovaček nem ismerünk.*“ Hrabě Zay v „Ostdeutsche Post“ dne 5. září r. 1850 doznal, že Maďarům jde o maďarství víc než o kterýkoliv ideál. Ján Breznik v „Tervezet a magyarhoni a. h. evang. tanodák célszerű elrendezésére“⁴⁹⁾ rozlišil r. 1852 národnost přirozenou a politickou (természeti nemzétiség a politikai nemzétiség) a jménem tohoto odlišného pojmu štvál proti slovenskému požadavku školskému. Pro něj byla slovenská škola v Uhrách nemožná z těchto důvodů: 1. zemanstvo v Uhrách nechce znáti slovanský a slovenský život, protože chudá slovenská literatura mu nepodává duševní živnosti; o „jídlo“ české, ruské, srbské a horvatské nestojí; 2. škola slovenská by vychovávala jen národní farizeje: čehož důsledkem je maďarský požadavek jedině správný, aby i na Slovensku vyučovací řeč byla řeč maďarská.

Jestliže Maďaři usuzovali takto nedlouho po vilagošské porážce, je patrné, že nechtěli se Slováky smírného vyrovnání a že připravovali proti nim jen násilí. Za rakousko-italské vojny bylo to již zjevné a císařův církevní patent ze dne 1. září 1859 byl jen příležitostí, aby i v církvi odkryli své znásilňovací protislovenské osnovy. Spišský Eduard Zsedényi a farář Karel Maday prokázali, že dovedou zmařiti i účín císařského patentu.⁵⁰⁾ Přes osamělé platonické smírné projevy ke Slováckům r. 1859/60 Maďaři neúprosně šli za ideou maďarského státu, zneuznávajícího ostatní národnosti. Proti Slováckům pracovali ve jménu této ideje politicky i kulturně. Doklady jsou tu hlavně tyto:

1. Slovenskou politickou stranu memorandumovou pokusili se rozložit na stranu hungaristickou a maďaronskou. Vedl je k tomu strach ze slovenského uvědomění, jež při slovenské plodnosti bylo maďarské ideji nebezpečné. Sám Széchenyi si stěžoval, že Slováci se množí jako houby po dešti a že slovenština se chytá jako svrab.⁵¹⁾ Proto toto nebezpečí měly paralyzovati strany hungaristické a maďarofilské. Tomuto cíli sloužil od února r. 1864 list pro politiku slovenských odrodilců „Krajan“. Redigoval jej Leopold Thull, jenž slovensky pořádně neuměl. V dubnu r. 1865 mu přibyl nový pomocník „Hon“, šířící mezi Slováky sympatii pro politickou národnost maďaronskou. Na nebezpečí tohoto listu upozornil již dne 21. dubna r. 1865 v Pešťbudínských Vedomostech V. Podoľský. Od r. 1868 proti Pešťbudínským Vedomostem Maďaři vyvolali maďaronské Slovenské

⁴⁹⁾ Srv. D. Lichard, Návrh k cíli přiměřeného zřízení škol ev. a. v. v Uhorsku, Slov. Noviny, 1852, č. 107.

⁵⁰⁾ Srv. št. M. Daxner, Po roku 1849, Sl. Pohľ., XII.

⁵¹⁾ Viz Hurbanovu Iskricu v Sokole, I., ukončenou přáním „dej bože!“

noviny, neuznávající memoranda a rozleptávající slovenské politické snahy. Pro redakci byli získáni i Slováci, jmenovitě Bobula. R. 1874 šlo docela o fusi těchto novin za účasti české a slovenské, ale sešlo s ní včas právě pro podezřelý charakter Bobulův.⁵²⁾ R. 1875 5. dubna Francisci oznamoval, že Slováci na svou obranu mají již jen Národné Noviny, — poslední slovenskou baštu, na niž Maďaři útočí i slovenským tiskem.

Vedle maďarského tisku účinkovaly již i politické, slovensky psané brožury, hlavně v době sněmovních voleb. Pešťská Minerva, družstvo slovensko-maďarského tisku, vydala r. 1872 na př.: „Vážne slovo k voličom“ od Ludvíka Čávoľského, kde o Slovácích již vůbec není zmínky a agituje se jen pro Maďary a ideu maďarskou. Jak maďarské zneuznání Slováků pokročilo, je viděti i z toho, že sám Déak r. 1869 uznal v Uhrách za národ jenom Maďary a že Jókai měl pro Slováky název — buřiči.⁵³⁾

2. Maďaři znemožňovali Slovákům i jejich práci kulturní. Od r. 1844 usilovali Slováci o uznání svého vzdělávacího spolku Tatrínu, ale Maďaři 17 let bránili se povolití spolek na vydávání slovenských knih. Když se podařilo dne 23. října r. 1861 (č. 51.336) vymoci Slovenskou Matici, uherští župani měli uloženo štvátí proti této kulturní instituci tak, aby jí žádné město neposkytlo přístřeší. Březno, které jí slíbilo přijmouti, pod úředním nátlakem musilo slib odvolati. Nebýti statečného T. Sv. Martinu a jeho důrazně vlasteneckého starosty, neměla by bývala Slovenská Matice kde být. M. M. Hodža musil v těchto věcech podati zvláštní memorandum císaři v září 1862 a připomenouti, kterak rozumějí Maďaři při „slovakische Nation“ císařovu heslu „die Gleichberechtigung aller Nationen“. Biskup Moyses stěžoval si r. 1862, že maďarská nekulturnost by ráda zavedla i Slováky „zur immerwährenden Unwissenheit und Verthierung“.

Stejně tomu bylo se školstvím. Od let padesátých chtěl Daxner marně pro Slovensko reálku. V letech šedesátých, díky slovenské církevní energii, projevené katolíky i evangelíky, došlo k slovenským středním školám. Dějiny těchto škol jsou temnou skvrnou maďarských protislovenských method. I snáše-

⁵²⁾ Sl. Pohľ., XXXIV., 645, dopis Plošicův Zechenterovi 28. 12. 1874. — Na slovenské politické přeskupení maďarským vlivem upozornil podle Zechentera i Hložanský. Vedle Slovenských novin měl vycházeti i Hlas národa. — Ferienčík, red. Pb. Vedomostí, byl sláb, aby tyto činy dostatečně paralysoval.

⁵³⁾ Štefan Žiranský v povídce „Milan a Milina“ v Sokole, I., zpodobnil pozvolné maďarštění Slováků rozhovorem Sihlinského a Hlaviny. S.: Písali sme len do nedávna ešte po česky, či si kúpil abo čítal kedy jakú českú knihu? H.: Česky nerozumiem, a čo by som aj rozumel, ako dobrý vlastenec s rečou zahraničnou nič mať nechcem, to je panslavismus, to je zrada vlasti. S.: Teda ani češtinu, ani slovenčinu? H.: Ani jedno ani druhé. Já som Uhor.

livý Sasinek stěžoval si dne 13. října r. 1865 v P. b. Vedomostech, že Maďaři postupují v školských otázkách tak, že duchovně usmrtí slovenský národ. Inspektori udávali slovenské střední školy, že jsou nakaženy slovenským duchem a že žáci na nich jsou vedeni jako Slováci, a ne jako žáci „ungarischer Nationalität“.⁵⁴⁾ Pešťbudínské Vedomosti si nařikaly, že vlivem úřadů Slováci se dávají zapisovati za Maďary (16. června 1862) a že k slovenštině se šíří nevážnost; profesori jí většinou vyučují v době určené pro hru míčem! V B. Bystřici odnesli po Moysesově smrti obraz tohoto biskupa-vlastence do přírodopisného kabinetu, aby svým duchem Slováků nemátl. Za těchto poměrů slovenství na hornouherských středních školách ovšem velmi rychle poklesalo. Žákovská statistika je po této stránce velmi smutná. Podle této

	1866/7		1867/8		1868/9		1869/70		1870/1	
	Maď.	Slov.	Maď.	Slov.	Maď.	Slov.	Maď.	Slov.	Maď.	Slov.
B. Bystřice	26	217	99	180	132	109	143	120	140	93
Prešov	145	46	137	72	194	50	173	42	188	56
Levoča	39	168	61	134	82	111	61	107	114	74
Bratislava	223	58	231	62	251	64	262	55	251	35
Užhorod	238	31	223	32	233	23	218	22	240	13
Skalice	9	63	20	48	32	32	45	11	46	15
Žilina	6	97	7	91	12	91	13	77	11	45
Nitra	276	97	245	114	285	92	341	31	312	34
Rožnava	211	20	223	15	220	—	188	—	166	5
Štávnice (katol.) . .	75	35	80	39	68	51	77	34	69	35
Trenčín	18	56	32	64	46	63	75	55	80	55
Košice	473	14	489	21	488	23	425	23	342	10
Trnava	271	54	267	45	180	55	165	49	176	35
Podolinec	4	8	5	19	4	23	3	19	6	17
Štávnice (ev.) . . .	180	62	171	76	170	64	138	51	120	41

statistiky za pět let klesl počet Slováků o 40%, t. j. 40% Slováků bylo zapsáno za Maďary. Protože tento maďarisační proces nemohl zachvacovati slovenských církevních gymnasií v T. Sv. Martině, v Klášteře pod Zniovem a ve V. Revúci, Maďaři prostě tato gymnasia zavřeli a císař při Pronayově audienci projevil radost, že „věc šla tak hladce!“

Poměry na lidových školách byly ovšem ještě horší. Lze to posouditi z jejich ideového základu, jak jej nastínil ve zvláštní

⁵⁴⁾ Rapport insp. Radvanského z B. Bystřice, 1862.

přednášce v Budapešti dne 29. ledna 1873 profesor filosofie Hettyey: budoucnost Uher jest v maďarštině; slovenský lid není schopen kultury; úlohou učitelstva je tedy *maďarštinu*. Prof. Steiger, zakladatel Magyar szövetség, v brožurě Jelszavavunk doporučoval také maďarění: jen odstraněnou dosavadní „generosností“ k Nemaďarům a ochromením panslavismu ovládne v maďarském státě maďarský národ. L. Žello odpověděl oběma sice statečně „přežili jsme Avara, Huna, Tatara, Turka, přežijeme Maďara“ (Orol, 1873), ale skutečnost přece jen byla smutná a neslibovala tohoto „přežití“. J. Botto byl jejím nejtklivějším básníkem a M. M. Hodža docela jejím mučedníkem.⁵⁵⁾

3. Maďaři poškozovali Slováky kulturně i tím, že je odváděli od Čech, v nichž byl jejich přirozený osvětňný pramen.

Pokud šlo o minulost a o historické právo na slovenskou zemi, Maďaři rádi tvrdili, že Slováci došli do Slovenska teprve za reformace a protireformace, katolíci za Jiskry a evangelíci v obdobích náboženských útisků, a že tedy Slováci jsou vlastně vystěhovalí Češi. Tak psali v Századunku na př. r. 1841. Francisci se nad tím pozastavil a myslil, že je nutno zvláštní odpovědi proti tomu hájiti historického faktu, že Slováci podstatně založili Velkou Moravu a že jsou prastarí obyvatelé Slovenska.⁵⁶⁾ S názorem Századunk z r. 1841 potkával se Pavel Križko ve své době

⁵⁵⁾ Srv. S. P., IV. Z neuvěřených básní Jána Bottu, 172, 460, jmenovitě „Bez súdu súdia nás“, „Či to tam“, „Tma u nás“, „Schytili ma“, „Spievat“, „Pútnik“. — Hodžův epitaf je znám: „Trpel pod uhorským panstvom, umrel, utrápený svojho ľudu manstvom“. Vajanský v tomto epitafu spatřoval doklad tragičnosti slovenského osudu a za ním pociťoval bolest Promethea, usouzenou každému slovenskému duchovnímu pracovníku (Sl. Pohľ., XXVI., 127).

⁵⁶⁾ Srv. dopis Vratislava Francisciho A. H. Škultétymu, 16./12. 1841, Sl. Pohľ., II., 136. — Maďarské listy pokoušely se naproti tomu dokazovati, že čeština je cizí řeč, slovenštině vzdálená a v Uhrách nedomácí. Z této příčiny proti ní brojili v Pešti Napló, v Idők tanuja a j. Priatel školy v té věci polemisoval (1860, 335). Maďaři sami své nářeční rozdíly umlčovali, jak jim v Oesterreichische Blätter für Literatur u. Kunst dokázal Čaplovič (srv. Květy, 1844, 254). Často Maďaři prohlašovali i slovenštinu za řeč cizí, patrně v důsledku theorie Századunk o imigraci Slováků z Čech do Uher. Verbóczy se svými doklady domácích práv, udělených v Uhrách, „Bohemis seu Slavis“, byl při tom úplně opomenut. Maďarisaci omlouvali pak Maďaři tímto názorem. Činil tak na př. Eszterházy na svých statcích, uváděje maďarštinu do škol (Květy, 1840, 55), protože podle něho jen to byla řeč domácí. Tarsalkodó (1840, 92) vyslovil se také proti „nadvládomu“ slavismu, t. j. proti čechoslovakismu, z principu hungarismu a maďarismu. Když jest prý již odstraněna z Uher zkázonosná sféra latiny, mohou Slováci obranný štít naléztí jedině v jazyku maďarském. Z něho vykvete i svobodný zákon i blažený společenský život. Slováci nesmějí zapomenouti, že uherští hrdinové slovenské krve neumírali pro slovenskou, nýbrž pro *maďarskou* otčinu (Květy, 1842, polemika se Szatócsem — Kramářkem).

skoro šmahem a Maďaři přes jeho námitky vykládali, že Slováci jsou potomci vojsk žižkových a Jiskrových.⁵⁷⁾

Slovo český a slovenský bylo jim souznačné před dualismem i po dualismu. Ve statistických tabulkách o uherských školách, vydaných r. 1865 (srv. Sokol, IV., 1865, 363) je na př. věta: „A nemzetiség felosztatnak: Magyarokra, Németekre, *Csehekre* (cseh, morva és slovak faj)“. R. 1879 v Budapešti vyšel spis od Gustava Wenzla „Történelmi tár“ (A szláv történeti emlékek és a magyar történelem). Tu jest řeč o Moravoslovensku, o nářečí česko-slovenském (od Moravy k Liptovu a Gemeru) i o českém vlivu na slovenštinu za husitství a Leopoldovských kolonisačích.⁵⁸⁾ V přešporském ev. lyceu katalogisovali české a slovenské tisky jako sounáležitě do téže rubriky.⁵⁹⁾

Pro svou přítomnost Maďaři této souznačnosti v politickém a kulturním smyslu neuznávali a rozpor s Čechy od Slováků přímo žádali. Cizí pozorovatelé to Maďarům i připomněli. V Morgenpost (1875, č. 22) zazlívali Maďarům zrušení slovenských gymnasií a při té příležitosti usoudili, že se sice „*Maďarům* podařilo vyvolati slovenskou literaturu, ale nyní že svým násilím spojují zase Čechy a Slováky v jedno a Slováky odvádějí od Uher a od Pešti k Čechům a ku Praze“. V podobném smyslu, ovšem protičeském a protislovenském, psala i „Neue Freie Presse“ dne 30. listopadu 1884 při pražských oslavách Tomáškových.

Slováci sami uvědomili si tuto maďarskou dvojakost a její důsledky jasně až po rozkolu. Několikrát obvinili Maďary jako vlastní původce změněného československého poměru.

R. 1850 většina Slováků vrátila se k spisovné češtině. Přes to Maďaři osnovali v Pešti pod patronací Magyar hirlapu Pejkovu „Zoru Slavie pre hospodárov“ v spisovné slovenštině a skoro současně namlouvali vládě, že nelze Slováky zrovnoprávniti, protože nemají jednotné spisovné řeči a jednotné národnosti. Nejlépe by se jim tudíž hodila *maďarština*. Slovenské Noviny se ozvaly proti tomuto maďarskému rozdrobovacímu heslu „divide et impera“ (1850, 4. června, č. 64, 25. června, č. 73) a katolický Cyrill a Method vytkl Pejkovu přímo, že tu jde o úmyslné slovenské rozdrobení a o *zavedení Slováků do maďarského otroctví* (I., 215). „Cyrill a Method“ pokládal akci Pejkovu a Magyar hirlapu za tím podezřelejší, že zvelebovatelé slovenštiny Štúr, Hurban a Hodža při slovenském návratu k češtině mlčeli, kdežto Maďaři a jejich redaktor proti ní psali: nejde jim tedy o nic jiného, než o *starou nejednotu a nesvornost*. V tomtéž smyslu demaskoval Maďary r. 1852 v Chrástkově Cyrillu a Me-

⁵⁷⁾ Sl. Pohľ., XII., Slovenské miestné názvy, 75 a d.

⁵⁸⁾ Sasinek v Letopise (III., 327) Wenzla korigoval.

⁵⁹⁾ Viz ještě A pozsonyi ev. lyceum szláv könyvtar catalogusz, 1899, III. oddíl Cseh és tót irodalom.

thodovi (I., 406) J. Slota. Nejde jim o nic než o *rozervání národa*, o jeho rozdělení a roztržení a potom o *vyhubení*. Podobně usuzoval později i katolický časop. „Priateľ školy“. Když v Báňské Bystřici Maďaroni brojili proti české vyučovací řeči a chtěli ji zaměnit řečí uherské vlasti, t. j. maďarštinou, upozornil Priateľ školy, kterak Maďaři podporují Slováky proti češtině (II., 328). Maďarské listy vyhlášovaly češtinu za pokrm z ciziny, mezi Maďary nepřipustný, tak ostentativně, že Slováci v zájmu klidu se ho musili zříkati (ib. II., 396, 7), aby nebyli od Maďarů pronásledováni. J. D. Makovický to doznal otevřeně: pěstováním slovenštiny se Slováci od Čechů neodtrhují, budou s nimi pod jedním duchovním krovem přebývati, ale čeština v Uhrách jest Slovákům *k vůli Maďarům* již nemožná (II., 403). Priateľ školy otiskl v obnovené slovenštině dějepisné rozpravy od J. Š., jen aby Maďarům ukázal, že „*mezi spisovným jazykem t. zv. československým a obnovenou slovenštinou čili nářečím slovenským v Uhrách jen nepatrného stává rozdílu, že to není jazyk cizí a že ho Slováci od 14. století v knihách užívali.*“ „*Ujišťujeme, že idea i skutečnost historického společného spisovného jazyka a jednoty literární s Čechy, Moravany a Slezany, jakož i snaha k docílení jí svatou zůstane nám až do hrobu*“ (II., 46). Politický moment tohoto dalšího rozkolu nepřimo doznal i program prvního čísla Pešťbudínských Vedomostí (1861, 19. března, č. 1.): „*Bratov Čechov, Moravanov so Slezákmi, s ktorými sme do toho času při jednom literárnom stole sedeli . . . a na jeden a tenže spoločný oltár národnej literatury kladli, . . . pre potreby vlastnie sice viacej následovať nemôžeme, a to tým ménej, že oni ku nemeckému sväzku prináležia, v politickom ohľadu od nás podstatne oddelení sú: pri tom všetkom ale s nimi v najhlubšom spojení ostať a setrvať želáme, plody jejich literárne a podujatia národnie, s tou istou ochotou a uprimnosťou jako svoje vlastnie napomáhať a podporovať chceme a sľubujeme.*“

Maďarskou účast při rozkolu naznačil i Josef Podhradský, M. M. Hodža a J. Záborský. Podhradský v Zorničce r. 1864 (II. sv.) stilisoval takto řeč nepřátel o Kollárovi: „*To je nebezpečný pansláv! Nedajte sa Slováci mámiť tomu zradcovi krajiny, čo vám česky píše! To nie je vaša řeč vlastenecká, slovenská, to je řeč zahraničná, zradou vlasti hrozí, — to ľahá len k panslavismu. Máte vy vašu peknú, vlastniu, krásnu, rydzú, sladkozvučnú, vlasteneckú slovenskú řeč doma. My nechceme byť Češi!*“ Podhradský má i pendant k této invektivě: o třicet let později nepřátelé mluví podobně proti slovenštině a proti Slovenské Matici.

M. M. Hodža v básni „Matora“ vytvořil scénu, jak Slovák jde prosit Rákoczyho za Slováky. Tam se mu však *vytýká*, že Slováci hledí na Čechy a na Moravany jako na své sourodáky

a na Maďary jako na cizince. Protože báseň je plna ozvuků memorandové akce, jest i tato výtka do ní tendenčně anachronisována ve smyslu své doby.⁶⁰⁾

Jonáš Záborský v knize „Džefr“ má podobně charakteristické místo: „*Povedá sa, že Maďari neprajú žiadnej národnej literatúry. Ničomné potváranie! Prajú im, nie jednu, ale na tom sú, aby ich mali aspon päťdesiat. Čím viac, tým lepšie.*“ (Sokol V., 190.)

Vyznali-li štúrovci, že dospěli rozkolu i z maďarské výtky vlastizrady, prozrazují tyto doklady slovenské přesvědčení, že Maďaři chtěli dalším rozkoem Slováky kulturně oslabiti a poškoditi. Z tohoto přesvědčení vplynuly slovenské pokusy o nové přiklonění k Čechům.

c) češi.

Rok 1848 smířil Čechy a Slováky. Ukázal oběma, že jsou na sebe odkázáni a že kromě nich samých jim nikdo nepomůže. Češi proto osnovali svou politickou svobodu ve spojení se svobodou slovenskou. Odtud slovanský sjezd měl sekci československou a odtud vznikla i česká účast na slovenském tažení proti Maďarům. Politický výraz tomu dal Havlíček v Kroměříži dne 17. prosince r. 1848 o večeri na počest Srbů, kdy připil uprostřed slovanských poslanců na svobodu slovenskou.

Havlíčkovu od r. 1848 při slovenském problému nešlo již o literu, ale o slovenský život vůbec. Chtěl by jej založiti na skutečných poměrech, ne na mlhavých snech. Zdálo se mu, že právě rok 1848 prokázal omyl jazykové politiky Hurbanovy a štúrový. Maďaři, k vůli nimž byla obětována naše jazyková jednota, zachovali se ke Slovákům vražedně. Slovenští zemané se neosvědčili. Katolíkům čeština nesympatickou nebyla. Kdyby bylo nedošlo k rozkolu, mohla podle Havlíčkovy kombinace československá situace dopadat líp. Československá fronta proti Němcům a Maďarům mohla obnáseti sedm milionů jednotného národa. Tisk z Čech a ze Slovenska mohl daleko buditelštěji zasahat i do celonárodního organismu. Národní síly v boji mohly býti oboustranně lépe využity a mohly překládati své zálohy v jednotlivých obdobích bojů ze Slovenska do Čech a z Čech na Slovensko. Slovenské povstání proti Maďarům by byla akce celonárodní, za veliké účasti Čech a Moravy, s entusiasmem celého kmene. Na této zkušenosti jest se učiti pro budoucnost. Naše síla jest jen v jednotě. Jeden bez druhého jsme na nepřítel slabí a ohrožujeme rozdělením sebe a tím i Jihoslavy, Poláky, ba celé Slovanstvo. My jsme bašta u mostu, vedoucího do slovanského srdce. Naším pádem je uvolněna cesta na slovanský jih,

⁶⁰⁾ S. P., 1913.

sever i východ. Není času na hádku o litery, protože nastal zápas o život, o bytí a nebytí československého kmene. Havlíček by byl proto rád, aby Slováci rozhodli otázku našeho jazyka a kmene ve smyslu naší staleté jednoty. Byl by rád, aby Slovensko jako zvláštní korunní země bylo zahrnuto do rakouské oblasti a bylo odděleno od Uher. Nedoufal, že se to stane pomocí rakouskou. Vídni půjde dál o heslo *divide et impera!* Maďaři vše podniknou, aby dokonali roztržku Čechů a Slováků. Bude to *jejich* prospěch, ne prospěch slovenský. Slovákům i Čechům z toho vzejde ovšem nenapravitelná škoda. Čechy i Morava jsou i uvnitř rozžírány cizotou. Slovensko má nepřitele jen na okrajích své země, uvnitř jest národně čisté. Slovensko má drobnou šlechtu, jež by v politice mohla býti činitel nedocenitelný. Slovensko je země bohatá. Ve spojení s Čechy bylo by opravdu zemí budoucnosti a snad i vůdčí zemí celého československého kmene. Z Čech a Slovenska spojených by tryskl živel politické svobody i k podpoře Slovanstva. Proto Havlíček by byl chtěl, aby problém slovenský se rozřešil v tomto jeho smyslu a Slováci, aby z revoluce vzešli posílení.⁶¹⁾ Havlíčkovo přání až na částečný a episodický slovenský návrat k češtině se nenaplnilo, a Havlíčkovi nezbylo než znovu chvěti se o slovenský život. Zmar slovenské akce o politicky oddělené Slovensko provázal nejdojemnější apostrofou tohoto slovenského Benjamina, jaké o něm sotva kdy napsal který politik. (N. N. 21./10. 1849.)

V letech padesátých nastal Čechům nejtěžší zápas s vídeňským centralismem a s germanismem, ale proto nebylo zapomenuto Slovenska. Štúr a Hurban byli spojeni s Prahou dopisově a byli účastni vážnějších kulturních akcí. Při jednání o ně docházeli českého souhlasu nebo korekce svých počinů. V letech šedesátých podle záznamů a konceptů v Hurbanově archivu soudě, Češi, jmenovitě Palacký a Rieger, v svých politických promemoriích, nezapomínali Slováky pojímati jako součást národa.^{61a)} Totéž činili i básníci (Heyduk, Neruda, Hálek, před

⁶¹⁾ Srv. N. N. 17./12. 1848, 5./6. 1849, 11./8. 1849, Slovan 17./7., 11./9., 23./X., 9./XI., 22./XI., 14./XII. 1850, 3./5., 15./5., 17./5. 1851. — Havlíčkovo slovo platilo mnoho přes difference o spisovné slovenštině a centralismu i Hurbanovi. Palárik v Cyrillu a Methodu r. 1850 nazýval Havlíčka „representantem národa, slavným svobodomyšlníkem a nestranným i neohroženým pravdivým milovníkem“. Sokol I (1862, 295) velebil jej jako prvního muže, jenž náš národ z pole ideálního, růžového vlastencování uvedl na půdu vlastního myšlení a samostatného činu. Havlíčkův Slovan byl čten po Slovensku velmi hojně a přál mu jmenovitě M. M. Hodža.

^{61a)} Dne 14./6. 1860 požádali Palacký, Purkyně, Taxis, Brauner a Rieger císaře o koncesi na české noviny. Měly to býti noviny pro „das böhmisch-slavisches Volk“, pro „die böhmisch-slavisches Nazion“. Je tu řeč o šlechtě: „in dieser Nazion, in Böhmen, Mähren, Schlesien, wie auch in der Slowakei hat sich der Adel seiner Nazionalität fast gänzlich entfremdet“. Zadatelé upozorňují císaře, že „der böhmisch-slavisches Volks-

nimi Němcová, Frič a j.). České novinářstvo hledávalo zvláštních zpravodajů ze Slovenska o věcech slovenských, slovenské akce podporovalo souhlasnými a podpůrnými projevy, a kulturní instituce zahrnovaly Slováky v oblast své působnosti. Koncem let šedesátých spolupracovala o československé vzájemnosti účinně i Morava, jež Moravskou-slezskou besedou a Radhoštěm pečovala i o slovenskou mládež v Praze. České kulturní slavnosti měly díky slovenské účasti ráz celonárodní, československý, a tak se představovaly i v cizině, na př. v Kostnici, kde r. 1868 mluvil i Hurban za český národ. Demonstračního rázu nabyl projev československé jednoty po zrušení slovenských gymnasií a po uzavření Slovenské Matice. Tehdy Morava i Čechy ukázaly Slovákům novou cestu do Moravy a do Čech, do Olomouce a do Prahy velmi uvědoměle a velmi srdečně.⁶²⁾ Dualismus byl u Čechů i u Slováků pokládán za sekeru přiloženou na život celého národa, a proto byl hned s počátku vůdci obou větví potírán. Na české straně nastala snášelivost ke slovenštině a vzrůstala nová láska k slovenské věci, jež, bohužel, pro vlastní užší starosti a při změně státní formě nemohla vždy úměrně se projevovati i v české politické koncepci. Za to Slováci vždy rozhodněji a rozhodněji při každé příležitosti osvědčovali svou sounáležitost s Čechy. Tato osvědčení stávala se pomalu jedinou vnější zbraní proti maďarskému samopanství.

Odtud lze vysvětliti poměrně tak mohutnou účast Slováků na kulturním ruchu českém v letech šedesátých a sedmdesátých. O Riegrově Naučném Slovníku spolupracovali Hurban (Hn.), S. Chalupka (Cha.), M. Chrástek (Chr.), K. Kuzmány (Km.) a M. Hattala (Hta.). Slováci odbírali tento Slovník měrou imponující (Hluboké 22, Pešť 55, Prešov 29, B. Bystřice 57, Břetislava 19, Užhorod 19, Trenčín 11, Skalice 14 atd.). Pražské Národní divadlo bylo pokládáno i za slovenské divadlo, r. 1868 jeho základní kámen byl oslavován i na Slovensku slavnostmi a básněmi (Pešť, V. Revúca) a pražského oslavného průvodu se účastnilo 80 drotarů (Sokol 1868, 191). Založení Sokola nesmělo

stamm“ má 7 milionů duší a že nezasluhuje, aby se s ním jednalo jako s pastorkem. — Název „česloslovenský“ národ, užívaný tu Palackým atd., byl běžný na Slovensku i v této době: Petruškin nazval Prahu chloubou „československého“ národa (Orel VII. 308); redakce Orla při Jungmannovi mluvila o „československém národě“ a o „československé literatuře“ (Orel IV. 161, 160); Pavel Hečko si všiml „československého“ národa v Orlu IV. 65. Sokol pěstoval obzor literatury „česko-slovenskej“ (III. 379) a dějiny „československé či Čechoslovanů“. (V. 127, 228). Jana Kutlíka prolašoval za znatele řeči „československej“ (V. 232) a Záborský v Sokolu (II. 66) jednal o „československém“ biskupovi sv. Vojtěchovi.

⁶²⁾ Srv. Pokrok č. 25, 30, 1875. Posel z Prahy č. 174, 1874, kde československé přátelství manifestuje nejokázaleji. Srv. i Nár. I. č. 29, Čech 25, 1875.

býti sice na Slovensku napodobováno, ale jeho princip přejímali do tělocviku slovenských gymnasií učitelé tělocviku, na př. prof. Zoch. Zásady Komenského, tehdy v českém školství uplatňované, přejímali i Slováci, pokud to bylo možno, a F. V. Russel v Dennici r. 1872 činil tak uvědoměle ze sounáležitosti československé (čl. J. A. Komenský, 46).

Tato sounáležitost byla okázale zdůrazňována i v publikacích vědeckých, literárních, novinářských a o národních slavnostech. J. Borbis v spise Die Märtyrerkirche der evangelisch-lutherischen Slowacken (Erlangen 1863, Deichert), pojal Slováky jako „die nächsten Stammesverwandten der Czechen mit gemeinsamer Schriftsprache.“ Michal Miloslav Hodža v dopise M. Hattalovi dne 13. května 1869 pozdravoval z Těšína „celé našinstvo od Tatry až do Šumavy“.

J. Viktorin založil při České Matici „základinu lípového věnce“ na odměny českých nebo slovenských spisů (srv. Letopis Matice Slovenskej XI., 2.). Fr. V. Sasinek přivlastnil Jana Kuckého Slovákům a motivoval to slovy: „Nezazlia nám bratia Česi, keď si ho teda dľa slovenského rodišťa svojím krajanom menujem. Na obrazoch síce označený býva ako „Bohemus“; avšak i uhorské žriedla aj našich predkov takto menúvaly.“⁶³) Andrej Truchlý Sytnianský napsal do své Slovesnosti r. 1873, že „Slováci počítujú sa obyčajne k českomoravskej vetvi západoslovenského plemene“, a Jonáš Záborský, žák Palackého, v svých Dejinách královstva Uhorského (rpk. v N. M. v Praze) na str. 133. Slováky pro celou jejich povahu i nářečí připojil k nářečí západnímu, t. j. českému. Pokud citoval české letopisce, nazýval je „našimi“ („náš“ Hájek, IV, § 1, a j. v.). Národní Kalendár (1866) jmenoval měsíce česky a pojmenování označoval jako „československé“. Juraj Slota v svých básních (N. Bibl. LXVIII.) měl okázalé přesvědčení československé a cítil na slovenské duši „vinu“, že se vymkla z české jednoty. Obával se, že osamostatněný „slovenský štěp“ zhyne, protože jest zbaven životního zdroje. Sokol (III., 19) pojednal o tom, že Slováky

⁶³) Srv. Letopis Matice Slovenskej X. 2, 1873, str. 39. — F. V. Sasinek horoval pro čl. jednotu z vědeckého přesvědčení. Posuzuje Šemberovu statistiku Slováků v ČČM 1876, napsal: „Medzi Slováckmi a Čechami nenie toľkého rozdielu mluvnického, abysme delili sa na dve národnosti.“ (Slov. Letopis III. 22. a d.) Latině děkoval Sasinek, že nenastala mezi Čechy a Slováky ještě větší jazyková různost (Sl. Let. III. 330.): Maďaři odtrhli Slovensko od Čecho-Moravy a tak přetrhli jazykové spojení mezi Čecho-Moravany a Slováky. Latina a nedbání národní mluvy bylo štěstím, že nenastala mezi politicky odloučenými Čecho-Moravany a Slováky větší nářečová různost. V Sl. Let. IV. 176 Sasinek s radostí znamenal, že arabský cestopisec Edrisi (1139—1154) čítal Slovensko k Čechám.

zovou někteří posměšně „Moravčičky“ a shledával pro to hlavně v Nitránsku důvod i jazykový. Sokol a jmenovitě Orol (I., 168, II. 319, ad.) zásluhou Kalinčákovou sebevědomě psávaly o čl. sounáležitosti a heslo „co je české, jest slovenské, a co je slovenské, jest české“ bylo jim axioma, nepřipouštějící pochybnosti. Česká literatura byla jim prostě slovenské spoluvlastnictví. Martinská Živena (1872, 218) doporučovala k četbě Podlipskou, Světlu a Lužickou jako slovenskou literaturu a jimi chtěla čelití spisbě německé a maďarské. Orol i po Kalinčákově uznával „národ od Tatier po Šumavu“ (Orol II. 63) a ztráta Palackého nebo Jungmannova památka dotýkala se podle něho slovenského srdce právě tak, jako srdce českého (1876, 146). Pavel Országh posílal almanach Napred r. 1871 jménem slovenské mládeže od „Torissy k Vltavě“. H. G. Lojko v čl. Národní hry, obyčaje a povery v Tisovci (Sokol V.) viděl české vlivy jazykové a zvykoslovné ve hrách slovenských a radoval se z nich. V Raráškovi (1874, IV.) objevil se i termín Slováček—Čech jako surogát za název Českoslovák.

Když Moravská Orlice (1864, č. 232, 291) dotkla se československého problému, Pešt-budínské Vedomosti, prohlásily, že Slováci chtějí žítí slovenštinou a tak že nejbezpečněji budou Českoslovany a s Čechy v jednotě. Po dualismu množily se novinové projevy pro Čechy a v Národních Novinách (1873, 31./7.) Slovákově neváhal Čechy a Prahu prohlásiti za školu slovenského národa: „Slováci, učme sa od Čechov! Hranice krajiny delia len telo, ale nie ducha. V priemyslom a hospodárskom ohľade je v Čechách naša budúcnosť. I co do politiky sú Čechy našou školou. Neženem Slovákov pod českú korunu. Ale akú politiku vedú v Prahe oproti Viedni, takú nech vedu Slováci oproti Pešti. Budúcnosť vašej politiky je v Prahe!“

Toto heslo „k Čechám a ku Praze“ zesílelo na Slovensku hlavně po pádu Slovenské Matice a po uzavření slovenských gymnasií. Tehdy byla dolomena slovenská víra v Pešt i ve Vídeň. Politik (1875, č. 16) odhalila, jakou komedii sehrál císař se slovenskou deputací v této věci. Baval se s baronem Prónayem, jenž mu referoval, jak znásilnění Slováků šlo lehce, přijal slovenskou deputací, s níž mluvil obojetně a lišácky, a když odešla, cynicky odměnil Prónaye — řádem železné koruny. Tehdy psal i Ambro Pietor (Nár. Nov. 4. února 1875) velmi rozhořčeně a jako příčinu maďarského násilí na Slovácích přímo uvedl maďarský strach z Čechů, podporujících Slováky. Poměr Čechů a Slováků srovnával s poměrem Maďarů a Čangó-Maďarů a reklamoval si právě z této analogie slovenské právo hledati pomoci u Čechů. Pietor svůj článek končil apostrofou: „Česi, ste naša pýcha! Jsme hrdí na vaše bratství! Vy zaviazali ste si nás k úprimnej

večitej povďačnosti. Národ slovenský nezabudne nikdy, že zaujali ste sa ho mohutným slovom a činom v časoch najtuhšieho prenasledovania. Od brehov Vltavy ide mohutný hlas, a ten hlas velí pestovať bratstvo v záujme osvety. Od slovenských Tatier zavzníeva hlas vďaky.“

Podobne manifestovali Slováci o českých slavnostech. Za Hanku sloužili requiem se slavnostními kázáními v četných místech. Za Němcovou truchleli jako za svou spisovatelkou a ještě po letech dávali ji příkladem se slibem, že jejího jména se bude vzpomínati „dokým len bude jednoho Čecha, zakáď len postojí Tatra i zakáď slovenský nezhyne národ“. (Orol IV. 236.) Komenškého r. 1872 oslavovali docela i v Kysáči a v Petrovci. Cyrillo-Methodějské slavnosti konány byly po celém Slovensku. A k Jungmannově slavnosti r. 1873 dostavila se do Prahy mnohočlenná deputace (Pauliny Tóth, Závodník, Mudroň, Ščasný, Bencúr, Országh, Černo, Trnkóci, E. a J. Meličko, Augustini, Pastorček). Tehdy po Riegrově řeči („zasadme se, aby národ náš se povzněl vzdělaností a humanitou *od Šumavy až tam do Tater!*“), promluvil politický vůdce Slováků V. Pauliny-Tóth toto: „Nezabúdajte svých bratov, na ľud slovenský, Vám pobratimný, Vám Čechom dl'a krve a reči najbližší! No sú, ktorí tvrdia, že prestali sme byť Vám najbližšími, lebo vraj odtrhli sme sa od Vás; — avšak čo nás delí? — pár litier; nuže, netrhujme o ne, v pokoji nechajme litery rôzne, a duch nech nás obživuje jeden! Tie hlasy, že sme sa odtrhli, nás bolí. Čo naši oslávenci pred štvrt' stoletím učinili, to urobili len z púhej nutnosti. My úprimne želáme si literárnu svornosť a shodu s vami. Príčinou nášho odlúčenia nebolo hľadanie neshody, nie baženie po nesvarách, lež príčinou jeho bolo — *literárno-ökonomické ohľady*. Náš ľud veľmi zaostal za Vaším ľudom a povzniesť ho ku výššej vzdelenosti, aby jako tak stačil časom za Vami kráčať na poli osvety, bolo možné len jeho vlastním materským jazykom, jeho všetkým rovnako srozumiteľnou slovenskou rečou; preto hľa naša slovenská literatúra zaoberá sa zväčša len — dovolte mi plebejný výraz — pečováním o kuchynské potreby duševne hladnej rodiny, ku ktorým patria menovite mravnepoučné, poučozábavné, hospodárske a na našu minulosť sa vzťahujúce spisy; v potrebách vyššieho umstva a vedy ale odkázaní sme na Vás, a verte, že ktorý Slovák Vašu Prahu navštíví, ktorý nazrie do Vašich vedeckých a umeleckých ústavov: ten istotne uzná, že na poli vedy a umenia je budúcnosť naša odkázaná na spoluidenie menovite s Vámi; áno, tu a nikde inde kyne nám na tomže poli skvelá budúcnosť. My bratia! *sme jedna krv a jedna kosť*: nuže, milujme sa! Ja pripíjam na vzájomné bratské dorozumenia sa bratov Čechov a Slovákov, jíchžto otcov prach a popol spoločne spočívá na nejednom bojišti; ja pripíjam na zdar našej úplnej shody, *aby — jako sme jedno boli v minu-*

losti, práve tak jedno sme boli aj v budúcnosti, svorní a shodní jako jedno telo a jeden duch!“⁶⁴)

Slavnostní promluva politického vůdce Slováků, k níž přidružil se básnickou apotheosou Prahy Pavel Országh, byla signálem k slovenskému návratu do Čech a do Prahy. Politicky bezmocní, nemohli Slováci více vykonati, nežli že takto zpečetili urbi et orbi sounáležitost k Čechům. Bylo jim porozuměno, a od té chvíle kulturní a brzy i politický český zájem o ně sílel a nedal se již přese všecka nedorozumění a nové politické metody i kombinace utlumiti.

II. SOUDOBÉ POMĚRY JAZYKOVÉ.

Že spisovná slovenština byla do valné míry politicum hungaricum, prokázala vedle doznání Hurbanových a Štúrových i jazyková praxe let padesátých. Slováci, oproštěni od mocenského vlivu pešťského, vrátili se skoro šmahem k spisovné češtině a opustili ji zase, až když Maďaři v Uhrách nabyli vrchu a Slováci viděli, že zůstanou v jejich politické sféře. Odtud slovenské jazykové kolísání do dualismu, ba i po něm, a to u evangeliků i katolíků, podle politické konjunktury nebo směrem jejím.

I. NÁZOR A PRAXE VLÁDNÍ.

Vídeňská vláda, ještě dříve než zmohla maďarské rebely, dívala se na Slovensko — snad díky jeho povstání — jako na osobitý kraj, jehož lze použiti k operacím proti Pešti. Thun a snad i Stadion byli přáteli této koncepce, a odtud i myšlenka slovenského územního osamostatnění i nového jazykového a kulturního přičlenění Slováků k oblasti české. Proto hledali ve Vídni záhy osnovatele i vykonavatele této ideje, a nejhodnějším uzdál se jim Kollár. Tak se stal Kollár dne 18. března r. 1849 „Vertrauensmann des k. k. Ministeriums in ungarisch-slavischen Angelegenheiten“ a jako důvěrník vlády byl pověřen mimo jiné otázky i organizačním návrhem slovenského školství. Tento návrh (Gedanken und Plan zu einer zeitgemäßen Reorganisierung der Schulen und des gesammten Volkserziehungswesens in der österreichischen Monarchie, besonders in der Sloakei) odevzdal Kollár prostřednictvím Helfertovým.⁶⁵) V něm po ja-

⁶⁴) Srv. referát Pavla Országha v N. N. 17./7. 1873 a d. a v Orlu IV. 209, 238, 260. — S. Tomášik má již v povídce Sečovci (Sokol IV. 319, č. 3 a d.) charakteristickou větu: „keď vy neprestanete utláčať s vami prebývajúce národy, donutíte ich k tomu, aby sa i medzi sebou i so svými pobratimami naproti vám spojili.“

⁶⁵) Srv. Kollárův Sborník 189, čl. Josefa Karáska „Jan Kollár ve Vídni 1849—1852“ a Kollárovu korespondenci Míne v ČČM 1893. Dr. Josef Karásek vydal Kollárovo dobrozdání z r. 1849 v Sborn. pramenů

zykové stránce zajímá nejvíce hlava III. o řeči vyučovací. Kollár tu za největší neštěstí Slováků pokládá to, že neměli dosud svých škol a že tedy pěstován jejich národní duch. Proto se inteligence odnárodňovala a každý milovník vlastního jazyka byl považován za nepřítele Uherska. Slováci mají však právo na politickou i jazykovou rovnoprávnost z důvodů lidských i specificky rakouských, protože se o monarchii hlavně nyní zasloužili. Jen touto rovnoprávností se zamezí národnímu nepřátelství. Proto jest školství pořádati na základě *materštiny*, a to češtiny. „Za nových poměrů bude se třeba více držeti *vzdělanější, společné spisovné řeči*, které Čechové a Slováci několik století užívají.“

Kollárovo dobrozdání způsobilo, že se na slovenských školách i v učebnicích opravdu začalo přihlížeti k češtině a konečně se zase vyučovalo jen česky; po této stránce český jazyk se uplatnil jmenovitě na gymnasiích, pokud ovšem dobová germanisace české oblasti to připustila.⁶⁶⁾ Čeština byla tím uznána za nejvhodnější vzdělávací i oficiální jazyk Slováků, a v této věci stáli za Kollárem Slováci literárně nejčinnější: Palárik, Radlinský, Lichard, Kuzmány,⁶⁷⁾ Záborský, Viktorin, Janko

II. z r. 1903. V odd. III. § 11 napsal Kollár: „Bei der neuen Gestaltung der politischen Verhältnisse in der österreichischen Monarchie und dem engeren Anschluß der gleichberechtigten Völker an einander, wird auch die Slovakei in den Schulen, Kirchen und Büchern jetzt noch mehr als es bis jetzt geschah, sich an die gebildetere gemeinsame Schriftsprache halten, derer sich die stammverwandten Böhmen, Mährer und Slovaeken seit mehreren Jahrhunderten gemeinschaftlich bedienten. Im häuslichen Leben kann und soll übrigens, so wie der Deutsche in verschiedenen Provinzen, so auch der Slowacke seine Provinzial- oder Orts — Mundart sprechen und behalten“ (Str. 34). V odd. VII. § 2. (str. 44) navrhuje Kollár vedle školy i noviny (Tagespresse) jako nutnou součást lidového vzdělávání. Tento návrh byl splněn Slovenskými novinami. — Kollárův školský návrh byl praktikován i na slovenském východě. V Košicích a v Prešově na gymnasiu učilo se podle českých učebnic (mluvnice W. W. Tomka, čítanka F. L. Čelakovského atd.). Srv. Sl. Nov. 1854 str. 388. Maďaři, Maďaróni a Němci však brzy dosáhli toho, že některé předměty byly na gymnasiích přednášeny i maďarsky a německy. Taková praxe byla i v Modře za Holubyho v letech padesátých. (Srv. Z mojih žiackých časov modranských Sl. Pohl. 1895, 76. Srv. Slovan 23. X. 1850.) — Bysterský v Sl. Pohl. (IV. 74, Pohlady na historiu vzkrieseného Slovenska) nedíval se na vídeňský Kollárův čin příznivě, aniž své stanovisko důkladně doložil a věcně odůvodnil.

⁶⁶⁾ Katolíci projevíli ze zavedení češtiny na Slovensko radost v svém listě Cyrill a Method (1851, II. 7). Viděli v tom nejlepší prostředek proti rozdělení a pro spasitelnou jednotu. Vyslovili se proti lidem nesběhlým, „kteří by z každého nářečička stvořili zvláštní spisovnou řeč“.

⁶⁷⁾ Kuzmány měl pro češtinu ještě jiný důvod. Myslíl, že se jí vymaní Slováci lépe z podezření panslavismu a z rusismu, do něhož — snad Windischgratzovým vlivem — upadli. Srv. Sl. Pohl. 1897, str. 63. — Jan Pravoslav Koubek hleděl na nastolení češtiny na Slovensku skepticky. Jednota Slováků a Čechů byla beztoho kusá, omezená hlavně na evangelíky, a musily by prý státí se v Tatrách i v Čechách velké divy, aby v této

štúr, C. Zoch, Karel Braxatoris, S. Ormis, S. Reuss, S. Tomášek a j., kteří se Kollarovských podniků i činně účastnili. Tak se stalo, že čeština byla na Slovensku uváděna i do veřejné správy i do novin, a ve vídeňské názvoslovné komisi (Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs, 1850) díky českým a slovenským jejím členům (Beckovi, Erbenovi, Rybičkovi, Šemberovi, Šafaříkovi, Kollárovi a Kuzmánymu) přihlíželi, aby v této úřední češtině bylo dbáno i slovenské osobitosti a odlišnosti. Při redakci Zákonníka a při Vládním Věstníku měl v Pešti tento zřetel obstarávati Radlinský⁶⁸⁾ jako zvláštní správce slovenského oddílu.

Takto tedy se souhlasem četných slovenských spisovatelů za vůdcovství Kollárova nastolena na Slovensku spisovná čeština. Nestalo se to však jen rozhodnutím svrchu jmenovaných mužů, nýbrž i po částečném obhlédání slovenských krajů a po občasném dohovoru s lidem, což vykonal z vládního pověření Ondřej Radlinský.

1. Akce Radlinského.

Uherský místodržitel baron Geringer v létě r. 1850 pověřil Dra O. Radlinského, aby prozkoumal jazykově Košicko, Zemplínsko, Šarišsko a Berežsko — tedy okresy nejvýchodnější a češtině nejvzdálenější — a zjistil, zda tamní lid češtině rozumí.

Radlinský navštívil řadu obcí a zpravil Geringera zvláštním podáním o mnoha arších, že lid slovenštině rozumí a že odchylky

„novočasné tvárnosti nedávno utvořených v oboru politickém okolností a poměrů naše obapolná dávná jednota ve své veliké a toliko literární platnosti udržena a zachována býti mohla.“ (Slovan 1850, 291.)

⁶⁸⁾ Viz Sl. Nov. 4./6. 1850, čl. Naše položení: „Radlinský byl jmenován správcem slovenského oddílu při vládním věstníku a zákonníku v Pešti. Vidíme v tom nový krok k provedení jednoty řeči spisovatelské na Slovensku, která našemu národu v této rozhodné době tak nevyhnutelně jest potřebí, jako lidskému tělu vezdejší chléb. Nesjednotíme-li se nyní, kdy nám vláda ruce podává, nesjednotíme se nikdy!“ — Podobně uvažoval i Cyrill a Method o vydaném výnosu Thunově („Stručný výťah z návrhu ústrojnosti gymnasií a věcnic čili reálek v Rakúském mocnářství, Budín, 1851, vyd. O. Radlinský“), zavádějícím češtinu do škol v distriktu prešporském a košickém (II. 128). Zkušenost prý poučila, že žádné slovenské nářečí nemá jednotící moci a že každý dosavadní pokus o spisovnou slovenštinu skončil dalším drobením jazykovým. Je proto upustiti od drobení, poslechnouti vlády a přestatí na společném spisovném jazyku Slováků, Moravanů a Čechů, užívaném od staletí. — Do komise terminologické byl zvolen i M. M. Hodža. Pro nedostatek času nepřijal, ale o akci mluvil sympaticky a nastolení češtiny mu nevadilo. (Srv. jeho dopis Štorchovi 30./7. 1851.) — Když A. H. Škultéty r. 1850 uspořádal řečňovanku pro školy česky, vydala ji „Společnost podsiťanská pre vidávaňja lacných školských knih“, složená z evangelíků i katolíků (Holček, Hattala, Gerengay, Ruttikay, Ormis, Palárik); referent Cyrilla a Methoda (I. 255) ji vítal, protože jeho družina byla pro „staroslovenčinu“ v školách, úřadech, novinách a knihách, přihlížejíc k prospěchu — národa.

tvaroslovné i názvoslovné jsou jen nepatrné.⁶⁹⁾ Toto podání ve výtahu otiskl Radlinský i v Slov. Novinách (1850, 14. listopadu, str. 549) a účel své úřední cesty vymezil takto: „Nesvornost v řeči spisovné, mezi námi samými co den se více objevující, ukázala Maďarům cestu k provozování nových figlů v prospěch řeči maďarské a na zneplatnění naší drahé řeči slovenské. Dokazovali totiž tito páni vládě, že jsme my Slováci na tak rozdílná nářečí podělení, že prý jeden druhému nerozumíme: důkazem toho že jest nesvornost v literatuře mezi námi panující, že prý lidu obecnému neznáma jest česko-slovenčina, — důkazem toho že jest to, že zemskému zákonníku v téže řeči vydanému, nerozumí. A proto že by bylo potřebí, aby se zákoník pro Šarišana v šarištině, pro špišáka v špištině atd. vydával, v tolkonásobných slovenských nářečích, kolik je stolic; aby tím vládu položili do stavu nemožnosti pro nás Slováků slovenský zákoník zemský vydávati, a následovně aby ji přemluvili, pro šetření nesmírných a daremných nákladů tisku — maďarskou řeč zpět uvést jako úřední v celé uhorské krajině. Dokazovali dále, že lidu slovenskému všecko jest jedno, či se proň vydává slovenský či maďarský zákoník. Naschvál v staroslovenčině (češtině) některé překlady zpotvořily, aby tomu ani literárně vzdělaný Slovák nerozuměl. Nebo psali podle pravopisu a skladny maďarské a je latinskými písmenami tištěné lidu podávali. Proto si stěžovali i Slováci vzdělanější proti nesrozumitelnosti těchto překladů. A to se obracelo proti Slovenským novinám a připisovalo se nesrozumitelnosti řeči staroslovenské.“⁷⁰⁾

⁶⁹⁾ Radlinský některá svá pozorování otiskoval předem, na př. jazykový stav obce Barca u Košic, kde českým tiskům rozuměli. Viz Sl. Nov. 29./8. 1850, 437.

⁷⁰⁾ Slovenské Noviny se proti tomu ohradily dne 19./11. r. 1850 v č. 136: „Příčina temnosti úředních zpráv neleží v žádném nářečí, ale leží v řeči, ve věci, v okolnostech a v nedospělosti některých čtenatelů. Řeč naše byla ze života, škol, úřadů vyloučena. Zákony se psaly latinsky nebo maďarsky. Slovenská řeč byla omezena na domácnosti. Proto nebohatla, ale chudla. Nepřibývalo jí nových slov. Mnohá, i naše slova, z pochopů státních, občanských, stala se těkavá, neurčitá. Nebyli jsme uznáni za národ, neměli jsme politického života, následovně se ani naše řeč ku písání o politických záležitostech příhodnou státi nemohla. Vzdělání je sice schopná každá řeč, ale žádná se nevzdělává skutečně, jestli se neužívá a v životě platnosti nemá. Naše řeč byla v životě i v školách zanedbávána. Proto nesmírná většina našich Slováků ani jen číst pro slovensky pravidelně neumí. Naše řeč spisovná se udržuje jen mezi některými vyvolenými, ale do života nepronikne. Nech tu potom člověk píše v jakémkoli nářečí, jakýmkoli pravopisem, to je všecko jedno, vždy musí nová slova kuti anebo potřebovati slova, ve knihách sice běžná, ale obecnstvu neznámá... Sloh politický je bez toho v každé řeči tvrdý, ku srozumění nesnadný, tak že se beze zvláštního studium rozuměti nedá. Probujte číst vy, kteří rozumíte latinsky a právem jste se neobírali, Kówyho Právo občanské, a nebudete rozumět.“ Sl. N. upozorňují dále, že čsl. terminologii pro zákoník vypracovali nejlepší znalci z Čech a ze Slovenska,

Z těchto důvodů byl tedy Radlinský poslán na slovenský Východ, aby tuto „nesrozumitelnost“ zjistil. Navštívil 116 obcí a obracel se hlavně na faráře, učitele, notáře a rychtáře, tedy na nejdokonalější znalce lidové řeči té či oné obce. Vložil jim účel své cesty, četl jim ze Zákonníku i ze Slov. Novin, a nabyt přesvědčení, že „staroslovanské“ řeči rozumějí *dokonale*. V tomto smyslu dostal od nich i 116 vysvědčení. Radlinský svým pátráním se také přesvědčil, že slovenský lid vojenského košického distriktu „jen jedno a to samé slovenské nářečí“ hovoří. Pokud tu jsou rozdíly, nejsou v podstatě v řeči, ale v přízvuku, ve výslovnosti a v pomadžštění některých výrazů, hlavně na jazykové hranici maďarsko-slovenské. Ale i tam zná slovenský lid výrazy čistě slovenské.

Radlinský po tomto rozpoznání skutečného stavu věci uzavřel: 1. mezi všemi Slováci v Uhrách jest jen *jedno* slovenské nářečí s nepatrnými rozdíly; 2. tyto rozdíly „soustřeďují se v t. zv. *staro-* aneb *československé* spisovné řeči na tolik, že *této* národ slovenský *napospol*, před všemi jinými slovenskými řečmi, které od časů literárního rozkolnictví, Antonínem Bernolákem r. 1785 způsobeného, vznikly, *nejlépe rozumí*; je to řeč, kterážto byla Slovákům i Čechům *od více století společná*, v nížto byl též urbář Maria-Tereziánský vydán, i všechny náboženské a školské knihy, jak u evangelíků, tak i u katolíků se v ní vydávaly a užívaly, a kterou i ministerstvo vnitřních záležitostí na úřední povýšilo.“ Pokud jí sedlák cele nerozumí, zavinuje to jen abstraktnost traktovaného předmětu a kuriální sloh. 116 obcí, jež Radlinský navštívil, se tedy vyslovilo pro českoslovenštinu, jak jest v Tereziánském urbáři nebo jak se v ní boží slovo, hlavně u evangelíků káže, a bude jen povděčno, jestliže Geringer při ní setrvá.

Že toto parere Radlinského odpovídalo pravdě, dosvědčují veřejné děkovné listy, adresované východoslovenskými farami a obcemi Geringerovi i Bachovi za to, že uvedli do úřadů na Slovensku „naši řeč staroslovenskou, kterážto jest jediný prostředek k sjednocení všech uherských Slováků v jednu literaturu.“ „My Vaší Excellenci vyslovujeme, že přece jen *nejlépe rozumíme řeči, v které jsou skoro všechny nábožné knihy a písně složené, v které krom jiných urbář Maria-Tereziánský* vydaný máme, a kterou ministerstvo na úřední povýšilo, t. j. *staroslovenštině*.“

a jsou-li v něm některé výrazy nové, že to jest v každé řeči, a že na př. Maďaři si v tomto oboru také natvořili mnoho nových slov. Ovšem Maďaři jim *chtí* rozuměti, protože mají svou řeč rádi. — J. M. Hurban vinil z nesrozumitelnosti úředního „staroslovanského“ (t. j. českého) textu Radlinského: „Nějasnost tu připisujem tomu, že pri prekladaňu sa už až nevolně německého originálu držíte, kde predca smisel vecí v duchu řeči československej ľahko a jasno preložiť sa dá, ako máme príklad v Pokladnici p. Licharda, ktorej jasnota v slohu a vo sklade je nám napospol obľíbená.“ (Sl. Pohl. II. 1, 62).

„Chceme ji sobě proti každému literárnímu rozkolnictvu jako náš nejdraší poklad všemožně hájiti.“ Tato „zaslána“ docházela ze všech koutů, kam Radlinský na své cestě Ostrřihom—Spiš—Šariš—Zemplín—Užhorod—Bereg—Abaujvar zabrousil, a jejich původci byli vedle farářů, děkanů a proboštů i učitelé, notáři, a z konfesi katolíci, řeckokatolíci i evangelíci. V Cyrillu a Methodu (I, 216, 1850) děkovalo Bachovi podobně 121 obcí a prohlášovaly češtinu za staleté jazykové pojítka Slováků, schopné vzdorovati každému rozkolnictví dalšímu. Až bude více škol a lid vzdělán i ve věcném učení, pak prý porozumí i tomu, čemu nyní snad dostatečně nerozumí.

Radlinský byl si ovšem dobře vědom toho, že jeho votum bylo podporováno spoluprací východoslovenských farářů⁷¹⁾ a že pro Slováky má cenu akutní. Proto a v tomto smyslu dne 12. listopadu r. 1850 (viz Sl. Noviny) duchovenstvu košického vojenského distriktu i poděkoval: „Za vaše jednohlasné přihlášení se k jednotě v řeči spisovné staroslovenské požehnává vám už přítomnost zdárným výsledkem cesty mé. Neboť jste skrze svornost svou, skrze shodování se v jedné spisovné řeči položili vládu do stavu možnosti orovnoprávniti nás Slováky, kteří jsme byli dosavad od našich nepřátelů osočováni a očerňováni z toho, že jsme prý mezi sebou samými nesvorni a že nemáme řeči a literatury; že jsme rozcapartěni na tolkonásobné nářečí, podstatně od sebe odchodné, kolik jest stolic slovenských, a proto že nejsme jeden národ, ale jen výrostky a zlomky jiných národů. Ne mně, jen Vám samým přináleží zásluha. J. E. císařský komisař baron Geringer, našemu národu příznivý, ráčil následkem a na základě mé zprávy vydati nařízení, že příště nesmí už žádný úředník slovenským obcím pod ztrátou úřadu oběžné listy maďarské posílati, ale jen slovenské a každý úředník zavázán jest čím skůr naučiti se spisovné řeči staroslovenské.“ „Jestliže byste se, bratří, nebyli podrobili dějepisné auktoritě staroslovenčiny, nebylo by možné, aby se odolalo maďaronům a starokonservativcům. Následovně by jsme byli i teraz, kde jsme před nedávnem byli, v službě poroby a nadvlády maďarské. Rozeznali jste časy a poznali potřebu jejich. Poznali jste, že jednota v literatuře jest nevyhnutelná výminka našeho orovnoprávnění; kdyby tu

⁷¹⁾ Jonáš Záborský zaznamenal o akci Radlinského ve vlastním životopise (Sl. Pohl. XXXII. 118) toto: „Radlinský byl poslán od budínského místodržitele Geringera na Slovenské strany zkoumati, v jaké řeči se mají vydávat pro Slováky zákony, či v české, či v slovenské. Radlinský byl tehdy horlivý čechista, a podle toho spořádal i svoje zkoumání a vynesl mienku. Chodil s dědiny na dědinu, dal všude svolat rychtáře a boženky, přečetl jim něco ze své modlitební knihy, a tázal se jich, či rozumějí, a potom předložil jim prosbu na vládu za podržení české řeči, aby podepsali.“ Záznam, zdá se, jest proti osobě i proti věci poněkud zaujat, poněvadž Záborský jinak s principem svým i s aplikací důsledků cesty Radlinského na Slovensko souhlasil. — Srv.: Slovan 27./11. 1850.

pravdu uznali i ostatní Slováci, dalo by se více u vlády vykonat v prospěch našeho národa.“

Z poděkování Radlinského plyne, že i jeho akce byla *politicum* a to tentokráté *politicum slovenicum*, jež vzdělanou a jednotivou formou československé řeči si vymáhala jazykové rovné právo s Maďary. Ale mimo to z poděkování plyne i to, že slovenská inteligence češtině se neodcizila *nenávratně* a že čeština jako úřední jazyk na Slovensku byla přijata *sympaticky*.⁷²⁾ Byly to zase jen politické okolnosti, jež růst těchto sympatií později podlomily, a bohužel, byl to povahově pružný Radlinský sám, jenž toto podlomení způsobil.

2. Slovenské Noviny.

Jan Kollár ještě před povstáním oznámil Jiřímu Palkovičovi dne 26. července r. 1848 (srv. Č. Č. M., 1893, 177, 181), že Št. Launer zadal za souhlasu slovenského kněžstva a za podpory politiků na distriktuální konvent i k ministrům za dovolení, aby směl vydávati Slovenské Noviny. Kollár mu doporučil, aby Noviny vycházely v Prešpurku, aby je redigoval učitel československé řeči a literatury na tamním lyceu a takto přímo — na kolik je to možno a vhodné — aby léčil slovenskou mládež, otrávenou „jedem“ štúrovsko-Hurbanovským. Z dopisu jest patrné, že se Kollár se štúrovštinou nesmířil a že štúrovým Sl. Nár. Novinám chtěl čeliti novinami Launerovými, psanými česky.

Povstání sice smířilo kollárovsko-štúrovské rozpory, ale neodstranilo Kollárova úmyslu inspirovati pro Slovensko pokus o noviny v jeho duchu. Proto Kollár, přešed z Pešti do Vidně, pokládal noviny za důležitou pomůcku v akci pro novou úpravu Slovenska a spolu s ostatními Slováky stejného smýšlení osnoval je jako součást nejdůležitějších a nejnaléhavějších úkolů. Tak došlo r. 1849 k Slovenským Novinám, zprvu psaným slovensky, ale od r. 1850 tištěným česky. V redakci byli Lichard, Radlinský, Kuzmány, později i Záborský, a ze Slovenska spolupracovali mimo Hurbana a Štúra skoro všichni význační spisovatelé.

Slovenské Noviny pokládaly za svůj program jménem vlády a jménem kollárovsko-kuzmányovské skupiny slovenské, jež byla vládě důvěrníkem, nastoliti na Slovensku v školství a u veřejném životě spisovnou češtinu. Redakce to přiznala nepřímým svým stanoviskem k časovým otázkám a přímo v čl. „Staroslovenčina, bibličtina, českoslovenčina“ (Sl. Nov., 1850, 252,

⁷²⁾ Statistika r. 1850 byla pro Slováky ještě příznivá. V Košicích na př. bylo tehdy 4738 Slováků, 2904 Maďarů, 1592 Němců a 1014 cizinců. Na gymnasiu studovalo 263 slovan. žáků! (Srv. Sl. Noviny 1850, 547.)

30. května, č. 62). Pro ni byly to tři názvy souznačné,⁷³⁾ na Slovensku užívané, a věc jimi označená, t. j. spisovná čeština byla pro Slovensko i heslem redakce Sl. Nov., i onoho literárního sboru, sestaveného ministerstvem a složeného „ze zasloužilých a učených mužů slovenského národa“ pod Kollárovým předsednictvím.

Čeština Slovenských Novin byla ovšem dílo kompromisní. Pokud tvaroslovně nebo lexikálně bylo při naprosté jazykové jednotě co Slovákům připustiti, bylo připuštěno. Hláska ř byla, kde možno, nahrazována r, přílišné ékání a íkání, vytýkané Kollárem a Palárikem, bylo omezeno; ú psáno místo ou, přehláska často neprováděna (*naj m. nej*). Novotvary nebo méně srozumitelná slova byla vykládána neb kladena vedle provincialismů. Čeština, kde bylo lze, byla napouštěna slovakismy.⁷⁴⁾ Tím vším se měly čeština a slovenština prospěšně a organicky přibližovati. Mimo to byl v Sl. Novinách oslabován nedůtklivý filologism. Bylo poukazováno na to, že řeč nelze při národním vývoji přecenovat, že jest to pouze prostředek vzdělanosti a věcného poznání.⁷⁵⁾ Obzvláště při novinách řeč není prý činitel hlavní, ale metoda, jakou se obhajuje národní právo a obsluhují národní

⁷³⁾ Redakce Sl. Nov. rozuměla jim takto: „a) pod *staroslovenčinou* rozumí se ne ta řeč, které sv. Cyrill a Method užívali, než ta, která předků našich mezi sebou, bez rozdílu náboženstva s bratry našimi Čechoslovany v jeden literární svazek před časy Bernoláka spojovala; b) pod *bibličtinou* rozumí se též jen staroslovenčina (v poměru k jejímu užívání v církvi katolické a evangelické); c) pod *českoslovenčinou* rozumí se též jen staroslovenčina (v poměru k českému pravopisu a mluvnici a k slově na Slovensku užívaným a do českého pravopisu a českých gramatikálních forem zaobaleným). — Sl. Noviny redigoval 1850 D. Lichard a O. Radlinský, 1851 J. Záborský a D. Lichard. — Maďaři podřývali půdu Slov. Novin výtkou, že jsou „schwarzgelb“, ale ve skutečnosti jim vadilo, že jsou i červenobílé a jednotí Slováky a Čechy (Sl. N. 1850, str. 204.)

⁷⁴⁾ Vídeňské Noviny (1850, č. 23.) se pokoušely o totéž a přihlašovaly se k metodě, jakou v Písniích lidu slovenského r. 1827 doporučoval Kollár. — V. Ziak přeložil r. 1853 (Brno, Winiker) Tassův Osvozený Jerusalemský hexametrem. Činil tu ústupky slovenštině. Nepřehlasoval (duša, pravicu, g. muža), nestahoval ej v é (dobrej), psal přítel m. přítel a p. D. Lichard ústupky vítal. Chtěl, aby se ještě vyloučilo i ou a nahradilo au nebo ú. Jinak česká literatura na Slovensku nezdělaná (S. N. 1853, 366). Lichard překládal Tassa také do českoslovenštiny a pochvaloval si: „slovanská řeč jako sestra řečtiny a latinčiny má spůsobnost k heroickému metru“. — Ziakovou metodou se r. 1865 Slovákům blížili i olomoučtí studenti v svém týdeníku „Lipa moravská“ (red. Šperlík-Šuminský). Psali ú za ou, šč za šč, nepřehlasovali a j. v. Tiskli i slovenské příspěvky (H. Tisovský). Moravská Orlice se proti nám ozvala (1865 č. 39). Viz M. Hýsek, Lit. Mor. 126. — Před nimi se o totéž pokusila Beseda (1864, 33), aby se tím Slovákům blížila a je připojila k celistvému československému organismu. Slovenštěním češtiny chtěla potírat i němčení českého jazyka.

⁷⁵⁾ Viz ib. 1850, č. 97., čl. „Čo je vlastně řeč“, podepsán Zz.

záležitosti. Noviny jsou „strážnice postavené na vysokém místě“, signalisující světové události a zachycující rokování výtečných mužů v národních sněmovnách; jsou to „společná ústa národa“, jimiž národ vykládá své zájmy, brání svých práv a odráží křivdy. O tomto úkolu musí spolupracovati národ všecek,⁷⁶⁾ aniž se dal zdržovati sporem o litery.

Slov. Noviny rády poukazovaly i na národní sjednocovací období cizí. Když v záhřebských Národních Novinách otiskli na jaře r. 1850 J. Kukuljevič, D. Mažuranić, V. St. Karadžić, D. Pancel, Miklosich a Petronović provolání, že se chtějí *sjednotiti v jedné spisovné řeči*, posoudily Sl. N. toto rozhodnutí se stanoviska slovenského a dodaly: „A my, Slováci, my jeden jediný národ, neměli bychom se spojití v tom svazku, který nás až do prvního rozdvojení našeho při konci minulého století spojoval? Daremné jest všecko namahání naše, dokud nejsme ohledem řeči spisovatelské sjednoceni. My jsme, na slovo milostivé vlády, vystřčili zástavu tohoto sjednocení. My hledáme to, co jsme nešťastným osudem utratili, *svazek té řeči, které jsme do času Josefa II. všetci, bez ohledu na církevní vyznání užívali a kterou jsme i s bratřími našimi v Čechách a na Moravě duchovně byli spojeni, udržeti*.“ (1850, č. 43, 13. dubna.) „Sjednotme se jazykově! Nesjednotíme-li se nyní, kdy nám vláda ruce podává, nesjednotíme se nikdy! Už nás od 70 roků ten *rak nesvornosti* k radosti všech našich protivníků na své caparty rozdrobuje. Život vidíme jen v jednotě národa. Onu pak jednotu musí předcházeti *jednota v řeči spisovatelské*. A tu jednotu můžeme uskutečnit jen staroslovenčinou. *Historická pravda je, že slovenský národ až do času M. Ierezie bez rozdílu vyznání a svého obydlí v té neb oné stolici jedné spisovatelské řeči užíval*; že nikdo od Bernoláka podnes nedovedl s sebou strhnouti většinu národa. Tak místo spojování jsme se rozdrobovali. Kolik spisů, tolik pravopisů mimo knihy čsl. psané. Bez této jednoty se neuskuteční ani rovnoprávnost.“ (Sl. N. 1850, 4./6.)

Se Slov. Novinami souhlasili i jejich čtenáři. Tu jest na př. charakteristický list valašsko-bělanského kaplana St. Ručky, jenž napsal do Světozoru (1850, 193, 25. dubna) důrazné prohlášení: „*Musíme míti jednu řeč literární, když chceme něco vykonat pro národ a jeho vzdělání. Musíme se sjednotiti v jedné řeči literární, a to jest staroslovenština, žádné jiné podřeči*.“

Sl. Noviny vyhledaly všechny cesty k tomuto sjednocení a z minulosti nakupily množství dokladů jazykové i literární československé jednoty. V tom jim mimo redaktory pomohli Záborský, Závodník, S. Ormis, K. Kuzmány, S. Tomášik, Karel Braxatoris a j., často někdejší rozkolníci. Účin Sl. Novin by býval ovšem větší, kdyby byly vyšší hierarchie a konservativní šlechta,

⁷⁶⁾ Srv. Slov. Noviny 1850, č. 39., čl. Trpáci, šifrovaný Zz.

orientované maďarsky, nesrážely s této cesty nižšího duchovenstva a byly ho nedonucovaly „chvalitelně se podrobovat“ svojí politicko-jazykové taktice. Deserce Palárikova a Radlinského od češtiny, způsobená Scitovským, byly „úspěšný“ důsledek této taktiky, jež za několik let přivedla na Slovensku nový obrat proti češtině. Tato taktika zmátla a popletla nižší kněžstvo, jež pak Slov. Noviny prostě nechávalo na farách ležeti a lidu nevydalo. Do toho docházely stížnosti již od června r. 1850.

Vládní názor na slovenštinu a spisovnou češtinu byl tím sice nedotčen, ale jeho exekutiva umdlévala postupem let. V těchto letech v zákulisí se připravoval vlivem šlechty a vyšší hierarchie pozvolný smír s Maďary a napřahovala se z Vídně do Pešti i ruka spojenství, svírající se pomalu v děsivou pěst proti Slovanům, a tedy i proti Slovákům a Čechům.

Než se však tak stalo, vytrysklo z katolického, národně cítícího slovenského kněžstva dojemné horování pro spisovnou češtinu, jež značilo na několik let skoro úplnou abdikaci spisovné slovenštiny a naprosté přilnutí k národní i jazykové československé jednotě.

II. PŘECHOD OD ŠTÚROVŠTINY A BERNOLÁČTINY K SPISOVNÉ ČEŠTINĚ NA STRANĚ KATOLICKÉ.

Rok 1848 a slovenské povstání překonaly krizi československého nedorozumění a spojily Čechy a Slováky k politickému boji za právo národního života. Nad literu povznesl se duch celého národa, aby v jedné frontě proti dvěma nepřítelům na dvojnásobném území zápasil za toutéž myšlenkou.

Logicky by se býval mohl čekatí obrat k spisovné češtině především u vůdcích bojovníků v povstání, t. j. u Hurbana, Štúra a Hodži. Ale tu nastalo jakoby vysílení a mdloba, a důsledkem toho byl jejich poměrný odstup od řízení slovenských věcí. Tito vůdčové likvidovali povstání a jmenovitě Hurban čekal, že bude přijata pro Slovensko jeho politicky administrativní koncepce a že vděčná dynastie a vídeňská vláda učiní jej nebo Štúra správcem slovenského území. Toto se přes Hurbana a Štúra uskutečnilo v Bachových i audienčních kancelářích nestalo — nad Hurbana byla postavena autorita Kollárova, Kuzmányova a několika katolických kněží. Tak byl Hurban postaven mimo pásmo událostí a zachraňoval se aspoň v otázce spisovné slovenštiny trpnou oposicí ke spisovné češtině, již dal aktivní výraz r. 1851 v ožilých Slovenských Pohľadech. Přes to vládní program politického centralismu oddaně přijal a o něm i spolupracoval. Tím byla jeho činnost rozštěpena na kladné a záporné stanovisko k Vídni, až později, když bylo pozdě, přiklonil se

k vládnímu principu jazykovému, zastávanému pro Slovensko po r. 1849, i on. Štúr a Hodža ustoupili ještě více s jeviště, a projeví-li se, tedy to byl projev Čechům v zásadě příznivý a i jakási snášelivost k češtině znovu nastolené, třeba sami na spisovné slovenštině trvali. Tak při revisi spisovné slovenštiny připadla vůdčí úloha ne jim, ale — katolíkům.

Již Hodža a Hurban nebyli se štúrovskou formou spisovné slovenštiny spokojeni. Tato nespokojenost se šířila tak, že r. 1849 musilo dojít k nové její redakci. Tu do popředí postoupil katolický kněz Martin Hattala. Uchystal do tisku mluvnici slovenštiny, založenou na zásadě československé sounáležitosti. Její smysl vyložil Ondřeji Radlinskému dopisem⁷⁷⁾ dne 29. října 1849: „Zo spisu mojeho ještě v Pazmaneum naproti štúrovým novotám česko-slovenským jazykom složeného a tebe vloni sdelného ti bude známo, že som sa od samého prvopočiatku novotám k roztrhaniu svazku literárneho medzi Čechmi a Slovákmi od tristo rokov panovavšieho smerujúcim protivil a len neskoršej ne tak dôvodmi, jako behom neobyčajných událostí politických premožených k slovenčine od nás i strany pravopisu i forem opravenej prirazil.“ Hattala nesouhlasil sice s obratem Radlinského k češtině, zdálť se mu nevhodným, ale upozornil, že katolíci se štúrovštinou z většiny opravdu nesouhlasí a že „šemrú“ na ni, protože jim připadá „drsnatá“, a protože prý to jest „bastard a netopýr“. Hattalovi šlo tedy o jakousi střední přirozenou cestu mezi jazykovým základem, t. j. spisovnou češtinou a mezi štúrovštinou. Výraz tomu dal ve své „Grammatica linguae slovenicae collatae cum proxime cognata Bohemica“ (1850, B. Štávnice), v níž podmínil existenci knihy docela tímto předpokladem: „si nos spes restituendi benefici nexus literarum cum Bohemis reapse penitusque frustraretur.“ Hattalova mluvnice stala se Slovákům

⁷⁷⁾ Viz Sl. Pohl. 1902, 55. Srv. i Jakubcův čl. o Hattalovi v Naší Době 1902. — Pavel Mudroň ve Vlastním životopise (Sl. Pohl. 1915, 66) dosvědčil, že Hattala, profesoruje počátkem let padesátých v Prešporku, zdůrazňoval čl. sounáležitost i ve škole: „Najradšej sme chodili na hodiny českej reči. To nám prednášal professor Martin Hattala tak živo a zaujímavu, že by sme i viacej hodín ho boli vďačne na jeden dúšek počúvali. Prednášal nám mluvnicu vždy s porovnaním so slovenskou rečou, a dokazoval pri tom väčšiu zachovalosť slovenskej a ponemčenosť českej reči. Tak nám na pr. dokazoval, ako sa menia spoluhlásky, keď za nimi má nasledovať samohláska, h na ž, k na č atd., na pr. Boh, Bože, tlak, tlačit'. Ukazoval nám, ako pri deklinaciach ženského rodu za mäkkou spoluhláskou, kde má Slovák a nebo u, tam má dát e nebo i, na pr. duša, duše, práca, práce, dušu, duši. Slovenské ie se česky ponemčilo v í (znamenie, znamení). — Mudroňův záznam je i dokladem Hattalovy jazykové omezené obeznanosti i jeho předsudkovosti k jevům přirozeným a psychologicky i fyziologicky odůvodněným. — Také Joz. L. Holuby zaznamenal pro prešporské gymnasium r. 1856 podobnou zkušenost o prof. Samuelu Liškovi, jenž při výkladech českoslovenštiny postupoval jako Hattala a dbal sounáležitosti obou nářečí.

později základem spisovné slovenštiny vůbec, a tak formálně „hattalčinou“ byla překonána „štúrovčina“.⁷⁸⁾

Hattalova mluvnice byla si tedy vědoma slovenské spisovné prozatímnosti a připouštěla naprostý návrat k češtině. Toto vědomí hlásí se i z knihy Kašpara Dianišky „Theoretisch praktische Grammatik zur schnellen Erlernung der slowakischen Sprache für Deutsche“ (Videň, 1850), založené hlavně na Štúrovi. Jeho úvodní věta zní: „Mein Zweck war es nicht ein *Prototyp der künftigen slowakischen Literatur-Sprache (wenn eine solche je in's Leben treten sollte)* darzustellen.“ Dianiška se totiž netají dosavadními obtížemi při konstituování slovenské spisovné řeči a vykládá i jejich příčinu: „Nicht nur jedes Komitat, jedes Thal, sondern in manchen Gegenden fast *jedes Dorf hat seine besonderen dialectischen Abweichungen. Jede Grammatik der slowakischen Sprache, welche bis jetzt erschien, lehrt einen andern Dialect. Jede slowakische Zeitschrift, die bisher gedruckt wurde, war in einem anderen Dialecte geschrieben, und oft bloß darum von den andere Dialecte Sprechenden getadelt.*“ Tento důvod bude prý Slováky od pokusu o spisovnou slovenštinu asi odváděti, až na konec „*die Schriftsprache der Slowaken wird wahrscheinlich auch fernerhin die czechoslowakische, von Slowaken auch genannt die biblische Sprache bleiben (weil alle heiligen und religiösen Bücher der Evangelisten und die meisten der Katholiken in ihr geschrieben sind).*“ Dianiška dále upozornil na to, že dosavadní slovensky napsané básně, povídky a kázání mají v každém autorovi jiný pravopis a že zejména redakce Štúrových Slovenských novin se z korespondencí dopisovatelů přesvědčila, „*wie mannigfaltig, wie verschiedenartig die slowakischen Mundarten sind, die man sich in's Eine zu vereinigen bestrebt; wie diese Dialecte einer von den anderen nicht weniger abweichen, als sämtliche von der biblischen Sprache.*“ Dianiška tento fakt pokládal za nejvýmluvnější doklad *proti* slovenštině a připomněl i mínění pražských Hlasů o slovenském jazykovém

⁷⁸⁾ V třídění jazykovém přejal Hattala Hodžovu zásadu ze spisu Epigenes slovenicus (1847) Ordo B. Při češtině zdůraznil, že ji vypracovali a vzdělali Češi, Moravani, Slezani a Slováci a vrcholu dokonalosti že dospěli v bibli Kralické. — Slovenské Noviny psaly o Hattalovi příznivě, ale zachovaly své stanovisko (1850, 15./10., č. 121.): „Čeština je řeč vládní. Bude řeč národa? To závisí od způsobu jejího uvážení. Učit se češtině mezi Slováky dá nejlépe v porovnání se slovenčinou. Češi rovně nemohli a nemohou poznat a ocenit slovenčinu, kdyby nebyla porovnána s češtinou. Hattala bernoláčinu neuznává, štúrovčinu cenil, hlavně Hodžův Epigenes. Pravopis zůstává český.“ — Cyrill a Method (I. 56) knihu vítal: „každý Slováček se z ní naučí česky a Čech slovensky“. Tomuto srovnávacímu momentu a východisku z češtiny k slovenštině a ze slovenštiny k češtině Hattala pak vůbec zůstal věren (Srv. jeho „Cechisch — slowakische und deutsche Aufgaben zum beiderseitigen Übersetzen u. Lesestücke“, 1851 a j. v.).

problému⁷⁹⁾ i úmysl některých Slováků, k nimž patří i Hattala, vytvořiti gramatiku obecné slovenské řeči na základě češtiny se zřetelem ke všem slovenským nářečím, jež by Slováky navzájem spojila a je k Čechům přiblížila.

Dianiškova „Theoretisch praktische Grammatik“ tento úmysl schválila a slibovala si, že jen takto se ukončí „chaos spisovné řeči“ a neporuší se česko-moravsko-slovenská jednota. Dianiška ve své mluvnici vycházel z téže zásady, přihlížel k nářečním zvláštnostem v Liptově, Oravě, Hontu, Novohradu, Gemeru, Turci i kol Pešti a všiml si jazykových zvláštností v praeích štúrovských, zejména u Hurbana.

Dianiškova práce byla dána do tisku v říjnu r. 1849 a dospěla tedy před Hattalovou mluvnici v zásadě podobných závěrů, t. j., že spisovná slovenština jest t. č. stále problém a ne fakt, že čeština jako spisovný jazyk Slováků je stále ještě na obzoru, a dojde-li ke konečné úpravě spisovné slovenštiny, že bude nutno vycházeti z češtiny a neporušovatí jednoty celonárodního organismu.

Tyto závěry byly tehdy přesvědčením skoro obecným a vedly počátkem let padesátých hlavně mezi katolíky *k slovenskému návratu k spisovné češtině*. Po této stránce rozbor mínění tehdejších slovenských katolických vůdců jest vysoce důležitý a překvapuje diametrální změnou kněžích, vyrostlých v někdejším bernolákovství.

1. Ondřej Radlinský.

Katolický kaplan v Báňské štávnici Ondřej Radlinský vydal r. 1848 první svazek sbírky „Poklady kazatelského rečníctva“ a v předmluvě k němu, napsané dne 1. listopadu r. 1848, projevil úmysl postavití se proti dosavadním pravopisným různostem a v duchu chystané Hattalovy mluvnice provéstí na Slovensku pravopisné sjednocení. Tento program Radlinský v dalších svazcích opustil a začal psáti *česky*. Stalo se tak asi na popud vídeňský, k vůli němuž Radlinský od prosince r. 1849 pracoval o nové československé mluvnici (Pravopis slowenský s krátkou mluvnici, Videň 1850), odsuzující Bernoláka a nastolující Slovákům za spisovnou řeč znova „staroslovenčinu“, t. j. češtinu s některými ústupky slovenštině, jaké dopustily za účasti Radlinského i Slo-

⁷⁹⁾ Dianiška zaznamenal i tento *motiv* spisovné slovenštiny: „Manche junge Leute setzten wohl eine Gelehrsamkeit, einen Ruhm darein in ihre Gedichte recht viele ganz neue, dem slowakischen Volke unverständliche, czechische Wörter hinein zubringen. Deswegen war es jedoch noch nicht notwendig, die Sprache selbst zu ändern, es hätte hingereicht, wenn man die Art zu schreiben geändert hätte (m. u. Vorwort).“

venské Noviny. Radlinský přiznal, že knížkou chce *hubiti rozkol let 1787—1849, tuto „smrtnou ránu“ slovenského života.*⁸⁰⁾

V tomto smyslu pracoval Radlinský i v Slovenských Novinách a vysvětlení svého postupu proti spisovné slovenštině podal jednak tam, jednak v soudobých svých publikacích a hlavně v dopisech se svým důvěrníkem pazmanistou a báňsko-bystrickým theologem Michalem Cyrilem Chrástkem.

Michal Chrástek již od r. 1847 volal po účasti katolických kněží ve veřejném a literárním životě slovenském (dopis Radlinskému 4. listopadu 1847). Radlinský byl pracovník podle jeho představy, ale jeho obrat k češtině se mu nezamlouval. Dopsal mu dne 24. dubna r. 1850, že jako byl potěšen úsilím Radlinského o slovenštinu, tak že jest zarmoucen jeho akcí za češtinu. Tento krok nemůže schváliti proto, že slovenský lid jest dosud nevzdělán, neustálen a neudomácněn, a pak, že to není dohoda domácí, nýbrž podnět vídeňské vlády. „Či už řeč slovenská spisovná nebude záviset od sebe samej, od svojho philologického vyvinovania, od spisovatelov slovenských, od všeobecnosti, ale od mienky dakolkých a od rozkazu ministerialského? Pochodili jsme! To je ta naše čudná loyálnost!“ Chrástek by byl proto, aby každá slovanská větev se vzdělávala po svém a přijala jedno hlavní nářečí za své, nejlépe ruské. Pro ruštinu jako pro hlavní řeč všech Slovanů vyslovila se tehdy i Südslavische Zeitung (č. 71) a Ostdeutsche Post. Chrástka Radlinský prý nepřesvědčil, že slovenština již splnila svůj úkol a že jest již nyní možno vrátiti se k češtině. Nesmí zapomínati, že Slováci jsou v středu Slovanstva, že jejich řeč je všem spolukmenovcům srozumitelná, a že nelze tedy bez viny od ní odstoupiti. Vzpomínkou na zasedání Tatrína r. 1847 a na Čachtice, a občasným silnějším výrazem chtěl Chrástek Radlinského přivolati zpět k slovenštině. Ale Radlinský se nedal; bylť o své pravdě přesvědčen, jak ukazuje především jeho odpověď Chrástkovi (30. června 1850, L. I. XII. 63.): „Nikdy bych to od volakeho a najméně od Tebe nebyl očekával, že by's ma, který všecko národu mému obětuju, se zrádcem naroda našeho Launerem do jednoho řadu byl postavil, prám proto, že jsem horlil články mými v Slov. Novinách za jednotu řeči a literatury slovenské, že jsem horlil za staroslovenčinu, a že jsem přesvědčení moje o její potřebě a o jediném to prostředku naší jednoty literární a nasledovně i života národného a oprávnění našeho důrazně vyslovil, beze všeho nápadu na osoby. *Ty výrazy... pocházejí od jisté fackie, která*

⁸⁰⁾ Chrástkovi dopsal Radlinský dne 18./12. 1849, že novou mluvnici založil na základech určených ministrem Bachem, že jí musí zpracovat co nejdříve a že práce jeho síly přemáhá (Lit. listy 1902, 59). O Radlinského Pravopise se zmiňuje J. Vlček, Lit. hist. drobnosti, Sl. Pohľady X. 256.

i Tebe omámila a zavedla, a od kteréž fackii (vím já dobře, kdo jest její hlava) národ náš žádného blaha nemůže očekávati. Jestli kdo obět položil za dobro národa přijatím staroslovenčiny za řeč spisovnú, tu jsem jistě já položil, dobře věda, že jediné v ní máme naši budoucnost. S Hattalom som zřídil pravopis. Poklady (2. sv.) vydal som v tamtom pravopisu. Jestli bych tedy po vlastný slávě tužil a ne po dobrém národu, jistě bych se držel toho, čo jsem v Poklad vystavil; ale *pro dobro národu podřídil jsem se tomu, čo předkův našich v jeden svazek spojovalo, t. j. staroslovenčině. Daromné jsu všechny Tvoje nářecky nad položením Slováků, jestli nechceš jednoty, ale chceš rozšívát semeno rozkolnictví.* Vyznej, či jen jeden z protestantů volakedy přistúpil k Bernolačině, anebo sčítej mi těch, kteří Štúrovčinou písali, aneb udej tu mluvu, která by spůsobnější byla k uvedení jednoty literární mezi Slováky, nežli je ta, která jich od storokův spojovala. *Teraz ještě rozkolnictvo chovati, znamená opustiti svatá práva národnosti, která nám chce uděliti vláda;* horliti za jednu řeč spisovnú mezi všemi Slovy, a to ještě ruskú, a nechtěti jednoty mezi bratry najbližšími, Slováky doma, je nerozum a ošemetnost. *Jestli jsme v túto rozhodnú dobu, když se pracuje na zřízení Uhorska, nesjednoceni v řeči, jakožto nevyhnutně potřebné výmince našeho orovnoprávnění, zůstaneme na ledě a nadvládě maďarské podlehneme;* a proto horliti za dobro národa a za jeho orovnoprávnění a nechtěti jednoty řeči je marné blůznění. Vláda všemožně by ráda, aby jsme k právům našim přišli, ale čož ona může, když vidí, že jsme mrtví, že nemáme národního života. Tak málo nás ona může orovnoprávniti, jak i cigáňů, kteří též nemají literatury. *Však ale čoby se hned od vlastných mých bratrů na mě vrchy válaly, neustanu přece pracovati za jednotu řeči;* nebo národ můj, který chce žíti, více než sebe samého miluju.“

Radlinský, jak z dopisu Chrástkovi plyne, přejal úplně vídeňský názor Kollárovy skupiny, že Slováci dojdou politické rovnoprávnosti jen při řeči hotové a ustrojené, Čechům i Slovákům od staletí společné, a touto řečí že jest jen čeština. S tímto názorem kryje se i několik Radlinského projevů tištěných, jež otázku ještě podrobněji řeší a osvětlují.⁸¹⁾

Pro Světozor napsal Dr. O. Radlinský čl. „Jako stojíme strany literatury na Slovensku?“ Jest v něm přesvědčen, že literární jednotu mezi rozličnými sobě v odpor postavenými strán-

⁸¹⁾ Rkp. v T. s. Martině. — Podobnou otázku dal si později v Priatelu školy a literatury i Michal Lúborecký (I. 162, „Čo sme v stave na národnú našu literaturu vynaložiť a čo za ňu konat?“). V spojení Čechoslovanů (= Čechů, Moravců, Slováků a Slezáků), v kompaktní masse šesti milionů třikrát sto tisíc lidí, viděl její oporu a naději, zvláště když již t. č. má tato literatura své „Homery, Tassy, Horáce, Aristophanesy, Demosthenesy a Aristotelesy“.

kami na Slovensku nejspůsobněji uvede jen řeč československá čili staroslovenská. Při sporu o spisovný jazyk jsou podle Radlinského tyto čtyři možnosti: a) aby ostatní strany se podřídily jedné, b) nebo aby ze všech byla utvořena obecná strana nová, c) aby odporné strany se buď neutralisovaly a smířily, d) anebo konečně aby vyhledaly společné znaky. Na Slovensku by byl nejpraktičtější případ c) a d). Co se tkne případu a) : evangelíci měli proti bernoláčtině a katolíci proti štúrovštině předsudky náboženské. Když Radlinský vydal Poklad slovensky, narazil na odpor katolíků. Když štúrovci chtěli uvádět slovenštinu na kazatelny, zvedl se odpor u evangelíků a K. dne 15. května 1847 o tom napsal: „Kdo položil ze smetiska liptovského nářečí na prestol? Surovost je celá štúrovčina, ona je tamtich od Kriváňa ošklivá sedlačina“. Případ b) není možný: Bernolákovci chtěli raději setrvat na bernoláčtině a slíbili předpláceti „Poklad“ jen pod tou podmínkou. Již M. M. Hodža chtěl svým Epigenem všechny mluvy běžné na Slovensku zamalgamisovati a tak provést literární jednotu mezi Slováky. Málokdo však pročetl jeho výborné dílo. K jeho základu se přidal v své mluvnici Hattala a v „Pokladu“ částečně i Radlinský. Někomu se tato střední cesta líbila, většině ne. *Národa se tu nelze dovoľovaťi, pretože jde jen za svými farári.* Případ c) je možný. *Všecky slovenské stránky neutralisovaťi a smířiti by mohla jen čeština. Slováci v ní přijmou zase jen to, co evangelíci měli ještě před pěti a katolíci před šedesáti léty.* „Kollár, Záborský, Šuhajda, Lichard, Hamulják, Kuzmány setrvali na češtině, my: Rešetka, Hattala, Palárik, Plošic, Lany atd. jsme byli již pro slovenštinu, ale *ve dnešní době, v níž nám smrti hrozí, jsme pro jednotu — pro češtinu. Podrobili jsme se auktoritě dějin a přidali se k českoslovenštině.*“ Co do případu d) : *v Trnavě katolíci se ještě modlí a píší československy; evangelíci vůbec se modlí československy. Vláda jest pro českoslovenštinu a uznává ji i za majetek Slováků. Českoslovenština t. č. jest ve školách, v novinách a časopisech (Cyrill a Method, Slovenské Noviny), v knihách, v kalendářích, je tedy v slovenské praxi a osvědčena. Politicky je mimo to nutná. Proti Němcům a Maďarům lze míti jen v ní a v zbratření s Čechy oporu.*⁸²⁾

Nejpodrobněji vyložil Radlinský své stanovisko v třetím svazku Pokladů r. 1851, v předmluvě na str. VII.: pochválil nižší slovenské duchovenstvo, že uznalo svrchovanou potřebu jednoty v spisovné řeči beze zřetele k ješitným a své vlastní slávy dba-

⁸²⁾ Radlinský se výslovně Štúra a Hurbana nedotekl, ale přece ne přímo tu po nich šlehl poznámkou o moru Heglově a tímto jejím závěrem: „ty žízniš za vlastní slávou a nepojímáš potřeby národa, jak sluší, ale k soukromým cílům jako mašinu upotřebovatí chceš, abys zastínil Bernoláka... a aby se šlo jen za tvou slávou.“

lým rozkolníkům že se jednomyslně přihlásilo „*k té řeči, která jest v naší církve více storočným užívání jako: církev. zpěvy, modlitbami atd. posvěcená, která našich předků mezi sebou i s našimi bratry Čechy a Moravany v jeden celek spojovala, která z pomezí všech pokoutních mluv každému Slovákovi, nech je to Šárišan, nech je to Zvolenčan, nech je to Trnovčan, Bělohorečan a kterýkoliv jiný — an, jest nejobecnější, nejsrozumitelnější, které storočná práva jsme my opět vydobyli a kterou i nejvyšší vláda podporuje, za nejspůsobnější k vedení záležitostí úředních uznává a do škol za naukosdělnou i naukovou uvází v prospěch a rozkvět našeho milého národa.*“ Slovenské duchovenstvo prý nejméně rozumí řeči A. Bernoláka, Radlinského praujce, což dokazuje i to, že *nejhorlivěji* kupovalo české vydání Pokladů. *Řeč staroslovenská, t. j. česká, mu byla a jest nejbližší.* Radlinský tím nechce Bernoláka snížit, ale konstatuje jen fakt, že na Slovensku se opět přijímá to, k čemu se přiznával i Bernolák, dokud nevedl na církevní pole mluvu trnavskou. Bernolákova sláva pro jeho Slovník potrvá, i když se opustí jeho řeč. *Pro co se přihlásí duchovenstvo na Slovensku, to zvíťezí. Protože se přihlásilo k staroslovenštině, nepořídí novoslovenština.* „Když nás bude objímati pevný svazek spisovné řeči staroslovenské, budeme moci spojenými silami více pracovati v prospěch církve i našeho slovenského národa, a Bůh bude tyto naše práce požehnavati, anť u něho není bez zásluhy jednota, svornost a láska mezi námi.“

Předmluva Radlinského ukazuje, že Radlinský dovedl pro svou myšlenku agitovati a že měl v své agitaci i úspěch. U něho převažuje vedle historického ovšem hlavně moment politický, Slovákům při spisovné češtině příznivý. Tento politický moment pozbyval však záhy intensity, při čemž úměrně zchladla i vroucnost Radlinského pro češtinu.

2. Jan Palárik.

S Radlinským obdobně horoucně horoval pro češtinu jako spisovný jazyk slovenských katolíků katolický kněz na Vindšachtě a slovenský Havlíčkův stoupenec Jan Palárik. Založil spolu s Radlinským r. 1850 sobotník Cyrill a Method a od 14. března pracoval v něm pro zlidovění a znárodnění slovenské katolické církve i pro znovunastolení spisovné češtiny na Slovensku. S počátku otiskoval v něm i příspěvky v bernoláčtině a štúrovštině, ale později tiskl jen česky s malými ústupky slovenštině (bez ř, s 1. os. sg. — em). Učinil tak hlavně proto, aby se Slováci na něčem pevném sjednotili a zastavili anarchii, jež vznikala i při bernoláčtině i při štúrovštině. Mimo to pokládal národní jednotu za zvláště potřebnou („L'union c'est la force, C. M.

I 49). Jednota však byla možná jen při češtině, jak viděl z nálady na slovenském Východě, jenž odmítl bernolákovštinu i štúrovštinu důležitým dopisem ze Šariše (C. a M. I. 16, 47): „Radosc naša bula velo vetší, že se toten časopis vydava vov starosloviencině (češtině), ku ktore tiež my šariščane buli vtedy prihlášili, keď sme vidzeli, že žadosc naša, aby še šariščina jako spisovna reč vov šlovenských vidzenských novinách zatrimala, od tolych redaktorov zos vážnych dovodoch nebula vyčuta. Keď ale vy Vel. P. Palariku, redaktore Cyrilla a Methóda, plno šlebodzu poněchavace jak totým Bernalakovcom, tak tiž štúrovcom, aby vov svojej reči, a syce totamte vov trnavčine, teto ale vov liptovčine hutorili a dopisovac mohli, i my šariščané še hlášime a žádame, aby še tiž na našo šarišku reč ohledlo; ku tomu máme právo, jak toti trnavčana a luptaci; lebo i nás nie barzo meněj jako totych. Lebo ač nema byc staroslovenčina za spisovnou reč na Slovensku, ale budzto trnavčina alebo liptovčina, tehda nech tiž šariščina a spišina bojuje za svojo práva. A snáď šariščina zvíťazí. *My šariščane nikdy, jako predtim, tak i teraz a buducně še neprihlašime ani k bernoiačině ani k štúrovčine. Štúr na svoje liptovske noviny nemal u nás ani jedneho predplaciteľa; lebo liptovčina je barzo hnusna, a zas tote bernolacké pešćanské noviny našo ludza nesmačno čitaju. My najsmaćnějši najlepšie hutoric len po šarisky znamo. Ač nam pracele trnavčine a štúrovčine svojo reč vćisnuc a tak nam krivdu urobic chcu, nech tiž i nam zazlo nemaju; keď še veřejně za našo milu šariščinu osvedčujem a proci každe krivdze še ohražujeme. Že ustred nás žaden Bernolak, žaden Štúr nevystupil, ktory by bul vydal šarisku gramatiku, nenasleduje zos toho, aby my še teraz za našo neplašili. I my budzeme vov stavu našo nareči utrimac a gramaticky usporadzac. Ač Bernolakovcom, ač Štúrovcom jednota vov spisovnej reči a tak blaho narodu slovienskeho na šerdci leží jako nam, nech že še chycy takovho prosredku, ktorý je vov stave nas šických Sloviakov spojic a toten prosredok je nie ani trnavčina, ani šariščina, ale jedzině staroslovenčina, ktora predkoch našich v jedon svezok spojovala. U nás šariščanoch vov kostoloch še evandjelium čita, še špiva, še modlí jedzině vov starosloviencině. Bračiskové! budzme svorni, milujme našu obecnu maci starosloviencinu! Dokud vy budzete dopisovac po liptovsky a po trnavsky, i my budzeme po šarisky, a to budze strakanica, ktorá še ani vam ani nam nebude lubic. Podajme si ruky v jednom, vov starosloviencině!“*

Palárik uznal šarišské stanovisko za správné a sám přesvědčen o jednotící síle češtiny na Slovensku prohlásil r. 1850 (C. a M. I. 99) programaticky: „šarišani si nemohou zvyknout na štúrovčinu, celé Slovensko nelze spojití ani v Bernoláčině ani

v štúrovčine, ani v šarištině. *Jiného nám nepozůstává, jako spojití se s Čechoslovany prostředkem staroslovenčiny. A zajisté, jako se asi vymotá Slovensko z toho nešťastného labyrintu nesrovnalostí, nežli přijatím česko-slovenského pravopisu, když ani bernolákisti o „opravdivě slovenčině“ štúrem vystavené, ani přívrženci tohoto o bernoláčině nič vedět nechcejú? ba když ani štúristé mezi sebou ani bernolákisté v jednom pravopisu se nesrovnávají? Protože to spojení slovenčinou pokládám za nemožnost, proto chceme se blížiti k českému pravopisu, ale budeme chtít, aby se zase Češi přichylovali k slovenčině.“* Palárik pokládal podle slovenské romantické definice slovenštinu za matku, češtinu za dceru, a žádal tu po dceři určitou povolnost podle práva matčina. Tvrdohlavost, vládychtivost a panovačnost „dceřinu“ si „matka“ ve vlastním domově prý líbit nedá. Pro češtinu měl Palárik důvody i ryze praktické, vzniklé z nesnází v katolických kostelích, jak je vyzoboroval na neúspěchu slovenských katolických zpěvů od ostrihomského učitele Martina Eliáše (C. M. I. 230): „*Lid náš najme čo se nábožného spěvu týče, velmi těžko privyká k bernoláčickým a štúrovským výrazům, on najraději a najchutněji spívá v kostele písne v tak rečené biblické čili staroslovenské reči složené.* Jak čudno to lidu našemu přichází, když k. p. na místo „Ježíši nad měsíc pěknější“ zpívat by měl „Ježíšu nad mesac peknejší“. Již tu je vidět nepraktický dosah rozkolnictví a nutnost literární jednoty Slováků s Čechy a Moravany. Palárik doporučoval nezastavovati se nad literami i z důvodů politických. Čeština mu byla důležitá a časově *politicum slovenicum* v boji proti Maďarům a prostředek ve vnitřním duchovním sílení. Když jej pro jeho československé jednotící snahy napadl pešćský redaktor Katolických novin Šimon Klempa a obvinil z kacířství, protože se kloní k „haeretické“ češtině, Palárik jej odbyl velmi břitce. Vyčetl mu, že Klempa brojí tím proti věci národní, že neměl nikdy smyslu pro národní potřeby slovenské církve, že národu nikdy ničím nepřispěl, a tedy že nemá tu vůbec co mluvit. (C. a M. I. 238.) Palárik byl přesvědčený stoupenec čsl. národní a jazykové jednoty, pokud dbala slovenské osobitosti, a nebyť jeho konfliktu s arcibiskupem Scitovským, jenž jej zlomil, byl by jím asi zůstal i dále.

3. Josef Viktorin.

Katolický kněz Josef Viktorin, přítel Palárikův a Havlíčkův, byl prototyp národního sjednocovatele. Když brzy po štúrovu vystoupení nastal na Slovensku spor pravopisný, Viktorin byl z prvních, kdo volali po likvidaci bernolákovštiny a jazykovém sjednocení slovenských katolíků a evangelíků (Orol Tatr. III. 540). Byl zprvu pro slovenštinu, protože věřil, že Slováci pomocí

její nejbezpečněji dojdou češtiny. Po r. 1849 byl sice pro své pokrokové a československé snahy v duchu Havlíčkově pronásledován, ale přece i ze Starého Budína, kam jej ze slovenské krajiny vrchnost odstranila, usiloval s Lichardem, Kuzmánym, Hattalou, Radlinským a Palárikem trvati na československém programu, jak mu rozuměly Slovenské Noviny. Na tomto programu trval i později jako redaktor, novinář a spisovatel a nebál se pro něj i bojovati. Účinkoval přesvědčivě v smírčí úloze mezi Čechy a Slováky, mezi evangelíky a katolíky, a potíral pravopisné sektářstvo, ochromující sílu národa, i hádavost o litery. I Viktorinovi šlo nejdříve o obec a o život národa, pak teprve o řeč — zásada, kterou si zapsal do svého zápisníku r. 1849 podle Viktorina sám Hurban (C. a M. I. 30). V květnu r. 1851 navrhl v Slov. Novinách zřízení Slovenskou Maticí, která by vyřkla ve svých stanovách, že přijímá pravopis československý a že se ve formách gramatických bude držeti společného jazyka s Čechy a Moravany. V této Maticí chtěl Čechy, Moravany a Slováky i jednotiti. (Srv. Slovan 17. května 1851.)

4. Jonáš Záborský.

Akce Slovenských Novin účastnil se jako redaktor i Jonáš Záborský, známý odpůrce štúrův z pražských Hlasů. Do Vídně došel v září r. 1850, ale Bach hned při vstupu do redakce mu zapověděl psáti o „korunní slovenské zemi“. Záborský se přesvědčil na slovenském Východě o lidovém odporu proti štúrovštině, a proto pracoval tím houževnatěji o jazykovém sblížení Čechů a Slováků. R. 1851 ve Vídni vydal básnickou knihu „Žehry“, v níž sloužil satirou i apostrofami tomuto cíli. Štúrovi na př. připsal: „Žalostím, že jsi odčisl větev od vlastního pně a nechal ji vadnouti.“ Proti novotám v řeči se tu ozval velmi důrazně a rozkol s Čechy, s nimiž jsou Slováci jedna krev a jeden jazyk, odsoudil, jako hloupost (str. 74). Hurban, jenž chtěl dostat do redakce Slov. novin svého člověka (Mikuláše Dohnanyho) na místo Záborského,⁸³⁾ napadl Záborského v Slov. Pohľadech a Žehry tam odsoudili jmenovitě Dohnány a Kalinčák.⁸⁴⁾ Ač

⁸³⁾ Viz Sl. Pohl. I. 3, 185, 191 a d., a ib. II. 1, 203 a d. — Stanovisko Záborského k češtině a slovenštině před r. 1848 jest velmi pěkně vystiženo v Prúdech III. 349. Tam i o kritice Kalinčákové.

⁸⁴⁾ Srv. Sl. Pohl. XXXII. 118, VI. životopis J. Záborského. — Julius Botto ve své studii o Jonáši Záborském (T. s. Martin, 1912, 35) má za to, že Záborský pokládal „literární experiment“ se staroslovenštinou za prostředek, jak zabíjeti slovenského ducha. Tento názor asi není správný, protože Záborskému šlo vždy i dále o československou jednotu a o spojení Čechů a Slováků, jak ukazují jeho další práce, hlavně historické, i jeho pozůstalost, uložená v ČNM.

po básnické stránce měli dost pravdy, přece kritika byla nápadně rozlehlá a tendenčně zostřená. Záborský ji proto podezíral ze strannosti politické. Při tom rozlišil svůj a Hurbanův názor takto: „Vám se zdá, že rozdrobení povede ku spojení, mně pak se vidí, že konec jeho bude záhuba“ (Sl. Nov. 20./1. 1852).

5. Michal Chrástek.

Někdejší báňskobystřický theolog Chrástek, jenž vytýkal Radlinskému r. 1849 návrat k češtině, dozráv, přesvědčil se, že tento návrat jest Slovákům prospěšný. Jako redaktor Cyrilla a Methoda již r. 1852 (č. 38) vyznal: „Náš život hyne, čím více se od českého vzdaluje.“ Proto usiloval o literární unii s Čechy, ale žádal při tom co největší zřetel k slovenské svéráznosti. Odůvodnil svou snahu takto (C. a M. 1852, 362): „Chceme se k Čechům pravopisně přiblížit, ale zachovat si původný slovenský ráz. Musíme se sjednotit s Čechy v literatuře. My jsme nic nevykonali, my nic nemáme? Máme, ale my se z toho vysvlékáme, my trháme rúcho, abychom se ukázali v nahotě, abysme ideálně žebračili. Máme literaturu 1000letou v Čechách. Celá století jsme měli s Čechy jedno literární dědictví, a teď se ho chceme vzdát. Což je, jakoby o život nestát. Spisovná československá řeč byla u nás na Slovensku domácí, lidé, nikdy se neučící, psali jí.“ Chrástek cituje na doklad toho staré listiny, jež jsou psány přes svůj slovenský původ česky, a pokračuje: „To nepošlo zo školy, následovne zo života. A čím viac život upádal od prameňa odorvaný, tým sú odchylky této častejšie, tak že na základe vlastních dejín predtušiť smieme, čoho znakom by celkovité rozorvanie byť muselo, alebo čo by muselo onedlho po ňom nasledovať. Od Bernoláka po Hattalu — náš liter. život je zmátek. Koľko tu pokusov, toľko nezdarov, najzdarilejší bol ten, ktorý k dávnej jednote smeroval. Bol to z väčšej čiastky onen pud predešlého stoletia, nectiť pamiatky a sväzky dejepisne, pre seba samého svoj svet si upraviť, ktorý zaslužilého ináč Bernoláka ku kroku jeho dovedol! V tom zasluži omluvy, ale nie následovania. Viac mužov povstalo od vtedy, ktorých meno i s blahodarným pôsobením by ctíla teraz Europa, ale krivá cesta svedla i ich, i neprospešnými učinila potné namáhanie.“ Chrástek nemíní jíti jejich cestou. Protože se přesvědčil, že na Slovensku nejlépe se rozvíjely časopisy psané česky, volí i on češtinu, nejlépeší to prostředek k národní jednotě. Nemíní zůstat sám a na ztracené vartě. Jen v této jednotě jest vítězství a spása. *In hoc signo vincēs.* Je čas soustředování sil, je čas i změny. Historický důvod mluví proti rozkolníkům. „Je marno dokazovati, že jsme rozličný kmen od Čechů, ale také marno dokazovati, že není rozdíl.“ Lidu jsou české formy srozumitelné, ale běžné mu nejsou.

Cizí mu jsou i mnohá slova. To je nutno uznati. „*My podáváme ruku k bratrskému stisknutí, nie k rozmlazgnutiu.* My podáme ruku bratom, nie podmaniteľom. My uznávame potreby obecne, ale ani vlastných našich si netajíme“. Příčinu roztržky nelze hledati jediné u Slováků. Rozdvojení by nenastalo, kdyby nechybily obě strany. Sjednocení by se musilo poštětiti, kdyby obě strany nebyly krutohlavé. „Nám krivdu činí, kdo toľko nám pripisuje krutohlavosť, že bysme sa jednoty štítali, ale prosíme ani toľko u nás malátnosti nepredpokládať, aby sme ku sebe žiadnej vážnosti nemali. Že Bernolák chybil, dopúšťáme, ale uvádzame tiež v pamäť, že práve z blízkych jemu dob, ešte pred uskutečnením rany, nachodia sa medzi písebnými pamiatkami celé rozvahy diel na nutnosť, aby Češi slovenčinu sa učili, na ňu ohľad brali, prokazujúce, a jakým právem smeli by Češi prečúvať oné hlasy, ktorými i najuprimejší priatelia jednoty o ohľad na slovenčinu bezprestajne volajú.“ Chrástek upozorňuje na zachovalosť, krásnozvučnosť, slovanskosť a logičnosť slovenštiny a jménem těchto jejích předností žádá i na Češích jazykovou ústupnosť. „Jestli rozkolníkov súdiť bude budúcnosť, bude súdiť i neustupníkov. *My nastupujeme cestu jednoty*; na nej statečne vytrvať chceme, ale i hájiť česť a poklady naše. *My pre nás chceme jednotu.* Mena kmenovcov našich blištia sa zaisté na blankyťe spoločnej našej literatury, dôkaz, že i u nás schopnosti jesto. My jich obetovať chceme na oltár všeobecnosti, nie ale k podpore jedného, k druhého zatemneniu. Vy od nás požadujete nehašteriť sa o literky pre dobré veci, ani my od Vás nepožadujeme viac. Vy chcete jednotu, aj my; vy milujete národ, aj my; vy túžite mohutnejšie pracovať, aj my; my ustupujeme a sblížujeme sa k vám, a prečo to jedine my? Što jednomu pravo, i drugom drago. Úfame však, že sblíženie a sjednotenie naše odobria bratia naši Česi, odobria ráz slovenský, a oni popustia časom z svojich neslavismov, a príjmu krásy našej slovenčiny.“⁸⁵⁾

Podrobný výklad Chrástkův je výsledkem dobových zkušeností a názorů na poměr češtiny a slovenštiny. Je to nabídka velmi charakterní a čestná, jež obětuje sice rozkol i spisovnou slovenštinu, ale za cenu uznání všeho, co je na Slovákovu a jeho řeči osobité a co může i češtinu a Čecha obohatiti. To je pactum clarum, na němž se mohlo budovati jako na bezpečné základně československé jednoty. Nestalo-li se to dosti rychle, důkladně

⁸⁵⁾ Piarista Vincenc Málík, jenž t. č. napsal podle Hattaly mluvnicki slovenského jazyka, usuzoval podobně a žádal, aby se ve školách učilo slovensky a při češtině aby byl ustavičný zřetel k slovenštině. Více versa Češi by v svých školách měli také přihlížeti k slovenštině a jí svůj jazyk brániti proti germanismům. Tak by Češi a Slováci k sobě více hluli a literárnímu spojení jejich by se lépe dařilo. (C. M. II. 19.)

a taktně, není to tentokráte vina ani Čechů ani Slováků, ale doby, jež je navzájem ochromila.

Slovensko tehdy Chrástkovi porozumělo. Liptovští evangelíci začali mu psáti, ač katolíkovu, uznalé dopisy, horující pro češtinu, a připomínali, že *kdo nerozumí českoslovenštině, jest vinen sám, protože se neučí. I vlastní řeči jest nutno se učiti.* Prefekt trnavského chlapeckého semináře Ladislav Lukáč se radoval již dříve z českoslovenštiny i z toho, že Cyrill a Method na dále bude český: „V tomto rouchu ať už jen setrvá. *Za rúcho toto bojuje dejepis a najnovější zkušenosti. Vlastní zkušenost nás dostatečně poučila o nemožnosti udržání literatury čistě slovenské. Proto i já se vyslovujem za českoslovenčinu*“ (C. M. II. 4.). Přípisy podobného znění došly Chrástka z Vídně i z Moravy. Fr. R. z Vídně psal: „jediné v sloze s bratry Čechy dosáhnete, Slováci, národno-křesťanské osvěty!“ (C. M. II. 5.). Rimavský kaplan Pavel Müller posuzoval Chrástkovo rozhodnutí se stanoviska celonárodního (ib. 5.): „Jen spojenými silami dojdeme něčeho velkého. My vám otevřeme literaturu, vy co zachovalejší jazykově, nás budete napravovat. Vy nás budete co do slohu poučovati . . ., jen když se ve mluvnických formách od nás nebudete různiti. Nám nelze změnití už formy zděděné. My se však vynasnažíme, aby naše řeč byla slovanštější a vám vždy srozumitelná.“

Müller vystihl novou situaci velmi dobře: při šetření hoto- vých jazykových forem spisovné češtiny slovenština se může uplatňovati hlavně frasticky a jako korektiv vazeb a výrazů nečeských. Na tomto organickém podkladě bylo možné dorozumění a také by k němu bylo asi došlo na trvalo, kdyby se nevměšovaly do tohoto dorozumívacího procesu nové okolnosti, silnější dobré slovenské a české vůle.

6. Juraj Slota.

Na Chrástkův článek navázal i katecheta baňskobystrického gymnasia a čl. básník Juraj Slota v C. a M. II. 397. Prohlásil, že v rozkolnictví nelze dále trvati a že *nastal čas navrátiti se do řečiště, z kterého Slováci se odrazili. Jinak slovenský „proudeček“ zabloudí v písčine a vyschne docela.* Rozkolnictví jazykové a literární jest právě tak nebezpečné, jako schisma náboženské. Proto je nutno československou roztržku zacelití — haluzi odštěpené nemůže se dobře dařiti. Cyrill a Method musí býti vydáván československy, v řeči slovenských učených předků, z praktické potřeby i z důvodů tradičních. Vědu, kněžnu a vlád-kyni duchovního světa, nelze přece odívati v roucho řeči popolitě, její roucho musí býti sličné a ozdobné, vnějškem již přiměřené podstatě vnitřní. Cyrill a Method sahá i z tohoto důvodu

po „vybroušeném, ohebném, přešlechtilém, zvučném, bohatém, milém a milostném spisovném jazyku československém“. Ač vznikl v Praze, je to *plod a výkvět všech tří ratolestí, Čechů, Moravanů a Slováků, naše společné jmění a poklad*. Tento jazyk zní trochu jinak než mluva obecná, ale tak tomu u všech spisovných jazyků, i v Čechách mluví lid poněkud odchylně od své mluvy spisovné. Slota obírá se dále historií, na jejímž úsvitě *Češi, Moravani a Slováci měli jedno náboženství, jedno vzdělání, jeden společný jazyk*, připomíná společné světky Cyrilla, Metoděje, Vojtěcha a Václava, upozorňuje na Štítného, Husa, Jiskru, Jesenského a exulanty a uzavírá: *češtinu nelze zváti luteránskou, psaliť jí i katolíci. Není to ani luteránština ani katoličtina, je to jazyk Čechům a Slovákům společný, od několika století utvrzený, kterým psali nejosvícenější muži a panovníci česko-moravsko-slovenského národa. „Byli bychom dál, kdyby jim byl psal i Bernolák!“ Zatím jsme tamtéž, kde jsme byli. K našemu znovuzrození je cesta jediná: „uchopit se jazyka všetským trom vetvám národu československého společného a mluvit v ňom ľudu slovenskému.“ Vždyť mu všichni rozumějí, zní v chrámě a je nejrozšířenějším nářečím na Slovensku.*

Slota na tomto přesvědčení setrval do konce života a několikrát je i zbásnil.

7. Čeština v soudobé katolické praxi.

Katoličtí vůdcové Radlinský, Palárik, Viktorin, Záborský, Chrástek a Slota svými názory, projevenými ve svých tiskových podnicích, účinkovali mohutně i na ostatní duchovenstvo a jeho prostřednictvím na lid. Jejich vlivem začalo mezi slovenskými katolíky nebývalé jazykové kolísání mezi bernolákovštinou a štúrovštinou, mezi hattalovštinou a češtinou, jež pro první čas se ustálilo ve prospěch spisovné češtiny. Trnavský distrikt se na př. štúrovštině a hattalovštině přímo bránil a přecházel od bernoláčtiny raději k češtině (Srv. Katol. Noviny IV. 23, 31 a j.). Viktorin v svém dopise od Trnavy (C. a M. I. 39) upozorňoval Palárika, že staroslovenština se jeví na ten čas pro slovenskou praxi nejvhodnější a Palárik jí také přiznal právo „slovenského pravidla a slovenské autority“, protože jinak si bude psáti každý, jak se mu zlíbí, a Slováci budou kolísati „mezi bernoláčtinou a štúrovčinou, mezi hodžovinou, pelikánčinou a klemповčinou“. Prešporští benediktini v čele s Lucianem Kapušťákem ohlásili již r. 1850⁸⁶⁾, že na stolici řeči a literatury slovenské opouštějí mluvnicki Bernolákovu i mluvnicki Hattalovu a že se vracejí k češtině a k literární jednotě československé, protože jen tak lze

⁸⁶⁾ Srv. Slovenské Noviny 1850, str. 220.

„rozcapartěné“ Trnovčany, Liptáky, Bělohorčany, Šarišany a Spišany spojovati v jeden svazek. Za učebnici zvolili mluvnicki Dra Radlinského. Michal Chrástek dostával se všech stran Slovenska podobná dobrozdání, a proto v r. 1853 zavedl do Cyrilla a Methoda československý pravopis. Obliba českoslovenštiny v katolických vrstvách mohutněla na tolik, že byla znovu nastolována i na počátečních školách, a když se ostrihomské arcibiskupství r. 1853 dotazovalo far, jak se českoslovenština na těchto školách osvědčuje, a jak se na nich osvědčují i české učebnice, došla tato odpověď⁸⁷⁾: a) *My Slováci v Uhersku nemůžeme pokládati česko-slovenské nářečí v ohledu na nás za řeč cizou... než za jedno celé nářečí (dialectus), které se opět na více podnářečí dělí.* b) *Jsme vděčni vládě, že rozsekla gordický uzel... a dle žádosti většiny a dle starodávneho dějepisného základu do škol našich českoslovenčinu zavedla.* c) *Českoslovenčina je na nižších školách i proto dobrá, že na vyšších se považuje českoslovenčina za naukosdělnou. Jiné kterékoliv podnářečí na Slovensku v literárním ohledu dle nynějšího stavu věcí nemá budoucnosti. Českoslovenčina v literárním pokroku slovenským dítkám tak málo na cestě stojí, jako latinka nahrazující švabech.* d) *Zavedením českoslovenčiny lze naučiti dobře jednomu nářečí. Učenným se žáden nenarodil. Jestli se v kterémkoliv podnářečí, i v tom, v kterém jsme se zrodili, nevzděláme, nebudeme jemu nikdy úplně rozumět.“*

A jako ve školách, tak i v katolických chrámech čeština byla ještě v letech padesátých v oblibě a v užívání. Radlinský se ptal lidí, jaké písničky zpívají. Odpověděli mu: „Stála matka litující, u dřeva kříže plačící“. — „Mše svatá se začíná“. — „Moc boží divná“. — „Otče nebeský, z púhé své lásky“. — „Čas radosti, veselosti světa nastal“. — „Ježíši nad slunce jasnější“. Radlinský se tázal lidu, jak se modlí. Uslyšel zase jen *český „Otče náš“*. Lid nechtěl jinak zpívat i modlit se, než jak se naučil u svých rodičů a dědů, t. j. česky.⁸⁸⁾ Proto Radlinský vydal r. 1851 Rešetkův Výklad nedělních Evanjelí v krátkých kázních pro obecný lid česky a sám tiskl i svůj Poklad česky. Tu vše záleželo ovšem na knězi, jak chtěl lidu vyhověti. Při české soudobé orientaci katoličtí kněží blížili se k lidu s češtinou a lidu to bylo milé. Při kolísavosti vůdců a při vzrůstajícímu tlaku vyšší hierarchie, orientované maďarsky, trvání češtiny v katolické praxi nemělo ovšem valných nadějí, ale léta padesátá přece jen přesáhlo. Uvědomělé katolické vrstvy lpěly na češtině houževnatě, takže r. 1856 dne 12. února si do toho Palárik a Radlinský, češtině zatím odcizení, stěžovali. Palárik psal

⁸⁷⁾ Viz Sl. Nov. 1854 č. 42., čl. „V otázce knih školských na Slovensku“.

⁸⁸⁾ Slov. Noviny, 24./12. 1880.

Hattalovi: „T. č. píšeme po slovensku již jen dva, Radlinský a já. *Čo sa katolickej strany týče, Bystrica, jako vieš, je za češtinu, Nitra, ktorá predtým vždy slovensky zmýšľala, už je tiež za češtinu zaujatá.*“ Palárik s úžasem vypočítával kanovníky, profesory, kněze i laiky, kteří se okazale vyslovují pro češtinu a jej docela přemlouvají, aby zase smýšlel jako oni. Tak prý se stalo, že nejznamenitější hlavy Slovenska se postavily za češtinu. *Inteligence byla pro spisovnou slovenštinu prostě ztracena a ani lid neměl o ni valného zájmu.* Podle jiného listu Palárikova Hattalovi (29. října 1857) tu mnoho působil biskup Moyses svou sympatií k češtině. Jeho stoupenci chtěli r. 1857 v B. Bystrici založit Slovenskou Matici. Jejím jednacím jazykem měla být čeština i slovenština, a situace se docela vytvářela tak, že většina Slováků byla — pro češtinu.

Odhodlání slovenských katolíků spisovně užívatí češtiny nebyl tedy záchvat okamžiku, ale rozhodnutí vyšších a nižších jejich vrstev, čelící důrazně proti Maďarům i Maďaronům. Sláblo-li a umdlévalo-li v letech příštích, nebyla tu vinna čeština ani slovenští katolíci. Tu ožila jen stará příčina — motiv politický, hungaristický, jenž byl dán zvolna nadcházejícím rozpadnutím říše v Uhersko a Rakousko a při němž v Uhersku pro češtinu zase nebylo místa. Politická prohra Slováků přivedla i prohru jazykové celonárodní konsolidace, v letech padesátých na Slovensku tak uvědoměle od katolíků osnované a prováděné.

III. SLOVENŠTÍ EVANGELÍCI KOLÍSAJÍ MEZI SPISOVNOU SLOVENŠTINOU A ČEŠTINOU.

V březnu r. 1850 navštívil J. M. Hurban redaktora Slovenských novin D. Licharda ve Vídni a při obědě mu Lichard řekl, že hodina slovenštiny již odbila a že pro Slováky jest spásení jen ve spojení s Čechy. Bach by byl rád odtrhl Slovensko od Uher, ale nepodařilo se mu to, a nyní jest již pozdě. Totéž řekl Hurbanovi i J. Kollár a znovu horlil pro to, aby se slovenští evangelíci vrátili ke spisovné češtině.⁸⁹⁾ Tak smýšleli slovenští evangelíci vesměs a Hurban byl se svým horováním pro slovenštinu osamocen. Nastala pro něho, jak sám řekl, „éra nežití“, a proto se proti ní bránil. Hlavní momenty jsou tu tyto:

1. Daniel Lichard byl věrný pomocník Kollárův v jeho akci za češtinu; spoluprací ve Sl. Novinách, jež docházely do 1200 slovenských obcí, hleděl uskutečnití jeho program. Věřil, že rozdrobeným Slovákům politicky a kulturně lze pomoci jediné češtinou. V tom s ním souhlasil literární sbor čtyřiceti Slováků, kteří stáli za češtinou z vlastního popudu, ne z nařízení vlá-

⁸⁹⁾ Rkp. Hurbanův denník I.

ního.⁹⁰⁾ Na Maďarech, kteří nové sjednocování Čechů a Slováků mařili, vyzkoušel tento sbor, vedený Kollárem a Kuzmánym, správnost svého postupu. Tato vídeňská skupina pokusila se r. 1851 jednat i o Slovenskou Matici s orientací českou. Tu velmi účinně pracoval Karel Kuzmány, jenž plně přilnul k českému programu a účastnil se i příprav k českému Naučnému Slovníku, osnovanému Palackým a Riegrem, v němž Slováci byli pojeti jako organická česká součást. Kuzmány prostředkoval Palackému mezi Slováky a Čechy a upozorňoval jej, kterak Maďaři hatí československé sblížení a kterak se radují, že akce za češtinu, podporovaná Thunem a zachraňující Slováky před úplným rozpadnutím a hynutím, jejich intrikou jest ztěžována.⁹¹⁾ Kuzmányho na Slovensku dobře v jeho snahách podporoval Samuel Tomášik, jenž mu referoval o evangelické církvi a o školství a jenž jej podněcoval k evangelickým českým novinám jako pojítku Čechoslovanů.⁹²⁾ Československá Vídeň utrpěla smrtí Kollárovou, a v tom za ní soucitně stál i M. M. Hodža, jenž přes Hurbanovu nevraživost vůči Kollárovi v L. sv. Mikuláši dne 8. března r. 1852 okazale kázal na thema: „Jan Kollár je prorok a kněz budoucí boholidské slávy našeho národa.“⁹³⁾

Vídeňskou skupinu Slováků v českém horování podporovala i skupina prešporská, vedená učeným profesorem Vil. Šimkem. Jeho zásluhou prešporské lyceum bylo zase československé a oslavovalo dne 30. listopadu r. 1852 památku založení lycea za Dobrovičovy účasti i českými básněmi.⁹⁴⁾ Studenti seskupili se tam zase v kroužek a od r. 1855 psali si zase časopis, nazvaný „Lipa“. Jednotnost československá byla oslavována znovu i v literárních projevech. Jozef Podhradský ve své truchlohře Holuby a Šulek (1850, 223) mluvil zase o „milostné Čechii“, brojil ústy slovenských mučenníků proti národní nesvornosti a prohlásil: „Nje je to reč naša, nje sa naše spevi, ktorje nás v jed'inkí velkí pojá národ: ale *duch náš* je to, *v rozličnosti jedon.* Tje rozličnje reči, čo nás rozdelujú, sú len ratolesti *stromu jed'inkjeho.*“ S. Bohdan Hroboň v Slovenské iskrici snil znovu o Čechodětech, s nimiž jest Slovák nerozlučný a s nimiž oslavuje i Václava i Vojtěcha i Ludmilu. Skalický Dr. Jan Tvrdoň velebil Presla jako křisitele tvořivé síly „naší mateřštiny“ (Světozor 1850 9-14). Fejerpataky vydával svého Slovenského Pozorníka zase česky a Karel Braxatoris měl ve svých podnicích církevních hlediska česká.

2. S těmito slovenskými evangelíky na *prvý* čas se rozcházela v názorech jazykových skupina Hurbanova a Štúrova. Měla

⁹⁰⁾ Viz Štefan Janšák, Daniel G. Lichard, 1912, U. Skalice.

⁹¹⁾ Dopis ze dne 22. 5. 1852 v A. N. M. v Praze.

⁹²⁾ Sl. Noviny, 1850, 16./4., č. 44.

⁹³⁾ Sl. Pohl., III., 91.

⁹⁴⁾ Sl. N., 1852, č. 146. — Sl. Pohl., XVIII., 19.

za to, že důvody pro slovenštinu trvají na Slovensku i dál. Hurban to Lichardovi a Kollárovi, ba prostřednictvím tajemníka Becka i Bachovi r. 1850 výslovně přiznal. Podle něho slovenský lid bylo možno buditi jen slovenštinou.⁹⁵⁾ Proto nemínil sice češtině na Slovensku brániti, ale sám se svou skupinou chtěl slovensky dále psáti. Zda by na tomto rozhodnutí trval, i kdyby byl přibrán za redaktora Slovenských Novin nebo kdyby byl jeho vliv ve vídeňské skupině uznán, nelze zatím rozřešiti.

Hurbanova skupina byla asi přesvědčena o síle slovenské národní myšlenky a chtěla ji Vídni i prokázati. Vysvítá to z několika rodinných hurbanovských listů. Hurbanův tchán Samuel Jurkovič psal dne 29. května r. 1849 svému zeti na př., že jest přesvědčen s Danielem Svobodou, že „řidzá slovenčina na žiaden způsob nezahinula“, že „Slovensko a jeho reč je predsa kolíska všetkých ostatných kmenou“, což dokazuje i staročeština i ruština. „V Slovensku je ešče všetko zachovanuo, slova krásnje, slov vela, čo ich ani Česi nemajú, virazi krásnje, običeje puovodnje, povesti duoraznje, a v nesmírnom počte. Jedon ťažki, vážni duovod za slovenčinu a Slovákov ako kmen sú tje krásne národně pjesne, ktorje sú celkom rozdjelne od českich, moravskich i inich, nadovšetko, že čo znateľja muziki tje tóni grécke, dorickje i inje už celkom za ztrateňje a vimrelje mali a uznávali, tje sa v úplnej svojej živosti a živote u Slovákov skutočne nachádzajú, ako to p. Fűredy v Zpiewankách Kollárovich duokladne dokazuje. Tatri sú a zostanú kolíska a základ Slovanov. To je aj v Pohľaloch dokázanuo, aj p. Hodža na sjezde rečniu, že Slováka menujúc menuje Slovana. Nechže teda aj horko-ťažko zdvihnutá literatura slovenská v svojej puovodnosti zostane. A z toho ohladu sme akisi urputni, jakosi nesnášenlivi sa stali. Tolki krok majú Česi k nám, ako mi k nim. Čo oni majú, to mi vjeme. Čo mi máme, mať budeme ešče len, to ani mi, tím mjeň oni veďja.“ A tak Hurbanovi ukládal, aby pamatoval „na zlatú našu slovenčinu“, na vynaložené práce a snahy, probdéné noci, provedené vítězné boje za slovenštinu.

Podobně nespokojeně psal Hurbanovi proti češtině a pro

⁹⁵⁾ O tom v Hurbanově vídeňském denníku (rkp. č. I. AH) tato místa: 1. U Licharda... Ja som sa zastal slovenčini ako plnú života, ako našej nadeje, ktorá ak nás nespasí, nič nás nespasí. S Kuzmánym som o týchto veciach len málo hovoril (22). — U Kollára... „slovenčina nemá cieľom zraziť slavnú literaturu, ale zobudiť národ“ (23). — U Becka... „Mi musíme stať pri slovenčine, ako prostrjedku k hľbání národa slovenského“. — Zdá se, že Beck poukazoval k tomu, že Slováci jsou jazykově nejednotní, že nemají škol, orgánů, časopisů, Matice, a že tedy proto Beck jim doporučuje češtinu. Beck asi žádal Hurbana, aby se proti češtině neozýval, protože by jej to kompromitovalo. Hurban zaznamenal do denníku i konečnou poznámku v rozhovoru s Beckem: „Ja som ale hned z počiatku povjedu, že mi polemisovať nebudeme, ale z príčini tej, že nemame injeho prostrjedku povzbuzovať národ, po slovensku písat budeme“.

slovenštinu jeho švagr rusavský farář Daniel Sloboda dne 25. ledna 1850: „Je to pravda, že Slovenské Noviny vycházejí letos češtinou? Aspoň tak bylo slibováno. Je-li tomu tak, teda Češi myslí, že už mají vyhráno, že sa už ta německo-česká civilizácia bude jako nějakým *kanáлом* do toho hlupého Slovenska prelévať. Říšský zákonník přichází česky nebo slovensky? Podivný to systém očekovat jeden jazyk na jiný. To není nic jiného, leč taký jakýsi pokost neb politura, cizá na tabuli slovenského života, povrhu sa to zdá být české a vlastně je to predce slovenské. Kdyby stát k. p. poručil, aby sa ve všech školách česky učilo, budúci úředníci česky sa cvičili, nuž tak by to snad o několik desetletí predce jakúsi českú tvarnosť nabylo, ale takto noviny, zákoník, ty nikoho neudělajú Čechem, a nejméně slovenských úradníků, kteří vlastně ani slovenčinu jak sa patří nemují.“

Dopisy příbuzných na Hurbana rozhodně účinkovaly. Jurkovič mluvil docela v duchu romantické ideologie s počátku rozkolu, a Hurban byl tomuto duchu ještě přístupen. Mnoho tu účinkovalo i zklamání z Vídně⁹⁶⁾ a žárlivost na vládní přízeň k vídeňské skupině Kollárově, Lichardově, Radlinského a Kuzmányho. Odtud dopis Hurbanův o situaci, napsaný Danielu Svobodovi dne 4. ledna 1850: „Kollár, Kuzmání... něhcú o slovenčině nič čuť. Lichard s Radlinským... vidávajú novini, a sú tiež poníženi služobníci a poddaní tamtích dvoch. Oni sa spolu nanúkajú pri zvonoch, s ktorými vizváňať mjeňa slovenčine do hrobu. Na Slovensku sme ale mi a naša škola, ktorá bola vo vojne a teraz už doma literárne pracovať bude. Viedeňskí páni veci literární nevedia vjest. Mi jim zas dač inčjeho dokážeme... Češtinu pre pohodlnosť svoju chcú z Vjednie do Slovenska vjest, a to Ministerium! To bi nebolo zle, nech bi len to už bolo. Však bi to i tak len slovenčina bola, bo šlechta slovenská sa nebude českej gramatike učiť. Mi ale pevne máme pred sebou slovenčinou lud vzdelať. Ak sa stát dokonale skristallizuje, a Slovensko bude k jednej lebo k druhej slovanskej zemi pripojenuo, alebo zem korunná pre seba, v tom budúcem páde sa i los slovenčini určí. S vetšou slovanskou zemou prime iste Slovensko reč vetšini bratov svojich; ak bude s Maďarskem spojenuo, zadrží svoju reč, a ak bude o sebe korunnou zemou — podobně. To je logika naša; bez určitých vimiňjek nepopusťime známi vznešení nastroj k povzbuďeniu Národa za neznami a vjere nepodobni. To sa muože kdo chce bár na hlavu postaviť, nepomuože si, bo naše rozumovaňja je na základe prirodzeného viviňovaňja sa a národných duoležitostí stavenuo.“ „Len v slovenčine je možnosť sloven-

⁹⁶⁾ Hurban to vyslovil D. Svobodovi na začátku listu drasticky: Slovani krváceli a Maďari vyhráli. Je po revoluci, „Máme za to h... o“. Dopis je t. č. uložen u prof. Kabelíka v Praze.

ského rozkvetu, keď sa národ vzdělá, vzbudí, morálně zvýši, už si on potom najde způsob, ktorým sa stane aj mým bratom porozumitelným. *Mne veru nikdy nešlo o jazyk, ale vždy o národ.* Keď budeme mať slovenský národ, potom bár po ruski, polski, illirski propter augendam nationis gloriam písať budeme: *po-kim ale ešte ani len Slováci nje sme, nesmjeme biť Čechami.* Punktum!“

Hurbanův dopis prozrazuje, že v politicky nevyjasněné době při očekávaném zmaru slovenských aspirací slovenština pro něj a pro jeho skupinu i dále bylo důležité politicum a že důvody rozkolu rokem 1848/9 zdánlivě odstraněné podle něho trvaly i dále. Proto chtěl čelit vídeňské akci vlastními novinami a v lednu r. 1850 D. Slobodovi i vyznal, že se štúrem je osnuje. K těmto novinám sice nedošlo, ale jako náhradu za ně oživil Hurban dne 25. dubna r. 1851 své Slovenskje Pohľadi.

3. V Pohľadech podal Hurban svůj program a odůvodnil jej i filosoficky. Maďarism podle něho jako miasma otrávil poměry. Vše se hrnulo za ním k tučným a masným stolům maďaromanie. Nedostatek slovenského sebevědomí porazil r. 1848 slovenskou literární theorii. Ale slovenština se osvědčila životnou. Třebas Slováci Čechovi dobře rozumějí, přece Slovensko lze vzkřísiti jenom slovenštinou. Mládež to poznala, když československy nejvyšším a nejnesrozumitelnějším slohem lidu veršovala. Její zápal byl ochlazen maďarismem a vědomím, že pro Slováka hitaného maďarismem a podezříváného z panslavismu jiné pomoci není. *Plášť české řeči a českoslovenstva proti větrům zuřícího maďarismu nepostačovaly.* Tu mohl pomoci jen vlastní hromohlas slovenského lidu.⁹⁷⁾ V této úvaze pokračoval Hurban i dne 25. července r. 1851: Českoslovenstvo dostatečně neuznalo uherského Slováka. Mělo pro něj jméno Čech, jako Maďar měl pro něj jméno Maďar. *Slováci nechtěli býti otrusinkou, odpadlou z velkého národa českého.* Třístoleté společenství jazykové a literární Slovákům neprospělo. Proto sáhli k slovenštině a k svému svojstvu. Učinili tak s fanatismem. Vyšli z názoru, že slovenský národ jako kmen má nesmírné vlohy, že tyto vlohy je třeba rozvinouti a Slovanstvu jimi přispěti Slováku nepokládá se za Moravana, Čecha, Poláka nebo Rusa, ale právě za Slováka. Jako takový může se jen v Slovanstvu a i doma uplatniti. Slováku nechce býti nástrojem ani českým ani maďarským, „nechce už vjac biť stremenom, kroz ktorí bi na sivka svojej slavi stúpali druhí. K vuoli lenivým hegemonkom neodhodí slovanskje formy slovenčini.“ Neprijme ani českoslovenštiny, ani staroslovenštiny, ani bibličtiny, protože tak nikdy své řeči nezval.

Hurbanův úvod k Slovenským Pohľadům jest nesporně a impulsivně proti češtině a vedle heglovské filosofie a roman-

⁹⁷⁾ Viz Sl. Pohl., I., 3, str. 97, 98, 129, 130, 142.

tické ideologie spolupracovala o něm i uražená ješitnost i zaujatost. Hlavně ve své závěrečné části mluvil Hurban proti své minulosti a proti zvyku, jemuž se sám poddal a jež od otců po-dědil. Také paralela Slováci-Maďari-Češi a srovnání Čechů s Maďary jako rozmnožovateli svého kmene o Slováky jsou nešťastné a proti vši slovenské tradici i proti bývalému i pozdějšímu Hurbanovu přesvědčení. Je těžko t. č. říci, kdo tu Hurbanovu mysl protičesky naladil, ale spolupracoval tu jistě nový fanatism, jehož se Hurban sice zříkal a jehož pro praeterito i při útocích na Hlasy a ku podivu i při polemice proti hraběti Zayovi právě v tomto úvodu litoval.⁹⁸⁾

Slovenskje Pohľadi samy byly daleko krotší, než jejich úvod.⁹⁹⁾ Hurban při čl. P. Hostinského o učebnicích vítal na př.

⁹⁸⁾ Viz Sl. Pohl. II. 1, str. 2, 3, 5.

⁹⁹⁾ Slovenskje Pohľadi nejostřeji útočily proti Lichardovi a Kollárovi. Často to byly jen osobní účty, jež byly placeny polemikami proti věci, odporci zastávané. Hurbanův souboj s Lichardem, zostřený hlavně při Kollárově smrti, tvoří kapitolu o sobě a mnoho z něho lze vyložit jen nepravdivostí na Lichardovo vídeňské důležité postavení. — Jako ve Vídeňském denníku, často i v Sl. Pohl. Hurban míří proti Havlíčkovi přímo i nepřímou. Třebas Hurban v dopisech Pospíšilovi r. 1845 (7./10.) a r. 1846 (29./5.) nazýval Havlíčka „hubařem“ a jeho péro „hokynářským“, přece r. 1848 ho docenil a po osobním setkání mu i několikrát dopsal. Havlíček se Hurbana v době jeho osobního pronásledování proti Paltaufovi i důrazně zastal (Slovan, 9./11., 16./11. 1850). Přísně ovšem odlišoval od osoby věc. Brojil na př. proti Hurbanovu centralismu a vytýkal Hurbanovi, že svůj útok proti foederalismu vydal beze jména. (Hlas ze Slovenska, Slovan, 4./12. 1850). Spisovatel, jež si — podle jeho krvavé spisovatelské metody — čtenář nedovede jinak představit než „nosícího na prsou samé skalpy a lebky potlučených Maďarů, spícího na matraci vycpané jenom kníry vlastnoručně zaškrcených Košutů a písícího na kožích vlastnoručně zastřelených maďarských generálů“, měl by se na článek takové důležitosti podepsati. Podle Havlíčka by ovšem Slováku takový článek neměl vůbec psáti. Scházetiť mu v něm čl. moment sjednocovací, v té době svrchované nutný, a mimo to i odpor proti vídeňské vládě, germanisující centralismem mimo české země i Slovensko (Slovan, 4./12. 1850). Havlíčkovi vadilo i Hurbanovo mlžné všeslovanství a spoléhání na Rusko, proti nimž kladl českou a slovenskou samočinnost a svépomoc, podmíněnou ovšem spojením Čechů a Slováků, již tvoří společně frontu sedmimilionovou (Slovan, 7./7. 1850). Havlíček nedovedl dále pochopiti, že Hurban se drží ministerstva politicky, a ne jazykově. Spatřoval v tom umíněnou libůstku pro literární různění. Jestliže prý Hurban odůvodňoval před r. 1848 spisovnou slovenštinu jako důsledek maďarské nadvlády, proč nyní po porážce Maďarů neplní Thunova nařízení a proč dále podle svých heglův sbírá různoročí tatranských kopanin? (Slovan, 15./5. 1851). Havlíček vítal Viktorinův návrh na Slovenskou Matici, užívající čl. pravopisu a spolčující se s Čechy a Moravany, a odůvodňoval to, že řeč Sl. Pohl. je nepopulární, málo slovenská, nestavitelná a že tedy nemůže ovládnouti. (Slovan, 17./5. 1851). Proto přece Havlíček nezamítal slovenštiny jako buditelského lidového prostředku a po-dotýkal, že i tu asi rozhodl spíše cit a osudy samy. (Slovan, 1850, 679). Toto vše byl mohutný a přesvědčivý hlas rozumu i teplého srdce pro Slováky, ale Hurban ho málo kdy poslechl a často jej překřikoval. Nemohl odpustiti Havlíčkovi drtivou sílu důvodů, přesný a věcný politický pro-

i české učebnice pro Slovensko a i každou českou knihu, jež slovenské osvětě napomůže, „lebo vjeme, že každý spis či je v takej či v takej reči spísaní, najde svojích čtenárov, a práve

gram, jistotu a bystrost pohledu a pak i ostrost stanoviska proti Vídni a Bachovi. Nedovedl také pochopiti, že Havlíček i na košutismu spravedlivě uznal princip pokrokovosti (dopis Hurbanův Jurkovičovi 11./4. 1849). — Pro polemický poměr Hurbanův k Havlíčkovi, Kollárovi a Lichardovi jest proto Sl. Pohl. čísti kriticky, nestranně a s vědomím, že je to často plaidoyer pro domo. Radoval-li se Hurban ze zákazu Havlíčkova Slovana pro Slovensko, jest to vyložiti jen takto. (Slovan, 14./12. 1850). — Co se tkne Havlíčkovy kritiky Hurbanova centralismu, opravil ji Havlíčkův stoupenec a nadšený čtenář Slovana, M. M. Hodža, v dopise Havlíčkovi dne 2./1. 1851 takto: „Jsem na ten čas v Tatransku. A mnohé se děje, co není po mé chuti, tuším i po Vaší ne. Chtěl byste vědět, jak to asi s námi stojí? Skoro bych myslil, že víte, nebo čerta po smradu, třeba i neviděše ho, známe. Tam sme, kde sme byli r. 1849 v březnu, t. j. v rukách maďarských a maďaronských. Hrabě Forgač, c. kr. okolní komisař, přišel do Liptova, poklonil se císařskému Liptovu, řka: „vaše národnost slovenská je slovem Panovníka na věky pojištěna.“ My křičeli „sláva císařovi“, a p. hrabě, obrátiv se, polál si trochu na panslávy a kommunisty, jako kterýkolvěk leckidlo košutovský, a nastavěl nám Maďarónů do úradů. Osvědčil se Forgač přede mnou: „já mám sympathie uherské, toho nezapírám, jináč nemohu.“ Šťastný Slovákú, jaká se ti maďarská láska a sympathie na vaz zadrápila. I jde to v pravdě drápně a drápove po maďarsky, že nám slzy, neznám už ani či od radosti, či od žalosti, do očí vstupují. Jakoby, Bože odpust' to, maďarská pschlavčí potvorská hladovitost nejinač než touto naší ubohou Slovači nasytit se dáta. I však oni to jen chtějí, řkouce: máme 5 milionů Maďarů — pánů a 3 miliony Slováků — otroků, přičítajíc k tomu háveď Rumunů a Rusínů, — čerta nám co udělá Němec, h...o je rakouský svět (maďarské přísloví!), jsme brzy Páni. A těmto a takýmto lidem tu naše Austria zase nás vydala do rukou. Bůh že nad námi, ale zle toho můžeme zakúsit všickni, a to skoro, nebo „omnia sunt tenui pendentis fili, t. j. tak jako jeden sprostěj zločinec a bývalý sluha Abafyho v Oravě pověděl: nech si prý, odpust' král, za ten tenký vlas naši krajinu drž! O moji draží tam v té matce Praze, kdybyste věděli, co je Maďar a Maďaron, kdybyste věděli všecko, jako zase teď s námi a s naším ubohým lidem zacházet počínají, tedy byste jedním citem lásky ku vašim bratrům Slovákům lnuli, ustanovili si den kající na den 9° Marcu v Poste, t. j. na den sv. Cyrilla a Methoda roku tohoto prvního v půlstoletí devatenáctém a šli v žíni a v popele do chrámu sv. Víta s kajícím zpěvem a modlitbou a postem, odbývající hrůchu, jehož se dopustili někteří z Vašinců, na slávu Maďarům a Košutovi křičevších. A nedejž Bůh, aby za to u Vás nějaké dopuštění přišlo, dopuštění slovanské, jakéž odjakživa všudy a vždy bylo, — hrozné a těžké. *Darmo to z Vašinců mnozí útržkově držejí, že tak urputně s Vládou držíme. S kýmže budeme jiným? S Maďary-li, jenž nás ve svých drápech i zubech, severskou zatatostí tak držejí, že tuším dokud bude Maďarstva stávat, prachžádného držení svého mít nebudeme? Či s Němci? kteříž v Uherském Království se úžasivým překotem pomadařili, stokrát větší bídací národní Slováků a ohavní nástrojové rodovražných maďarských atentátů? Bůh budiž s námi, nebo Císař daleko a nebe vysoko! S kýmže se spojíme? Naše, lidu našeho jediná nádeje je vláda, t. j. císař rakúsky, kteréhož náš lid na věky přestal menovat králem, menuje ho jen „naším císařem“ — pro spásu odjinud slíbenou není smyslu, není víry, a víte proč? proto, že se všichni jini na něm prohřešili tak, že mimo majestátu panovníckého všecko mu je lež, soběctví, nepřítelství a nenávisť bezbožná, kterou z celé duše proklíná. A jak by nám, jenž sme za tento lid co to vykonat se*

za to vihlásili sme za svoju i Češtinu, i Slovenčinu i Tatrín i Českú Maticu, i gramatiku p. Malikovu d'ľa Hattalovich a Hodžových spísanú, i p. Radlinského pravopis d'ľa českých gramatik, i Štúrovu Náuku reči slovenskej, d'ľa vuole Tatrína upravenú, i gramatiku p. Dianíškovu d'ľa zásad Štúrových vipracovanú, to všetko je naše. Pište tedy školskje knihi d'ľa ktorej chcete gramatiky, len nech Slovákú bude srozumiteľná. Najme ale tých spisovateľov, ktorí by radí, abi sa ích spisi doslovně uvjedli do škúol, upozorňujte na Ministeriálnuo ustanovenje, podľa ktorjeho sa česká reč i do slovenských škúol uvádí. Něch teda píšu čistou češtinou hned svoje práce. A i mi to všemožne podporujeme, abi vo školách jedna reč panovala, bez ohljadaňja sa na nárečja (ib. 58). Něch budú teda Compendia českje, něch je reč viučovaňja česká; preto trudovini slovenskje ňebudú ani zbitočnje ani zlje.“ Tento Hurbanův hlas pro češtinu ve školách a v učebnicích je ovšem kontradikce jeho úvodu a tato kontradikce se ještě stupňuje, protože Hurban v další polemice s Lichardem docela mluví o *vroucí radosti*, s níž vítá češtinu do slovenských škol, a ctí si prý každého českého spisovatele, jenž slovenské osvětě napomůže (ib. 59). Když Moravské národní noviny (Oheralovy, 1852 č. 2) doporučovaly jazykovou snášelivost mezi Čechy a Slováky, Hurban za redakci Slov. Pohladů (III. 38) prohlásil: „Bratia naši drahi! *My bysme sami radi boli, keby Čechy, Morava, Slovensko jednu spisovnú reč mali* a ešte veselšie by sme spievali, keby sme všetci Slovania jednak písali. Nuž ale my nemôžeme za to, že Slovenský národ sa môže a chce vzdelávať len vo svojom *od Vášho len málo odchodnom nárečí*.“ Stejně sympaticky psal o češtině i E. Gerometta. Vracel se zase ke Kollárově zásadě čtyř slovanských řečí, ale přál by si býval, aby

snázili, a posud neunavne všelikých hořkostí kalich, už Bože smiluj se, jako vodu pijíce, se smažime, jak by nám jináčej možno bylo ku srdci téhož lidu přistoupit, nežli touto dokořán otevřenou branou tohoto, ať tak dím, cultusu majestátního osobenství panovníka, ať jinde všudy člověk náš slovenský odevzdán jest do celého světa, nikdy mu dobře neucínivšího, vždy zle a zle.“ (Srv. ANM, Praha, 2, E 43). — O pražských sympatiích k Maďarům psal také L. Štúr (dru Staňkovi dne 11./5. 1849 z Vídně): „že by se kdy v Praze maďarské sympathie zmocet mohly, to se nám ovšem ani ve snách nezdálo. My sme drželi ducha tamějšího, ducha Českého daleko za usedlejšího, než se teď jeví. Ten vážný historický národ teď hračkou okamžitých náruživostí, denních pohybů a míčem cizinců!“ — Jako liptovský Forgač v Turci maďaronsky řádl proti „černožlutým a komunistickým panslávům“ i hrabě Dessevszky. Slováci byli vydáni maďarské zvlí na pospas a ve Vídni až na Rainera neměli zastání. Dolnokubínský komisař, hrabě Pongrácz, řekl o tom Hurbanovi: „in der ung. Hofkanzlei in Wien und Statthaltereie in Ofen herrscht nur entschiedene Ungunst gegen die Slovaken. Man treibt jedenfalls mit den Slovaken ein arges Spiel. Die Slovaken haben gar nichts zu erwarten. Im Gegentheile: man will sie ganz fallen lassen.“

Češi svůj jazyk odněmčovali, protože právě při slovenštině lze sledovati stupeň zněmčilosti v češtině.¹⁰⁰⁾

Slov. Pohľadi v praxi nazíraly tedy na češtinu příznivě a zásadně češtinu a slovenštinu pokládaly za řeč *jednu*, jen málo odlišnou. Je to znát i z projevů Štúrových o češtině a ruštině, v nichž zdůrazněna jejich blízkost a čeština a slovenština položena vedle sebe jako cosi *totožného* ve vztahu k ruštině. (Sl. Pohl. III. 1, 198.)

Sl. Pohľadi zdůrazňovaly jen okázale úspěšné posláání slovenštiny v slovenském lidu a viděly v slovenštině snadnější přechod k všeslovanskému spojení, — názorová to linie od dob rozkolu, již se slovenská ruka nedovedla stále pustiti.

Petr Zábaj Hostinský psal hned při novém vzniku Pohľadů (str. 66) M. Dohnánymu, že Tatra a Dunaj více působí na Slováky než Vyšehrad a Vltava a že určují i jiný úkol slovenským synům. Hurban v slovenstosti a její kulturní a jazykové propagaci viděl také na ten čas největší užitek slovenský.¹⁰¹⁾ Slovenština mu připadala původnějším pramenem kulturním, než čeština, bylať podle něho bližší i Husovi i Lumírovi v Rk i sličné prapodstatě slovanské (ib. III 1., 42). V tomto smyslu psal Hurban i Danielu Slobodovi (14. září 1851), že „slovenčina je centrum, kolo ktorej sa točia všetky otázky, ba všetky deje a ňedeje“ a že právě po její pravopisné konsolidaci a po ev. odvrácení slovenských katolíků od češtiny chce „uděříť na Čechov, aby sa odvrátili od poňemčilej svojej češtiny a pridali sa k nám“. Hurban sice předpovídal, že toto se nestane, avšak že tento návrh Slováky aspoň sjednotí a umožní jim literaturu do těch dob, „*kým bude vše pa ruski*“. Tu se ovšem v Hurbanovi ozval všeslovanský fantasta, a nejhorší bylo, že pod tímto heslem agitoval a dopisy na všechny strany rusismus propagoval. Byla to asi inspirace slavjanofilská ze Štúra a částečně i po Radlinském, jenž se staral o Rusíny, ne však z ohledů národních, nýbrž spíše ze zřetelů církevně uniátských. Hurban tedy dovedl někdy i popříti slovákismus příštím rusismem na vzdor čechoslovakismu, — jistě doklad občasně disorientace. Zdá se, že v takových chvílích převládala u něho nespokojenost s danými poměry, žárlivost na vídeňské Slováky i na úspěchy Hattalovy. K Slov. Novinám

¹⁰⁰⁾ Čl. Slovanou náklonnost ku slobode, S. P. I./5., 177.: „já ňedbám ňech bi sme mali len štiri nářečja, ruskuo, polskuo, illirskuo a slovenskuo-českuo, ale sa osvedčujem, aby Česi zo svojho poňemčilého nářečja všetko to postúpili Němcom a zblížili sa k našej o vela slovanskej slovenčine.“ Gerometta vládní akci o češtinu proto přímo vítal.

¹⁰¹⁾ L. T. v Sl. Pohl., III., 76 nazíral obdobně a nedovedl si představit „koncert slovanské vzájemnosti“ bez hlasu tatranské slovenčiny. Podle něho zubožený lid pod Tatrami nebylo možno národně buditi jinak, než slovenčinou. Nejde tu o rozkolnictví, ale jen o slovanské uvědomění lidu. „Potom, bratia, keď cieľ tento dosiahneme, spojení budeme na veky, nie literou mrtvou, ale slovom, citom večne živým.“

i k Hattalovi míval vztah polemický. V dopise D. Slobodovi (26. ledna 1850) Slovenské Noviny nazval Lichardovými babraninami a jejich akci pro češtinu intrikou. O Hattalově Gramatice psal do Sl. Pohľadů Štúr (II. 215) značně pro domo sua a poněkud dotčen, že Hattala jeho a Hurbanovo dílo označil jako počín „plebis evangelicae“ a že je zvrátil zase do kolejí českých. Hattala se proti Štúrovi ovšem ozval a Hurban polemiku loyálně otiskl.¹⁰²⁾

Celkem Slovenskje Pohľadi ani zdaleka nenaplnily svého programu a brzy uhasl i plamen jejich nadšení, o němž s „mladochlapeckou“ vášní psal Hurban ještě dne 15. května r. 1851 A. Sládkovičovi (S. Pohl. XXVIII.). Podle listů Dohnányho a Dobšinského měly vládě prokázati sílu slovenské myšlenky — a neprokázaly. Měly spojití katolíky a evangelíky a — nespojily. Měly probuditi slovenský lid a — neprobudily. Měly vypuditi Slovenské Noviny, ale samy získaly jen 234 odběratelů. I slovenská evangelická církev ležela úhorem a podmílal ji maďarismus. Malohontské ev. bratrstvo, dědic slavného hnutí Malohontské společnosti, pokleslo na př. tak, že se krylo znovu latinou, aby nemusilo přiznati politickou barvu. Pro latinu jako dopisovací řeč bratrstva bylo 15 hlasů, pro českoslovenštinu 6, pro němčinu 1. Evangeličtí kněží odůvodnili to zcela nedemokraticky: jsou pro latinu, aby se nemusili míchatí s luzou! (Sl. Nov. 1850, 323). Jestliže na uvědomělé kdysi půdě takto nazírali, pak Hurbanova nová slovenská myšlenka valné naděje ovšem neměla. Mimo to Hurbanův podnik připadal Slovákům a i jiným pozorovatelům poněkud hašteřivým. Valit' se tehdy do Slovenska hlavně s katolické strany proud sjednocování a ne rozpojování, smíru a ne nepřátelství. Tento proud podemlel dne 31. srpna r. 1852 i Slovenskje Pohľadi a svedl i Hurbanovu a Štúrovu skupinu ve svůj vír, vrátiv je aspoň na čas češtině.¹⁰³⁾

¹⁰²⁾ ib. III., 78. Oprava posúdenia mojej mluvnice. Hattala uváděl omyly Štúrovy Nauky. Hláska *f* není na př. typicky slovenská, jak Štúr myslil, ale jest i česká a čeština má pro ni docela více dokladů, než slovenština. Také není pravda, že sl. vokativ = nominativ. Sám Sládkovič a vůbec Štúrovská spisba má vokativy: maliaru! Ďuraju!“ Genitivy šuhajdu, jedneho jsou chybné, tu není rozdíl od češtiny a p. — J. M. Hurban v soukromém dopise Štúrovi dne 25./2. 1852 nazval Hattalovu odpověď „kousavou“, „malokramářskou“, „dokladem slovenské malosti“: „Hattala veru by len rád štúrom bol!“ „Bože moj, horší je boj s týmito malými Slovenmi zemskými, ak s nejslavnejšími nepriateľmi myšlienky božskej. Aby sme v bojoch svojich vznešených o tieto uskalia neroztreskali seba! Ba naozaj, — nik tak nevyvoláva náruživosti proti seba — ako my.“

¹⁰³⁾ Jonatan (Čipkay?) psal A. H. Škulétymu 10./2. 1852 z Drienčan o tom, jak je na Slovensku potřeba sjednocení. „Len by bolo k vinšovaňi, aby Hlboké a Vjedeň medzi sebou pokoj mali. Tje ustavičnje trenice nje sú ku vzdělání, ale pohoršení. Jedna i druhá stránka má zásluhy o Slováku, dobre by bolo tedy, aby sa ešte i tjeo najstranejšie stránky sjednotily, a to sa ňestaňe, len tak, keď v svojich časopisoch jeden druhého ani ňe-

IV. KATOLICKO-EVANGELICKÁ FRONTA PRO SPISOVNOU ČEŠTINU.

Když dne 23. července r. 1851 dosedl na báňskobystřický biskupský stolec biskup Štefan Moyses, vzrostla tím české spisovné řeči mezi slovenskými katolíky mohutná opora. Jako Moyses v Chorvatsku byl pro illyrismus,¹⁰⁴ tak na Slovensku byl pro čechoslovakismus. Ještě jako kandidát biskupského stolce Palárikovi naznačil, aby Cyrill a Method byl psán česky („C. et M. . . editus in lingua, quae in dioecesi Neosoliensi longe praevallet ac in linguae huius dialecto, quam ego pro Slavis Carpatibus maxime rationalem iudico“, 1. ledna 1851.) Když jej Palárik žádal, aby do C. a Meth. připustil bernoláčtinu nebo štúrovštinu, Moyses to dne 8. května 1851 odmítl.¹⁰⁵ Svůj první pastýřský list vydal v den svého nastolení česky. A novému redaktoru Cyrilla a Methoda M. Chrástkovi češtinu přikázal. M. Chrástek vzpomínal toho ještě r. 1860 (Sokol I. 76) a přímo doznával, že Moyses byl z přesvědčení proti hnutí za slovenštinu: „Vo všech slovanských nářečích zbehlý, velmi dobře znal, jako sa u jiných národov, ku pr. nemeckého, francúzskeho, italského atd. o mnoho väčších a viacej podnárečných rozdielností, nežli je ona medzi námi Slováky a Čechy sa nachádzajúca, veľmi dobre dá srovnat' s jednotou reči literárnej. Bol tedy literatúre česko-slovenskej zvlášte naklonený.“ Za Moysesem šla jeho kapitula,

spomenú, ale len písať budú čo najlepšie a čo najviac. (A. T. S. M.). — Gviazdka Ciesziňská (č. 2, 1852) se vyslovila velmi důrazně proti slovenskému drobení. — Hurban chtěl mít středem svých akcí asi Modrou, bydliště L. Štúra. Lákal tam i D. Slobodu (1852, 18./1.): „to bude náš Vajmar, naše Athény!“ Ale nepovedlo se. Brzy on i Štúr hledali smíru s Čechy a korespondencemi i prací navazovali s Prahou. Hurban smířil se s Lichardem po štúrově smrti a znovu se přiklonil k Čechům. (Srv. S. Pohl, XXI., 391, Smierenie J. M. Hurbana a Daniela Licharda r. 1856). — Štúr v dopise Hankovi z Modry 24./11. 1852 udává za příčinu zániku Slov. Pohl, to, že se Hurban nemohl přestěhovati z Hlubokého na místo vydávání časopisu. Tento důvod neobstojí, protože Hurban z Hlubokého vydával i později četné tisky. Spíše je pravda, co jindy vyznal Štúr Hankovi, že Slovensko *hnilo*. Ludok napsal po této stránce dne 8./11. 1852 Dobšinskému list charakteristický: „národ slovenský je opravdiví chamraj, hníle drevo, čo iba loď kol kolom něho tím nědomašnym phosphorovim ligotom bliská. *Veľké je to predsevzatia za taku zdrevenueľu massu sa obetovat' . . .* človek by plakal nad osudom tých jednotlivcov, ktorí svoj život i budúcnosť a dobrobyt takymuto zdrevelému národu obetovali. Tuto massu slovenskú nezobudí Slovo božie, ani slovo zápalu ducha, vedy a umenia. Darma sa namáhať. Keď nemáš vo vaškoch tisíce, darma chceš život tvoriť, čo bys aj tvorivého ducha mal . . . keď hlinu nemáš, do ktorej by život vdochnúť chcel. Ale čo hovorím, veď hlinu na slovenskom národe mate, ale je to hlina prchka, z tej neutvoriš, neulepiš nikdy anticku postavu.“ Ludok psal pod dojmem zániku Pohladů.

¹⁰⁴) Sl. Pohl., XVII., 678.

¹⁰⁵) Dopis Pal. — Radlinskému, 19./5. 1851.

šel i nitranský biskup Palud'ay, a s nimi oběma řada mužů literárně i společensky velmi vlivných (J. Kozáček, J. Holček, Št. Závodník, M. Rešetka, J. Plošic, J. Viktorin, M. Chrástek a j.).¹⁰⁶ Zdá se sice, že arcibiskup Seitovský pomocí Palárika a Radlinského Moysesovo dílo mařil a že Svatoštěpánským spolkem a Klempovými Katolickými novinami přímo i nepřimo pracoval proti češtině, ale přes to Moysesova myšlenka vítězila. Palárik oznamoval aspoň dne 9. února 1855 Hattalovi do Prahy, že „Spolok Svatoštěpánský celú důveru Slovákov ztratil a Katol. Noviny pre túto príčinu sotva sa udržia“.

Hurbanova skupina při evangelické přízni k bibličtině byla v mizivé menšině a Štúr několikrát si postěžoval Hattalovi do „hlivení“. Sám s Hurbanem na slovenštině trval, nebylť člověk „klátivý“ (Hattalovi 25. května 1854). Ale přes to pilně se opíral o Prahu, psával uznale Hankovi, Fričovi, Palackému a Staňkovi, dožadoval se na nich pomoci a v České Matici r. 1853 česky vydal své dílo o slovanských národních písních, ač bylo původně uchystáno slovensky. Také Hurbanova korespondence na Moravu a do Čech jeví stoupající přízeň k Čechům a názory, přeměněné v tomto smyslu. Snad tu spoluúčinkovaly i vlivy vnější. Miklosich ve své *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen* (Víděň, 1852) na str. IX. při slovenském dialektu vyslovil lítost, že Slováci tento dialekt povznášejí na jazyk spisovný a tak prý čas i sílu maří „v jalových, vědeckého základu nemajících pátráních mluvnických“. Dr. Augustin Schleicher otiskl ve *Víděnských Novinách* (srv. *Světozor* 1855. 32) rozpravu o slovanských jazycích a pod skupinu sedmou zařadil „češtinu s podnářečím moravským a slovenským“. R. 1857 vyšly Menší spisy Kopitarovy ve vydání Miklosichově. I tu byla ustavičná řeč o československé národní a jazykové jednotě.¹⁰⁷ Také o Pypinovi docházely zprávy, že československému rozštěpení nepřeje.¹⁰⁸ Božena Němcová při svých cestách na Slovensko

¹⁰⁶) Srv. J. Vlček, *Dejiny literatúry slovenskej*, 1890, 164.

¹⁰⁷) „Das böhmische oder českische (in Böhmen, Mähren und der Slovakei“ (40, z *Annalen* 1811); „die Böhmen und Mähren sammt den Slovaken in Nord-Ungarn“ (61, z *Vaterländische Blätter*, III., 87.); „das slovakische in Nord-Ungarn ist eine an sich weniger harte, dem altslavischen nähere, weniger gebildete, aber auch weniger verbildete Abart des böhmischen“ (68); „die böhmische Sprache, die nicht allein in Böhmen, sondern auch in Mähren, Schlesien um Troppau und von den Slovaken in Oberungarn gesprochen wird. (196).“

¹⁰⁸) A. N. Pypin tiskl v *Sovremeniku* 1859—60 své dojmy z Prahy (Moi zamětki) z let padesátých. Nesympatisoval se snahami po samostatné literatúre slovenské. „To byla krajnost slovenského vlastenectví. Snaha vzdělávati lidová nářečí musí mít své hranice. Čím více se oddělují, osamostatňují, tím jest hůře. V tomto hnutí jsou velké škody pro Slováky samé, neméně pro české písemnictví. Čím více budou tyto různé literatúry rozvíjeti svou odlišnost, možno-li nazvati literatúrou desítky knih slovenských, desítky knih lužických, tím slabší bude celé toto hnutí. Nějaký ten speciali-

i ve svých dopisech slovenským spisovatelům nepřestávala připomínati důležitost československé národní jednotnosti. Nad hádku o litery stavěla život národa.¹⁰⁹⁾ Toto vše samozřejmě působilo. Stoupající zvůle Maďarů a katolická přichylnost k češtině dovršily pak obrat i ve straně Štúrově a Hurbanově. Scitovským podlomený J. Palárik podal pro něj doklady svrchované významné a svědčící, že od r. 1855 semkli se slovenští katolíci a evangelíci přímo ve *frontu* horující pro spisovnou češtinu na Slovensku.

J. Palárik napsal M. Hattalovi do Prahy o této frontě dva dopisy, jež jsou uloženy v Národním Museu (sign. 3 B 17):

1. dne 12. února 1856: „Nezlob se na nás pre pravopis! Týká sa to len mňa a Radlinského, ktorí slovensky píšeme. Iní slovensky nepisajú. Hurban mlčí, ba v najnovšom svojom dielku píše po česky. Hodža taktiež mlčí. Štúr najnovšie svoje dielo v češtine vydal, ty sám tiež len české spisy vydávaš, a ani len nádeje nemáme, že bys zase někdy v slovenčine písal. *Ba Štúr, keď som sa s ním náhodne v Bánovcach na mojej ceste vloni u jeho brata Janka Štúra sišol, výslovně sa predou mnou osvedčil za češtinu*, v ktorej i svoj dejepis Slovanstva skládal a do tisku chystal. Že praj všetky ostatnie kmeny slovanske našu slovenskú literaturu celkom ignorujú, vláda češtinu do škol uviedla, slovenské spisy odbytu nemajú, a tak praj že *sme mravně prinutení v češtině písať atd. Zdá sa, že i Hurban a Hodža a celá protestantská strana tak zmýšľá. Čo sa katolíckej strany týče, Bystrica*, jako vieš, *je za češtinu, Nitra*, ktorá predtím vždy slovensky zmýšľala, *už je tiež za češtinu zaujata. Ďurček, Štefány, Tisó atd., keď som loňského roku Nitru navštívil, celkom sa na mňa oborili pre slovenčinu a k češtině má svádzali*, tak že som užasnul nad tímto prevratom v jejich smýšľaní. Zdá sa, že ich Kozáček, ktorý často Nitru navštevuje, prekrstil, alebo snad

sta může se těšiti z těchto maličkých literatur, ale tato nevelká literatura vždycky zůstane na stupni dětském, bude se spokojovati s pohádkami, učenými předměty, dostupnými jeho pojetím. Spisovatel, když překračuje jejich mez, nemá již rodného jazyka, nemá terminologie, ba nemá pak ani nutnosti psáti svým jazykem, neboť nenalézá čtenářů. Zbývá mu cesta dvojitá: buď opět se připojiti k silnější literatuře slovanské neb k německé.“ Srv. Jiří Polívka, Vzpomínky ruského učenice o ruských a českých poměrech literárních, Listy Filologické, 1911, str. 258 a d.

¹⁰⁹⁾ O. Sládkovičovi psala Němcová dne 20./12. 1856, jak ráda by viděla Čechoslováky spojeny v jeden svorný celek. Čsl. nesvornost jí tlačila více, než všechna nepřátelská fronta. Nepřátelé jí používají, aby nás zahubili. Tuto pravdu by chtěla Němcová povědět a do srdce vlítí každému Čechu, Moravanu a Slovákovi. Když je cíl tak veliký, vůdcové lidu neměli by se nesvářit pro nějakou tu písmenku. — Podobně dopsala Němcová i Šemberovi dne 11. prosince r. 1857. Slovák a Čech se navzájem potřebují. Jestliže Češi urážejí slovenský sebecit, pracují do rukou té straně, která „bez tak obcházi jako lev řvoucí a ůhá, kde by nás pohltila, i která by ráda viděla propast mezi námi nepřestupnou.“ (Viz Korrespondence Němcové, Laichter, II., vyd. M. Gebauerové. — Sl. Pohl., XXVIII.)

Moysesovi k vůli, ktorého za nitranského biskupa úfajú, už po predku sa čechizujú. Caban najviac účinkovaním Kozáčka, ktorý mu priazeň vlády a kanóniu sľubuje, je už tiež odhodlaní za češtinu; bavil som sa u něho na mojej ceste za celé tri dni, a dost som sa o týchto záležitostoch s ním naklebetil. Tak teda hlá, *najznamenítejšie hlavy nás celkom opúšťajú, ba zjavně i potajomky proti nám účinkujú*, a my dva samí (já a Radlinský) píšeme ešte po slovensky a slovenský odsek cirk. liter. spolku na semeništi pešťanskom naším vplivom pri slovenčine ešte udržujeme. V takejto opúštenosti my sme teda auktorita, lebo nikdo druhý po slovensky nepíše. My nesieme horúcosť dňa a boja, my sme útokom či od protivníkov našich, či od čitateľstva našeho ustavičně na nás robeným vyložení, a pomáhame sebe, jako najlepšie umieme a môžeme. *Naše slovenské spisy u Lipťákov, Oravčanov, Zvolenčanov, Těkovčanov, Gömörčanov, ačkolvěk nárečim jim najpríbuznejším píšeme. veľmi chatrný, ba temer žádný odbyt nemajú*, tím ale väčší odbyt skusujeme u Prešporčanov, Nitrančanov, Ostřihomčanov, Spišákov, — týchto tedi žádosti stranivá pravopisu, na kolko len možno, viacej všímať sebe musíme. Celé podpisy k nám prichádzaly, aby sme nenávidené praj *ia* v prostred slova, na pr. piatok, vianoce, sviatok nepísali, aby sme na miesto ktorý ktorý užívali a súhlasky *d, n, t* pred *i* a pred *e* obmäkčovali, lebo praj my ich všade tvrdo píšeme, na pr. krásne (adj.) a krásne (adverb.) atd. A toto je, bratku, príčina, že sme do pravopisu našeho *ě* prijali, tím viac, že je ono cyrilskému a ruskému *jať* (ie) odpovedné a po všetkých školách na celom Slovensku i po dedinách český šlabikár a české čítanky sú uvedené a všade mládež v ten smysel vyučujú, jako som sa na mojej ceste presvedčil, že *ě* predchádzajúci súhlasku *d, n, t* a všetky súhlasky obmäkčuje a v *d', n', t'* premeňuje, *e* naproti a *ě* že ich tvrdými robí. Z toho vidíš, že potom mládež i dospelější naše spisy bez *ě* chybně čítajú a náš pravopis za nepravidelný držia. Dost sme sa s Radlinským o tom napremýšľali, jak vyhovět a lud náš celkom od našej slovenčiny neodcúziť; *ia* chceme však odhodit len po *ž, š, č* (žadný) pretože ani v ruštině sa *ia* nepíše. Toto sú teda celé tie novoty pravopisné, pre ktoré nás tak nemilosrdně zatracuješ, ale inač by si súdil, keby si sa v našich okolnostach nachádzal. Ostatně my sme viacej z prinutenosti, nežli z vlastného samovolného jednanía tieto nepatrné premeny prijali, a nechceme ich tvrdošíjně zastávať, — a s časom, jestli by sa od nás žádalo, milerádi od nich odstúpime! Nepaprč sa teda preto na nás, Martine! *My už len s biedou pri slovenčine zostaneme, azdá sa len časy premenia*. Budeme písať väčším dielom pre ľud a pre mládež. *Intelligencia naša je ztratená pre nás*, musíme si novú utvoriť. *Ačkolvěk intelligencia na Slovensku za češtinu proti slovenčine bojuje*, predca spisy naše slovenské hojný odbyt u ludu

nachádzajú. 1. sv. Schmida na vzdor všetkým našim čechystom som 1000 exempl. predal, 2000 dal do tisku.“

2. Dne 29. října 1857: „R. 1856 sme s Viktorinom usilovali založiť Maticu slovenskú v Pešti. Vrchovský, bohatý advokát a statkář (luterán) vo veľikom dome svojom priestor k budúcim schôdzkam a pre knižnicu nám ponukoval a pokladníkom spolkovým chcel býti. Jednali sme o tom s Lichardom atd., ale *všichni dali veto proti Pešti*, žádali, aby sa Matica založila kdekoľvek inde, jen nie v Pešti, hniezde maďarismu. Čulen i Lichard bojovali s Bystričany i preto proti Pešti, pretože jest jim známo, že tuná strana slovenská má veľikú prevahu, *ačkoľvek sme sa im zaručili, že i češtinu za spisovný jazyk prijmeme* atd. Po dlhých vyjednávaniach teda dali sme im na vedomie, aby teda oni sídlo pre Maticu určili, stanovy vypracovali, a žiadosť vláde predložili. Toto ích do veľikého zmätku priviedlo, lebo ani v jednom meste na Slovensku nenajšli tolko učených a národne smýšľajúcich jednotlivecov, ktorí by spravujúci výbor mohli utvoriť, bo dla zákona spol. údovia spravujúceho výboru na jednom mieste bývať musia. Konečne narádzali Bystricu. Ale jako oni bočili proti Pešti, tak *my teraz bojíme sa Bystrice*, lebo vyjma jedinkého Sladkoviča, ktorý v Radvani býva, *všetci ostatní sú Čechisté*. A síce tým viac sa bojíme Bystrice, *ponevadž v príporomenutej poradě prešporskej na náradu písebnú dra Licharda v stanově o spisovnom jazyku tú zásadu chceli dodat, aby síce i čeština i slovenčina prijata byla*, ale — jestli by vraj spravujúci výbor neskorej za dobré uznal, *aby tenže spravujúci výbor medzi češtinou rozhodnúť a na miesto dvoch jeden spisovný jazyk dekretovať právo mal*, — čo som ale já zhlasoval a právo to nie spravujúcemu výboru, lež všeobecnému shromáždzeniu prisúdil. *Čo mňa ale najviac prekvapilo pri tej poradě, bylo osvedčenie Hurbanové a celej strany luteránskej, že on vraj je hotový od slovenčiny odstúpiť pre dobro jednoty, aby vraj nebyl ustálený dualismus, a aby vraj celý národ sťa jedno tělo, jeden muž na nohy sa postavil, atd.*, — na čom som já ale v stručnej reči potrebu slovenčiny pre náš národ odúvodnil a prítomných k tomu naklonil, aby sme od zásady svornosti neodstúpili a obidvom spisovným jazykom právo svoje ponechali, dokud' veda a život jednotu medzi námi neuvedie, — tak teda zostalo pri stanově, jako stilizovaný je. Vidíš, bratku, jako stojíme. *Strana luteránská — snád' z náboženských ohľadov — k češtině tiahne a Bystrica je — aspoň teraz — česká: důkladně teda sa obávame, že by sa tam narádzaný „Národní dom“ v český ústav premenil a slovenčině vix in sentina esset locus.*“¹¹⁰⁾

¹¹⁰⁾ Palárik v ďalší časti listu mlúvi o pešťských poměrech, o slov. Národním domě, jež asi zmaří pešťská neúčast a Moysesova reserva ke

Palárikovy dopisy Hattalovi osvětlují slovenskou situaci velmi ostře a dokazují, že Slováci, pokud byli opravdu národně svědomití a protimaďarsky orientováni a exponováni, v té chvíli semkli se pro dobové okolnosti a z národního prospěchu v jeden šik za češtinu. Tato československá katolicko-evangelická fronta, mravně opodstatněná Štúrovým výrokem v Bánovcích, vedená na luteránské straně Hurbanem, na katolické biskupem Moysesem, — oběma to miláčky Slovenska a slovenského lidu, — je pozoruhodný fakt dějinný a vzácný doklad slovenského vzdoru proti Maďarům, připravujícím dualismus, i doklad živelného pudu národní současti, přechylující se v soumraku doby a v hodinách blížících se nebezpečí znovu k svému rodnému českému celku. Na této linii setrvali uvědomělí katoličtí a evangeličtí Slováci až do konce let padesátých, do chvíle, kdy bylo definitivně zřejmo, že Rakousko rozpadne se ve dvě oblasti a že Slovensko znovu bude poddáno maďarskému samopanství, Čechům nepřátelskému. Z Palárikových dalších dopisů jest patrné, že biskup Moyses čechismu důrazně hájil co nejdéle a sám Chrástek 1860 charakterisuje Moysesu ještě jakoby na jazykovém rozcestí, na němž se asi rozhodne podle slovenské většiny a příkazu doby (Sokol I. 76).

Zdá se, že bystrozraký Moyses chtěl udržeti Slováky na tomto rozcestí co nejdéle, a že podnítil miláčka Slovanů biskupa Josefa Jiřího Strossmayera, aby Slováckům varovně domluvil pro literární jednotu československou. List Strossmayerův Slováckům nese se nad slovenskými hlavami opravdu jako krvavé znamení výstražné: „K zármutku svému pozorují, že někteří z Vás hledají pomoci tam, kde jí není, v odštěpenství od rodné matky své, kteráž od jakživa Slovany tatranské, české, moravské i slezské v jedno spojila svazkem krve, jazyka i literatury. Nechať onino, kteří hledají spásu Slováckův v odštěpení od literatury československé, ohlédnou se po příkladu Jihoslovanů v otázce písemnictví. Žádněž nářečí lidu

katolicko-evangelickému „fraterizování“ a oznamuje, že sám se pokusí v Ostřihomě vymoci Spolek sv. Vojtěcha. Rád by s Viktorinem přitahoval Slováky k národnosti náboženstvím. Až se zmohou, pak bude čas zakládati Domy národní. Pro tento spolek vypracoval s Viktorinem již stanovy a budapeštský ředitel škol, Jozef Bartoš je sestilisoval německy. Předsedou spolku bude děkan ev. fakulty Lopusný, tajemníkem Bartoš, pokladníkem Klempa, ve výboru Schmidt, Zarzecký a Radlinský. Palárik referuje dále o almanachu Concordii, jež se t. č. již sázela. — Spolek sv. Vojtěcha ještě r. 1858 narážel na nepovolnost ostřihomského arcibiskupa — přes činovníky maďarsky orientované nezdál se asi dosti spolehlivým. — Co do jmén, jež Palárik v svých dvou listech uvedl, jde tu o církevní hodnostáře a představitele tehdejší slovenské katolické moci. — Palárikovy dopisy podstatně mění i Vajanského mínění o jazykových názorech Moysesových, projevené ve Vajanského Storočné pamiatke narodenia Štefana Moysesu, T. S. Martin, 1897, str. 52.

vašeho v Uhrách není zajisté tak vzdáleno od československého, jako obecný jazyk chorvatský od písemného. A vy, kteří máte se svými soukmenovci českomoravskými už po tolik století stejnorodou literaturu, bohatou a vyvinutou ve všech odvětvích vědy a básnictví, k níž už vaši dědové přispívali a z níž čerpali útěchu národního uvědomění, vy chtěli byste se odštěpiti od literatury, ve kteréž se proslavili nejslovutnější synové vlasti vaší, osvícení duchové vaši, chloub a sláva národa vašeho? Chtěli byste se odříci původního písemnictví svého teď, kdy právě máte osvědčiti schopnost, zralost a prostředky písemného jazyka v potřebách veřejného života? Nemohu vaše přání a tužby, směřující k odtržení od společného písemnictví, ani schvalovati, ani podporovati, jsa přesvědčen, že takové směry nijak spásonosné nejsou, alebrž záhubné následky pro národ váš budou míti. Nikdy ještě nesvornost mezi bratry neměla dobrého ovoce ani těm, kdo ji rozsilili, ani těm, kdož ovoce jejího požívají.“

Strossmayerův hlas¹¹¹⁾ zazněl do zmatku doby v poslední hodině jakoby na poplach a rozuměl mu na křižovatce dějin Moyses a rozuměl mu i Hurban. Protivné mocnosti však zesílely již příliš a srazily oba dva národní vůdce, — ne vždy za jejich souhlasu a také ne vždy za souhlasu národně uvědomělých Slováků¹¹²⁾ — na novou cestu za slovenštinou, podle jejich domnění zase nejvhodnější pro rámeček budoucích osamostatněných Uher, jejichž obraz z mlh budoucnosti vzrůstal již jistě a nezhladitelně.

¹¹¹⁾ Srv. R. N. Sl., VIII., 587, čas 28./5. 1861.

¹¹²⁾ Slovenské korespondence ukazují, že o československé jazykové otázce Slováci si mnoho psali. V archivu Dobšinského (T. S. M.) jest na př. list Daniele Zajíce ze dne 9./2. 1859. Je pro češtinu. Donutí-li poměry Slováky, aby vyhlásili v své vlasti slovenštinu za národní a domácí svou řeč, pak musí býti utvořena podle největší částky uherských Slováků, t. j. podle Slováků dolnozemských, banátských, báčských, peštských, novohradských, honfanských, tékovských, prešpurských, nitranských a turčanských. „To jest jakési nezbedné osobování, když někteří lidé jeden nepatrný provincialismus — sine me de me... našimi rodákům vtisknouti chtějí a tím naše veliké československé pole jakoby zúžití a obmeziti usilují.“ Zajíc ne-souhlasí na př. se slovenštinou, jíž píše Dobšinský. „Kdybychom tento provincialismus přijali a podle něho i psali i naši mládež učili, to by znamenalo tolik, jako kdyby se ku př. Němci podle našich uherských dolnozemských Němců anebožto Švábů ve mluvě i ve spisech svých řídili.“ „Taková jest vůbec naše obecná slovenčina u přirovnání té vzdělané českoslovenčiny, která od více sto let i církevní i spisovní řeč jest celého našeho československého kmene. V této se my tedy vzdělávejme! Hanba by nám zajisté byla, jsouce již ve filosofii, do abecedy zpátku degradovánu býti. Ba onomu již vícekrát vzpomenutému provincialismu se učiti mnohem obtížnější by věc byla i naší mládeži, nežli učiti se pravidelně a již i zákonem oprávněné českoslovenčiny, anť se této od slabikáře až po zpěvník a Bibli již v malých dědinských domácích školách učí. Chceme-li tedy i sobě samým i jiným spolunárodovcům srozumitelnými býti, držme se my jen československé formy, však proto nemusíme natolik oukati, jako bratři Čechové až přímnoho oukají.“ — Zeměměřič M. Algöver, doporučený K. Kuzmánym Palackému a Riegrovi do N. Sl., psal P. Dobšinskému dne 6. března, že jest

V. NOVÉ SÍMĚ ROZKOLU.

Maďaři ani po Világoši nevzdali se úmyslu osamostatniti se od Vídně, osamotiti nemaďarské národnosti a osamoceně je pomadřiti. Tomuto cíli sloužila nejúspěšněji maďarská aristokracie, byrokracie a hierarchie. Z duchovních hodnostářů měl tu ostríhonský primas Jan Scitovský se svými kanovníky úlohu vůdčí. Třebas byl jeho otec Slovák a na šariši organistou, Scitovský pracoval proti Slovákům, proti demokracii a konstitucionalismu. Scitovský zasahoval i do otázky češtiny a slovenštiny na Slovensku, byl důrazně proti smíru Čechů a Slováků i proti sjednocení slovenskému. Jonáši Záborskému láteril na literární spojení Čechů a Slováků a dokazoval mu, že žádné slovenské nářečí nezaslouží nadřazenosti nad jinými, a že tedy každá stolice by měla psáti po svém, Gemerčan gemersky, Šarišan šarišsky atd. Když mu Záborský vyložil, že v takovéto rozdrobenosti by Slováci nemohli míti literatury a škol a že se musí tedy sjednotiti v češtině nebo v slovenštině, Scitovský zuřil, že Slováci se opovažují takovéto cíle míti.

mezi „čechoslováky“ proto, že soustava spisovné slovenštiny jest stále neustálena a naprosto ne na výši češtiny biblické. Literární spolek byl by Slovákům potřebný, ale nedá se uskutečniti na nějaké pustině. Ať český, ať slovenský, jen aby tu již byl! — S. Godra (Epigrammy, III., B. Darmoty, 1857) charakterisoval situaci: Československá řeč. Československý jest třístoroční peň, z něhož vzrostli mají dvě ratolesti ven. — S. Ormis byl od r. 1858 orientován česky a vydával své knížky česky. — Z nového slovenského příklonění k Čechům radovali se Moravani (Wurm a Sušil a j.). Suchdolský kaplan Karel Müller v dopise na Slovensko neznámému adresátu (12./5. 1858), projevil radost, že se zase drží českého společného pravopisu a jazyku a že i v slovenštině se češtině blíží. Schvaluje psát jiný, ještě, jen. Dalo by se jíti dále a bylo by možno psát učitelí m. učitelja, s radostí m. s radostí. Takto postupně by slovenské obecenstvo zvykalo na formy obecného spisovného jazyka našeho jako hračky a bez odporu a tak by bez obtíží došlo i k literární jednotě, k prospěchu a k rozvoji celého našeho národního života. Tato postupná cesta k nové jednotě by se vkořeňovala v lid trvanlivě. Zkušenost s *au* a *ou*, s *w* a *v* v Čechách ukazuje, co lze v tichosti provést. Podobnou zblížovací cestu měli by nastoupiti i v Čechách a na Moravě (dopis 17./12. 1858, asi téměř adresátu). Čechové by mohli na začátku a někde i uprostřed slov psáti místo *ou* — *ú*, genitiv mužských masculin na — *úv* (Slováci píší —*óv*, ale Čech dává toto *ó* nad *u*). Nebudou íkat, a tedy budou psát literární, reálný, úředná zpráva atd. Odloží přebroušenost své řeči a napraví, co „tvorcové naší spisovné řeči před třemi sty lety provinili. Tak dojdou Češi a Slováci k 1000leté památce svých slavných apoštolů jednoty. „Že odchýlnost rozličných nářečí slovenských od řeči spisovné československé i sjednotění valné překážky činit nemůže, vidíme u našich v literárním sjednotění tak šťastných a teraz v duševním životu tak mohutných sousedův Němců, jichž bezpočetná a od spisovné řeči často velmi vzdálená nářečí v jedinké spisovné řeči na krásné spojené jsou, což k zvelebení literatury té přispělo tak, že má teraz důležitost nejen evropskou, ale i světovou. Hledme z jednoty zachovat, co nám ještě zbylo!“

Scitovského nenávisť k čechoslovakismu a k slovakismu neomezovala se však pouze na rozhovory s duchovními.¹¹³⁾ Scitovský svolal do Ostrihomu r. 1850 sedění uherských biskupů a způsobil, že se opřeli Thunově akci za uvedení národních jazyků do uherských škol, jmenovitě českoslovenštiny do škol v Hornouhersku. Biskupové r. 1850 shromáždění v Duchu svatém na ostříhomské konferenci protestovali ve zvláštních Gravamina „contra inductionem novarum et barbarum linguarum in instituta literaria“. Tento protest vytiskli ve Vídni u Mechitaristů a rozesílali jej po ministrech a úřadech.¹¹⁴⁾ Jestliže Thunova akce umdlěla a hovořilo-li se mezi Slováky později o omrzlosti Thunově, je hledati důvod toho zde, v tomto připravovaném a pozvolna rostoucím odporu maďarského vyššího kleru a šlechty proti vládní češtině nebo slovenštině na Slovensku. Těmto činitelům nešlo zásadně o nic, než o pomaďarštění horních Uher a slovenština byla jim stejně protivná jako čeština. Maďarský církevní časopis Religio zatracoval současně dokonce i češtinu i slovenštinu a i v lásce k slovenské řeči spatřoval husitství a církevní schisma (C. M. I. 1852, 214). Jestliže tito činitelé dusili nové slovenské hnutí pro češtinu hned v zárodku a v zákulisí snad milostivě dovolovali kněžství slovenštinu, byla to jen zástěra, za níž se skrýval cíl snadnějšího pozdějšího maďarštění. Praktika zayovská uplatňovala se i v katolické skupině Scitovského, podlamovala kněze methodou „laudabiliter se subicere“ a podlomené řadila pak do fronty proti Čechům pro hungarismus a konečně snad i pro státní maďarismus. Jen tak lze vysvětliti národní rychlé ochladnutí slovenského kleru a jmenovitě náhlý obrat jeho vůdců Palárika a Radlinského od konstitucionalismu, demokratismu a čechismu. Jejich případ jest záhada, jež si vyžádá zvláště bdělého psychologického řešení.

1. Jan Palárik.

Koncem května r. 1848 žádali nitranského biskupa kněží Štěpán Závodník a Jan Holáč jménem trenčanského duchovenstva, aby každoročně svolával diecéšní sněm, zavedl autonomní správu církevního jmění, zlepšil postavení kaplanů a aby připustil volitelnost církevních hodnostářů. Deputace se vyslovila i pro znárodnění církve, brojila proti šlechtě a pro lid, a přes biskupovy výtky, že je to buřičství a panslavismus, prohlásila, že o tyto všechny požadavky bude od té chvíle pracovati.

Tuto práci převzal a za slovenské katolické duchovenstvo vedl Havlíčkův stoupenec a přítel Čechů Jan Palárik. Umínil si, že požadavky přednesené v Nitře učiní heslem všeho slovenského

¹¹³⁾ Sl. Pohl., XXXII., 119, Vlastný životopis Jonáše Záborského.

¹¹⁴⁾ ib.

kněžstva. Založil proto v březnu r. 1850 v Báňské Štávnici církevní katolický časopis „Cyrill a Method“ a podnikl v něm boj o církevní reformy, o omezení církevního absolutismu synodami laiků, kněžskými porotami a svobodnou volbou církevních činovníků. Církev měla zlidověti a znárodněti, měla se státi teokratickou republikou. Tyto myšlenky nebyly sice nové, v Čechách za ně bojoval současně Havlíček, v Rakousku a Německu Gärtner, Hoics, Filzer, Hirschner a Fessler,¹¹⁵⁾ ale do slovenského ticha a slepé slovenské církevní poslušnosti dopadaly jako bomby a zapalovaly hlavně svým národním rázem. Palárik jako korunu svých požadavků totiž chtěl, aby biskupy na Slovensku byli uvědomělí Slováci, aby Nitra měla slovenského arcibiskupa pro Slovensko, a prolašoval, že bez poslovenštění slovenské katolické církve nebude pravé slovenské politické svobody a pravé národní kultury. Palárik usiloval docela i o unii křesťanských vyznání v Uhrách, katolíků, luteránů a kalvínů, a doufal, že poslovenštěním církevních řádů vznikne z této unie silná národní fronta proti nepřátelům. Vše, co proti tomuto programu bylo, byl podle Palárika jen Antikrist, jenž musí býti potřen.

Palárikovy názory přirozeně narazily. Arcibiskup Scitovský si jej zavolal r. 1851 před soud svých kanovníků a profesorů theologie a tam jej dal tak rafinovaně vyslýchati, až se „chvalitebně poddal“. Snad ohled na matku, již podporoval, snad charakterová slabost připustily, že se Palárik zřekl možné slavné cesty Havlíčkovy a Husovy.^{115a)} Nestalo se tak bez boje, a něco hořkých omluv v Cyrillu a Methodu, od té chvíle co do programu

¹¹⁵⁾ Gärtner, Katholisches Kirchentum, Wien, 1849. Dr. Hoics, Das Kirchliche Synodal-Institut, Freiburg, 1848. Dr. Filzer, Die Diözesan-Synode, Augsburg, 1849. Hirschner, Die kirchlichen Zustände der Gegenwart, Tübingen, 1849. Fessler, Ueber die Provinzial-Concilien und Diözesan-Synoden. Srv. i Štúrovy Sl. N. N., 1848, 2./5.

^{115a)} Palárik v „Rozlučném slově k velect. obecenstvu Cyrillo-Methoda“ (II., 181), uvádí, proč odstupuje od redakce: „Věděl jsem, že mé vystoupení s časopisem církevním v spisovné řeči československé na Slovensku nebude míti do sebe příjemnosti.“ Protože nižší duchovenstvo i později po Palárikovi žádalo češtinu, lze předpokládati, že tyto nepřijemnosti vznikly hlavně u duchovenstva vyššího, nadřízeného, především u Scitovského. Palárik vykládá dále, jak se ocitl v nepříjemném položení pro své církevní reformy a jak se ocitl před „rohatým dilemmatem“ podat se či nepoddat. „Neřešil jsem to tvrdošíjně a poddal jsem se. Byl jsem na rozcestí voliti mezi mravností a popularitou a mezi církevní poslušností. Zvolil jsem cestu poslušnosti. Skromnost a pokora mi nedopustěly držeti se nad celú velebnú konsistoř, nad tolké šedinami, hodnostmi a doktoráty ozdobené hlavy za moudřejšího. Vykřičeli mne za pansláva, za Husitu. Já jediné mlčeti sem musel.“ Palárik se utěšoval, že i Fénélon, Möhler a Hirscher poklesli a že pak tím více byli milováni. Palárik snad takto došel přízně Scitovského, ale duchovenstvo se nad ním pohoršilo. V tomto Rozlučení psycholog najde bezpečný klíč k dalšímu Palárikovu jednání nejen v otázkách církevních, nýbrž a především i v otázkách jazykových a národních.

radikálně obračejícím na pravo, i několik pessimistických kázání, jež v postním týdnu nedlouho po této katastrofě Palárik přednesl v štávnické katedrále, dosvědčují, že kacíř Palárik nepodleh bez těžkého zápasu a že vraždu svého odbojného ducha v hlubinách duše i oplakával. Nedovíme se asi nikdy plně, co vše musil slíbiti Palárik Scitovskému, aby nebyl exkomunikován. Podle Scitovského listu duchovenstvu a Palárikovy abdikací formule Scitovským cynicky zredigované šlo tu především o věci reforem církevních. Ale nepochybuji, že vedle toho Palárik musil abdikovati i spojení s Havlíčkem, spojení s kacířskými Čechy a že musil slíbiti spolupráci proti čechoslovakismu. Jinak by nebylo ani možné, aby Palárik *rázem* změnil své rozhodnutí o češtině a aby se *rázem* stavěl proti zaváděné češtině na Slovensko, jíž jeho čtenáři výslovně si žádali a již jim i slíbil, a aby později konečně stál s Radlinským úplně sám proti katolické i evangelické *obecné* vůli vrátiti se k češtině. Jak byl Palárik po svém souzení Scitovským a po jeho pardonu zlomen charakterově, dokazuje jeho vztah k pešťskému faráři a redaktoru Katolických novin Šimonu Klempovi, kam jej Scitovský za pokání přeložil. Třebas r. 1850 Palárik s Klempou polemisoval ve jménu svých osnovaných reforem a třebas mu zakazoval mluvití proti „kacířské češtině“ a proti „církevnímu nacionalismu“, přece po r. 1851 jako jeho kaplan se s ním osobně i ideově *sžil*, a jak z dopisů Hattalovi vysvítá, s ním i o jeho programu proti někdejšímu *svému* programu pracoval. Toto harakiri vlastního nazírání není ojedinělé. Palárik se dal nejen spráskati dutkami církevního a národního despoty Scitovského, ale on tyto dutky i zlíbal. Když r. 1856 Scitovský světil za přítomnosti císařovy nově vystavěnou basiliku ostráhomskou, Palárik vydal k slavnosti věnec 29 znělek, žhoucích láskou k uherské vlasti a k arcibiskupu a o Slovensku neb o Slovácích nevědoucích skoro ničeho. Krev do tváře vhnání Palárikovo patolizalství vůči Scitovskému, jenž tu takto osloven: „Skorej na oblohe rolník bude orať hvězdičky, na koprive kvitnúť ružičky, skorej bude štvorohran okruhom, vrba sladké rodiť figičky a jalovec vinné větvičky . . . muška slonom, velryb malým pstruhom, — skorej prestanú si štbobotati ptáčence na kosodrevinách, pod Tatrami Slovenky spievati, než na Tebe, Jane Scitovszky, Uhri zapomenou.“ Jestliže Palárik po tom, co se stalo, veřejně takto o Scitovském dovedl psáti, v soukromí jistě dal se jím velmi poddajně hnísti. Zchytralý diplomat dovedl mu vnuknouti myšlenky a metody, jež sloužily jeho vlastním cílům. Tak asi lze vyložití i Palárikův obrat od češtiny a vzdor proti všem, kdo byli pro čechoslovakismus, tak vysvětlí se i jeho pozdější odpor k „slovenskému okolí“ a tak častá jeho účast v podnicích ryze maďaronských. Chtěl hráti roli Konráda Wallenroda či Nikodemity? Měl či směl mítí tolik vlastní aktivity? Pochybuji. Scitovskému se asi poda-

řilo Palárikovi vsuggerovati mínění, že slovenština a katolicismus jsou při uherské orientaci chráněnější než při orientaci české. A snad mu za těch podmínek sliboval docela i přízeň k slovenskému podnikání. Odtud podle všeho Palárikova tak naprosta služba Scitovskému, o níž snad není třeba pochybovati, že byla konána někdy i optima fide a vždy při upřímné lásce k slovenštině.

V tomto zákulisí jest tedy hledati asi hlavní motiv, proč Palárik do katolických vrstev, soustředujících se kolem češtiny, vnesl *nový rozklad* a *nový rozkol*, proč asi posiloval skupinu Slov. Pohladů v prvotním vzdoru proti češtině a na konec proč s Radlinským stáli, třebas osamoceni, zatvrzele proti slovenské evangelicko-katolické frontě, sjednocené za češtinu.

Již M. Dohnány r. 1850 ve své Historii povstaňja slovenského z roku 1848 znamenal *pravopisnou anarchii v slovenštině*, ale utěšoval se, že při všem rozhoduje duch, a ne hádka o litery. Tento názor byl sice liberální, ale Slováci by s ním byli nevystačili. Pravopisný zmatek vzrůstal tím, že na Slovensku se psalo biblicky, novočesky, staroslovensky v úpravě Sl. Novin, bernoláčtinou, štúrovštinou a hattalovštinou, a nad to „originelní geniové“ jako Hodža a Hroboň že měli i svou řeč i že tvořili svůj nový slovník. Zamezení této anarchie bylo nanejvýš nutné a upřímní přátelé slovenštiny o ně i pracovali. Již v červenci r. 1850 vytvořila se skupina Slováků (A. šulek, Št. Homola, Petr Kellner, Št. Daxner, L. Reuss, S. Tomášik, Ferjenčík, Matej Holko, hlavně J. Francisci a J. Čipkay), jež se chtěla starati o zdar slovenské literatury a za přední úkol pokládala sbíratí typická slovenská slova a obohacovati jimi slovník. (Sl. N. 1850, č. 81, 13. července.) Hurbanovy Sl. Pohl. měly správnost a čistotu jazykovou cílem a s konečnou úpravou spisovné slovenštiny čekaly, až jestliže noví katoličtí rozkolníci se k nim přidají a o pravopisném ustálení s nimi budou spolupracovati. Jan Palárik byl si těchto okolností dobře vědom, a proto napsal do Sl. Pohl. (II. 1, 86) již r. 1851 své „Slovo na čase o virovnaňja strani spisovnjeho jazika na Slovensku“. Dosavadní stav pravopisné kolísavosti a rozdrojení na Staroslováky a Novoslováky připadal mu škodlivým a obdobou neutěšených dob církve za papežského schismatu. Chtěl by o něm pojednati bez hněvu a bez naruživosti. Jednotu s Čechy pokládá Slovákům i Slovanům za neúčinnou. Dosavadní sjednocování nepřineslo očekávaných výhod životu slovenského kmene. Naopak. Spisovatelé se hádají o litery a národ při tom spí. Čeština Tater neoživí a Slováků národně neuvědomí. Měšťanská mládež, zemanstvo a katolické duchovenstvo se jí neprobudí. Její mluvnický útvar jest těmto

vrstvám nemilý a překážkou úspěchu. Palárik se o tom předsvědčil i při Slovenských novinách i při Cyrillu a Methodovi. Narazil tu na českou spisovnou vládychtivost a neústupnost, ne dbající slovenské zachovalosti, blahozvučnosti a pružnosti. Češi mají s Němci společný sklon k přehlásce (a-e, o-ě, u-i, ú-í), čímž vzniká Slovákovu nepříjemné *ékání* a *íkání* i slovní dvojsmyslnost a nesnesitelné kazimlavy (žit = žit' a žať; boží = boží, božja, božjo). Češi tím řeč zhumplovali, zatemnili, odslovanštili a Slovanům i Slovákům zošklivili, a protože tu jsou neústupní, znemožnili sjednocení mezi sebou a Slováky a postavili navzájem čínskou zeď. Palárik i Radlinský těmto snahám přinesli dosti obětí, ale nebyly doceněny. Když tedy Slováci z češtiny a českého literárního spojení nemají prázdného zisku, bylo by zbytečné dále o ně ještě usilovati a síly utráceti. Slováci se nedají voditi za nos a nebudou konati zbytečně práci Sisyfovu. Nebudou národu násilně podávati potravu nezáživnou a dále v něm působiti mrzutost a pohoršení. Československé sjednocení a otrocká poddajnost k češtině Slovákům ani literárně valně neprospěje. Co si počnou Slováci s českou literaturou na př. uprostřed světové literatury německé, francouzské, anglické nebo ruské? Slovákům nemůže jíti vůbec o to, aby spolu s Čechy tvořili nějakou velikou literaturu československou, jejich úkol je přístupnější: slovenštinou probuditi národ. Nač tedy jest jim třeba češtiny? Což jest v ní budoucnost Slovanstva?¹¹⁶⁾ Palárik by proto češtinu na Slovensku připustil jen podmínečně: jestliže by Čechové zanechali všeho *ékání* a *íkání*, všeho svého *atticismu* a vyloučili z češtiny všecky živly neslovenské. Jinak čeština na Slovensku se neudrží. Na Slovensku nastoluje se t. č. čeština ze zájmů politických, náboženských a osobních. Za slovenštinu však bojuje sám život, všeobecná žádost slovenského kmene, pravda filologická, obdoba se slovanskými jazyky, organická a estetická podstata jazyka, staroslověnština i staročestina, jak se jeví v R. K. Palárik se sice přes toto vše podrobil r. 1850 Vídni a Kollárovi, ale pro vládychtivé české „figle“ r. 1851 přisedlal. Nedá se kmenově podrobiti a jazykově zhumplovati. Snad chtěl Kollár slovenské dobro, ale neústupnost Čechů donucuje Slováky k jednocení ne československému, ale slovenskému. Slováci se budou hledati v slovenštině, v kmenovitosti, a tam se najdou jako Slované lépe než v češtině, protože v Slovensku je střed ostatních kmenů slovanských. Tím se Palárik nebrání nijak úřední a školské češtině na Slovensku, jež jest Slovákům nejbližší a rozhodně výhodnější než maďarština a němčina, a tím

¹¹⁶⁾ Palárik tu cituje z Joanoviče (Gramatika cerkvjno-slavjanskago jazyka): „rieka *rossijskago* tečie silno i obilno, i nemožet pokoriti se potokom *próčich* Slavian; a potoci bez rieki što súť; i što jest togda slovjanskaja vzáimnost?“ Na Palárika působila i mluvnice Fröhlichova.

také netrhá s Čechy svazku bratrského. Slovenštinu však Slováci Čechům obětovat nesmějí, protože jen v ní jsou — Slováky.

Palárikovo nové horování pro slovenštinu je jistě vrouci a leckde i velmi oprávněné, ale přes to jeho konfrontace se soudy předchozími, hlavně jeho zkušenost se slovenským Východem, zjištěná příchyllost katolických slovenských kostelů k češtině a jeho někdejší vlastní přesvědčení o jednotícím úkole češtiny na Slovensku kontrastují okatě s jeho nápadně rychlým obratem a s tendenčně protičeským stanoviskem. Také jeho odůvodnění namnoze selhává. Usuzovat na př. o prospěchu nastolené češtiny na Slovensku do škol a do administrativy, když se nové zřízení ještě ani cele nezavedlo a neúčinkovalo ani rok, bylo jistě velmi předčasné. O lhostejnosti duchovenstva nebo mládeže k češtině nebylo možno mluvíti apodikticky, protože četné hlasy z těchto řad se za češtinu i dále a přímo ozývaly. O české jazykové hegemonii se také dalo těžko vážně mluvíti, protože o konečné redakci češtiny na Slovensku pojednal sice sbor Slováků ve Vídni, ale mimo tento sbor další požadavky byly vyslovovány jen sporadicky a často mířily přímo proti organismu a vývoji jazyka, v němž umělé zvraty k starším formám jsou nemožny a nepřirozeny. Palárik mimo to ocitl se v ideologii štúrovsko-hurbanovské a nemínil ustupovati politice vídeňské, ač později ustupoval velmi ochotně politice pešťské. Proto právem již hned po jeho článku mu vytkli Slováci nové rozkolnictvo a Palárik dne 15. září 1851 se této výtce musil brániti (ib. 167). Obrana je do jisté míry ústupem. („*Osvedčujem sa verejne, že od zá-sady sjednotenja literárneho s Čechmi ani v najmenšom neodstupujem.*“) Palárik znovu kladl jen podmínkou i opravu češtiny se zřetelem k slovenštině.¹¹⁷⁾

Palárikův článek podnítil asi katolíky i evangelíky ke kodifikaci spisovné slovenštiny. Za tím účelem sešlo se v říjnu r. 1851 několik vůdčích Slováků v Prešporku (Hurban, Štúr, Hodža, Radlinský, Palárik, Závodník), dohodli se, že se v spisovné slovenštině pravopisně usjednotí a usnesse se na určitých zásadách, připravili na podkladě Hattalově „Krátkou mluvnici sloven-

¹¹⁷⁾ Hurban k obraně Palárikově připsal: „Keď Česi prijmu opravu svojej pokazenej reči tak, ak to žádá p. Palárik, a s ním veliká strana katolíckich Slovákov, mi s vískaňim a so slávospevom slovenským ich na Tatrách pozdravíme a udeříme dlaňou našou slovensko-slovanskou do ich dlaně československej“ (ib.). Hurban dal Čechům na to čas do nového roku 1852. Do té doby měli se Češi rozmysliti. Slováci zatím prý „diamantu slovenčiny“ neobrousí. Nevyhovějí-li Češi, pak Slováci opraví svoji slovenštinu sami, národ v ní spojí a Čechy ponechají jejich osudu. Názor Hurbanův byl ovšem filologicky naivní a dával tu lhůtu ani ne pololetní, jakoby šlo o nějaké školské pensus. Také Palárik neofilolog usuzoval tu velmi diletantsky. Hurban této lhůty ovšem nevyčkal. Již v říjnu kodifikoval spisovnou slovenštinu s Palárikem bez účasti české — doklad liché jeho vůle.

skou“, jež r. 1852 v Prešporku i vyšla. Při tom výslovně prohlásili, že tato kodifikace nikterak nesměruje proti vládě, uvádějící do škol češtinu, že nečelí ani proti českým učebnicím, protože by je pro nedostatek slovenských školních knih stejně i při sjednocené slovenštině musili do škol zaváděti, a konečně že *znalost češtiny, na Slovensku po staletí užívané*, pokládají pro Slováka za nutnou. Chtí prý jen při češtině ohled na staročeštinu, jak na ni Schleicher v *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien* (1850, 726) upozornil, a zřetel k nářečím, jak to sám Organisační vládní návrh (str. 152) doporučuje.¹¹⁸⁾

Zdá se, že tato krátká mluvnice neměla s počátku valně jednotivé moci a že Slováci se stavěli i proti ní. Do redakce Katolických Novin i do redakce Cyrilla a Methoda docházely aspoň nespokojené hlasy, na něž Palárik se rozhodl odpověděti novým výkladem o uzákonění spisovné slovenštiny. Byl to „Ohlas Pravdy“ na „Ohlas strany dalšího vydávania Cyrilla a Methoda v záležitosti spisovného jazyka slovenského“.¹¹⁹⁾ Palárik vyslo-

¹¹⁸⁾ Sládkovičův Dětván byl již Hurbanem upraven do Nitry podle této mluvnice. Hurban o tom dopsal Sládkovičovi dne 16./2. 1852: „Dětván je psaný v reči najpôvodnejšej slovenskej. Vieš, že ja už teraz, keď sa katolicтво zrieklo bernoláčiny a ja v tomto pomerení z našej strany samotretí (Štúr, Hodža) som bou, vieš, braček, že ja nemôžem ustupovať od prijatých foriem, ak nechcem obživiti bernoláčinu. Lebo to je istuo, jak my teraz najmenšieho sa budeme lapať, čo by ako zrušenie záväzkov vyzeralo, cítili by sa i bernolákisti pohnutými byť k lezeniu do starých nemotorností. Teda braček môj drahý, pýtam sa Ťa, či mi dovoľuješ opraviť *uo* na *o* a na *é*, na pr. duoležitý na dôležitý, dobro *uo* na dobré, a rozumie sa i to osúdno *l* na miesto *ou*, *au*, *eu*, *mau* na mal atd. . . Dětván príde do Nitry.“ Hurban na tieto zásady osnoval i svoju ďalší Nitru. Mikuláš Dohnány s Hurbanovou úpravou Dětvana nesouhlasil: „Z ohľadu pravopisu dla mojej mienky by sa v básni tejto *nemalo u* na *l* premeniť, bo mnohé rými sa tým pošpatia a napospol pristala by Dětvanovi jeho pôvodnosť a zaokrúhlenosť; nech by sa tedy ani *uo* na *e* nemenilo. Je v tom *uo* predca veta krásy a poesie. A v Nitre by to ušlo s krátkym poznamenáním.“ (23./3. 1852.) — Srv. i Sl. Pohl. XXIX. 57. — Palárik do této opravené slovenštiny s povolením arcibiskupa Scitovského začal překládati i sv. Písmo, a dosáhl, že Ostrihom ustoupil od bernoláctví k jeho slovenštině (dopis Hattalovi dne 3./5. 1855).

¹¹⁹⁾ Srv. Cyrill a Method 1852 č. 38. Studie vyšla i samostatně v Pešti u Lukáče 1852. Viz i Katolické noviny 1852, 109 a d. — Palárik redigoval od r. 1852 pešťské Katolické Noviny, jež vycházely pomocí „Spolku pro vydávání laciných knih v Pešti“ za spolupráce „Slovenského odseku slovenského bohoslovía“ při pešťském semináři. Na půdě Katolických Novin šířil Palárik svou akci proti češtině a za slovenštinu (R. Sl. N.). Z. tu tvrdil, že „len so slovenčinou sa volačo počať môže.“ (IV. 53.) Repinský kaplan Cisár horoval tu (IV. 79) pro opravenou slovenštinu: „lebo verte mi, tie druhé slovenské časopisy a noviny ľud slovenský alebo docela zapovrhujú, alebo veľmi málo čítajú, prečo? lebo ich dobre rozumeť nemôže.“ Trnavský distrikt upozorňoval (IV. 23.): „Katolické noviny psané hattalčinou nechce nikdo čítať, pretože sa z ohľadu reči veľmi oddálily od Bernoláka a Hollého.“ Palárik k tomu dodal, že lituje takového *m n o h o s t r a n n é h o* predsudku proti slovenštině. Bernolák a Hollý začali odkrývať, ale neodkrýli ce-

vil v něm podiv, že nový slovenský usjednocený pravopis jest předmětem dalších sporů. Byl přece přijat ve schůzi slovenských filologů v Řijnu r. 1851, byl zosnován podle Bernoláka, Štúra, Hurbana, Hodži, Hattaly, Málika, Radliinského a staroslovenštiny a uveden do Cyrilla a Methoda. Tato sankce snad mohla postačiti. Slováci, nemohše se sjednotiti s Čechy pro jejich neústupnost a chtějíce zachovati slovanštější formy svého jazyka, usjednotili se pravopisně aspoň mezi sebou. Národ tuto slovenštinu přijal, protože by *tak najisto vypadala i čeština, jestliže by se očistila od svých novoslavismů a zpotvořených forem* a přijala slovenské slovanštější formy tvoření a ohýbání slovního. *Nová úprava slovenštiny není tedy nic jiného, než zeslovanštění češtiny. Kdyby si Češi nově upravili češtinu a zbavili ji nově vykutých slov a zpotvořených forem, bylo by to jen aequale nově upravené slovenštiny.* Sankci nově upravené slovenštiny „nezatvorila sa teda brána k *sjednoteniu Česko-slovenskému*, lež sa do korán z našej strany otvorila; bo všeko, čo v češtine lepšího, slovanskejšieho sa nachádza, do pokladnice opravenej slovenčiny sa zahrňuje“. Palárik nesouhlasí s M. Chrástkem, že slovenský život hyne tím více, čím více se od českého vzdaluje.¹²⁰⁾ Naopak. Za češtiny se spalo a slovenštinou se Slováci probouzejí. Češi s češtinou donesli do Tater husitství, rozsili do národa símě náboženské nesvornosti a otevřeli do Slo-

lého jazykového bohatství. Oni ukázali jen cestu k čistým pramenům slovenštiny a položili základ, na němž se má budovati dále. Hodža (Epigenes) a Hattala pokračovali: Není to odklon od Bernoláka a Hollého, ale jen opravení a zdokonalení jejich slavného díla, což oni sami pokládali za potřebné a poručili učinit budoucím slovenským gramatikům. Což mají Slováci jako *rak* kráčet nazpět a ne vpřed? Mimo to rozdíl mezi bernoláčtinou a opravdovou slovenštinou jest nepatrný. — Palárikův dodatek je zajímavý tím, že zamítá zřetel *zpět* v smyslu jazykovém, jež kontradikčně po Čechách *současně* požadoval. — Distriktu trnavskému věnoval Palárik i zvláštní besedu (IV. 31./2.): Slováci jsou stále nespokojeni, tu s bernoláčtinou, tam s češtinou a zase s opravenou slovenštinou. Jedni hlasují pro češtinu, druzí pro bernoláčtinu, a kdyby se jim vyhovělo, chtěli by zase něco jiného. *Všecko spí a živoří, ať se mu v bernoláčtině, či v češtině, či opravene a andělské slovenštině píše.* „U nás je stále len roztratenosť, nevole. Neobrátí-li sa Slováč, stane sa mu, čo oslovi medzi dvoma kupami sena: zahyne, pretože nevedel, pre čo sa rozhodnúť. Litera je mrtvá, jen duch obživuje.“ — Toto místo jest zase důležité, protože dokazuje, že *1. Slováci nebyli proti češtině, 2. že ani slovenštinou se neprobouzeli, jak v Sl. Pohl. Palárik tendenčně dokazoval.* — O něco později (ib. 48) Palárik vykládal, že vycházejí již časopisy a knihy v opravené slovenštině, že tato slovenština jest povolána za spisovný jazyk a dovede k vzdělanosti, a přece jsou zase nové hlasy pro češtinu nebo pro bernoláčtinu. — Na str. 778 na konci roku 1852 oznámil Palárik docela, že se Kat. Nov. pro r. 1853 budou vydávati v „bernaláckém způsobu psaní“, aby se vyhovělo četným žádostem a aby se odstranily všechny další jazykové nesrovnalosti . . . V dalších ročnících brojoval Palárik proti češtině velmi rozhodně (VII. 176). Katolické Noviny, jimž Palárik sloužil, vycházely i maďarsky a německy. Byly podnik „uherský“.

¹²⁰⁾ Srv. Cyrill a Method 1852, č. 38.

venska dveře německému protestantismu. Češtinu pěstovali jen evangelíci z náboženských ohledů, většina národa ji ignorovala. Slováci ožili až slovenštinou, hlavní dík Bernolákovi.¹²¹⁾ „Darmo je to, Čech slovenčinu našu při všeckej jej kráse drží za sprostú, nevzdelanú sedliačku, ktorú čím sá mu viac fatinkuje, vycibruje, pristrája, premaskyruje, do jeho pánskeho, prevzdelaného, odslovanšteného odevu, v nemž sá mu za nevestu ponúka, tím väčmi ju od seba odsocuje. Nech že sá teda račej vzdeláva vo svojej prirodzenej prostote a kráse a nech sá mu na silu netiskne k sniatku. Snad' sá potom skorej do nej zalúbi, keď uvidí jej vyvinutú pôvodnú krásu, bohatstvo a zachovanú panenskú neporušenosť slovanskosti. A keď ani potom nie, svojou krásou hodnejších mladoženichov Slovanstva k sebe privábi. Skromná, neporušená, od prirodzenosti krásna, prostá panna o mnoho viac každého okúzli, nežli jakákoľvek farbami vyličená, v cudzích pánských šatách vystrojená, vycibrená a vyšperkovaná dáma.“ Za těchto poměrů pokládá Palárik sjednocování s Čechy za zbytečné a znovu brojí proti českému ékání a íkání, vzniklému přehláskou. Chrástkovi přímo přivolává: „*My sá vás bojíme, že i Vy našu milovanú, blahozvučnú slovenčinu, najmladšiu to a vyvolenú dceru obecnej nám matky Slávy, na obeťu zápalnú nádejnej literárnej jednoty s Čechy žertvovať chcete.*“ A přece u Slováků je prý veritas historica, veritas philologica a veritas vitae. Palárik, naraziv zavedenou slovenčinou na odpor Slováků, podvoluje se potud, že navrhuje *znovuzrození českoslovenštiny* kodifikací nové češtiny ve smyslu starobylejších forem slovenštiny a že vyzývá, aby za předsednictva Miklosichova jeho návrh provedli Šafařík, Hanka, Šumavský, Hattala, Hodža a Radlinský. Pochváliv Žáka a jeho slovenštění češtiny v Böhmische Sprachlehre (1841) a Hanku za jeho pravopis ve vydání Puchmajera (rj místo ř, nepřehlasované tvary, ô místo ů a j.), Palárik uzavírá: „*nás princip jest češtinu slavisovat a ne slovenčinu čechisovat*“.¹²¹⁾ Určiv povahu slovenské řeči podle Šafaříka (Geschichte 375—378), znamená, že štúr šel za šafaříkem a převzal z něho surovou masu slovenštiny. Hodža, Hattala a Radlinský tuto surovou masu dali do zkušební peči slovanské filologie očistit, přepálit, zdokonalit, organicky a možno říci i chemicky přetavit a vzdělat. Takto upravená slovenština není tedy nic jiného, „*iba čeština, od neslavismov a pokazeností očistená, a do slovanských formálností preoblečená*: čo má byť i samým bratom našim Čechom silnou pohnútkou, by sá i oni k nej jakožto k svojej matke priznali, pakli im na literárnom s námi sjednotení nečo záleží. Oni môžu skorej svoju terajšiu odslovanštenú formu češtiny opustiť, nežli my našu zachovalejšiu, pôvodnejšiu, slovanskejšiu. Bez toho len o formu je medzi námi otázka, a nie o materiu,

¹²¹⁾ Viz Šafařík, Geschichte 382.

ktorá je nám iste spoločná. Naše forma je slovanská, u nich k ostatniemu Slovanstvu separatistická.“ Palárik končí pak jakýmsi ultimátem, po jehož vyplnění setrvá na češtině: 1. Češi musí přijmouti slovenskou soustavu samohlásek a dvojhlásek: a) *a, u* (duša, dušu), b) *ia* (smať sa), c) *ia, ie, iu* (božia, božie), d) *ä* (pät'), 2. rozdíl souhlásek: a) *t, ň* (host', kámeň), b) *l a l', c) rj* místo ř.¹²²⁾

Palárikův Ohlas pravdy jest zřejmě krotší než byly dosavadní projevy a znamená ústup i částečné *fiasko* jeho akce. Jeho upravená slovenština narazila na katolický proud, souhlasící

¹²²⁾ V předavku vyvrací Palárik i „historickou pozitivnost jednoho spisovného československého jazyka“, jak jí hájil v C. a M. č. 49, 50 Jiří Slota. Staré české listiny z XV. stol. a několik knížek ze 16. a 17. stol. nedokazují prý pro češtinu a slovenštinu pranic. Na slovenském území najdou se podobné listiny polské a maďarské také. Protestanti šířili a šíří češtinu z náboženského zájmu a fanatismu, protože to jest jejich liturgický jazyk. Katolická strana české literatury nikdy neuznala za svou ani před Bernolákem ani po Bernolákovi. Slovenská historická pozitivnost začíná až od Bernoláka. Palárik zneuznává i české dějiny a reformaci zatracuje. „Čože je u nás Čechov a Slováků? Husitické časy? Bože odpust', — to je lev český, který sám seba až ku hlavě sožral.“ Veleslavín a Komenský mu nejsou ničím. Z jejich doby pocházejí prý jenom náboženské knihy, a ty nepostačují. V nové době Češi předběhli Slováky o 20—30 let, a to je málo. Mají-li Slováci již převzítí nějaký cizí základ, ať píší raději rusky! Palárik je proto i pro opravenou slovenštinu ve školách, — podařiloť se prý jeho agitaci získati pro tento návrh 7/10 předplatitelů Katolických novin. — Palárik v polemice se Slotou nemá pravdu. Jsouť na Slovensku listiny i katolické proveniencie (Rationale divinorum officiorum 1516 [Sl. N. 1853 č. 20], přípisky v Missale s. Eccl. Strigoniensis [Sokol 1867], Farská kniha v Predajně 1673 [S. L. I.], Denník jesuitů na Starých Horách 1677—1762 [S. L. I. 251] a j.); jsou i tisky katolické české nebo mírně slovenštěné. Bernolák ve svém Slowaru uvádí v Uhrách češtinu jako lingua *vigens*. Bajza i Bernolák byli si vědomi toho, že čeština a slovenština v kořeni jsou jednotné a difference jimi uváděné byly často jevy všečeské, jež jim ušly při jejich mluvnickém ochotnictví a neznalosti celého materiálu. Dosavadní literatura česky psaná byla i jejich majetek. Komenského užívali ve všech školách na Slovensku. K své polemice si vybral Palárik mnohé důvody Hodžova Větína, ale při tom umlčel vše, co Hodža v něm uvedl pro češtinu. Tu jest Palárikova *tendence nejnápadnější a podezřelá*. I jeho horování pro ruštinu jest z Větína (105—116). Jeho odboj proti českým učebnicím jest také podezřelé novum, protože v Krátké mluvni, jím podepsané, české učebnice ještě vítal. Vytýkati reformační a protireformační literatuře převahu náboženského zájmu, jest tendenční sofistika. Konflikt Palárik—Slota by bylo přeměnití na určitější adresu Scitovský—Moyses, což promítnuto do národní sféry neznačí službu národu, jak v svém Životopise prokázal Záborský. Sám Vajanský v Stor. pam. b. Moysesova (50.) vyznává, že takto nepřímou napadal Palárik biskupa Moysesova za jeho oddanost k češtině. Nápadné jest také, že Palárik útočí na kacířskost češtiny a na reformaci. Toto jest nový Palárik, jež vyvrací Palárik starý (C. M. I. 238), odpůrce Šimona Klempy. Tu mluví již Klempův stoupenec a spolubojovník. Nové jest Palárikovo útočné stanovisko proti luteránům. Snad i tu působil Scitovský. Psalť J. Palárik Radlinskému ještě z B. šťávnice dne 5./3. 1851: „Primas tí vyčítá, že jsi ve styku s luteranmi.“ Snad mu Scitovský vyčetl totéž.

s češtinou. Odtud Palárikova snaha dokázat, že jeho *slovenština jest také jenom čeština, že jest to její slovanštější aequale. Odtud jeho ujišťování, že se jí nezavírá cesta k Čechům a nehubí československé sjednocování.* A zase stranou češtině se púda mezi katolíky podvrací podezřením z kacírství a domnělým českým opovržením k sedlácké slovenštině.¹²³⁾ Palárik kolísá v rozporech a ústupcích, a aby se zachránil, na konec pokrytecky horuje znovu pro nastolení českoslovenštiny a pro dosazení filologické komise, jež by po jeho návrhu usilovala o novou kodifikaci spisovného společného jazyka Čechům i Slovákům.

V Palárikovi zřejmě zápasil Palárik starý a nový, a tak Ohlas Pravdy¹²⁴⁾ se stal jen jevištěm jeho niterního sváru a falešné situace, do níž se chytil pravděpodobně chytráctvím Scitovského a v níž i v příštích letech s podezřelou zatvrzelostí setrval s Ondřejem Radlinským, typem sobě podobným.

2. Ondřej Radlinský.

Ondřej Radlinský podle své předmluvy k Pokladům (I. 1, 1. listopadu 1848) chtěl zprvu zastaviti slovenské pravopisné různosti pravopisem Hattalovým, jehož úprava mu byla již tehdy známa. R. 1849 však za nejlepší prostředek slovenského jednocení uznal češtinu (staroslovenštinu) a svým vůdčím vlivem začal slovenské katolíky převáděti k spisovné češtině. Tu mocným pomáhačem mu byl Jan Palárik. Vysvítá to z jeho psaní, poslaného Radlinskému z Vindšachty dne 7. dubna 1850. Palárik vyznal Radlinskému, že slovenské nepřítelce češtiny získává zprvu pro Cyrilla a Methoda a jeho prostřednictvím potom češtině samé. Nedaří se mu to sice vždy, protože Slovák se dá o všem přesvědčiti, ale k ničemu ne donutiti. Katolickým Slovákům čeština smrdí „luteránčinou“, proto se jí mnozí brání, i sám farář a básník Josef Emanuel. Avšak dopisovatelé Cyrilla a Methoda „rad radom“ budou dopisovati *česky*: Rešetka, Zábora-

¹²³⁾ Obraz o slovenštině, vyšperkované nevěště, a jejích ucházejících si vypůjčil Palárik z Hodžova Větína.

¹²⁴⁾ Palárikův Ohlas a jmenovitě jeho Katol. Noviny (IV. 181) cituje 1. 1. 1853 Cyrill a Method. Moyses nechal duchovenstvu rozhodnout, má-li býti list psán česky nebo slovensky. Palárik navrhoval pravopis Katolických Novin, jemuž slovenští katolíci prý nejlépe rozumějí. Po chvále slovenčiny i po reminiscencích na Bernoláka, Hollého, Hodžu a Hattalu, čl. uzavírá: Bude-li duchovenstvo chtít... jeden bernoláčinu, druhý štúrovčinu, třetí opravenou slovenčinu, tehdy by se mohlo stát, že by při tomto rozrhunutí přátel slovenčiny zvítězili naposledy Čechisti. V spisovné slovenčině Bernolák značil thesis, štúr antithesis, Hattala synthesis. Je se proto rozhodnout pro synthesis, to jest návrh Palárikův. — Z literatury viz Dejiny slovenskej literatury od Jaroslava Vlčka 162 a d., Czambel, Slovenský pravopis, Budín 1890, a hlavně Milan Hodža, Československý rozkol 291—322.

ský, Steffany, Holček, Ondrisik, Hattala, Jan Gerometta, Ščasný, Plošic, Čelko. Ti všichni stojí za češtinou, třebaš v ní nejsou vždy dosti zběhlí. Není tedy nebezpečí, že by štírovci a Bernolákovci ev. svými dopisy v Cyrilla a Methodu měli převahu, zvláště když mezi dopisovateli vznikne jistá snaha o staroslovenštinu. *Hlavní příčina slovenské lhostejnosti k češtině bývá v tom, že lidé v ní nejsou zběhlí a škoieni. Jakmile se s ní obeznámí, pak se vše změní a bude možno vysloviti se pro ni obecně.* Dopis ze Šariše, horující pro češtinu, jest ovšem veliká porážka pro nepřítelce češtiny a velká výzva k jednotě. Z těchto důvodů Palárik slíbil Radlinskému spolupobovati za češtinu, protože se přesvědčil, že *i mateřské řeči se třeba učiti a že jen v její spisovné formě lze Čechy a Slováky sjednotiti.*

Z Palárikových dopisovatelů — vesměs tehdejších katolických českých pracovníků — zvláště důležit byl hornosúčanský farář Michal Rešetka, mluvnicky a literárně historicky vzdělaný. I on pomáhal Radlinskému v akci o češtinu a již dne 17. ledna 1850 projevil touhu, aby se Slováci sjednotili v dobropisemnosti staro-otcovské. Rešetka v dalších listech tohoto roku (16. března, 30. října, 11. listopadu) netajil se sice s obtížemi, prýšticími se z nezběhlosti a z církevní nevráživosti vůči češtině, ale *jazykovou jednotu Čechů, Moravanů, Slezanů a Slováků uznával za prospěch národní i literárně-hospodářský*, — nebude třeba vydávati řadu tisků, hlavně úředních, podvojmo. Podobně se vyslovil v otevřeném listě i valašsko-belanský kaplan St. Ručka (Sl. N., 25. dubna, č. 48) a slovenský dopisovatel Vídeňského Denníku (1851, 690, 13. června). Uvítal do škol „naši drahou mluvu československou“, jež ukončí na Slovensku rejdy maďarských choutek. Bá! se jen, zda učitelů přednášejících československy nebude málo a zda na úkol stačí.

Radlinský podle této kusé ukázky korespondenční byl tedy i *zdola* povzbuzován k spisovné češtině a nepřímou i přesvědčován, že vídeňská vládní akce pro češtinu, doporučená vládě slovenskými katolickými a evangelickými předáky, jest na Slovensku *spontánně* a příznivě přijímána, a je-li co proti ní, že jest to jen nedostatek jazykového školení, jenž bude odstraněn novými školskými osnovami pro Slovensko.

A přece, ačkoliv Radlinský měl v svém podnikání při nastolování spisovné češtiny na Slovensku oporu nahoře i dole, ačkoliv duchovenstvo kolem něho seskupené češtinu i žádalo, přece *náhle* . . *současně* s Palárikem . . opouští ji i on, přeměniv se znovu jakoby přes noc v nového rozkolníka a zvrátiv i přesvědčení i počaté dílo. Tento přemet je záhada psychologická a akta a korespondence jednou snad ji podobně rozřeší, jako obrát Palárikův. Snad tu účinkovalo i nedostatečné ukojení osobních ambicí, snad i vlastní kolísavost a netrpělivost s akcí pomalu zrající a

konečně asi i církevní představení, nepřející češtině. Psal-li Palárik Radlinskému dne 5. března 1851 o „primasově nespokojenosti“, že se Radlinský stýká s „luterány“, — nebyla tato nespokojenost asi jen církevního rázu, ale — jak lze u Scitovského nepřízně k češtině předpokládati — týkala se i Radlinského českoslovenštiny. A tak lze i vyložit, že čtvrtý svazek Pokladů Radlinského vyšel náhle s předmluvou, jež signalisuje obrat od češtiny. Radlinský v tomto „Slově na čase strany řeči slovenské“ prohlásil, že češtinou chtěl Slováky, rozcapartěné na rozličné strany, literárně sjednotiti, protože ani bernolákovština ani šturrovština této jednotivé síly neměla. Nikdo se proti tomu neozval a všichni s tím byli spokojeni, i nynější odporníci českoslovenčiny. Dálo se to v prospěch širšího okresu naší literatury, s nadějí, že i Češi přejmou některé čistoslovenské formy, z rozhodnutí vládního a za souhlasu Slováků. Ale nyní je slyšeti hlasy proti staroslovenštině a mimo to nejeví se očekávaný prospěch z literárního spojení s Čechy: slovenské knihy v Čechách nemají většího odbytu než dříve, Češi formálně slovenštině v ničem neustupují a také velké obětovnosti Slováků nikterak neodměňují. Z tohoto důvodu rozhodl se Radlinský, že již duchovenstvu nebude *vnucovati řeč nenáviděnou*, a jestliže by kdo chtěl, aby Poklady přece česky vycházely, nechť mu o tom *do měsíce* napíše. Podle těchto dopisů bude patrné, která stránka zvítězí, zda čeština či slovenština. Kdo nenapíše nic, již tím *mlčky* se přihlásí pro slovenštinu opravenou Hattalou. Protože české Poklady předplatilo 565 odběratelů, budou-li tito *mlčky* za opravenou slovenštinu, bude to důkazem, že většina národu jest pro ni a i vláda bude tu míti důvod k jejímu dekretování.

„Slovo“ Radlinského má zřejmé koincidence s Palárikovým článkem v Slov. Pohledech a překvapuje sofistickou. Jestliže spojení s Čechy nepodávalo jeho zastáncům hmotných výhod¹²⁵⁾, nebo neprosplávalo-li zřejmě okamžitě, nebyl v tom ještě důvod proti češtině a pro slovenštinu. Jestliže se na české Poklady předplatilo 565 lidí a neměl-li Hurban pro Slovenské Pohledy předplatitelů ani polovic, nebylo snad třeba dáti nově hlasovati předplatitelům, zda chtějí míti Poklady české či slovenské. A nejdůležitější jest *metoda* tohoto hlasování. Radlinský datuje svou předmluvu k Pokladům I. 4. dne 23. srpna r. 1851, a tohoto dne dává hlasovací lhůtu do konce září r. 1851. Předmluva s tímto datem šla teprve do tiskárny, kniha byla teprve pak dotištěna a expedována, a na většině far dostali ji dávno *po* hlasovací lhůtě. To je moment, jež metodu Radlinského činí *podezřelou*.

¹²⁵⁾ Je možno, že Radlinský čekal zisk z prodeje Pokladů v Čechách. Že k takovému zřeteli nakloněn byl, dosvědčuje jeho ohláška *slovenských* kázání v Katol. Nov. IV. 128, v níž se konkurenční podnik Záborského označuje jako *český*.

A stejně divný jest hlasovací způsob: Slovákům, již příslovečně neradi odpovídají na dopisy, se prohlašuje: kdo bude mlčet a výslovně dopisem se neprojeví, eo ipso bude počítán jakoby hlasoval pro opravenou slovenštinu. Již tímto způsobem předem byla zajištěna většina mlčících, a kdyby byl Radlinský *mlčící* Slováky pokládal za stoupence spisovné češtiny, byl by býval měl jistě také většinu.

Radlinský svým Slovem raffinovaně jen maskoval svou novou vůli opustiti češtinu, kterou by provedl za všech okolností, ať by hlasování dopadlo tak či onak. Byl nově orientován jako Palárik a v tomto smyslu i jednal. Venkovští faráři mimo to ani nemohli se proti jeho vůli exponovati, protože věděli, že biskupové až na Moysesu češtině nepřejí, a ustupuje-li jejich literární vůdce a mluvčí veřejně, nemohou veřejně bojovati sami. Radlinský se konečně o nich i tak vyslovoval cynicky a netajil se, že budou dělati, co bude chtít on.

Radlinský po tomto prohlášení vedl na půdě někdejších Klemповých trojjazyčných Katolických novin spolu s Palárikem boj proti češtině a r. 1855 (1. července K. N. VII) převzal redakci sám, prohlašuje, že bude psát *pod ochranou Scitovského*, a že Scitovský zřídí i pro Slováky Spolek sv. Štěpána.¹²⁶⁾

¹²⁶⁾ Proti úřední češtině, doporučené Radlinským, ozývali se hlavně lidé z pohraničních pásem maďarsko-slovenských, na př. Mojthényi z Ipoly-ságh 12./9. 1851. Vrchní župan Attems poslal přípis Mojthényiho 20./9. Geringerovi a Geringer Radlinskému. Je zajímavé, že Radlinský dne 12./10. 1851 v smyslu své nové orientace dal dobrozdání v prospěch slovenštiny. Rozdíly češtiny a slovenštiny nejsou prý sice tak velké, ale pro *naprostou* srozumitelnost doporučí R. překládati zákony přece jen slovensky. Od té doby R. také asi překládal zákony do Věstníku uherské vlády slovensky. Kuzmány se proti tomu ozval listem bez data (Sl. P. XVII. 629): „Osvědčte se, že se budoucně toho chrániti, terminologie veřejnou auktoritou právem nadané přidržeti a strany samého písemného jazyka toho způsobu užívati chcete, kterého ste sám v Slov. Novinách užíval, za jehož uvedení ste sám tolik prosil a podpisů po Slovensku nasbíral a vyšším místům předložil, který jediný nás z podezření panslavismu a rusismu vymítí, jednotu naší literární pod Tatrami, na Moravě a v Čechách udržuje, v níž se říšský zákonník, Slov. Noviny atd. vydávají.“ — Radlinského nové rozkolnictví nedošlo souhlasu ani v Prešporsku ani v Trnavsku (K. N. IV. 55). Ozvala se proti němu i Morava. Hlas jednoty katolické (1852, č. 18.) sliboval jménem Moravanů odbíratí Cyr. a Methoda jen v řeči staroslovenské. Protestoval, že Janalík (Věrná Róza) jest překládán do slovenštiny. „Několik kroků od uherských hranic Slováci na Moravě to čtou česky, a několik kroků přes hranice už je nutný překlad? Je vám divno, že Švábům nenašlo Schillera přeložití do svého jazyka?“ Fr. Sušil psal Radlinskému v den sv. Prokopa r. 1855, že jeho tisky sice kolportuje, ale lid jich nechce, že Slováci porušili jazykovou jednotu. „Lid myslí, že z *marné chlouby* a *ctižádosti* po *novotách* novou stavbu jazyka *zařizujete*. Což, prý z toho má pojití? Rozdrobování to sice dovede k zvláštním a dost špatným slabikářům, ač jste dosud českých užívali, i k povídkám, ač dosti směšno překládá to, co v Moravě Slováci napsal slovenským jazykem, opět v jiný slovenský jazyk; dovede to k zvláštním knihám naučným a školním, ač pak

Tímto prohlášením je řečeno vše, a zase jest si uvědomiti jen, co o Scitovském napsal Záborský, a že Spolek sv. Štěpána sloužil cílům maďarským.

ve školách se ani slovácké nářečí uvésti nedá, nevyšší nikdy pěstováno a vzděláváno; dovede prý konečně i k nějakému dost chatrnému časopisu, jenž z cizích peněz žije a sil duchovních dosti nemaje, patrně o svém neblahém postavení svědčí.“ Podobně soudil i dědický kaplan Ignát Wurm. Sliboval dne 11./10. 1857 Radlinským zamýšlené dědictví sv. Vojtěcha podporovati, ale žádal čsl. slovesnou svornost a zřetel k češtině. „Řeč má býti samorostlá jako dějiny. Na slovenčině je však vidět příliš mnoho úmyslného přičinění lidského.“ Dne 5./11. 1857 J. Wurm se dále vyslovil proti Radlinskému: „Ah! kterak se nám má dobrotivý Bůh dát dočkatí jednoty církevní, nám, již se nemůžeme usmířiti v jazyku? Proč se drobíme, proč samovražedně uslabujeme síly své? Dovolte běžný náhled o slovenštině na Moravě: „Slovák nepozná se ve svém bludu, až naň přijde — doroste Němec! Nebude-li však tenkrát pozdě hledati spásu v stejné písni? Než, brzo bude Slovákovi z hrdosti a pýchy návrat nemožný. Máť čechism vsutku mnoho vad do sebe. A zdaž se jich nezbaví samorostle? Jak k nim přišel nevědomky, tak se jich mimoděk stráse.“ Ignát Wurm dal rozkolníkovy Radlinskému, stojícímu s Palárikem proti Moysesovi i Hurbanovi a skoro celé katolicko-luteránské slovenské straně ještě dne 21./1. 1858 tuto poslední výstrahu: „Obávám se, že *původci slovenské literatury již příští pokolení v hrobec klnouti bude.*“ — Velmi pěkně demaskoval tento směr Fr. Sušil i v dopise Hattalovi dne 26./12. 1857. V Trenčíně a Nitře objevil nenávisť profesorů k slovanštině a maďaronskou zarytost k češtině: „Zastírali se lidkové ti známými důvody či nedůvody, z nichž nebylo poslední to jejich české řeči za cizí živel vydávání. Ale větší, neskončeně větší zármutek působilo mi pozorování národnilcův kněží katolických ve Uh. Slovensku, kteříž nevím jakým nepřirodným záštitám voditi se dávajíce proti spisovnému jazyku našemu společnému zanevřeli a jen o svých silách je nad míru nadsazujíce novou literaturu a nový jazyk spisovný zhola a naprosto v život uvésti usilují. Necekl bych proti tomu, kdyby to bylo jest před rokem 1848, kdež je ústava od nás dělila a kdež snad potřebí bylo pro uvarování se se strany Maďarů všelikých přezdívaní a poštívání na čas okolností povolovati. Z toho pojde propaství lidu a konečná záhuba. Na místo, aby svrchované vládě a zvláště ministeriu vyučování děkovali, že je má k jednotě jazyka, neužívajíc onoho starého divide et dissipa et impera, místo toho oni šíjí svou nohama šlapou a půdu pod sebou podkopávají, všecko konajíce, aby co nejdříve v hrdlo sousedům neochranně padli. Směšno přichází mně ono vytýkání od katolických kněží, že prý Češi s Moravany českou řeč pokazili, což rozumějí ne snad v duchu, nýbrž o formách gramatických, zhola zapomínajíce, že jazykové formy se nepůsobí zvláštní snahou člověku, nýbrž jako dříví v lese vyrostají. A ještě směšněji, když tím se odlučováním zvláštní slávy, — nebo ctižádost není poslední jich pobudkou, ctižádost byť i ona Herostratova, — dožítí chtějí. Ne se slávou, nýbrž se zlořečením národa, až jen trochu prohledne, snad velmi pozdě, se potká, kterýž jim za nové slabikáře, nové překlady katechismu, nové v písničky formy nebude moci děkovati, vida sebe zpozdílym jich počínáním ode stromu odštěpen a živné vláhy dokonce zbaven.“ (Srv. M. Hýsek, Sušil Hattalovi, Č. M. M. 43/44 r.) — Sušil chtěl bránit roztržce Čechů a Slováků „Dědictvím sv. Cyrilla a Methoda“ a vlivem na vídeňské slovenské pazmanisty. Viz Vychodil, Život F. Sušila 1898, 213. — Radlinský bez zřetele na tyto hlasy rozkolničil dál. Pro přírodovědné vzdělávání lidu založil „Bibliotheku prostonárodní“. Jako modlitební lidovou knihu přeložil z maďarštiny „Ježíš, drahý poklad“ (1854). Na počest Scitovského napsal „Dě-

Radlinský a Palárik rozseli tedy símě nového rozkolu a připravili *uherskou* orientaci pro Slováky dříve, než bylo třeba. A když již Slováci, donuceni okolnostmi, ji přijali, byli Palárik a Radlinský zase uherštější, než bylo třeba, i za cenu nedorozumění se slovenskými národovci: důkaz, že v nich nepracoval nezávisle duch národa, ale utkvělá představa cizí, ať mala či bona fide.

VI. HUNGARISMUS ZNOVA ODVRACÍ SLOVÁKY OD ČEŠTINY.

Přes to, že r. 1857 za Moysesova a Hurbanova vedení valná většina slovenských katolíků a evangelíků vyslovovala se při zakládání Matice Slovenské pro češtinu, símě Radlinského a Palárikova rozkolu klíčilo a rozkláralo československý tábor. Zesílený hungarismus na obzoru a tušení říšského dualismu nutkalo Slováky ke konsolidaci a k semknutí jejich jazykově rozštěpených sil. Tento popud vedl Josefa Viktorina k almanahu Concordii, jenž měl překlenouti rozpor jazyka a víry a shromáždit Slováky i při tomto rozrůznění pod krov viditelně jednotný.

1. Program Concordie, datovaný dne 15. prosince r. 1857, určil Viktorin na konci almanahu (379): v tomto slovanském letopise šlo mu především o spolupráci slovenských stoupců češtiny a slovenštiny. Mělo-li ze Slováků v pohnutých časech vůbec co býti, musili nechati své zákaznosné rozdvoujenosti a hádky o litery, jež prospívala jen jejich nepřátelům. Doba znovu více než kdy jindy doporučela ujmouti se hluboce upadlého slovenského lidu a pracovati především a všemi prostředky pro něj. Ať česky, ať slovensky, vše jedno, jen když při tom rozhodným cílem bude pozdvižení slovenského života. Uplynul čas výměny osobních náhledů, volá jen tento úkol. Jazykový dualismus je na

jiny církve ostrihomskej“ (1856). R. 1856 zmocnil se redakce Katol. Novin, r. 1857 redakce Cyrilla a Methoda s přílohou Priatel školy a literatury. Přese všechny sjednocovací církevní a jazykové pokusy kolem osnované Slovenské Matice usiloval o zvláštní Spolek sv. Štěpána, později Spolek sv. Vojtěcha pod patronací Scitovského. Agilnost Radlinského poodsunula s jeviště i Palárika, a Palárik, spolupracovník Radlinského, po straně si i ulevoval proti „slávochtivému“ a „sobeckému“ „oplanu“ Ondříškovi (Hattalovi 12./2. 1856, 27./8. 1858, 12./7. 1866). Studium povahy Radlinského a jeho vztah k Scitovskému snad objasní dalšími doklady motiv Radlinského práce proti češtině. Pokud Radlinský si všiml uherských Rusů a pracoval pro ně vydáváním kázání, byl pro to asi také důvod spíše církevně-uniátský, než všeslovenský. (Srv. S. P. VII., 46, Jozef Škultéty, Dr. Ondrej Radlinský). Podle Sušila Radlinský již v dopise dne 9./5. 1852 navrhoval psáti pro slovenský lid belletrii *slovensky* a vědu *rusky*. — Z literatury viz M. Hýsek, Liter. Morava, 82.

Slovensku dále těžko možný a je lhostejné, která jazyková forma zvítězí. V zásadě bude to přece *týž* jazyk. Viktorin Concordií chce vytvořit místo, kde se lze sjednocovati ne v literách, ale v duchu, a kde bude možno svorně pracovati pro uchování života a zvelebení slovenské literatury. Spisovatelé slovenští jej podporovali jen málo, spisovatelé českoslovenští jej skoro vůbec nezuznali, ale přes to jsou v almanahu příspěvky obou stran, a Viktorin sám redigoval je v duchu zblížení. Proto pravopisně v českých příspěvcích psal smysel, vedel, spravedlnost, pro Slovákův, v slovenských slunce, hluboký, byl (jen v Incognitu nevzdělaný dí: bol), a na této cestě dalších ústupků snad by bylo možno dojít k smíru. Také Palárik k své apotheose slovenčiny a slovenské vlasti volil české motto z Čelakovského, aby snad naznačil, že nemíří proti Čechům, ale že jest především pro milovanou a krásnou slovenštinu.

Kritik Concordie, Pavel Dobšinský, tehdy profesor řeči a literatury československé v Štávnici, vystihl důležitý smysl Concordie (Priateľ školy a literatury, II., 41) velmi pěkně a poukázal, že v Concordii ožila slovenská myšlenka z r. 1847/8, zapálená přesvědčením, že domorodá vlastní slovenština je obzvláště povolána k slovanskému vývoji Slováků a že nejlépe vzkříšením slovenské duše dovede jich obránit proti odrodilcům a nepřátelům. Dobšinský nesouhlasil jen s Viktorinovými ústupky češtině a byl pro slovenštinu ryzí. V tom s ním souhlasil i Zahorlov, broje proti hádkám čechistů, proti německo-českému pancíři a vyslovuje se naprosto jen pro slovenštinu ve vlastní haleně (ib. 8.). Zahorlov odmítal i myšlenkový slovenský heglismus, heglůvské „vidináře“ a „idealisty“, kteří jsou v zanedbaném národě rozhodně zbyteční. To jest jen „skvělá půlnoční záře na slovenském obzoru, ale svým světlem nezahřívá nikoho.“ Slováci musí být vzdělávání jinak, postupně a zdola. „Nie strop staväť, kde ešte zrub nie je hotový.“ S Concordií projevil souhlas i K. Müller, slibuje si mnoho hlavně od sjednocení slovenských katolíků a evangelíků. Viděl v něm cestu k novému životu, protože dosavadní drobení hrozilo smrtí (12. prosince 1858).

2. V kritice Dobšinského a Zahorlovově ozvaly se hlasy po přehlídce slovenského programu a jmenovitě po jeho části jazykové. Nebyly to hlasy ojedinělé. Mnoholeté intermezzo jazykového bezvládní a pravopisného různění naléhalo vrátit se k r. 1852 a pokračovati v jeho započaté konsolidaci a kodifikaci spisovné slovenštiny. Slovenská ožilá láska k domácí řeči to znovu přikazovala. Agitace Radlinského pod tlakem silícího hungarismu vyvolávala pro ni projev za projevem, jež účinkovaly i na evangelíky.

Když měl být ustaven r. 1858 spolek sv. Vojtěcha, favorit Ostrřihoma, dolnokubínský farář Josef Kohút dopsal Radlinské-

mu velmi rozhodně dne 22. října, že spolek tento musí být čistě slovenský, protože lidu jest živel slovenštiny nejprospěšnější. České podniky na Slovensku usínají, jen slovenské ožívají. Kohút rozhodně odmítá chystaný jazykový dualismus v tomto spolku, jaký byl současně navrhován pro Sl. Matici. „Amphibium — dvojživelná strakatina, dajúc miesto i čecho- i čisto-slovenskému pravopisu“, by rozhodně neprosperovala. Proti češtině nebo i proti dualismu protestoval Radlinskému i oravský jeho dopisovatel M. dne 27. prosince 1857, když Radlinský při zájmu o češtinu chtěl znovu do Katol. Novin připouštět i příspěvky české: „národ slovenský, aspoň istotne značná jeho většina sa opakovanými rázy osvedčil, že len v slovenčine žije a mre. Od kedy sa slovenský lud k národnému životu a povedomiu prebiera, žádné české podniknutie sa na Slováka domovej pôde jaksi dariť nechce, kde sa však domorodá, rydzá, zvučná slovenčina objaví, tu sa všetko hybe, oči roztiera a k čilému životu berie; k československým snahám si Slováka ruce križom preloží a drieme.“ Katolický lid byl prý šťasten při slovenštině. Nač jej nyní kaliti novou strakatinou? Proč uváděti znovu do Katolických novin češtinu, když v českých časopisech se slovenské příspěvky neobjevují? V těžkých časech se musí Slováček léčiti jen homoeopaticky, t. j. slovenštinou. Slovenští čechisti píší nevhodně, příliš vysoko — v těch krajích Slováček ještě nebývá. „On nenie stvorenie pernaté, a oni tiež nesú kouzelníci, že by ho čarovnou mocou za sebou tiahli.“ „Snížiť sa nám najprv treba k ludu a shovárať sa s ním domácimi jeho zvuky, až sa naučí poznávať a dokonale oceniť imanie svoje, potom istotne bude premýšľať, jako by spojením sa s bratom Čechom, ešte bližším Moravanom vydatnejšie hospodáriť mohol.“ M. proto nevěští úspěchu Spolku sv. Vojtěcha, bude-li český nebo československý.

Oravský dopis zajímá tím, že přiznává možnost *českosti* ostrřihomského spolku sv. Vojtěcha, vynucenou faktickou katolickou přízní k češtině. Tato přízeň donucovala docela Radlinského k případnému jazykovému kompromisu i v Katol. Novinách. Ale na druhé straně ukazuje i, že Orava — díky Radlinskému — byla zagitována uvědoměle pro slovenštinu a sahala k argumentu nejosvědčenějšímu: k ohledu na slovenský lid. Radlinský v tomto smyslu získal hlavně „Priatele biblioteky Čaplovičovskej“, jimž propagačně byla čtena dne 28. září 1859 Radlinského „Zpráva o vlastnostech a zvláštnostech řeči slovenskej v Orave“ a v ní zvlášť uznalá místa idiotik zázrivských. (Srv. Priateľ školy a literatury II.) Radlinský právě v Priatelu školy a literatury zahájil účinnou kampaň pro slovenštinu, v níž užil důvodů velmi sugestivních a někde až násilných. Hned v I. roč. (26) uveřejnil článek pisatele — y „Čo bysme mali nerobiť“ o slovenském boji o řeč a pravopis: slovenské časopisy jsou sice

zase psány slovensky, ale nejsou slovenské duchem. Češi namítají Slovákům, že nemohou v řeči se vraceti zpět. Snad je to důvod jazykozpytný, ale rozhodně ne národně společenský. Slovenskou navrhovanou úpravou češtiny by neztratili pranic, jen snad by nanejvýše zakolísali národně společensky. Slováci toho nežádají a rozhodují se pro krásnozvučnou slovenštinu. Ne z důvodu jazykozpytného, ale aby budili národ zeměpisně uzavřený a od století zanedbaný. To se nemůže dělati řečí nedomáci. „Národ, ktorý nič nemá, aspoň reč mať musí. Súc ale uzavřený sám v sebe, neuzná za reč svoju tú, ktorú nečuje hovoriť v dome svojom.“ Tento — ne jazykozpytný, ale národně společenský — důvod pro slovenštinu jest právě t. č. tak silný, že ho nelze přejíti. Boj by se měl nyní ukončiti. „Čech by nemal Slovákov považovať za literárnych pobúrencov, ale podporovať ich bez ohľadu na reč teraz užívanú, jako bratov. Navzájem by Slováci nemal Čechov považovať za literárnych šľendrianov, lež sa k nim priznávať srdcom braterským.“

K tomuto v podstatě smiřlivému a věcnému článku přitiskl Radlinský svůj názor, kontrastující protičeským smýšlením (27.): je-li prý Čechovi slovenština odporná, jest čeština Slovákov desetkrát odpornější. Katolické duchovenstvo je tak předpojaté proti češtině, že se raději odnárodní, než aby českou literaturu podporovalo. Stává se proto raději členem maďarského spolku sv. Štěpána, nežli členem České Matice. Také evangelíci tak smýšlejí. R. 1850/1, chtěl-li Radlinský získati Slováky pro češtinu, musil prý užívati všemožných triků a slibovati hmotné výhody a trafiky, aby měl úspěch. Nedokázal tím nic. Slováky si odcizil, sebe zbavil popularity a před obecnstvem se kompromitoval. Jeho Poklady měly — 40 odběratelů. Čechům se nepodaří Slovensko počestiti. Kollárovy důvody pro češtinu na Slovensku, užití r. 1850, neobstojí. Byl-li Urbář Marie Terezie český, nebo jestliže slovenští katolíci se modlili a modlí, anebo zpívají česky, to neznamená pranic. Také Srbové a Rusíni v církvi užívají staroslovenštiny a přes to mají svůj jazyk národní. „Kde sa o spisovný jazyk jedná, tam podobné dôvody nič neplatia; tam len život národní rozhoduje“. Radlinský po desítileté zkušenosti češtinu prostě odmítá a pro Slovensko reklamuje i do škol jen slovenštinu.

Dodatek Radlinského je útočný, násilný, a naprosto ne v soulase s úvahou pisatele —y. Současné české hlasy o slovenštině byly smiřlivé; katolické duchovenstvo opravdu národní se neodnárodňovalo přes svou přítulnost k správné češtině; pokud kdo odnárodňoval, byl to Ostrihom a Spolek sv. Štěpána, chránělec Scitovského, nepřítel češtiny; Radlinský odvážným harakiri zkompromitoval i svou někdejší agitaci pro češtinu a zdiskreditoval sebe: jestliže tehdy jednal *proti* svému přesvědčení a falšoval

pravdu, jak přiznal, jak mu věřiti, že t. č. jedná přesvědčen a v smyslu pravdy? Radlinský vše obrátil na ruby a jeho gesto je gesto eskamotéra.

Stejně se Radlinský zachoval i ke Kampelíkovým „Průmyslným návrhům“ (1859, Hradec Králové, Pospíšil). Kampelík doporučoval Čechoslovanům, aby se nestěhovali do Ameriky, ale aby se usazovali doma. K tomuto domovu počítal i Podkarpátí. Pokládal za výhodné, aby svou řeč obohacovali slovenštinou a tak aby se vraceli ke svým soukmenovcům. Budou se tím vlastně vraceti k jazyku sv. Václava, Vojtěcha, Ludmily a Prokopa. Opustí tak pražský atticismus, šperkovanou odcizelost, pocházející ze západního sousedství, a vrátí se od pražské gramatiky více k lidu. Od Slováků nelze žádati, aby sestoupili s lepšího, organického, povšechnějšího, sousedstvu srozumitelnějšího a starožitného kruhu sv. Cyrilla, Methoda a Vojtěcha do menšího, neorganického a částečného kruhu západního. Kdo toho na Labi žádá, trhá širší objemný kruh, překáží většině a pěstuje „tintěráctví“. Přepaluje velký chrám na věžičky, a stoje na stupni historické zkamenělosti, nevníká do širokého života. Slovensko žije na půdě starověku, povšečnosti, biologičnosti, čtveročlenného sousedstva a žádoucí logičnosti. Český dosavadní spisovný jazyk je zakrnělý, jednokrajný, statečným dědům odrodilý, zabředlý v germanism, neorganický, zaplavený nesklonným i, í, e, é, a proto „druhokmenovcům“ nepříjemný a nevhodný. Pražská gramatika na př. při slovech na -ost, má devatero *i* (sg. 2, 3, 5, 6, 7, pl. 1, 2, 4, 5). Mohla by se toho zbaviti dialektem východočeským a moravským (2. sg. žádostě, 7. sg. žádostěj, 1. a 4. pl. žádostě), tak by zmizela čtyři *i*. Měla by místo koncovek na *íci* užívati příp. *eci*, *ouci* (kochajecí, milojoucí). Měla by míti *r* místo *ř* a psáti práca, nejlepší, miluja, pracujouc, miluju, znamenía (1. pl., 2. sg.), množstvo. Jen *Slovenskem ubije se pražský pošetilý atticismus* a do jazyka dostane se vše, co dobrého lid v něm stvořil. Kampelík je proti jazykovému rozdělení, protože *slovenská mluva jest stará, zachovalá čeština a moravština* (srv. Rk, štítný), a dáti se pěšinkou raději než silnicí, svede na scesti.

Radlinský otiskl Kampelíkovo mínění, jež přese všecku filologickou nehoráznou ochotnickost mělo nejlepší vůli čsl. svazek upevniti, zase s dodatkem nápadně tendenčním. Z Kampelíka uzavřel: 1. Slovensko jest kolébka křesťanství, střed Rakouska. Do něho proudí moravština, polština, rusínština, srbština a illyřština. Češi se z něho musí obohacovati a k Slovensku vinouti jako synek k otci. 2. Slováci jsou dědici sv. Cyrilla a Methoděje a jsou druhokmenovci, t. j. odlišný kmen od Čechů, a ne větev českého kmene. Naopak, Slováci jsou strom a Češi větev, takže oni k Slovákům a ne Slováci k Čechům se mají vinouti. 3. V slovenštině žije čeština, moravština, slezština, v ní jest dědictví Cyrilla a

Methoda. Radlinský dále opakuje všechny Kampelíkovy výtky češtině a uzavírá: *ať Češi slovenštinu přijmou tedy za svůj jazyk spisovný a teprve pak, až tak učiní, bude lze mluvíti o jednotě spisovného jazyka mezi Čechy a Slováky (ib. II., 118 a d.)*.

Radlinský i tu postupoval sofisticky. Návrh dilettanta a podivína lékaře vzal jako východisko, neověřil si jeho myšlenek mluvnickou autoritou žijícího šafaříka, ale prostě jeho romantické dedukce učinil podmínkou jednání o spisovnou mluvu, aby každé jednání znemožnil.

Podobně zakalují československý poměr i jiná mínění, tištěná v Radlinského časopise. Farář J. — h. otiskl v něm (str. 221) čl. „Veřejný hlas“ dne 30. listopadu 1859 a v něm znovu ohříval staré výtky proti češtině: není to slovenská řeč mateřská, není to řeč populární a přese všecku příbuznost je to řeč zpotvořená, odslovanštěná a nesytný pokrm do slovenských úst. Slováci sice jí děkují svou národní existenci, jejich vyprahlým ústům skytla obživné vláhy, ale došla na Slovensko s neblahým mečem husitským a mimo evangelíky mezi Slováky nezdomalovala. Byla překážkou národnímu životu, lid z jeho bídy nepozvedla a ve školách neprosperovala. Sám oravský probošt Imrich Híroš-Szliaczky dal proti ní ordinariátní parere, že je překážkou školního pokroku a učitelům, dětem i rodičům protivná.

Tendence faráře J. byla jasná: přispěti Radlinskému, aby se povedl jeho cíl a čeština ze Slovenska zmizela. Radlinský zase opatřil dobrozdání tohoto faráře dodatkem, aby tento cíl jen přiblížil (222): samozvaný důvěrník vlády a samozvaný representant slovenského národa Kollár. za souhlasu Lichardova a Kuzmányho a pomocí Bachovou zavedl češtinu na Slovensko, a in ultima analysi je to i Kollárovo dílo, že se slovenština dostala i do katolických škol. Vše tehdy byla jen Kollárova choutka a protesty nespomáhaly. Národ slovenský při dekretování češtiny neměl nejmenšího účastenství.

Dekretovaná čeština musí proti býti odstraněna dekretovanou slovenštinou. Lid musí posílati Radlinskému písemná plnomocenství proti češtině podle přiloženého formuláře k čl. Radlinského s juxtatestem německým a místo češtiny musí býti zavedena slovenština, upravená Hodžou a Hattalou.

Radlinský nepřiznal, že s Kollárem *souhlasil a spolupracoval*; že jako exponent vídeňské vlády dával dobrozdání o jednotě čsl. jazyka, o jeho srozumitelnosti Slovákům, že jím psal a že jej do veřejného života a do škol na Slovensku spoluzaváděl; zamlčel, že s Kollárem spolupracoval celý sbor slovenských literátů a že i katolické duchovenstvo — docela na ostríhomské dotazníky — se vyslovovalo pro češtinu v slovenské katolické škole. Toto se mu ovšem nehodilo k jeho nové akci za vypuzení

češtiny ze Slovenska. Neprávem opíral tuto akci docela i o císařský přípis ze dne 9. září r. 1857 a ze dne 20. července 1859, podle nichž národní kmen měl právo na uchování své národní zvláštnosti a výchovu ve své řeči mateřské. Proto i Radlinskému musili býti Slováci „kmen od Čechů odlišný“ a proto i pro ně pokusil se o novou kmenovou ideologii. Tu jest asi hledati i smysl čl. J. Nemessanyiho „Pár slov o řeči vyučovací na ev. národních školách“ (ib. 181): *biblická lingua sacra jest prý mystifikace*. Čeština na Slovensku jest setí do nezorané země. Tři sta roků se tato řeč do slovenské země seje a národ za tři sta roků jí nerozumí; tři sta roků jej krmí češtinou a on nemůže pochopiti, proč má býti češtinou krmen. Proto musí Slováci oddělití církev od školy a česky nesmějí učiti. Na Slovensku by prý měla větší oprávnění němčina než česká lingua sacra. Biblí by se nemělo proto v chrámech a ve školách Slovensko počesťovat, ale poslovenštěnou biblí by se měla církev a škola poslovenštiti.

„Slováci“ Nemessany a Imrich Híroš-Szliaczky takto přisluhovali Radlinskému proti češtině a jejich dílo dovršoval Radlinský sám v čl. „Kdo robí literárny rozkol na Slovensku“ (ib. 185): Kdo je statečný Čech, musí odsouditi ty, kdo chtějí Slováka oloupiti o jeho přirozené právo a o národní kmenovitost i kdo mu z hmotného zájmu vnucují cizí řeč českou. To jsou ztřeštěnci, kdo se nám ustavičně vtírají s touto *cizí* mluvou a předstírají *jakousi* tisíciletou jednotu nynějšího spisovného českého jazyka nebo chtějí, abychom ve jménu této jednoty oslavovali česky Cyrilla a Metoděje. Brněnský „Hlas“ (č. 8) jmenuje trhání této jednoty dokonce nábožensko-národní zradou. Nuž, o slovenských katolících to neplatí, netrhají se s Čechy, protože s nimi nikdy jednoty neměli.¹²⁷⁾ Katoličtí Slováci česky nikdy nepsali. „Či můžete len jednu jedinkú nitku, jeden jedinký spisok, od katolíckého Slováka pošlý, nájsť v pásme tisícročnej literatúry českej až do r. 1850? Čiže to držíte za jednotu, že ľud slovenský nektoré piesničky české, už viac menej poslovenčené, v chráme božom spieva, že sa ešte kde tu nachádzajú u Slovákov niektoré české knižky z predošlých století, kde ešte čeština nebola tak, jako teraz zčeštená? Či Srbi, Rusíni, Rusi nespievajú, neodprávajú služby božie v chrámoch svojich po staroslovensky? Či odtud môžete odvodzovať nejaké právo nutiť nás k prijatiu českého jazyka? Či vtedy rovným právom by si nemohli tiež ostatní naši pobratimci, jako Poljaci, Chorvati atd., áno i sami Maďari, Nemci, Francúzi atd. osobovať to isté právo pre svoju literaturu preto, že my Slováci kde ktorí jich knihy kupujeme a čítáme?“ To, co bylo před Bernolákem a před Leopoldem, to nebyla prý jednota českých a slovenských katolíků, ale bezživotí

¹²⁷⁾ Literární čsl. jednotu popíral i M. Euborecký (ib. 252), ale věřil, že k ní lze dojíti, spojili se Č. a Sl. v duchu, jenž jest povznesen nad literu.

a národní smrt. Katolíci pokládali češtinu, donesenou na Slovensko v protikatolických knihách od Husitů, za nástroj protestantismu, a proto se jí štítili. Katolíci měli svým církevním jazykem latinu, a i kdyby psali před Bernolákem česky, není to doklad nějaké jednoty nebo povinnosti psáti česky dál. „Katolíci češtinu jako nástroj novotárstva, proti katolickému učení čeliasceho, nenávideli, k svojej materčine slovenčine vždycky verne Inuli, v tejže jako kdo najlepšie vedel, bez stálych gramatických pravidiel písali.“ Radlinský uvádí na to řadu slovenských tisků, v nichž jsou slovakismy, a na těchto slovakismech chce dokazovat, že není rozkolníkem, že jednoty netrhá, protože jí nebylo. Rozkolníkem není prý ani Bernolák, protože slovakismy se hlásí od 16. století. Radlinský vzal svůj dokladový inventář z Hurbanova literárního Slovenska a za domestica lingua, za ryzí slovenštinu pokládal i spisy ryze české, na př. práce Holkovy v Solennia a j. Účel jeho byl jasný: *annullovati theorii o slovakismech v katolíckých tiscích československou jednotu*. Jemu nevadilo, že do Bernoláka i na katolické straně to byl jazyk český a že jeho základ nemohl změnit nebo porušit ani příval provincialismů, — Radlinský malé odchylky tvarové a slovní učinil východiskem theorie o československé různosti a nespojitosti, ač si jí před Bernolákem nikdo nebyl vědom, naopak každý češtinu nazýval svou řečí mateřskou, slovenštinou. Této nejednoty si r. 1850 nebyl vědom ani Radlinský. Naopak. V dopisech Chrástkovy a v „Pokladě“ dokazoval historicky i jazykově čl. jednotu i na katolické straně jako od staletí živou. Ve svém Pravopise r. 1850 Bernolákově dílu docela nazýval *nešťastným rozkolnictvím a smrtelnou ranou slovenského národního života*. Roku 1859/60, po tomto jedinečném názorovém převratě, bylo se mu tedy opravdu co omlouvat. Radlinský, zvyklý podobným situacím, učinil to s obvyklou sofistickou: říšská ústava ze dne 4. března 1849 přesvědčila jej prý, že 1. slovenský národ bude s jinými rovnoprávný a že 2. jeho řeč bude zavedena do úřadů, budou-li Slováci sjednoceni. Proto Radlinský přijal češtinu místo slovenštiny a tuto přeměnu svázal s těmito dvěma faktory. Protože tyto faktory selhaly, proto se vrátil ke slovenštině.

Tato omluva neobstojí. Oddělené Slovensko bylo zamítnuto již koncem r. 1849, kdy Radlinský vstupoval do redakce „Sl. Novin“ a takto se okazale přihlásil ke spolupráci o zavádění češtiny do Slovenska. Čeština do slovenských úřadů a škol byla v letech padesátých zaváděna vůbec, tedy i řadu let po Radlinského deserci od češtiny. Radlinský tedy na těchto faktorech nezávisel, jeho rozhodujícím faktorem byl asi — Scitovský a jeho skupina. Proto jeho argumenty proti češtině jsou podloženy základním argumentem jejich a proto při Radlinského zbrojení a brojení proti češtině se hemží tolik jmen slovenskému uchu cizích a slovenskému srdci vzdálených.

Kampaň Radlinského měla přesným cílem při obnově konstituce a za příprav k dualismu vymýtit češtinu ze slovenských škol. Všecky články v jeho listě k tomu směřovaly,¹²⁸⁾ a protože stoupenců češtiny bylo přece jen mnoho a biskup Moyses na češtině trval, bylo potřebí obracet historii jazyka na ruby a rozkládati mínění i přesvědčení, aby se tábor slovenských čechistů zmenšoval, zneklidňoval, rozkolísal a na konec docela se rozprášil. Dílu Radlinského se dařilo a s novou ústavou zakolísal i Moyses a po r. 1860 vzdal se češtiny i on.

Čeština byla vyobcována ze škol, ale vlivem změněných politických okolností i prudce stoupající maďarisací šlechty a úředních i duchovních vrstev drala se místo ní do slovenských škol ne slovenština, nýbrž maďarština. Radlinský nemohl to utajiti, ale našel pro to komentář velmi podivný, v němž neobviňoval Maďarů, ale — Čechy. Napsalť o tom dne 13. prosince 1860 do Priatela školy a literatury: „Že sme my Slováci zo škol našich na Slovensku vyobcovaní, to len vašej čechomanskej prepiatosti podekovať máme. Vy ste nám nenávidenú češtinu do gymnasií vtískali, a s tou ste i sebe samých i šeckých učiteľov na týchže gymnasiách do väčšej oškľivosti nie len u Maďarov, ale i u Slovákov, reč a vlast' svoju milujúcich, privedli. *Vaša čeština jako reč nekrajinská, cudzí tam prepadla*, maďarská ale na jej neslavných rumoch sa zaprevadzuje.“ Slova Radlinského jsou cynické sofisma, jemuž sám dobře asi nevěřil.¹²⁹⁾

3. Agitace Radlinského mohutně působila i na evangelíky. Je to patrné z jejich korespondencí, jež prokazují i jejich jazykové přeskupování. J. Borbis psal A. H. Škultétymu dne 26. června 1858 z Vídně o tamních poměrech dopis, z něhož číší nevráživost na „Moravčíky“ a na „Češata“ pro jejich lhostejnost

¹²⁸⁾ V Priatelu šk. a lit. otiskoval zlomky paedagogické — z N. (II. 56). Tu s paedagogické stránky se pracuje pro slovenské slabikáře a čítanky, — útok proti češtině byl veden tedy soustředěně. — Z N. ovšem by chtěl, aby se češtině na Slovensku učili při slovenštině.

¹²⁹⁾ Srv. Adámek, Upomínky z Uher, Č. Č. M. LXXXII, 165, 1908. — J. Záborský dává vinu Čechům, že Radlinský a Palárik opustili češtinu. Slováků prý nedbali, plnili literaturu protivními provincialismy, čechistů na Slovensku dosti nepodporovali, ba pochlebovali i slovakistům. „Mňa hlavne toto odvrátilo od češtiny“. (Viz S. Pohl. XXXIII, VI. život.) — Adámkovi řekl školní rada Jan Pavel Tomášik o slovenském odvratu od češtiny r. 1886: „Hájil jsem, pokud síly stačily, jednotu spisovného jazyka, avšak marně jsem dokazoval, že naše odštěpení od Vás Čechů bude Slováckům k velké škodě. Zvítězily radikální proudy. *Musili jsme ustoupiti terroru*, a nyní se naše obavy bohužel naplňují. Naše slovenská literatura je stále v počátcích, a jak jsme předvíдали, nevyhovuje ani nejnaléhavějším potřebám.“ (n. c. 216.) — Český kartograf Josef Homolka se o tom vyjádřil dne 22. února 1888: „Slováci se měli oprít o Čechy v písmě, byli by dále. Že česky rozumějí, dokazuje, že se modlí z českých knih a že zpívají české žaltáře. Maďari podporují s radostí jich samostatnost v řeči, vědí proč“. (ib.)

ke slovenštině. S. Godra r. 1859 svěřil se P. Dobšinskému s přesvědčením, že Slováci by měli psátí nezávisle na češích slovensky. Měli by nahrazovati české výrazy slovenskými (zapravil m. zaplatil, hubený m. chudý atd.) a na Čechy nehleděti. „Češi Slovensko drží jediné za tržiště, kde by chtěli své knihy prodávati, ale nic nekupovati. My máme všechny jejich odporné i oku na papíře i uchu výrazy přijímati, a oni nic od nás, — oni mají nadutí páni, a my jen jejich ponížení, z jejich gracie žijící okolí býti. Věru, Štúr a comparsisté tak velmi se nemýlili!“ J. D. Makovický stěžoval si P. Dobšinskému z L. Sv. Mikuláše (5. dubna 1858, 1. května 1858) hlavně do českých učebnic, že S. Ormis vydává své knihy česky a že takto se Slováci individuálně nevyvinou... „Viem, že Váš seniorát je za češtinu, ale buď jak buď, musíme mať vo všetkom zdokonalenú slovenčinu.“ Nelíbila se mu ani čítanka Dobšinského, protože hověla čechismu. „My na holotu, pustotu a prázdnotu vyšlí Slováci musíme sa individuálne so slovenčinou vzdelat', musíme od abecedy začat', musíme i školou i knihami slovenčinu uvádzat'. Nech je akýchce dobrý spis češtinou písaný, nemá vplyvu na národ náš. Čeština vždy zplizne z duší slovenských. Veť len pozrime, čo vykonali Slováci s češtinou za 300 rokov?“ Těchto několik míst jasně ukazuje, že i mezi evangelíky šířily se staronové předsudky proti češtině, známé z období bojů Štúrových a znovu opakované a zesílené za agitace Radlinského. Evangelíkům šlo tehdy o časopis, o noviny, myslil na ně hlavně Podhradský a chtěl je vydávati česky. Toto vše byla asi i reakce na tento úmysl, adresovaná Dobšinskému proto, že především on byl vyhlédnut katolíky a evangelíky za redaktora budoucího slovenského listu, jehož pravopis byl takto v dopisech předem prodebatován a smlouván.¹³⁰⁾

Dobšinský opravdu za účasti Viktorinovy a Palárikovy takovýto list chystal a také od počátku května r. 1860 jej začal i vydávati. Časopis tento, určený „pre krásno, umenie a literatúru“ a nazvaný Sokol, byl vnějším výrazem evangelicko-katolického svorného postupu za slovenštinu a dokladem, že slovenský duch ožil ve smyslu štúrovském. Programatické slovo tu měl do jisté míry Palárik (Dôležitosť dramatickej národnej literatury“) a jeho jednotlivé zásady ukazují nový slovenský pohyb mimo Čechy, pro slovenštinu a pro slovakismus. Dobšinský sám v úvaze o slovenské literatuře (22) dokazoval, že Slovákům se nelze spokojiti bohatostí české literatury, — to je krajina lidu neznámá a nepřístupná, k němu se může jen slovenštinou

¹³⁰⁾ O Podhradském dopsal Dobšinskému J. Viktorin dne 14. listopadu 1859: „Podhradský chce vydávat noviny v češtině, čiastku cirkevnú a čiastku belletristickú. No, ten si poradí! Kompromituje aspoň češtinu, lebo, že špatné fiasko urobí, o tom niet pochybnosti. — Viktorin si přál za redaktora zamýšleného časopisu Dobšinského, evangelíka, aby katolická smířlivost tím byla vnějšně okázala projevena.

a teprve po slovenštině s češtinou. „Jako niekedy za časov Bernolákových a neskorej Štúrových, tak i teraz musí tiež zase len slovenčina Slovákov z lethargie národnej a odrodilstva vymítať: česká literatúra pri všetkej kráse a bohatosti nevládala to vykonať, ač práve sa už za celé desetročie vo vyšších školách prednášala a český jazyk i do najnižších škol našich za vyučovaci a do úradných „Slovenských Novin“ a do „Zákonníka zemského“ za spisovný uvedený je.“ V tomto úsudku se setkal Dobšinský i s akcí Radlinského, ale jemu heslem byl prospěch lidu a naprosto ne literární rozkol s Čechy. V české literatuře chtěl míti i dále „nejpřístupnější studnici osvěty a vzdělanosti slovenské“, další základní spojku Čechů a Slováků. Při dvojí formě řeči a při vzájemné úctě bylo možno podle Dobšinského mínění uchovávat duchovní jednotu. V tomto závěru byl právě rozdíl mezi Dobšinským a Radlinským a i jejich různá koncepte změněné doby, mířící k dualismu.

4. Důsledkem tohoto katolického i evangelického rozhodnutí pro slovenštinu byla nová jazyková revize a konečná redakce spisovné slovenštiny. Účastnili se jí hlavně Dobšinský, Viktorin a Hattala.

Dobšinský si o problému dopisoval s přáteli. Odtud v jeho korespondenci některé úvahy o tomto thematu. Samo Hroboň na př. v listu ze Sielnice (21. dubna 1858) litoval, že Dobšinský vydává se škultěným pověstí v opravené slovenštině a takto ohrazuje řeč plotem, místo co by se řečí-matkou dal vésti sám. V opravené slovenštině viděl německé pedantství, jež by připustil nanejvýše formálně, ale sloh by musil plně zachovati lidového ducha. Také L. Kubányho mrzela orthografie opravené slovenštiny a vytýkal Dobšinskému (6. ledna 1859), že se akcentuací blíží k češtině. Obtíže jazykového ustálení ovšem uznával a připomenul, že i Goethe přes vybroušenost německé řeči napsal epigram, vhodný i na slovenské poměry: „Was mit mir das Schicksal gewollt? Es wäre verwegen das zu fragen; denn meist will es mit vielen nicht viel. Einen Richter zu bilden... Die Absicht wär' ihm gelungen, hätte die Sprache sich nicht unüberwindlich gezeigt.“ Michal Algöver si stěžoval Dobšinskému (28. listopadu 1859), že lidu je cizí slovenské měkčení d, l, n, t před e, i; byl by pro to, aby se nad těmito hláskami měkkost označovala čárkami. Algövrovi se nelíbilo é v tvarech adjektivních, psal by raději g. slovenskyho m. slovenského, nom. neutra slovenskie m. slovenské, to by bylo slovanštější a méně německé. Také n. pl. by volil podle lidové výslovnosti a psal tedy na př. glge, rohe m. glgy, rohy. Hledal pro slovenštinu především pevný a slovenský základ.

Dopisovatelé Dobšinského volali zřejmě po konsolidaci slovenštiny, ale jejich návrhy ji namnoze ohrožovaly a ukazovaly sklonnost k anarchii. Viktorin viděl záchranu jen v důsledně

prováděné hattalovštině. Proto v Lipě ji zachovával a snažil se slovenštinu vraceti k „samočistoslovenskému“ pravopisu beze všech českých přílepků. V červnu r. 1860 po šestnáctiměsíční přípravě vydal a Strossmayerovi věnoval „Grammatik der slovakischen Sprache“ (Pešť, Lauffer), v níž Hattalův princip učinil východiskem. V úvodě popsal svým čtenářům slovanské řeči, slovenštinu vřadil jako souřadný spisovný jazyk do západoslovenské skupiny k češtině, polštině a lužickosrbštině, a na její slávu citoval soud pařížského profesora Cypriana Roberta o ní, že jest středem slovanských nářečí, jako Karpaty jsou kolébkou Slovanů. Ze šafaříka v úvodě citoval, že slovenština jest blízká staroslověnštině a že tedy Slovák při bohoslužbě, slouženě ve starém církevním jazyce, má dojem své mateřštiny. Viktorin německému čtenáři podal i obraz vývoje spisovné slovenštiny od společné její formy s Čechy přes Bernoláka po Štúra. Štúrova reforma byla prý příliš radikální, nedbala dosti obecných slovanských jazykových zásad a ani ne dosti lidových potřeb. Proto vzešel třetí reformátor slovenštiny, Martin Hattala, jemuž znamenitě posloužily filologické spisy Hodžovy.

Viktorin Hattalu pokládal za dovršitele slovenské jazykové stavby a v zásadě se jím řídil. Proto jeho Grammatik obsahuje výsledky dosavadních Hattalových prací (Grammatica linguae slovenicae 1850, Krátka mluvnice slovenská 1852, Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského 1857), ale prozrazuje i studium mluvníc jiných (Schinnaglovy, Tomíčkovy, Karlíkovy a Fröhlichovy).

Za necelé dva roky vyšlo druhé vydání této mluvnice a podle předmluvy slovenština v podrobnostech stále byla ještě neustálena. Viktorin se tím netajil německému čtenáři a svěřoval mu i svou naději, že při dobové rovnoprávnosti i uherští národové se budou učit slovensky. Zvláště zajímavé je závěrečné slovo k tomuto druhému vydání. Viktorin se v něm odkloňuje od češtiny radikálněji a píše tedy ja m. já, kto m. kdo, říká „to ste, pane, draho zaplatili“ m. „zaplatil“ a p. Ale vedle toho píše zase dobré m. dobrô. Slovákům doporučuje za všech okolností heslo: „in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas.“

V září r. 1864 vyšlo třetí vydání Viktorinovy mluvnice, v němž zase závěrečné slovo jest zvláště pozoruhodné. Viktorin manifestuje v něm pro čsl. literární jednotnost. Prohlašuje tu výslovně: „Keď sme si my Slováci, ohľad berúc hlavne na potreby naše domáce, povýšením nárečia slovenského na jazyk spisovný zvláštnu písennosť čili literaturu založili: nemali a nemohli sme ani mať úmysel odtrhnúť sa celkom od literatury českej, to jest, že by sme napozatým čo do literatúry stáli ku Čechom tak, jako stoja títo ku Rusom, Poliakom a Juhoslovanom. Kto by takto polozenie naše považoval, ten by ani Slovenstvu, ani Slovanstvu dobre neposlúžil. Písennosť naša oddielne slo-

venská, ktorú sme z dobre rozvážených dôvodov v život uviedli, musí i napozatým tvoriť s písennosťou českou len jednu nerozlučnú literatúru česko-slovenská. My zajisté bez literatúry českej ani byť nechceme, ani byť nemôžeme. A preto úlohou našou má byť odteraz, keď sme už previedli, o čo nám hlavne išlo, nie odďalovať sa viac od spisovného jazyka českého, ale sblížovať sa zase opatrne ku nemu, a tak pripravovať zponenáhla jednotu, ktorá na lepších základoch, nežli tá minulá, vystavená ani nesvornosťou domácou, ani vplyvom neprajníkov našich zničená nebude. Čím viac osvetu domácim nárečím uprostred ľudu nášeho až do národného povedomia prehlboko upadlého rozšírime: tým viac predsudky oproti spisovnému jazyku českému, jako mha pred vystupujúcim do oblohy nebeskej sluncom rozptylovať sa budú. To je oná myšlienka, ktorú ostrovtipne vyslovil jeden z predních spisovateľov a veteránov slovenských: „My skôr prídem slovenčinou k češtine, nežli češtinou k češtine.“

I Viktorin tedy jako vůdčí představitel slovenské katolické strany, ukončil dlouhý spor o litery smířlivým akordem: při dvojí jazykové formě Češi i Slováci budou pěstovati společnou, jednu a nerozlučnou literaturu a vzdělávati se v jednotném národním duchu.

Časopis „Sokol“ Viktorinovu mluvnici uvítal (I., 170) a těšil se, že tento zákonník slovenské jazykové formy může pomáhat i ke sblížení Slovanů rakouských, a že slovenština jako jádro a střed slovanštiny může se rakouským Slovanům státi řečí spojovací a diplomatickou.

Konečné slovo při úpravě slovenštiny měl ovšem Martin Hattala. Vydal r. 1864 (Lauffer, Pešť) v přehlédnutém znění Mluvnici jazyka slovenského, v níž Viktorinova zásada čsl. jednotnosti jest uplatněna. Nutný zřetel k češtině všude jest tu prováděn a umělé difference češtiny a slovenštiny, zaváděné Bernolákem a Štúrem, jsou odstraňovány. Po této stránce zvláště § 23 (str. 15), naznačuje Hattalův program: „Slováci najmä katolíckí . . odo dávna viacej od spisovnej češtiny samej než od pravopisu jej bočili, zameňujúc čím ďalej, tým častej otrele tvary jej zachovalejšími slovenskými. Výslovné však spustili sa jej teprve r. 1787 pôsobením Antona Bernoláka. Ten i jazyk i pravopis pre Slovákov tak ustrojil, že v nich ani stopy filologickej kritiky, ktorú stále na jazyku mal, skutočne nebadat. Vyobcováním z abecedy menovite písmena y dal makave na jevo, že ani povahy slovenčiny nepochopil náležite, keď nepoznal nebo neuznal rozdielu, ktorý sa v nej medzi prvotným a z y vzniklým i podnes ešte a všade zračí. Chyby tej ani Lud. Štúr nenapravil. I jazyk od neho za spisovný prijatý obsahuje viacej takých tvarov, ktoré sa ani teoreticky ani prakticky dostatočne nedajú ospravedlniť.“

Hattalova mluvnice byla přijata příznivě a zvláště Michal a Pavel Mudroňové viděli v ní podle dopisu Dobšinskému ukončení rozbroje mezi Slováky a Čechy. Nemýlili se. Rozbroj byl opravdu překonán a ustálení i uzákonění spisovné slovenštiny pokračovalo již v klidu a se zdarem.¹³¹⁾

¹³¹⁾ O tomto úkolu spolupracovalo i několik jiných Slováků. Michal Luborecký vydal r. 1861 v Balašských Darmotech u Kéka „Reflexie na slovenský pravopis“. Znamenal, že tehdejší slovenština měla jen ráz obchodní, a že je nemožno, chce-li býti řečí spisovnou, aby odvrhla poklady spisovné češtiny. Bernolákovy a Štúrovy zásluhy však jsou tu daleko více oceňovány než u Hattaly. — M. Godra pečoval o slovenské názvosloví a Viktorinovou pomocí připravoval tatranskoslovenskou mluvnici. Ukázky své práce podal v Sokole „Náznačiny k názvosloviu do mluvnice patriacemu“, V, 267, 351), později i v Letopise Sl. M. Přejímal většinou názvosloví české, ale přece vedle toho pokoušel se i o výrazy a pojmy ryze slovenské. Pokus tento je někde bizarní a některé názvoslovné návrhy jsou nepřijatelné: predozon, sredozon, koncozon (An-In-Auslaut), spjátovca, spojna (skladba), mluvoměrba (prosodie), zonoslovie (phonologia), menovica (nomen), výmedzivka (definice), nadvážnosť (auctorita), účesť (methoda), rozmeručba (metrika) a j. v. Godra chtěl poslovenštiti i mluvnické názvosloví. Hlásky retné nazýval ústničními, neutrum rodem slovomým, i pády jmenoval: pád podmetový (1), roditelný či odvislostný (2), smerový (3), predmetný (4), polohový (6), nástrojový (7). Ještě bizarnější názvy zvolil Godra pro predikát (vývěť), gerundivum (priechodovok), participium (účastica), postposici (sledoložka), pronomen (zamenovica) a j. v. Godra pokládal svůj návrh za lidový a přál si, aby jej znalci provedli. — V T. S. Martině podobnou methodou zpracovávali názvosloví záloženské r. 1867. úředníci spořitelny. Místo č. vydání (emissia) navrhovali výpušť, místo č. stupnice (scala) zvolili stupňovka a p. — V duchu opravené slovenštiny byly upravovány a znovu vydávány i starší texty. R. 1863 vydal tak Hollého J. Viktorin z podnětu Palárikova (srv. S. P. XXVIII., 631) a své vydavatelské zásady vložil v Pešťbudinských Vedomostech (14. 4. 1862, 8. 5. 1863) a v Cyrillu a Methodovi 1863, 384). Viktorin chtěl zprvu přeciblíci Hollého vůbec do nové slovenštiny, až na hláskové délky. Nesnáze působily hlavně Hollého dvojhásky (ia, ie, iu), proto je odstranil. Hollý užíval per licentian poeticam instr. vodmi, rukmi, hlavmi — Viktorin k vůli mládeži tyto nesprávné tvary nahradil správnými (rukami atd.). Jinak přijal i ypsilon a širší samohlásky a pravopis zlepšil a ponovoslovenštil. Časopis Sokol (II., 129) s touto úpravou souhlasil a Francisci i Palárik k ní dali svou sankci. Sládkovič však právem proti tomuto násilí protestoval zvláštním listem Viktorinovi dne 5. srpna r. 1862 (Sl. Pohl., 1908) a shrnul v něm asi tyto výtky: Viktorin „zdokonalenou“ slovenštinou oblékl Hollého do módního dolománu a spáchal totéž, jakoby někdo předváděl Cicerona ve fraku nebo Achillea v hulánském stejnokroji. Je to anachronismus vidět Hollého psát pravopisem Hattalovým a podle Viktorinovy mluvnice. Literární historie se musí pobouřiti nad loupežii takové osobnosti, jako jest Hollý, z Bernolákova ovzduší. Národ nemůže dopustiti, aby z bernolákovské jazykové mozaiky nejcennější drahokam byl vylomen. To by bylo stejné, jako chtít vydávati Kollára slovensky nebo Sládkoviče česky. Tu je třeba více vzájemnosti a snášlivosti i pro nářečí i pro podřečí i pro individuální pravopisy. Klassické dílo nelze přece takto mistrovati. Sládkovič tu měl beze sporu pravdu. Sokol se však přikláněl spíše k Viktorinovi a souhlasil s jeho míněním, že jest nutno v pravopise otců změnit některé násilnosti, jež v něj vnesl přívál mocnějších okolností. — Viktorin poslovenštil i české básně Želloy do Alm. Lípy, což je znáti hlavně na rýmu. Tato nedbalost

5. Josef Miloslav Hurban vzpomínal ve svém životopise L. Štúra (Sl. Pohl. I. 55), že Češi v Praze r. 1848 chtěli po Štúrovi, aby mluvil jen slovensky a že český národ se vůbec neurážel slovenštinou. Tento postřeh je platný po r. 1848 a hlavně po r. 1860. Pokud se kdo ozval proti slovenštině, činil tak jmenovitě ze starosti o slovenské bytí. Proto také slovenské kolísání mezi češtinou a slovenštinou koncem let padesátých a slovenské rozhodnutí pro slovenštinu začátkem let šedesátých bylo přijato na české straně již jen jako věc především slovenská a vši mocí bylo v Čechách a na Moravě usilováno o to, aby nedošlo k slovenskému odcizení literárnímu a duchovnímu. O to se starali i Slováci.

A tak nová československá rozlučka jazyková byla tentokrát přijata skoro bez boje a bez námitek.¹³²⁾ Gr. (égr?) o ní vyslovil slovo zrovna osvobodivé (Kritická příloha k Nár. listům č. 12, 5./12. 1864: Uvítav v moravském¹³³⁾ cyrillo-methodějském albu s potěšením příspěvky slovenské, prohlásil: „*nevidíme neštěstí Slovanstva aneb záhubu československé literatury v tom, že Slováci píší svým nářečím, ani nepatříme k oněm, kdo s výsosti české literatury s útrpným úsměskem patří na samostatné si počínání Slováků v literatuře. My nikterak nepochopujeme, proč by Slováci k tomu neměli míti práva tak dobře, jako každý jiný národ na světě. Je jejich věcí, zda jim to škodí či prospívá, a nečinili by toho zajisté bez potřeby. Mezi češtinou a slovenčinou není konečně tak velkého rozdílu, abychom slovenské knihy nemohli počítat do literatury československé.* Řekové také psali několika dialekty a měli jen jednu literaturu. Album Cyrillo-methodějské na Moravě se hodí k zbratření obou jazyků československých. Morava tvoří přirozený most mezi Čechy a Slováky, na úrodných nivách se stýkají a přecházejí do sebe obě ratolesti československého kmene, tam jest také nejpříměřejší místo k bratrskému políbení.“

Takto slovenské účasti při moravském podniku rozuměli, Čechy a Moravany za jejich souhlas pochválili a smiřlivě oslo-

k cizí básnické individualitě u něho někdy zaráží. — Zvláštní pravopisnou úpravu mají i Spevy Sama Chalúpy (B. Bystrice, 1868, Krčméry). V nich píše se *ae* místo *ä* (*sae* = *sä* = *se*), *dobrô dietae* m. dobré diete; *e* měkčí sice *d*, *l*, *n*, *t*, ale protože nelze při této zásadě rozlišiti *n*. adj. a adv. (*pulchrum*, *pulchre*), píše se krásně, vierolomně, něsluší; píše se tu chlapi stálí, ženy stály, serdce a p. — Viktorinovu Grammatik přijal příznivě Sokol I, 170, v své „knihozorbě“.

¹³²⁾ Jireček psal Dobšinskému dne 13. července r. 1858, že jeho Světozor chce býti především orgánem slovenským, a že tedy on sám i všichni rozumní Češi pokládají slovenštinu v pověstech Dobšinského za oprávněnou a jedině povolanou. Pohádky B. Němcové byly vnaďné právě proto, že v nich užívala i podřečí, a že v jejich slovenských pohádkách byly slovakismy.

¹³³⁾ Do alba přispěli S. B. Hroboň, V. Pauliny, M. Chrástek a A. H. Krčméry.

vili i Slováci sami (Sokol III. 379): „My Slováci album toto srdečne vítáme na obzore literatury *česko-slovenskej*; je nám dôkazom toho, že drahí bratia Moravania slovenčinu našu neztracujú ako „pouhé separatistické choutky jednotlivých písáľkú“, alebo ako „odtrženie prevedené pôsobením agentů ruských à la Jelagin“, ale že uznávajú, že je ono skutočne z vôle trojmillionového národa našou spisovnou rečou, a že ten polmilión slovenských luteranov, ktorí od dob reformacie, z náboženských interessov i v nenáboženských knihách najradšie len českoslovenčinu pestovali, veľmi dobre urobili, keď podriadili sa konečne veľkú prevahu majúcej väčšine, t. j., že spojili sa vo spisovnej reči s poltreťá millionov slovenských katolíkov.“

Kritická Příloha Nár. listů i při jiných příležitostech vyslovovala se pro slovenštinu a pro jednotnou literaturu československou. Viktorin v svém závěrečném slově k 3. vydání své mluvnice její projevy přijímal jako svůj program. Jsou to hlavně tyto zásady:

a) „Slovenská literatura, na vzdor proroctvím neblahým, nepřestává se víc a více rozvíjeti, a nelze ji i ze stanoviska českého nežli uznati za literární *fait accompli*. Kdož by se nyní ještě proti ní stavěl, ten zajisté na překonaném už by se objevil stanovisku. Tím však zajisté ani vzájemnosti, ani potřebám našim literárním se nevyhoví, když ze strany české jenom mlčky se uznává příčinnost bratří našich podtatranských, aniž by se do literárního a národního působení jejich hloub nahlédalo. Vypadaloť by věru, jakoby se od těch dob, co nářečí slovenské vrchu nabylo v písemnictví Slováků, nejen formálně lišily knihy české od slovenských, ale jako bychom se na dvě byli rozpadli, nemajíce styků a spojidel. Tomu ale tak *není a býti nesmí*, ba nastala doba, kdež potřebí, aby se spojidla mezi bratry pilně vyhledávala a znovu upevňovala všady, kde během časův se odvá- zala, aby *pro odchylky v nářečí se spolu i duch nezneuznával*, aby se zapomnělo na spory, za to ale tím vřeleji a vzájemněji se pěstovaly společné směry vzdělanosti a osvěty. Některé listy slovenské nám čas od času podávají dosti zajímavé obrázky ze života tamějšího literárního i společenského, nejeví se však, že by naše literární kruhy tak povědomy byly všeho, co se tam na poli písemnictví děje, jako by býti měly vzhledem k tomu, že *slovenská literatura s českou jest a zůstati musí vždy spojená*, a že zájmy obou solidárního potřebují zastoupení, jakž toho prospěchy obapolné vyžadují.“ (1864, 115—116.)

b) „Míníme, že předsudek proti spisům v slovenském nářečí psaným i u nás čím dále tím více se vytratí, že úchyľky orthografické a částečně i gramatikální nerozhodnou nad vzájemnou součinností přirozeně spojeného národa, že *literatura česká a slovenská nikdy na dvě se nerozpadnou, nýbrž pospolu*

kráčeti a vzájemně se podporovati a doplňovati budou. Uvedení slovenského nářečí do literatury považujeme za *fait accompli*, jež se očiniti nedá marným odporem z povzdálí, nýbrž pravého směru, až čas a poměry nad dialektickým procesem zvítězí.“ (ib. 170.)

Viktorin za katolíky vítal tyto české zásady nadšeně a pečtil je slovy Kollárovými:

Smíření se střeťáváme, bratři,
na širokém knih a spisův poli,
hloupá pomsta i různice běsné
ve slavjanském přestávají světě.
Chraňme se jich, bratři, na budoucnost!

Viktorin se těšil, že slovenské písemnictví se bude vzdělávati v duchu československé literární jednoty a že tuto jednotu upevní a oživí heslo šafaříkovo: „Litera zabíjí, ale duch obživuje.“

Od této chvíle zavládlo mezi Čechy a Slováky opravdu jasno a při všech podnicích bylo dbáno této zaujaté směrnic.

Časopisy české otevřely se příspěvkům slovenským a slovenské českým. Vilém Kienberger zakládal svůj *Národ* r. 1864 na tomto programu: „budem památať i na bratov Slovákov, ktorí sú *terv* z *terve* našej a ktorí s nami boli od vekov spojení spoločným jazykom literárnym a spoločnými snahami duševnými.“ Kienbergerův projev proložený ocitoval v své Slovesnosti r. 1864 sám Radlinský. R. 1865 v lednu začal vydávati *Lipu Moravskou* Boleslav Šuminský s tímtež programem a tiskl básně i v slovenském nářečí.

Morava s podivuhodnou účinností začala v život uváděti Grégrovo heslo o moravském mostu, spojujícím Čechy a Slovensko, i Šemberovo určení hranic československé řeči v duchu šafaříkově (Základové československé dialektologie, 1864, Vídeň, XI.). Balcárkova *Píseň Čechoslovanů* byla jakoby ohlášením této moravsko-slovenské nálady,¹³⁴⁾ jež ovládla později hlavně pokolení mladší. V sedmdesátých letech českomoravská mládež byla nejmocnější oporou Orla a Hynek Babička soustředil českomoravskou pozornost hlavně na slovenský dorost. Od r. 1873 olomoučtí studenti programově navazovali „bratstvo oboch československých rodov“ a mladí Slováci přivolávali zdar „bratstvu československému“.¹³⁵⁾ Moravani a Slováci začali

¹³⁴⁾ „Brat Čech s synem Moravským od věku jak jun Tatérský družstva páskou spojen, by spolně bouře od jeku uhájili své vlasti láskou.“ Srv. Hýsek, *Literární Morava*, 132.

¹³⁵⁾ Viz *Orol* IV., 29./12. 1873, str. 29. — V Čechách a na Moravě měl *Orol* 100 odběratelů, na Slovensku 60 (Srv. *Orol* VII.). — Moravský venkov podobně jako studenti navazoval se Slováky. Čtenářsko-zpěvácký

se scházeti za Hurbanova vůdcovství na Javořině a osvědčovali celonárodní bratrství. Na pražské polytechnice prof. Krejčí, povýšen, jak říkal, nad „filologické vrtochy“, poutal Slováky k své osobě i k své vědě, a „spolek Salaš, Slovenský spolek, Zora¹³⁶⁾ a Umělecká Beseda hlavně koncem let sedmdesátých soustřeďovaly i slovenské studenty v Praze i slovenské příchozí do Prahy pod svým krovem. Hlásil se i český venkov o slovenské návštěvy a mladičkář Jaroslav Vlček psal r. 1879 v Orlu velmi dojat v stylu Máchově o přivítání Slováků v Heřmanově Městci, v Pardubicích, v Lichnici a v Kuněticích.

Tato československá vzájemnost a vědomí národní i literární jednotnosti při dvojí jazykové spisovné formě, osvědčované v osobních stycích a při slavnostních příležitostech, pronikala i do literární soudobé praxe. R. 1862 F. Náprstek vypsál na př. dramatickou cenu a v svolání ji určoval pro „naš sedmimilionový československý národ v Čechách, Moravě a Slovensku.“ Sokol (II. 479) svolání otiskl a jeho určení vítal. Sbor České Matice vypsál r. 1863 cenu na báseň nebo román, psané česky nebo slovensky, oficiálně takto spisovnou slovenštinu uznávaje a zahrnuje ji do své zájmové oblasti. Pokud se pomyšlelo na dodavky k Jungmannovu Slovníku, byla k nim shledávána i slova typicky slovenská jako samozřejmá česká součást. Literární odbor Umělecké besedy ve svůj literární archiv hned v počátku shromažďoval i slovenica, na př. rukopis Štúra Určení Ruska v ohledu na Asii, a r. 1864 myslel na českou anthologii, pečoval i o její slovenskou součást. Viktorin s tím nejenom souhlasil, nýbrž tu i spolupracoval.¹³⁷⁾

spolek Rastislav na př. r. 1864 (7./7., viz dopis Jozefa Andrlíka J. M. Hurbanovi) jmenoval J. M. Hurbana členem a zaslal mu diplom s heslem: „Ať žije bratrská vzájemnost mezi Slováky a Moravany!“

¹³⁶⁾ Založena působením S. Czambela. — O Krejčím viz N. N. 19./8. 1873. — O Babičkově Hýsek v Lit. Mor. 268. Babička si hleděl slovenské otázky i po stránce politické. Jednal o ní s I. Wurmem, jenž záchrana Čechů i Slováků viděl v ideji Cyrillo-methodějské a v politice všeslovenské. Srv. Babička Hviezdoslavovi 26./6. 1879.

¹³⁷⁾ Na dotaz pražské U. B. odpověděl J. Viktorin dne 17./10. 1864: „My Slováci posud žiadnej v ostrom smyslu vzešlej Anthologie nemáme. Nečo podobného jen v Slovenskej čítanke I. II., sestavenej E. Černým a vydanéj 1864 v Slovenskej Matici. I k mojej nemecko-slovenskej mluvnici je pridaná malá Chrestomatia, obsahujúca podobné básne. Ktorí básnici slovenskí zastupení byť by mali? Inu, u nás psota na vše strany! Ale predca myslím, že by Hollý, Sládkovič, Palárik-Beskydov, Záborský, Samo Chalupka, Zello, Botto, a iní čestne predstavení byť mohli. Ale ktoré menovite práce? To je už potom iná otázka. Bude-li sa to tlačiť po slovensky, sestavím anthologiu sám. Jestli ale práve všetky do češtiny prepracované byť majú, vtedy myslím, že by pán Sabina, ktorý literaturu slovenskú medzi Vašími literatami ešte najlepšie zná, slovensku časť zostaviť mal. To bych ho potom, až by potrebné bolo, na jednotlivé básne upozornil, a odkiaľ ich vziať má, jemu udal.“ (Srv. Padesát let U. B. 1913, 229.)

Takto Slováci a Češi přes jazykové rozruznění sešli se při vzájemné práci, užitečné pro obojí stranu, a vědomí své nebezpečné politické polohy, v jednom šiku založili častokrát svůj postup proti Němcům a Maďarům. Úvahy o společném jazyku sice umlkly, ale při každém mocnějším nepřátelském nárazu ožil aspoň sporadicky stesk z nového rozštěpení a hledána znovu a znovu cesta i jazykového přiblížení.¹³⁸⁾

¹³⁸⁾ F. C. Kampelík dopsal v této věci pražské Umělecké Besedě dne 25. srpna 1864: „My u nás píšeme »Český národ«! Ale optajme se, kde je ten český národ? My jsme faktičně drobtzy, rozervaniny. Čech má svůj kostelíček, Moravan pravda do něho také chodí, Slovák má svou kapličku, Slezáka brzo Němec, brzo Polák do své kapličky strhuje, je chudšas znamený napolo již ve chrámě německém. »Čechoslované«, »čechoslovenský«, »čechoslovenský« jest u nás pouhá fráza či frasis neb po němčině fráze, neboť u nás vše po němčině přistřihujeme. Čechoslovan u nás prázdný zvuk, jméno bez věci. Nepostavíme-li skutečně chrám Čechoslovanů, marně se namaháme, až konečně umdlíme. Na Evropě se příbuzní národové sestřeďujou, chystají se k budoucí katastrofě, a my u nás si hrajeme s koniášovstvím, obětujeme národky literkám z germanisace pošlým.“ Kampelík znovu podává návrh na české ústupky slovenštině a uzavírá: „Či myslíte, že by Čech špatně pochodil, kdyby moravštinou tlačil se k Slovensku a dále do rakouského Slovanstva? Myslíte, že by se Čecháčkovi ucho protrhlo, kdybyste psali každéj věci, milujou, miluja (amans), učítela, mládenca atd.? Germanisacia nám libozvučnost, sonórnost pochroumala. Můj spis o tom zřetelně mluví. Pročež vám to, pánové, uctivě předkládám, dokud ještě čas, aby skutečně nějakého sesílenia dočieno bylo.“ Spis, o němž Kampelík píše, jest jeho knížka „Samovolná germanizace češtiny, moravštiny, slovenštiny kazí její lahodnou srozumitelnost, čistotu, sílu, ráznost, libozvučnost, a jakými opravami takové nesnázi snadno vyhověti lze“ (Hradec Králové, 1864). Kampelík tu navrhuje 1. psáti v infinitivě místo -ti jen -ť nebo -č. 2. skloňovati a časovati jako v Čechách v 15. stol. nebo jako t. č. na Slovensku a v Slovanstvu. Kampelík návrh odůvodňuje: čeština je t. č. formálně omezena na malou část Čechů okolo Prahy. Čím dále od Prahy, tím více se lidová mluva chýlí k starému českému spisovnému jazyku. Kampelík by navrhoval návrat k lidové mluvě, protože má nejlepší tvary. Jen tak lze vybřednouti z učené affektace a z germanisace a jen tak lze slovesně působiti na všechny Čechoslovany, tedy i na Slováky. Čeština bez tohoto návratu bude jazyk germanisací zakrslý. „Na Vltavě založila učenost všechnu téměř srozumitelnost na pouhé čárky a puntíky toliko viditelné, avšak sluch a rozum matoucí. A Vy Křičičeši chcete, aby druhokmenovci širší kruh života svého, libeznou srozumitelnost a pravidelnost opustivše, k vašemu suchotinárstvu se skláněli?“ Kampelík se obává, že germanisace Čechy udusí. Přemyslovci zbavili se germanismem a feudalismem staroslovenské federální svobody. Proto česká říše, nečinivši ničeho pro Slovanstvo, zašla, a Slované na Labi, Odře, Visle, Dunaji a Sávě, zanedbavše svůj organismus, rozervali se a umdleli, jak ukazuje status praesens. Propšlo se tím jen germanismu, maďarismu, graecismu a italianismu, jež ze slovenského těla trhají kus po kuse. Kampelík se tedy nespokojil novou koncepcí čl. vztahu, ale chtěl jednotu za cenu ústupků českých. Sokol (III. 337) o jeho knize pojednal, ale vložil ji pro domo: Kampelík vlastně poukázal, že slovenské nářečí pro svou uchovalost a krásu má spisovné oprávnění a že Bernolákův, Štúrův, Hodžův a Hattalův krok byl životně potřebný a prospěšný i pro Čechy i pro Slováky. Češi i Slováci Kampelíkův návrh přešli jinak mlčky, — zásada „quieta non movere“ se v ně

Jinak na Slovensku sílil hungarismus a vtiskoval mnohým Slováckům orientaci maďarskou. Je to patrné velmi jasně na Janu Palárikovi. Slovenským štítem byla mu koruna sv. Štěpána a věřil a priori, že šlechtití Maďaři Slováckům, pokud budou uherskými patrioti, učiní uherskou zemi ne macechou, ale opravdovou matkou. Proto se odpoutal plně od Vídně, prohlášoval ji za nepřátelskou a za strůjce nových pout a doporučoval založení budoucnosti Slovenska jen ve svazku uherském. Palárik byl proti roztržení Uher na distrikty, a proto byl i proti „slovenskému okolí“. Jeho „Smíření nebo dobrodružstvo při obžinkoch“ (Lipa II. 155, 1862) jest proto hra politická, nabitá tímto jeho politickým názorem. Trvá na slovenštině, trvá na slovenském národním právu i na slovenském rozvoji, omezeném jen na uherskou krajinu, ale slibuje za tuto možnost bezpodmínečnou oddanost hungarismu. „To je politicko-národně vyznání: aby si Slováci i Maďaři sváté práva společné své krajiny uherské spojenými silami bránili, národnosti svoje vzájemně ctíli, národně vzdělanosti a osvety, bez kteréž blaho vlasti ani myslet sa nedá, jeden druhému dopřáli, a aby žiadnej nenávisti, žiadneho sváru medzi námi nebolo, iba chvalitebného pudu emulácie — ku predu!“

Kdyby byl Palárik neústupně na tomto vyznání setrval a kdyby byli i Maďaři plnili tento uložený závazek, bylo by jej možno zvát politikem reálním a jeho politickou směrnicí i schváliti. Ale Maďaři zřejmě tento nabízený pakt neuznali, hnali slovenské národovce do odboje proti sobě, a Palárik tu ku podivu pakt horlivě plnil a postavil se mimo slovenské vlastence, ba často i proti nim po bok maďarský. Tak ocitl se v nebezpečné politické poloze, jež se dá vyložit buď prostou dobrodružností nebo přísluhou Maďarům. R. 1861 v Pešti obnovil Macsay někdejšího protislovanského „Priateľa ľudu“. Palárik přes jeho zřejmou protislovanskou tendenci s Macsayem spolupracoval. Hurban a Hodža se zděsili Palárikova počínání, ale Palárik to vyložil Hattalovi dopisem ze dne 4. dubna 1861 sofistiky: „Hurban a Hodža, ktorí od nosu ďalej nevidia, uvádzali ma do podozrenia odrodilstva, že praj s maďarónmi do jednoho mechu dujem, že som sa dal od našich protivníkov zakúpiť alebo

jíž příliš vžila. — František Brábek, cestuje r. 1874 po Slovensku, usoudil, že by se Slováci k češtině přece jen měli vrátiti: „Ubozí synové Tatry, bitva u Prešpurku vás učinila Popelkou mezi národy. Duch věku nového, slučující mohutným proudem kmeny stejného jazyka, šel kolem vás jako cizinec a nezaklepal na dveře chatrčí vašich. Zabočte do toho proudu mohutného, přijměte v ústa svá opět jazyk, který jste z nich byli vypudili, a veliký strom severní shromáždí opět mohutné své haluze v jednu velikou korunu, v níž si zpěvné Slovanstvo vítěznou hymnu zašveholí.“ (Srv. Brábek, Procházky po Uhrách, Praha, Urbánek, 1874, str. 68.). — Srv. i časopis Matica Moravská XXIX. 401, 1905, otisk Kampelíkova dopisu U. B. od J. šťastného.

terorizovat atd. Menovite moje pripojenie sa k Máčajovcom bolo mnohým trn v oku, ale teraz hádam už ináč smýšľať začínajú o mne. Mojemu vlivu môžu Slováci ďakovať, že Priateľ ľudu národnosť slovenskú brániť počína. To je pre nás výhra, pretože Máčajovci boli sťa odrodilci a maďaróni vôbec známi, jejich vystúpenie za slovenskú národnosť môže dobre pôsobiť na naše maďaróny, hlavne že majú 1100 predplatiteľov medzi zemany a Pešť-budínske Vedomosti len 400. *Je sice pravda, že Máčajovci nie sú celkom naši ľudia, ťahajú oni k maďarismu, ani pravopis slovenský dosť v moci nemajú,* ale to nevadí, aby sme ich na čas za nástroj našej veci použili, keď sa zo sobeckých pohnútok použiť dajú, — a možno i to, že konečne celkom zo svojho maďaronstva vystrievajú, čoho já silnú nádej mám. Musíme si taktu pomáhať, keď so naša národnia strana v posledných časoch s tým prekliatým luteranským „Patentom“ a svojim za predešlú vládu rakúskú vystúpením (čo som já hneď z počiatku reproboval a prekaziť chcel, ale mňa nepočúvali) v celej krajine tak hrozne depopularizovala a kompromittovala. Toto, jako i Čechistov horlenie vecám naším náramne škodilo.“ Palárik sice končí dopis radostí z českého politického pokroku a výtkou Čechům, že Slovácků proti maďarismu málo účinně brání, ale to je psáno pro Hattalu, meritum listu je doklad velmi zvláštní. Macsayovci svou publicistickou činností r. 1848 zráželi Slováky od jejich národních vůdců, stavěli Hurbanovi, Hodžovi a Štúrovi šibenice, a Palárik dovedl s nimi nyní najednou pracovati v listu, jenž pokračoval i jménem i tendencí proti slovenskému programu. Macsay snad na oko a hlavně, aby Slováky odvedl od Čechů, propustí něco planých frází pro slovenštinu, a Palárikovi to stačí jako doklad jeho obratu od maďaronství. Macsayova akce Slováky zaráží, odsuzují ji, a Palárik jí hájí. Macsay píše pro zemany a účín je takový, že slovanští zemani se odrodují a slouží Maďarům. Palárik přes to dovedl nadřaditi Macsaye nad Pešť-budínske Vedomosti, protože má třikrát tolik odběratelů. I kdyby tu šlo o masku Nikodemity, nelze Palárika než odsouditi, a to tím více, že s Macsayovými zemany šel proti slovenskému Memorandu a Maďarům se docela omlouval, že v T. sv. Martině byl, a jmenovitě že jim v maďarském listě oznamoval, že pro „slovenské okolie“ nehlasoval. Nejsmutnější moment v listu je Palárikův odboj proti „patentu“. Patent bylo národní dílo Kuzmáňyho a zaručoval Slováckům možnost národní obrany v církvi. Věrní slovenští národovci jej vítali, za něj bojovali a trpěli, a Maďaři vidouce v něm překážku v maďaření, s plným násilím se vrhli na patent, na jeho obránce a stvořili tak černou stranu dějin slovenského luteránství. Palárik přes to dovedl psáti proti patentu a proti slovenské národní straně a netajil se, že ztracuje tuto slovenskou církevní politiku, Slováckům prospěšnou a Maďarům nemilou, jako ztracuje i „horlení čechistů“, Maďa-

rům stejně nepříjemné. Neostýchal-li se Palárik *takto* psáti Slováku Hattalovi, co asi dovedl mezi maďaróny a Maďary, k jakým ústupkům tu dovedl se snížit! Tento Palárik páchne nákazou Scitovského a jeho společné podnikání s Macsayem a Macsayovci je povahově i národně neomluvitelné. Při něm všecko horování za slovenštinu, všecko brojení proti maďarismu, vypuzujícímu ze zákonů řeč lidu (PbV. 9./4. 1861), připadá frásí, zvláště jestliže se konfrontuje s oběťmi a hrdinstvím bojovníků za „slovenské okolí“ a slovenských publicistů v Pešt-budínských Vedomostech, nenáviděných Maďary. Pak ovšem mohl Palárik kandidovati na hungaristický program r. 1865 na Kysúcách a pak mohl s Janem Mallým-Dusarovem ovšem založiti proti národně chrabré a těžce zkoušené straně memorandové „novou školu slovenskou“, politicky maďarofilskou, seskupenou kolem Bobulových „Slovenských Novin“.¹³⁹⁾ V těchto novinách Palárik plným jménem i anonymně od r. 1869 zastával stanovisko uherského státu i jeho zákony z r. 1868, proti nimž se Hurban bouřil a pro něž i byl vsazen do žaláře. Hurban, obhájce ideje slovenské, Palárik obhájce ideje maďarského státu, to je děsný protiklad, jež na Slovensku v synech téhož lidu a téže řeči stvořil maďarismus. Palárik, kdysi zastánce ideje československé, pak hlasatel ideje slovenské, nakonec se stal obhájcem ideje maďarské. Této klikaté cestě odpovídají i jeho podniky jež setřásají svůj čechoslovakismus, slovakismus a končí u pešťské uherskoslovenské tiskové společnosti Minervy a posléze u spolku „Uherská Lípa“: značka československá, potom slovenská a dále uherskoslovenská se stala konečně jen uherskou, tak jak si Maďaři přáli. Viliam Paulini Tóth již dne 25. října r. 1868 dopsal J. M. Hurbanovi o nové slovenské škole: prozradil mu, že Bobulův list „Slovenské Noviny“ je subvencován maďarskou vládou, že Andrassy slíbil dru J. Malému-Dusa-

¹³⁹⁾ Slovenské Noviny pracovaly vůbec o omezení slovanského uvědomění Slováků a mířily hlavně proti Čechům a Rusům. R. 1868 otiskovaly na př. Ruský hlas k Slovákom. Mikuláš Kewelow, asi pseudonym některého Maďarona, dokazoval, že co Hurban na Slovensku provádí, co Peštbudínské Vedomosti hlásají, jest hrob pro Slováky. Kewelow odsuzuje hlavně slovenskou sympatii k Rusku a obviňuje pro ni slovenské vůdce, že Slováky zavádějí. A v takovýchto novinách dovedli Dusarov a Palárik spolupracovati! — Palárik vždy, i když s Viktorinem r. 1862 hovořil o československé vzájemnosti, myslil na církevní a politické souřadnosti s Maďary a neustával odmítati češtinu jako Maďarům nesympatickou (Priateľ školy II, 228). Maďaři si asi cenili této jeho názorové spolehlivosti. R. 1862 pověřilo jej král. uherské náměstnictví, aby poslovenštil slabikáře pro slovenské katolické školy, jež dotud byly české: důvěra, jež nemohla býti projevena nikomu, kdo nebyl spolehlivý a nebyl vyšším místem doporučen. Palárik methodu této práce popsal v Cyr. a Methodu r. 1862, č. 47, a přiznal, že za rozhodčí rádce měl maďarony, mezi nimi i pozdějšího inquisitora martinského gymnasia Bartona, a že vedle Hodžova slabikáře hlavně se přizpůsobil maďarské ABC kónyv a německému Fibel.

rovu za spolupracovníctví kanovníctví a že Bobula jako úředník ministerstva má přímým úkolem Slováky desorganisovati a rozdrobiti na dva tábory. Ač toto bylo tedy známo, Palárik spolupracoval s Bobulou přece až do smrti: hungarismus a maďarismus opravdu pokročil, jestliže dovedl schvátiti i muže tak nadprůměrného.

Slováci ovšem v prvotní zásadě Palárikově, přeorientovati se od Vídně k Pešti na rovnoprávném základě s Maďary, s Palárikem souhlasili. Janko Zimáni psal na př. dne 16./1. 1861 A. H. Škultétymu, že po zkušenostech s Vídní nelze dále sloužiti rakouské vládě, ale že jest nutno spojití se s Maďary a vyjednávatí s nimi, pokud splní své sliby. Martin Szimmer doporučoval jménem bystrického distriktu dne 11./6. 1862 totéž a dovolával se srpnového císařova reskriptu (21./8. 1861) a jeho manifestačního slibu: quod ut Rex Hungariae nationes: slavicum, romanam ac germánicam, Hungariam incolentes et cordi suo aequae magyricam caras, in iure, quod in agnitionem et tutelam suae nationalitatis non minus ac natio magyrica habent, tueri et teneatur et velit.“ Zdá se, že někteří Maďaři opravdu chtěli tento reskript zachovávatí. Tomáš Červen psal aspoň Kuzmánymu dne 3./7. 1862, že v červnu byl u nich biskup Danielik, že napomenul profesory, aby se učili slovensky a že sliboval docela právnickou akademii Slovákům, upustí-li od „okolí“. Navrhl pro gymnasium nový učební plán, podle něhož slovensky se mělo vyučovati 118 hodin, maďarsky 48 a německy 36. Sám Moyses r. 1862 přestal spoléhati na Vídeň a řídil se pokyny z Pešti. Pálffymu musil se na př. zavázati, že se nebude obracet na císaře a na vídeňskou vládu ve slovenských věcech, a že jen pak lze se nadíti, že Pešť Slovákům bude vyhovovati. Moyses psal o tom dne 25./6. 1862 Kuzmánymu a doufal, že za tento závazek dostanou Slováci katolické gymnasium. Tato naděje se splnila. Když Slováci nebyli r. 1862 uspokojeni a poslali novou deputaci do Vídně v prosinci, Moyses Kuzmánymu dne 3./12. 1862 dopsal, že se zdráhá do Vídně jíti a nechce vypadati jako rabulista a ztřeštěnec. Moc Pešti byla tedy již příliš veliká, že nutkala k opatrnosti i neohroženého Moysesova. Moyses přes maďarský nátlak trval však do písmene na slovenském národním právu v rámci uherského státu a pod tento požadavek se s Maďary a Maďarony nesmiřoval. A stejně i jiní katoličtí kněží, na př. Viktorin. V jeho Cestopisných zlomech (Lípa I. 155, 171 a d.), jest jeho neústupné národní vyznání, jež nemíní cizí národní individualitě ustupovati ani se poddávati. Tak nazíral ještě r. 1865 i kněžský katolický dorost, jak jest patrné z projevu seminaristů spišských: „My milujeme drahú vlast našu uhorskú, ale len jako Slováci, ináč by ešte aj otcovia naši v hrobe sa obrátili.“ (C. a M. 1865, 124.) Podobně usuzovala i pešťská skupina Andreje Kmeťa. Ještě energičtější maďarismu odolávali evangelíci. Za ně v svém národním eposu Svätomar-

tiniádě r. 1861 promluvil především A. Sládkovič: „Národ slovenský národom je? Národ sme. Boh tak stvoril nás. V desky spiežové uhorskej snemovny vyryto byť má literou vekov: Slováci sú Slovensko, celok, národ, urvaný tela úd uhorskej vlasti, jeden z diamentov koruny posvätnej. Slovo to aj telom stať sa má. Reči zdedenej od otcov posvätné práva sťa sväté a nedotknuteľné stojte, slovenské slovo v župe, v obci, na súdnej ako na vedy stolici, všade, kde žila žitía národného, ozývaj se s effäta bohoscov. Nemôže miesto mať v rade národov ústavovolených národ hluchonemý. My chceme počuť, chceme počutí byť! Čo je bez reči duch? Národ bez ducha? Ale duch musí mať osobnosť svoju, osobnosť postać, rod a sklad, musí mať svoje odkial a pokial. Musíme mať svoje Slovenské okolie.“ Se Sládkovičom plne souhlasil Samuel Ormis, jenž nechal v svém historickém dramatu Mária Sečianská takto hovorití: „Nač mi je vlast, kde otroctvo podlé, kde ducha niet, ani bezpečnosti? Ktože mi brat? Či Nemeč úlisný, čo storoké urobil nám krivdy, či ten Uher, čo sa s Nemcom spriahnul a bremená vždy nové nastrája? Brat mi je ten, čo i sám svobodný, aj pri iných svobodu ctí vždycky.“ Praví národovci nedovedli se smiřovat s maďarismem, odpírali mu a s jeho stoupající silou tím úsilněji nenáviděli cizotu a milovali Slovensko a slovenštinu. Tato láska má někde přízvuk až milenecký. Nezabudov zanechal v své pozůstalosti na př. takovéto vyznání: „Slovensko, vlast moja, ty si jako tá dievčina, ktorú šuhajovi bráni rodina, a čím bráni, viac je lúbená, jako sladká jabloň šípom zabíjená.“

Na hungarismus a maďarismus reagovali tedy Slováci ne stejně, vždy podle svého uvědomění a podle síly svého charakteru. Politikové věděli, že z maďarské kleci není úniku bez vnějšího násilí a bez světové katastrofy. Proto i při rakouské válce s Itálií i při osvobozené válce jihoslovanské naslouchali, zda i úder jejich hodiny je z dálky věku slyšeti. Věřili v něj, protože věřili v sílu národní myšlenky. Když byly odstoupeny Benátky Itálii, napsaly o tom Pešť-budínské Vedomosti dne 24./7. 1866: „Najnovější udalosti sú neodtajiteľným dôkazom toho, že idea národnosti, zbrojové víťazstvo historického práva, premiena z jeho porážky, víťazí nad všetkýma hrádzami, záväzky ľudskými jej v cestu kladenými.“ Tato slova byla adresována především rodověrným Slovákům a měla je přesvědčiti, že i u nich budou jednou učiněna tělem.

VII. ČEŠTINA NA SLOVENSKU I PO UZÁKONĚNĚ SLOVENŠTINĚ.

Nazval-li A. V. Šembera čsl. rozkol jedinečnou operací na jazykovém těle, měl potud pravdu, že slovenské tělo se po této operaci nezcelilo a ránou věčně živou a věčně mokvajícím připomí-

nalo nepřirozenost tohoto rozštěpení. Československá otázka znepekovovala ustavičně slovenský organism a nedopřála mu definitivní jízvy na řez Bernolákův a Štúrův.

Proto také čeština byla na Slovensku vždy doma a nevzdali se jí naprosto ani evangelíci ani katolíci. Užívali jí především v obou církvích.

1. Evangelíkům byla čeština lingua sacra, a proto v ní kázali, zpívali, se modlili, konali bohoslužbu, proto v ní i jednali při výkonech úředních a jí psali i své církevní úřední listiny a jí tiskli své časopisy církevní a církevní knihy. Laazský senior Samuel Kokeš dopsal o tom dne 1. května r. 1863 J. M. Hurbanovi: „Náš lid v pravdě dosud se v svém náboženství nevyzná, leda v *biblické řeči*. Koliké by to zavinění bylo skrz zavedení novoslovenské řeči do církve a bohoslužeb shoditi lidu našemu z ceny, ne-li zničití jeho všelikú doslovně v biblické řeči vědomost článků víry, jeho známost písniček, průpovědí a též samu biblí Páně a všechny Bohoslužebné a věroučné knihy, na nichž on *co dítě na prsou materinských posavád náboženský svůj život, svůj mravní, duchovní a věčný život ssaje? Příznějme se, vypádalo by to, jako kdyby kdosi stav dítěte, poživajícího prsu zdravé své matere, tím opravití chtěl, že odtrhna je od matere a jejího mléka dal by ho na cumeli*. Já hluboko ctím především i za to bratří naše v Německu, že se vysoké své němčině, aspoň nábožnější z nich, nedali podnes uchvátiti a oslepiti tak, aby jí před biblickú svú řečí, Lutherem zavedenú a užívanú, u věcech náboženských či v knihách, či v kázání vúbec v chrámě předek byli dali. Nu a co je proti vysoké němčině naša, ani jen ještě neogramatičená, tím méně olexikovaná novoslovenčina? Politici mívali arciť odjakživa i na Slovensku svůj zvláštní spůsob a sloh v psaní: nech by si ho i teď měli, těmto i latinka v tomto ohledě popustiti a poddati se musila, ale aby i naše biblická řeč chvatu novoslovenčině ustúpiti měla, odstup to od nás! Ba míním, že

¹⁴⁰⁾ Slovenštinu via facti na kazatelnu uváděli asi někteří kněží v Oravě. Ctiboh Zoch psal J. M. Hurbanovi o tom dne 25./6. 1863: „u nás kážeme všeci po slovensky. Kázávali sme i za dlhý čas česky. Ale nevidzeli sme prospěchu, teda sme sa chytili tohoto prostriedku a vidíme prospěch. Ja uverím, že Vám v Nitre bližším češtiny tato musí lepší na ľud účinkovať, ale u nás nie tak. To je nutnosť, dokjal nemáme s Čechy jednotajnej řeči, aby sme obe pestovali. Náš ľud sá na tom nehorší a nezastavuje. Tak sá má vec i s piesmom. Ja volím latinku, keby sme dali tlačit všetky nábožné knihy latinkou, hned by švabachu nebolo treba. V tom nebudeme ani úzkostlivi ani servilni. Reči Písma S. uvádzám vždy v biblickej řeči.“ — Hurban se Zochem neřídil a svou Nauku náboženství křesťanského k dobrému mládeže evangelické psal i česky i švabachem. Stejně se zachoval Hurban i při dopise z Naďlaku 25./6. 1871, v němž byla označena doba tehdejší za přechod z bibličtiny do slovenčiny a v níž bylo doporučováno nenechati slovenčinu ležet úhorem k vůli biblí. (Viz C. I. 1871, 216.)

i u vyšších školách, a to i v naukách netheologických a jakovémkoli vyšším světském vzdělávání se — na ten čas — nic nám nepozůstává, než přijati a uvést, i kdyby to jen zatím býti mělo, naučné knihy *československé*. Nebo budeme-li se vyhýbatí užívání kněž československých, až bychom si v naší obecné a teď tu i tam užívané slovenčině tu převelkú zásobu knih, kterou vyšší vzdělání vyhledává, nadělali, napřekládali, slovem, sami sebe opatřili, ještě předběhnú nás, už i teď daleko pozadu pokulhávajíce, i nejbližší k nám sísedící súkmenovci, a to až o sta let své vzdělanosti. Až tak trnem, když na to pomýšlím, abychom měli od kohosi právem nařknuti být, že sme v *církví* opustili bibličinu.“ Kokšův list jest patrné dobrozdání o pokusech uvést slovenštinu do evangelické církve, a to dobrozdání a limine záporné. Kokeš naopak jest pro češtinu i v církevních školách a docela i ve vědních oborech laických. V tom s ním souhlasili skoro všichni evangelíci, a především jejich vůdcové Hurban a Kuzmány. Jan Langhoffer nazýval na př. v svých příspěvcích do Církevních listů, ať psal o Cyrillu a Methoději, o Husovi či o Kralické bibli, i dále češtinu „naším jazykem slovenským“ (C. l. 1863) a aradačský farář Leopold Abafy překládal evangelické bohoslovné knihy i dále česky a češtinu jmenoval „milou řečí naší“. Stejně i Bedřich Baltík, J. Leška a Janko Rodoliub Borbis. V svém spise „Die Märtyrerkirche der evangelisch-lutherischen Slovacken, im Jahre des 1000jährigen Jubiläums ihrer Gründung, historisch geschildert“ (Erlangen, Deichert, 1863) a v knize „Die ev. luth. Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung nebst einem Anhang über die Geschichte der protest. Kirchen in den deutsch-slavischen Ländern und in Siebenbürgen“ (Nördlingen, Beck, 1861) horuje Borbis pro Velkou Moravu, Cyrilla a Methoděje, pro Husa, — tyto veliké dějinné etapy pokládá i společným vlastnictvím slovenským, třeba na jeho koncepci je patrná koncepce lutheránsko-německá, někde nevšímavá k neumlčitelným paralelám československým.¹⁴¹⁾ Děkan a protonotář podtatranského seniorátu, ev. a.

¹⁴¹⁾ Borbis vydal r. 1868 v Berlíně (Trowitzsch) „Srdečné slovo na čase k slovenským rodákům vyšším i nižším, k šlechtě i ku kňazstvu a učitelstvu a nadovšetko k ľudu pobožnému podľ Augšb. vyznania v Uhrách spísané na ceste z Nemecka na Slovensko.“ Je to slovenské vzdělání jeho dvou knih německých, a zase málo dbalé československých paralel. To byl i nedostatek Hurbanův (Církev ewanjelicko-lutheránská v její vnitřních žiwlech a bojích ve světě se zvláštním ohledem na národ slovenský w této církwi spasení své hledající, Skalice, Škarniel, 1861). Hurban se v této knize zmínil o Husovi jen mimochodem a o Komenském a Českých bratřích nemluvil vůbec. Lze to vyložiti nedostatečnou znalostí pramenů starších a pak thematem omezeným na lutheránství, jež na Slovensku mělo víc a více orientaci německou, což jest i v pracích Tomášikových patrné. Pokud Hurban citoval písmo nebo písně, je na citátech i na jejich výkladu patrná orientace česká. Srv. i Dr. J. M. L. Hurban,

farář v Batizovcích Ondřej Dianiška v svém „Náboženském kázání“, kteréž „při příležitosti XVIII. výr. shromáždění všeobecné e. a. v. v církevní podporovní uherské dne 5.—6./X. 1878 odbyvané“ měl v ev. chrámě v B. Bystřici, dbal i těchto parallel, třebaš jinak byl uhersky loyální.¹⁴²⁾ Evangelická slovenská církev na češtině tedy trvala věrně dále, a něco podobného, byť i v zmenšeném měřítku, lze nalézt i po uzákonění dualismu v *církví katolické*.

2. Napsal-li Jonáš Záborský r. 1860 do Sokola (I. 333) iskrici „Pomník řeči české“: „Hádaj, najstarší kde váží pomník řeči české? Nájdeš v tatranských ešte živý ho horách“, nemyslíl tím jen slovenskou formu tohoto jazyka, ale opravdu i jazyk sám, a to i mezi katolíky.

Slovenští katolíci užívali v svých kostelích českých modlitebních knih a českých zpěvníků i po dualismu, — uchovávali si dědictví po dědech a odevzdávali je svým dětem a vnukům. To dodnes dosvědčuje přítomnost českých kostelních knih v slovenských katolických kostelích, a v červenci r. 1920, kdy se odevzdávala horní Orava Polákům, viděl jsem sám ještě v katolickém kostele v Jablonce české modlitební knihy a zpěvníky v rukou tamního katolického lidu.

Že české knihy měly na Slovensku mezi katolíky velký odbyt, prokazuje malá statistika tisků škarniclových v Uherské Skalici ihned po provedeném dualismu:

a) Pět červených korálů aneb Nábožné modlitby k pěti ranám pána Ježíše Krista ukřížovaného, pravého muže bolesti; též Modlitby ranní a večerní, při mši, k zpovědi, přijímání a jiné mnohé. K duchovnímu potěšení pro osobu mužskou y ženskou na světlo vydané. 1870.

b) Správa Regul sv. Františka 1871.

c) Krví Krystovou skropená Hora Kalvarská, obsahující modlitby při mši, k zpovědi a přijímání. 1873.

d) Hrubý Nebe klíč 1874.

e) Líbezně vykvetlá Rajska růže, kterážto vroucnými modlitbami ozdobené jsou, křesťanům katolickým v náboženství posylněje. 1877.

f) Nebeský budíček duše křesťanské, skrze modlitby vroucné k spasitedlnému pokání a náboženství vzbuzující. 1878.

g) Velký Nebe klíč, obsahující v sobě vroucné křesťansko-katolické modlitby na šestnác dílů rozvržené. K obzvláštnímu užívání pobožnému ženskému pohlaví od jednoho církevního kněze opravené a spořádané. 1879.

Osvědčení ewanjelíků nezměněného augšpurského vyznání věrně se přidržajících, vydané z konventu seniorálního církvi zřízených v nitranském seniorátě, Vídeň, OO. Mechitaristů, 1862.

¹⁴²⁾ Vyšlo v Budapešti u Hornánského 1878.

h) Duchovní štěpná zahrada, obsahující křesťansko-katolické modlitby ve všech potřebách a důležitostech velmi prospěšná. Pro osobu mužskou i ženskou. 1880.

i) Mariánské a svatoanenské písně, tištěné česky, 1887.

Že tyto tisky byly určeny pro Slovensko a tedy pro slovenské katolíky, a ne pro Moravu, pro niž Škarničl také tiskl, dosvědčují tyto okolnosti: 1. tyto tisky jsou ještě t. č. nalézány v slovenských katolických rodinách se zřejmými stopami dlouholetého užívání. Josef Gregor Tajovský v dětství viděl některé z nich v užívání rodičovském i dědinském. 2. v *kalendářích, přidaných k tiskům e), f), g), h) jest svátek svatého Štěpána označen červeně, svátek sv. Václava a Jana Nep. černě, — doklad, že knihy byly určeny zemi, jejímž patronem zemským byl Štěpán, a ne Václav a Jan, t. j. Uhrám a tedy i Slovensku.*

V katolickém Slovensku — snad silou setrvačnosti, snad z ohledu na lidový konservatismus — byla čeština tedy i dále také *řečí církevní*, třeba slovenština pozvolna se usazovala i vedle ní a sporadicky ji i vytlačila.¹⁴³⁾

3. Slovenský lid hleděl si češtiny dále i mimo církev. Skařický Škarničl vydal ještě r. 1877 na př. „Zdravou radu lékařskou“ česky a Holuby¹⁴⁴⁾ ji našel v užívání v pospolitém lidu. Nešlo tu o knihu určenou snad moravskému nebo českému lidu, protože v ní jsou zřejmé slovakismy uherské (mačka atd.). Praktické rady lékařské tiskly se tedy Slovákům na Slovensku česky jistě jen proto, že češtině byli zvyklí, rádi v ní čítali a také české spisy rádi kupovali.

Jak čeština byla i jinak oblíbena, dosvědčuje sám V. P. Tóth, slovenský vůdce, jenž doznal, že uchystal své Slovenské bájeslovie československy a že slovensky je vydává jen proto, že na český text nenašel nakladatele.¹⁴⁵⁾

Všecka tato slovenská jazyková praxe, uznávající i po dualismu češtinu, jest jen dokladem toho, že jednotné tělo nelze rozštěpiti, a stalo se již, že potom křečovitě se zachvívá a těmito, třeba periodickými záchvěvy, přece jen i v době po dualismu své rozštěpené částky jednotně stmeluje.

¹⁴³⁾ V T. s. Martině začali od r. 1877 vydávati pro katolickou Spiš církevní knihy slovensky (J. V.: Průručná knížka modlitebná).

¹⁴⁴⁾ Srv. Holuby, Voda a vosk v poverách a čaroch ľudu slovenského, Sl. Pohl. III. 289, 287.

¹⁴⁵⁾ Srv. Orol VII., V. P. Tóth, Slovenské bájeslovie. — Ani Slovenská Matica v svých počátcích nebyla určena pouze Slovákům a slovenštině. K. Kuzmány psal aspoň dne 28. prosince r. 1862 Riegrovi, aby i Češi přistupovali k Matici za členy, což je doklad trvajících čl. souručenství, jež má pendant i v slovenském soudobém členství v pražské Matici české.

D. STANOVISKO HURBANOVO.

Přehled politických dějin na Slovensku od povstání po uzákoněný říšský dualismus prokázal krivolakou vlnivost slovenské politické linie. Vše na ní bylo pružné a kolísavé. Byl to život na kyvadle mezi Vídní, Prahou a Peští. Toto kyvadlo určovalo i řešení otázky jazykové. Slovenština a čeština na Slovensku bylo prvořadě politicum, o něž se Slováci dohadovali vždy podle politických okolností a podle politického vídeňsko-pražského či podle pešťského kursu. Přesvědčení let čtyřicátých, že pod Maďary domácím jazykem nejlépe lze uchovati slovenskost proti maďarismu, a zase, že pod Vídní tento domácí jazyk smí, ba i má ustoupiti celonárodní formě, — toto přesvědčení nese se jako základní akord nad lety nejistoty a propuká v manifestacní projevy, kdykoli při zápase o politickou moc v zemi vážka se sklání k tomu či onomu zápasníku. Toto přesvědčení po dualismu bylo smrtelně zasaženo r. 1875 Tiszou, jenž neuznal slovenského životního práva a znásilnil je bezohlednou osnovou maďarisační. To byl okamžik naprosto nové orientace slovenské, jenž zvrátil cestu, nastoupenou Štúrem, Hurbanem a Hodžou a jenž vrátil Slováky zase i pod maďarským panstvím k Čechům. Nebyl-li tento návrat trvalý, nejsou tu vinni ani češi ani Slováci, ale politické násilí rakousko-uherské, jež při rakouském zeslabování Čechů hnalo Slováky hlavně od osmdesátých let k mínění, že rakousko-uherské járho nemůže se zlomit silou vnitřní, nýbrž jen a jen katastrofou říše, přivoděnou z vnějšku, a to především z Ruska. A tak ruská orientace Slováků rozhodla na konec proti znovunastolené češtině, a teprve, když mladému slovenskému pokolení tato kombinace připadla fantastickou, nalezeny znovu cesty do Čech.

Jestliže na tento široký a pohyblivý obraz politických dějů a přeměn promítáme vůdčí Slováky této doby, všichni se pohybují a kolísají s dobou, všichni potácivě tápají v jejím soumraku a chytají se především toho, co by umožnilo národní život uprostřed nepřátel. Toto paktování o život, jež našlo výraz především v jazyku, nejpatrněji se jeví na J. M. Hurbanovi.

J. M. Hurban byl od r. 1848 uznaným představitelem a vůdcem slovenského národního života. Štúr ustupoval do po-

zadí a r. 1856 zemřel. M. M. Hodža stravoval se spory církevními a vyhnán ze země, skončil r. 1870. Hurban dožil se r. 1888, s podivuhodnou životní silou řídil slovenský život a nabyl v něm občas moci rozhodčí. Na něm lze tedy opravdu sledovati dobové zápasy o češtinu a slovenštinu i slovenský vztah k Čechům a Maďarům. Toto studium ukazuje, že se Hurban s Maďary nikdy nesmířil a že vždy myslel na konečný návrat ku Praze a k Čechům. Není skoro roku, aby nepromluvil v tomto smyslu, a jest několik období i přímých akcí, jimiž usiloval o nové zavedení češtiny na Slovensku a o návrat Slováků k československému celku. Lze to dokázati takměř chronologicky.

1. Po povstání byl Hurban centralistou a Češi federalisty. Hurban věřil, přes občasnou skepsi k Windischgrätzovi a k Stadionovi, úplně v Bacha a Schwarzenberga, kdežto Češi se postavili proti nim. Hurban vše zakládal na dynastii, aristokracii a na vídeňské vládě, Češi na síle národa a na demokratismu. Hurban byl konservativní, někdy až reakční, Češi, pokud a jak je představovali Palacký a Havlíček, trvali na principu pokroku. Hurban věřil, že vláda mu dá vůdčí místo, že se bude řídit co do Slovenska jeho dobrozdáním, ale to se nestalo, — důvěrníky vlády stali se Slováci mimo povstání, Kollár, Kuzmány, Lichard, Záborský, Radlinský. Hurban odmítal a priori Maďary, Češi zamítali sice jejich násilnictví proti Slovákům, ale souhlasili s jejich bojem o duchovní pokrok a o politické přemožení rakouského centralismu a absolutismu. Několik těchto zásadních růzností¹⁴⁶⁾ osamocovalo Hurbana a jeho skupinu i na Slovensku

¹⁴⁶⁾ Hurban zmínil se o těchto věcech hlavně v svých Rozpomienkách (Sl. Pohl. VII. 25 a d.). Ve Vídni o slovenské věci se starali Štúr, Kuzmány, Rarus, Chalupka, Kardoš, Borik, Radlinský, Lichard, Hodža, Kozáček, Kollár, Hlavač a Hannich a jednali hlavně se Schwarzenbergem a Stadionem. Windischgrätz hatil i to málo, co by bývali tyto dva státníci snad i splnili. Stadion mimo to stále štvál proti Čechům a vyčítal, že Slováci drží s Čechy. Řídil se vůbec heslem *divide et impera!* Češi mimo to prý sympatisovali s Maďary a odvraceli se od Slováků jako od reakcionářů. Havlíčkovy Nár. Noviny 6./4. 1849 zastávaly se proti Vídni v čl. Rittersbergrově Košuta a Maďarů a ve vojenských posádkách docházelo prý i k česko-maďarskému bratření. — Hurban tu asi upřílišněně generalisoval a nelišil dobře české sympatie v boji proti Vídni jako společnému nepříteli od české antipathie k Maďarům jako potlačovatelům Slováků. Hurban své osamocení v otázce jazykové přiznal S. Jurkovičovi 1./6. 1849: „pri slovenčine držíme — bar sami“. — Hurbanovu osamocenost podporoval i spor s Lichardem a s Kollárem. Lichard velmi ostře odmítal Hurbanaovu honosivost, jakoby jeho myšlenka byla myšlenkou národa. Prokazoval to statisticky. R. 1850 vyšlo prý jen 10%, r. 1851 30% spisů na Slovensku v řeči Hurbanových Slovenských Pohľadů. Je prý tedy omylem, tvrdí-li Hurban, že za jeho zvuky šel národ na pole bojů. Takovéto přestřelky zatvrzovaly Hurbana a jmenovitě jej zarazilo, když Lichard hurbanovské polemiky s Kollárem prohlašoval za příčinu Kollárový urychlené smrti (Srv. Sl. Nov. 31./1., 3./2. 1852). Lichard hledal důvod prvot-

a oslabovalo jeho spojení s Čechy, tak že při své vznětlivosti se zatvrdil proti celkové koncepci porevolučního slovenského života a v prvních letech chytil se zase slovenštiny, třebaš češtinu v úřadech a ve školách na Slovensku zjevně vítal.

Proto i při slovenštině ve Sl. Pohledech r. 1851 a r. 1852 a v Nitře r. 1853 J. M. Hurban často se projevil sympaticky o češtině, zavedené na Slovensko Thunem. Danielu Slobodovi (4. ledna 1850) vyznal, že *tato čeština beztoho není nic jiného, než slovenština a že slovenština má na Slovensku smysl jen ve spojení s Maďary. Bude-li Slovensko od Uher odděleno jako samostatná korunní země a připojeno k větší slovanské zemi, pak přijme Slovensko přirozeně řeč většiny těchto svých bratří, t. j. češtinu.* To byla Hurbanova logika jazyková, při níž přímo prohlašoval, že mu nejde o jazyk, ale o národ. R. 1851 (Sl. Pohl. II. 1, 31) Hurban přímo prohlásil, že on a jeho přátelé by byli rádi, měly-li by Čechy, Morava a Slovensko jednu spisovnou řeč, a že by byli ještě raději, měli-li by Slovani vůbec spisovnou jednotu. Na ten čas však Slovákům se nejlépe hodí slovenština, jež jest jen málo „odchodné“ nářečí od češtiny. Téhož roku (Sl. Pohl. I. 3, 191) Hurban Tatrínu sice ukládal ryze slovenské úkoly, ale na České Matici žádal s Viktorinem práci celonárodní, pro Českoslovanstvo, jehož součástí Slováci jmenoval. Dne 26. ledna 1852 doporučoval Hurban D. Slobodovi poslovenčiti Rk pro Polyglottu, aby byla patrná blízkost staré češtiny a slovenštiny; v Nitře (1853, V. 182) psal o — Českoslovácích. Když r. 1855 (7. dubna) posílal Kuzmánymu Nauku náboženství pro neofyty a katechumeny, podněcoval jej, aby usiloval o československý časopis pro Čechy, Moravu a Slovensko. R. 1857 jménem luteránů na Slovensku zřekl se Hurban podle Palárikova svědeckví slovenštiny ve prospěch češtiny. Nebyl to snad okamžitý nápad, ale opravdu program. Je to viděti z dopisu D. Slobodovi ze dne 19. března 1858: „Ja som si umienil Nitru československy vydat' k budúceму Novemu Roku. Nazdávam sa, že by to malo dobrý účinok mať na Čechov a Moravanov. Bude predca väčšie obecenstvo, a okolnosti všetky ukazujú na potrebu faktického sa sblíženia kmenov našich. Však básne by mohly — kratšie rozumie sa — aj v slovenčine byť spísané, to by neurážalo tak Čechov. Materiálne čísla konečne rozhodujú i podobné otázky. Ale predsa nevydám ešte príhlas, lež budem hľadať na puls sáhnúť súkromnou cestou, čo by sa o tom asi súdilo. A prosím Ťa, či bysi nemohol sa na Moravě tak prepýtať u našich, na kolko by sa asi mohlo rátať preplatiteľov! Mohol bys

ního Hurbanova vzdoru k češtině i v Hurbanově ješitnosti. Vysvítá to z této poznámky: „My také poznali svůj omyl. Rozhodli sme se býti co hned poslední spisovatelé českoslovenští, jako první v novoslovenské škole.“ (Sl. N. 1852, č. 15.)

zrovna říci, že sa strojím Nitru vydat' českým spisovným jazykom, len že ešte ma zdržuje ohľad materialný, že totiž nemajúc nakladateľa, ani sám prostriedkov, bojím sa, abych do škody neprišiel.“ Hurban začal svůj úmysl i prováděti, sbíral pro Nitru na Slovensku české příspěvky a hledal nakladatele konečně v Čechách. F. L. Riegrovi v dopise dne 3. července 1858 přímo psal o prostředkování u českých nakladatelů a oznamoval, že novou Nitru pořádá v českém spisovném jazyce a že se tak vrací k Nitře I. z r. 1842, jež byla psána česky. „Mámťe materiálu dost, toliko nechci bez naděje jej spracovat, při výhledu na nakladatele bych se ujal práce. Ten samoprodej spisovatelský nestojí, ať se po slovensky vyjádřím, ani za fajku dohánu, aneb česky za srdce starého sedmašedesátníka.“ V tomtéž dopise přihlásil se Hurban k spolupráci v Riegrově Naučném Slovníku a při jednání o tuto spolupráci projevovao se oddaně československy. V dalších dopisech (10. února 1859 a j.) vroucně se hlásil ku Praze „zlaté, milé a ctěné“, a vzpomínal zaníceně této domoviny svých přátel Friče, Hanky, Tomička, šafaříka, Palackého, Braunera a Staňka, po nichž touží a jež musí zase vidět. „Jako ve snách postavy ty rozmilé střídají se v pokojných hodinách v mysli, pozůstavši mi po toliku tragických ztrátách.“¹⁴⁷⁾

S F. L. Riegreem jako představitelem československé politiky dorozumíval se Hurban o slovenských aktualitách, o postupu maďarském, o církevním zářijovém patentě z r. 1859, a výsledkem těchto dorozumívání byl i Riegrův list Hurbanovi dne 25. prosince r. 1859, obsahující Riegrovu kritiku slovenské dosavadní politiky i případné směrnice pro politiku další: Rieger lituje slovenských bojů s Maďary, ale netají se přesvědčením, že i Slováci vůči Maďarům bývali ve falešné situaci. Opírali se o budovu nepevnou a stavěli se za štít vlády, jenž v očích všech uherských stran pozbyl lesku. To Slováci uvedlo v Uhřích i v cizině v pověst reakcionářů a připravilo je o sympatie uherské mládeže, nadšené jen pro pokrok, svobodu a samostat-

¹⁴⁷⁾ Paní Libuši Bráfově a přáteli † J. Heidlerovi děkuji, že mi laskavě k této práci zapůjčili Riegrovu korespondenci s J. M. Hurbanem. Panu min. insp. prof. J. Kabelíkovi děkuji za korespondenci Hurbanovu s D. Slobodou, kol. J. V. Sedlákovu za Hurbanovu korespondenci s R. Pokorným, kol. V. Ertlovi za dopis Vajanského Fr. Bílému. Výboru N. M. v Praze a hlavně pp. ředitelům univ. prof. dru Č. Zíbrtovi a spis. dru V. Rezníčkovu děkuji za slovenské korespondence, uložené v musejním archivu. Panu kustodu V. Vranému děkuji za slovenské korespondence, uložené v archivu Musea v T. sv. Martině. † pí. Idě Hurbanové a paní a panu V. a dru R. Markovičovi jsem vděčen za dovolení badatí v hurbanovském archivu, chovaném v N. Městě n. V. a v T. s. Martině. † Hviezdoslavovi a pí. Iloně Országhové-Hviezdoslavové vděčím za dopisy, psané Hviezdoslavovi. Pí. M. Zigmundíkové děkuji za některé listy hodžovské. Panu biskupovi Janoškovu jsem zavázán za protokoly fary mikulášské a panu seniorovi Škrovinovi za akta a korespondence fary turčiansko-sv. martinské.

nost. Pro tuto falešnou situaci odpadá od Slováků mládež, — což jest — budoucí národ. Proto by navrhoval postaviti pro slovenskou mládež nějaký oltář, podněcující k enthusiasmu. Tato mládež musí míti dojem, že Slováci jsou svobodomyšlnější než Maďari a že se hlavně stavějí proti aristokracii a přepychu.“ J. M. Hurban tu poslechl a pracoval o tento enthusiasm mládeže. Vedle hesla „slovenského okolí“ r. 1861 (2. ledna) přihlásil se k demokratické koncepci politické a prohlašoval Riegrovi: „Naděje moje opírají se jedině o *massu národa*. Tato se nedá žádnými piklemi a kumšty setřít a znenáhla se rozvine z tříd středních sebevědomější duch, pak snad i aristokracie po ranách, ježto ještě i ona očekávati má, přijde k rozum a navrátí se k lidu. Příklad máme na Vás Čechách: šlechta se vystěhovala, tam venku zhynula, poněmčila se, doma zůstavši odcizila se z většího dílu drahému národu, a predce z massy lidu po 200letém utrpení a umírání teď to vidí, že v lidu jest budoucnost. Vy již můžete říci, či s ní, či bez ní, či proti ní, jen k cíli vlastnímu jdete. Staň se co staň, od ochrany národnosti neupustíme, a byť by nám bylo i jíti přes to strašné údolí stínů smrti.“

Rieger vyčetl ve svém listě 25. prosince 1859 Hurbanovi i jinou slovenskou vadu: odboj proti češtině, představovaný Radlinským. Radlinský si počíná tak, jakoby Slováci neměli větších nepřátel nad Čechy. Z Čechů se o tom s Radlinským ovšem nikdo nebude hádati, to by byl nerozum, a nerozum in politicis je treštuhodnější než zločin. Rieger a Češi nebrání Slovákům psáti podřecím, odolají-li při tom duševní maďarské převaze, ale pochybuje, že by čeština překážela Slovákům v činnosti duchovní. *Doba Krmannův, kde literární činnost ve společném spisovném jazyku na Slovensku byla větší než v Čechách, dokazuje opak toho.* „Obávám se, že literární činnost mezi Slováky nepostupuje, jakž by mohla a měla, poněvadž mezi nimi nekolují žádné veliké myšlenky a plány národně politické. Ani to heslo naší doby „rovnoprávnost národní“ nepovzbudila Slováky k vroucnější činnosti veřejné. Obávám se, že vůbec ruch národní mezi mládeží vaší není ani tak čilý, jako býval, když ste Vy a Štúr působili v Břetislavi — a jiní jinde, když vycházely Plody atd. *Toho čeština vinou není, to leží hloub.* Kollár dovedl nadchnout ideou panslavismu, ale plamen nestačí, — třebať pomocí jeho vylítí ideál svého Ducha v pevný určitý tvar, jinak větry plamen roznesou a uhasí. Kde máte jakou historickou půdu? Nechcete-li sáhnout v historii hodně daleko, musíte již resignovat na to nebytí nikdy svoji a v každém ohledu rovnoprávní se spoluspřezenci svými. Jeť tu mnoho předmětů k uvážení, a ten velký komediant na západě studuje brzy tu, brzy onu otázku, a doba kvapí.“

I toto místo Riegrova listu působilo mohutně na Hurbana a někde až převrátilo jeho názor na situaci. I jemu od té doby byl Napoleon III. velkým komediantem, proti němuž psal za

prusko-francouzské války až invektivy. V Memorandu přizyvoval právě Hurban moment národní rovnoprávnosti jako velkou myšlenku nové slovenské doby. A konečně odboj Radlinského proti češtině odsoudil i on.

V dopise Riegrovi dne 2. ledna r. 1861 stěžoval si do „mladé školy slovenské“, pracující proti Čechům a objímající se s Maďarem. Navnadila se maďaronským liberalismem, jenž sem a tam milostivě utrousí několik slovenských slov k „horniakům“ nebo „dolniakům“, k „Šaryšanům“, „Trenčanům“ nebo „Liptákům“, ale ne k slovenskému národu, a při tom všecko maďaří. „*My s těmito nic nemáme společného, nebo mezi tím, co slovenštiny užíváme k probuzení ze sna Slováků, řeč českou co svou a Vás za bratry považujeme a máme a Thunovi vděční jsme, že aspoň katolické školy opatřil knížkami českými.* Tuto zásluhu Thunovu uznáváme my, kteří sme od tohoto pána nejvíce trpěli, a ti, jichž on sobě liboval, mecí teď kamením po něm a vykřikují, že jim čechisoval národ. Čechisovat pak je jim horší než maďarisovat.“ Hurban tu naráží na Radlinského, pro nějž má řadu odsouzení tu i v předchozím listě Riegrovi (20. října 1860). Uvítal-li Hurban historické maďarské právo s bolestí jako „hrozný osud slovenského kmene“ a jako slib „šibenice nad každou slovenskou hlavou“, tato „mladá slovenská škola“, jejíž vůdcem jest Radlinský, je uvítala radostně, spojila se s Čajákovci, Nemešánovci a jinými maďaronskými překuklenci a zlořečí na Čechy. Aby pobouřili proti nim lid, rozhlašují, že Češi uvedli na Slovensko akcis, monopol, kolek atd., takže lid po hospodách zapomíná na ideu politické reformy a zaujímá se jen za zrušení toho, co prý Češi na Slovensko donesli. Hurban proklíná tuto „školu“, vedoucí k osudu Slovanů polabských. Tito „liberální“ Slováci vyhazují s liberálními Maďary české knihy ze slovenských škol, a Hurban má pro toto počínání jen prokletí. „Já rád umru mučedníkem proti takovému liberalismu. Můj osud je zbraňovat potupného bez ohledu na panující luzy bludy.“ Hurban vytýká Radlinskému, že ve slovenském lidu rozdmýchal ideu negativní a že těžko je pak poutati massy něčím pozitivním. Třebas šlo vrahům slovenské národnosti o Hurbanovu smrt, Hurban dovede býti pro svou myšlenku i mučedníkem. Z hrobu mučedníků padlých za slovenskou národnost vzejde jednou pomsta krvavá. Hurban chce proti Radlinskému české řeči na Slovensku docela veřejně v novinách hájiti a chce obzvlášť pranýřovati jeho ohromné „oslovstvo“, že agituje proti češtině. Radlinský hází do jednoho hrnce čechisaci a maďarisaci. „Položme, že by to byla čechysace, jest to predce *kost z kosti naší, krev z krve naší*, a tudíž čiré čisté slovanství, ale maďarisace jest odslovanění, *vražda národa.*“ Čeští odpůrci Radlinského ovšem přestřelovali také drasticky, vidouce zas ve slovenštině zradu národa.

Hurbanova reakce na Riegrovu zmínku o Radlinském do svědčuje tedy, že Hurban novou akci Radlinského proti Čechům pokládal za výsledek maďaronského liberalismu a že ji se slovenského stanoviska zatracoval jako ztřeštěnou. České úzkosti při tom i slovenskou škodu z toho vzházející chápal. Chtěl tomu čeliti novinami, což byl zase podnět Riegrův.

Rieger upozornil Hurbana dne 25. prosince 1859, že Zelený a Borovský budou vydávati samostatný denník, že by to mohl býti i orgán slovenský, že by se v něm kritisovali Maďaři i zastával patent, ale věcně, rozumně, bez vášně a stranickosti. Rieger a Palacký také v žádosti o tyto noviny podotýkali, že budou sloužiti celému „československému“ národu. Hurban tuto myšlenku vítal a doufal, že bude moci v nich reagovati proti ztřeštěncům à la Radlinský i odmítati maďarskou snahu tupiti Čechy. V tomto denníku neměl by však nikdo brojiti proti slovenštině, jež jest hybadlem národního života. Hurban by v této otázce měl program takový: slovenštinu lidu ponechati a nedbati litery. Na Krkonoších zaraziti korouhev a na ni napsati „Slavus sum, nihil slavici a me alienum esse puto“; „těch na Slovensku, co ještě i jen bibli Kralickou ve své ztřeštěné hlouposti do slovenštiny překládat chtějí a posměchy sobě z Čechů, Horáků, Moravanů atd. tropí, těch vzíti na mušku karabinů svých a nemilosrdně je honiti ze světa slovanského, nebo tito jsou zrádové naši i Vaši, a ne my, co pořád mučedlnictví snášíme za Slovanstvo.“ „*Česká čistá literární řeč ať se zachovává ve spisech, ježto mají cenu pro Čechoslovanů, slovenčina v mezech sobě vytčených, k cílům lokálním, slovenským, ať se užívá čistá, dle přijatých již pravidel organických slovenské grammatiky.* Toto je moje domnění.“ Hurban myslil, že by Národní listy měly býti posílány aspoň ve 100 exemplářích na Slovensko za poloviční cenu a že by ony měly čeliti protičeské agitaci a paralysovati hlavně budoucí noviny maďaronských aristokratů, jež mají znovu oživiti cosí takového, jako byly zlopověstné noviny Kostolného z roku 1848. Tyto noviny brzy na to začal vydávati Macsay a v nich spolupracoval — Palárik. Odtud Hurbanův vztah k Palárikovi jako k Radlinskému byl především polemický. J. M. Hurban varoval dne 12. ledna 1861 před „fušerstvem“ Radlinského docela i sv.-martinskou faru a odsuzoval jeho dopisovatele, „co Čechům hůře nadávají než Turkům. To nemůže dobrého ovoce donést. To naprosto neschvaluji, že teď naši Slováci tak jízlivě proti Čechům vystupují. S Maďary není žádného přátelství, pokud oni šibenicemi Slovákovci hrozí.“

Jak jest z Riegrový korespondence jasně doloženo, J. M. Hurban byl i v letech padesátých orientován československy a důrazně zatracoval každou akci, jež páchla přísluhou Maďarům nebo jež češtinu odmítala z jiných zřetelů než z ohledu na buzení a uvědomování slovenského lidu. Rieger mu byl rádcem,

vůdce, inspirátorem i kritikem v otázce tak úzce domácí a příkazem mu byl prospěch český, československý a slovanský. Hurban se netajil tím, že čeština a slovenština jest mu jen otázkou politické taktiky a že pro češtinu se rozhodne, budou-li Slováci vysvobozeni z maďarského panství, a slovenštinu že podrží, zůstanou-li v něm, protože pod Maďary slovenštinou lze se národně lidu slovenskému lépe brániti než češtinou. O tomto Hurbanově rozcestí svědčí několik dopisů. Je to především list ev. faře martinské ze dne 29. srpna 1860. Hurban v něm svěčuje svůj dojem z diplomu, jež od března t. r. chystala rozmmožená říšská rada: zdá se mu, že tento diplom se mění zvolna v revoluci a že je to souboj velestátu rakouského a malostátu maďarského, při němž se na slovanské země zapomnělo. Hurbanovi tu nejde ani o Maďarsko, ani o Rakousko, neschvaluje také revoluce, myslí jen na Slovensko. Slováci asi uvíznou v maďarském hrtanu, ale jednou přece veniet dies irae. Hurban lituje při tom neshod s Čechy. „Smutno je mi, že se Slováci s Čechami hašteří. To mohli teď nechat. *Moje mínění je, je-li pravda diplom v smyslu Maďarů, tu slovenčina má jediné právo k životu a úlohu retovat dva milióny lidí, je-li diplom pravda v smyslu říše jednoty, je bláznovství vytiskat češtinu. S Čechy teď jednotu musíme držet.* Psal sem i do Prahy v tom smyslu.“ Riegrovi o tomto řešení jazykové otázky podle podstaty chystaného diplomu psal Hurban až dne 20. října 1860: „Uvážíte následující, — píši v domnění, že do listu nahlédnou i takoví, na nichž mnoho záleží nyní i v budoucnosti. *Jestli při přetvořování našeho státu obdrží místo tendence historické národnosti (tedy: v Čechách český, v Uhřích maďarský etc. jazyk), vtedy jest slovenčina v Uhřích jediné možný živel k udržení národnosti slovenské, poněvadž tak jako tak to bylo před rokem 1848, kdy všecko bylo zrada vlasti, co nevyvrůstalo na obmezeném poli hranic pouze uherských.* My slovenčinou způsobili to, co se nezpůsobilo při zavdaných příležitostech světo-historických od otců a dědů našich orthografií českou. To jsou data, která ovšem nic nepotvrzují jiného, jak toliko — a to je dost pro mne, že slovenčinou pozdvižen byl národ víc a mocněji v r. 1848/9, než od 1000 roků nazpět. Nešlo nám zakladatelům slovenčiny nové o literaturu, ale o života politického retování, již byť to i jen bylo pouhou demonstrací politicko-národní. Nebo ani takové sme neměli od 1000 let! *Jiné je blouznění novějších — v jednotě říše rakouské ustálené zakládat literární řeč oddílnou od české. S těmito nejdu, zlořečících na tomto předsevzetí s litováním krátkozrakosti jejich litují. Zvítězí-li ale jednota Rakouska, a ne maďarská tendence, tedy jest slovenčina ovšem zbytečná, až na potřeby pouze místní, což předce snad na tolik, jak Hornorakušanům, Bavorákům atd. v menších okresích proti Hochdeutschstvu i Slovákům popřáno bude cílem pozdvižení vrstev a koutní kra-*

jiný nehrubě dostupných vyššímu nářečí literárnímu. V jednotě Rakouska je nás 7 millionů Čechoslovánů, v rozcapartěnosti historické národnosti je nás 2 milliony v Uhersku Slováků. Bude-li Uhersko do stavu před r. 1848 uvedeno, toť pravím, nic neretuje Slováky před konečným zahynutím, jako slovenčina. Ovšem k tomu třeba mnoho garibaldismu, aby to kdo uvěřil. Ach Bože, jest zde mnoho „kdyby a kdyby“, proto kdyby tohoto mnohého kdyby nebylo, já bych leccos ještě povědět měl. *Ale maďarského státu nebude již více na světě, proto v jednotě rakouské já jen 7 millionů Čecho-Moravo-Slezo-Slováků znám, a tito eklatantní dovedou vyvést literaturu.* Tak bych se byl vyslovil o těchto věcech, které sem dosud již od 2 let jen ze strany považoval, ať mne tak náramne celého církevní otázky u nás sežíraly.“

Hurbanova řeč jest velmi určitá: co platilo v čtyřicátých letech, platí i na prahu let šedesátých: ve svazku s Maďary, kteří spojení s Čechy pokládají za vlastizradu a češtinu v Uhřích označují za řeč nedomácí, Slováci musí sáhnouti ke slovenštině; ve svazku s Rakouskem slovenština jest zbytečná, Slováci setrvávají na češtině. Hurban věří ve svazek s Rakouskem, v sedmimilionový národ Čechů, Moravanů, Slezanů a Slováků, v jejich společnou literaturu, a spisovná čeština má se podle něho k slovenštině jako hochdeutsch k bavorštině. To je zřejmé vyznání československé jednoty národní, jazykové i literární a to jest i víra v jednotu politickou ve formě rakouské.

Stalo se však, čeho Hurban nečekal. Dr. Riegrovi v Hlubokém dne 20. října r. 1860 psal tuto prognosu věcí slovenských, a zatím co doufal v jejich rozřešení československé, císařský manifest ze dne 20. října 1860 (č. 225 ř. z.), jakož i diplom pro uspořádání vnitřních státoprávních poměrů mocnářství (č. 226 ř. z.) s řadou císařských vlastnoručních listů v zemích uherských rázem zrušil jeho naděje. Uhrám diplomem vrácena byla dřívější ústavnost, král sliboval ji docela korunovací potvrditi, a Slováci via facti odkázáni na pešťský sněm. Uherská praxe zásluhou liberální Deákovy strany nespokojila se ani diplomem ani únorovkou z r. 1861 a žádala status quo 1848. To byla směrnice k r. 1867, jenž skončil dualismem.

Hurban tušil velmi dobře maďarské cíle, a proto sáhl k alternativě první, t. j. při zřejmém definitivním přechodu Slováků v uherskou sféru rozhodl se zase pro spisovnou slovenštinu. Jako Deák Vídni i on chtěl Pešti diktovati slovenský status quo 1848, t. j. chtěl ve zvláštním slovenském okolí jazykovou a národní rovnoprávnost v úřadech, školách a životě veřejném. Ale za Deákem stála stará ústava Uher, šlechta, byrokracie, hierarchie, přízeň Evropy, a za Hurbanem jen sankce někdejších povstalců, několik farářů, učitelů a advokátů, snad i domnělá vděčnost panovníkova, — opora slabá, kolísavá a těžce udrží-

telná. Hurban musil slovenské věci řešiti zase hungaristicky, ale pokud mohl, při každé příležitosti i dále a okázale projevoval sympatie i Čechům i češtině a po jednotě s nimi se nepřestával nikdy ohlížeti.

2. Hurban viděl, že v říjnovém diplomu i v únorovce panovník si vyhradil výsostní právo i pro Uhry, a proto věřil, že i při změněných okolnostech císař bude moci Slovákům pomáhati. Třebas náprava politických poměrů byla velmi problematická, přece ve smyslu kulturním bylo podle Hurbanova domnění možno leccěhos získati. A tak došlo asi i jeho částečnou zásluhou k žádosti o Matici, jejíž Hurbanův pozůstalostní koncept s nápísem „Eure k. k. apostolische Majestät“ není sice datován, ale pochází z období akce memorandové. Je zajímavý hlavně svým stanoviskem československým. Hurban v něm připomíná císaři, 1. že Slováci v Uhrách tvoří kompaktní massu a 2. že bydlí na území z Rakouska po strategické stránce nejdůležitějším. Do r. 1824 žili s Maďary jako národ rovnocenný, pak je Maďaři porobili. Ze jména Uher udělali Maďar. Pomluvili je z panslavismu, což je vybájený fantom. Znásilňují je školsky, takže se československé řeči učí jen na 5 gymnasiích, maďarsky na 33 gymnasiích. Slováci chtěli založiti i „eine Anstalt für literarische Pflege der böhmisch-slowakischen Sprache, Matica Slovenská“, ale Maďaři jim toho nedovolili, ač ostatní národové rakouští takovéto ústavy mají. „Die Slovaken besitzen ja eine seit Jahrhunderten in Gemeinschaft mit ihren nächsten Stammgenossen, Böhmen, Mähnern und Schlesiern gemeinsam gepflegte, alte und relativ reichhaltige Literatur und in der mit ihnen gemeinsamen Schriftsprache ebensowohl für das Schulfach, als auch für die Justiz und Administrative einen Überfluß an alten durch langes Herkommen oder durch eine Commission von Fachmännern unter der Leitung des Slovaken Šafařík fixierten Termini technici, so, daß sie in dieser Beziehung nirgends auch nur den geringsten Mangel zu besorgen haben. Mit den genannten Stammgenossen bilden wir Slovaken eine an 7 Millionen Seelen zählende Culturnation, welche wenn ihre Lage nicht geradezu eine auffallend ungünstige wird, eine Literatur cultivieren kann, die das Bedürfnis allgemeiner Bildung ausreichend decken, die Bildungsergebnisse anderer Nationen bei sich popularisieren, auch wohl die Wissenschaft selbst in einzelnen Zweigen wenigstens weiter fördern kann. Die Gemeinsamkeit der Cultur und civilisatorische Wechselwirkung zwischen den Slovaken u. Böhmen ist eine höchst alte und ehrwürdige. Wir wurden gleichzeitig mit ihnen durch die Apostel Cyrill und Method dem Christenthume gewonnen und in eine Kirche vereinigt. In der Hussitenzeit, wo sogar massenhafte Einwanderungen in die Slowakei stattfanden, fand eine noch innigere Verschmelzung der beiden Dialekte in

eine gemeinsame Schriftsprache statt, welche durch die Gemeinsamkeit der Herrscher vielfach gefördert wurde. So haben auch ungarische Könige unsere böhmisch-slovakische Schriftsprache in amtlichen Zuschriften vielfach angewendet, wie wir davon Briefe in derselben von dem ruhmreichen Könige Mathias Corvinus besitzen, während die Magyaren keine haben. Um die Mitte des 16. Jhts. schon hat der Slovake Jessenius gemeinsam mit einigen gelehrten Mähnern und Böhmen in der klassischen Bibelübersetzung einen bis heute noch unabänderlichen Canon der gemeinsamen böhmisch-slovakischen Schriftsprache festgestellt. Mit dem Beginn des XVI. Jhds. normierte der Slovake Benedicti die Gesetze der böhmischen Sprache und Metrik. Ein zweiter Jessenius (der Orator) glänzte unter den ersten Größen der böhmischen Wissenschaft der Rudolfinischen Zeit, der klassischen Periode böhmischer Bildung, und so hat sich die unausgesetzte Theilnahme der Slovaken an der gemeinsamen Literatur durch eine ununterbrochene Reihe von Schriftstellern erhalten; und als in der ersten Hälfte des XVIII. Jhts. die böhmischen Literaturproduktion am meisten im Argen lag, haben die Slovaken durch Männer wie Doležal, Kermann, Hruškovíc, Běl darin sogar den Primat geführt. Und in neuester Zeit haben unsere Landsleute, der Slavist Dobrovsky, der Historiker slavischer Vorzeit Šafařík, der Poet Kollar zu den ersten Größen dieser gemeinsamen Literatur gehört, und einen tüchtigsten Nachwuchs gebildet, wie Stur, Lanyí, Hattala und andere mehr, welche ihre Kräfte gleichfalls der wissenschaftlichen Pflege dieser althergebrachten böhmisch-slovakischen Nationalsprache mit Erfolg gewidmet haben. Wenn demnach auch einzelne Volksschriften und poetische Leistungen, wie dies ja auch bei anderen Nationen stattfindet, in slowakischem Volksdialekte erschienen sind, so weder können noch mögen diese die Absicht haben, uns von der Pflege unserer alten Schriftsprache in allen wissenschaftlichen Arbeiten abzuhalten, und uns unseres wohlberechtigten Antheiles an dem reichen Schatze dieser Literatur zu enterben, zu dem unsere Väter so viel und so kostbares beige-steuert haben.“ Po této obšírné obraně československé národní, jazykové i literární jednoty a po tomto historickém a literárně historickém výkladu, dokazujícím jednotný poměr Čechů a Slováků, žádá Hurban za uznání slovenské národní rovnoprávnosti v Uhrách a v smyslu kulturním prosí císaře o naplnění těchto dvou slovenských přání: 1. o povolení Slovenské Matice a 2. für die Slovaken eine böhmisch-slovakische philosophisch-juridische Akademie in Neusohl als der hiezu geeigneten Stadt im Zentrum der Slowakei zu errichten, welche nach Bedürfnis allenfalls auch zur Universität erweitert werden könnte.“

I tento přípis císaři, žádající Slovenskou Matici jako ústav řeči a literatury československé a požadující československou

universitu v Báňské Bystrici, prokazuje trvalé československé přesvědčení Hurbanovo. Že za Hurbanem tu stáli ostatní slovenští národovci, na př. superintendent Kuzmány, vysvítá z jejich dopisů do Čech, zvučících Čechy za matiční členy.

Hurban nečechoslovenštil jen před císařem a před úřady. V svém pracovním stolku chystal i svou belletristickou práci v jazyce českém. Již dne 13. října r. 1859 psal Danielu Slobodovi, že vedle českých příspěvků pro Riegrův Slovník Naučný pracuje o Gottšalku, jenž se Viktorinovi líbí a jenž pro Lipu se mu látkově nehodí, protože je to útok na římské biskupy, vrahy baltických Slovanů v 11. století. Hurban se proto odhodlal knihu vydati v Čechách, kam uchystal pro R. Sl. N. i svou českou stať o Arkóně, do jisté míry svůj pramen ke Gottšalku. Ještě než Gottšalk vyšel, Hurban vedle českého roucha jej chtěl opatřiti i věnováním, prokazujícím jeho čechoslovakismus. Psalť v té věci Riegrovi, jenž vydání u Kobra prostředkoval, dne 20. října 1860: „Ja v těchto nešťastných dobách rozmíšek našich mezikmenných — československých — chci dať důkaz a příklad jiných naměření, chci mého Gottšalka na znamení vzájemnosti česko-moravsko-slovenské zasvětit p. Vincenci Furchovi, básníkovi moravskému.“ Hurban opravdu na Sylvestra r. 1860 napsal dedikační předmluvu V. Furchovi a chtěl nový díl Gottšalka věnovati i básníku českému na důkaz téže vzájemnosti.

Své československé směrnicí neopouštěl Hurban ani v dalších letech šedesátých a sedmdesátých. Z vídeňského Slovanického bálu r. 1861 měl radost, protože na jeho vějíři byl Moravan, Slovák a Čech v kroji a na doklad národně-literární jednoty československé vějíř byl opatřen podobiznami Sušila, Kollára a Čelakovského. V své Církví Evanjelicko-Lutheránské (Skalice, Škarnyč, 1861) Maďary označil jako rušitele československé sounáležitosti. O době cyrilomethodějské napsal (str. 320): „Slováci byli vtedy zjednocení a říše jejich volala se Veliká. Vtedy ještě nebylo na světě těch ďábelských učitelů, co nás vyučili Moravanů, Hanáků a Čechů potupovat.“ Dne 6. srpna r. 1861 psal Hurban své ženě z Lipska, že se zastavil i v Praze na své cestě do Německa: „Ja som bol naplnený najrozkošnejšími citami v Prahe a tešil som sa len, že naše semeno sa tak krásne zmáha.“ Tímto „naším“, t. j. i slovenským semenem myslil jmenovitě mladé Čechy Grégra, Vávru, Vilínka atd. Svým Gottšalkem stal se Hurban vlastně spisovatelem českým a v tomto českém spisování i pokračoval. R. 1862 vydal v Sokole (I. 45 a d.), redigovaném V. P. Tóthem, pod pseudonymem M. z Bohuslavic své české memoiry na dobu štúrovu, „Zaváté, ale nezapomenutelné listí“. Dne 18. dubna r. 1863 uvažoval podle psaní synovi Svetozaru o hrozném sousedství Němců a bál se k vůli nim o budoucnost „našeho“ národa českého. Od října

r. 1863 byl V. Vávrou volán k spolupracovníctví v Hlase, orgánu celého československého národa, „hlasu“ 7milionového národa v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku, jak se Hurban sám vyjadřoval. Dne 8. července 1865 připíjel v Pratre, v moravské studentské společnosti „Moravě“, jež vydávala psaný časopis „Kvasnice“, na jednotu Moravanů a Slováků. V papírech psaných asi v polovici let šedesátých zaznamenal si Hurban tento rozhovor, dokládající podle něho československou jednotnost:

Maco: „Hádaj, Kubo, prečo je to, že sa Slováci s Čechami vadia?“

Kubo: „*Preto, že sú oba Slováci!* Bo Slovák sa iba so svojim vie vadiť a cudziemu lezie pod nohy.“

Maco: „Hej, Kubo, z Teba by bol býval dobrý kňaz!“

Hurban šířil vědomí československé i v svých Církevních Listech, vydávaných od r. 1863, a tomuto vědomí dal žhavý výraz i v Praze dne 16. května r. 1868, když se kladl základní kámen Národnímu Divadlu, a v červenci r. 1868 i v Kostnici při oslavě památky Husovy. V těchto všech projevech trval na spisovné češtině v evangelické církvi a škole, reklamoval pro ně obě i české učebnice,¹⁴⁸⁾ a spisovné slovenštině vyhrazoval právo hlavně v belletrii a v novinářství. Důsledky dualismu zasahovaly však tak osudně slovenský život, že Hurban v letech sedmdesátých se více a více přesvědčoval, že obět učiněná Maďarům ve věci spisovné češtiny byla marná, že slovenština jest proti násilnému maďarismu slabá a že slovenská záchrana je možná jen v nové orientaci kulturní a jazykové, vedoucí znovu k spisovné

¹⁴⁸⁾ Hurban byl pro české učebnice v slovenské škole z těchto důvodů: „1. služby boží konají se u slovenských evangeličků v Uhrách v českém nářečí. Proto příprava školy jest tu důležitá, 2. písmo svaté, modlitebné a zpěvní knihy, kázání, nábožná přemýšlování, slovem všechny knihy, patřící k náboženskému vzdělání, jsou psány v češtině, jimžto mládež a lid jen tak porozumí náležitě, když vyučováním školským k tomu dostane potřebný návod, 3. sourodákům našim poskytuje česká literatura bohatou zásobu prostředků a pomůcek ku všestrannému vzdělání se, 4. čeština je netoliko nejbližší příbuzná slovenčině, nýbrž tato je také jakoby v oně zakořeněna, takže i vlastní slovenčinu naši, její mluvnicki a pravopis jen pomocí češtiny poznati můžeme důkladněji. Neníť pak nikomu neznámo, kterak čeština sama o sobě je mládeži a lidu našemu tak snadná a přístupná, že jí i při dost skromném návodu předce bez vsí obtíže dobře rozumí. Z těchto důvodů i my se puzenými cítíme vysloviti to mínění, že učebné knihy pro národní školy naše sepsány býti mají v českém nářečí, slohem však lehkým, světlým, průhledným, útlému věku přiměřeným, nicméně pravidelným, aniž minulému nějakému, nýbrž nynějšímu stanovišti literatury české odpovídajícím. Ale učitel ať mluví ve škole slovensky a neupotřebuje češtiny. Učitelé náležejí navykati mládež ku spisovné řeči slovenské, tuto porovnávat s řečí českou, a mládež poznenáhla k správnému užívání slovenčiny jak mluvou, tak i písmem vésti. Takto slovenčina při upotřebení učebných knih českých neutrpí.“ (Srv. Církevné listy V., 181, r. 1869).

češtině a od Pešti ku Praze. Maďaření Slováků pokračovalo tak zhoubně a maďarismus tak plnil a ohýbal slovenského ducha, že domácí kulturní opory proti němu nedostačovaly. Odtud nové Hurbanovo rozhodnutí pro češtinu na Slovensku, k němuž tentokrát Hurban došel hlavně pro zrušení slovenských gymnasií a pro uzavření Slovenské Matice.

3. Tak dospěl Hurban nového jednání s Čechy o české noviny na Slovensku, a tak vznikla i česká Hurbanova Nitra VI. r. 1876 a Nitra VII. r. 1877.

a) Bobulovy Slovenské Noviny, placené Maďary, založené na programu uherské slovenskosti i usilující o maďarskou orientaci Slováků, získaly sice Palárika a J. Mallého-Dusarova, ale narazily na národně slovenský směr Pešt-budínských Vedomostí. Dr. J. M. Hurban již dne 20. dubna a dne 21. dubna r. 1868 (Moje stanovisko, PbV) pověděl o nich svůj soud.

Byl proti dvojení národa a proti smíru s Maďary, pokud Slováků ujařmují. „My chceme ako národ popri národe stát, a nie ako otroci popri pánoch a tyranoch. Toto je náš pomer k Maďarom, a toto cena nášho smierenia“. „Memorandum 1861 je to nota charakteristická Slováků, deliaca ho od maďarónov, renegátov, služebníkov, tyranov. Nechajte túto známku charakteristickú stát v platnosti a bojujte spôsobom statočným za národ spolu s ním! Nu, a keď nie, bojujte za národ proti nám!“ „Slovenské Noviny“ od svého směru neustoupily a bojovaly proti slovenským národním vůdcům, tak že Hurban již r. 1870 měl pro ně jen přezvisko „Bobulova hnojná kára“. Protože Slovenské Noviny byly především list maďaronský, určený pro odnárodnující se slovenské zemanstvo, a protože toto zemanstvo se skoro šmahem v několika letech odnárodnilo, a protože konečně podle Tiszy r. 1875 nebylo již slovenského národa, staly se zbytečnými a r. 1875 také zašly. Hurban je pohřbil radostně, zatratil jejich myšlenku jednotiti Maďary a Slováků a nad jejich koncem vydal heslo: „s Maďary netrakovat a jen spolu držet“. (Cirk. I. XI., č. 5, 1875.) Toto „spolu držet“ znamenalo mu především držet i s Čechy. Dne 17. března 1876 dopsal proto Riegrovi, že proti maďarské orientaci Slováků je třeba postavit orientaci českou, a že k tomu je nutný politicko-literární týdeník. Je na něj nutná kauce 5250 zl. Hurban již sebral 1000 zl. Měl by za sebou půl milionu slovenských evangelíků a získal by účast i katolíků. Byl by to týdeník československý, česky psaný, duchem křesťanským, vůči římským katolíkům loyální a politicky federativní. Československé politice by prospíval. Hurban dopsal o tom i Skrejšovskému, i jinam, ale dosud neměl odpovědi. „Ja pokud ještě silný jsem, rád bych vyhověl věci dobré, jako v daných okolnostech sotvy kdo druhý by v stavě byl vyhovět. Jsemťe u dost značné strany evangelíků slovenských auctořita a mezi

katolickými uvědomělými Slováků vítaný host“. Hurban tentokrát v Čechách asi nepořídil a ani na Slovensku potřebné kauce nesehnal. Proto se však své myšlenky nevzdal. Když r. 1877 upadl i účastinářský uhersko-slovenský spolek „Minerva“ a S. Štefanovič navrhl Hurbanovi,¹⁴⁹⁾ že by mohli nyní závod zakoupiti Češi a v Pešti založiti svůj orgán, pracující ve smyslu celonárodním, chopil se Hurban myšlenky velmi nadšeně a dopsal o věci hned Riegrovi. Vyložil mu dne 7. března r. 1877 situaci Minervy takto: Mladoslaváci, kteří chtěli vše, co vybudovali Staroslaváci, zbořit a pomocí Maďarů a Maďaronů zmocňovali se vlivu nad Slovenskem, založili k svým cílům Minervu. Tato Minerva je t. č. v úpadku a liquiduje. Prodá tiskárnu za 7000 zl. „S touto Minervou by pak jednotlivec, penězi opatřený, měl hned způsob založit československý denník v Pešti“. Hurban doporučil, aby byl do Pešti vypraven čl. odborný znalec, věc prozkoumal a aby koupil celý závod k službám literárním. „Bylo by to k velikému prospěchu naší literární jednoty“. O tuto koupi se velmi zaujal někdejší dobrovolnický setník a slůžny za Bacha, Sam. Štefanovič. Přijede prý k Riegrovi do Prahy vyjednávat i vyžádati si další pokyny. „Těmito prostředky bychom znamenitě sloužili k dobrému národu našemu. U Vás jest hojnost jednotlivců, kteří by pak redakci přejat a šťastně vést mohli, my pak starší zde bychom pomocí ráznou přispívali. Na Nár. naše noviny zanevívají mnozí pro jejich přílišnou oportunnost a chladnost. Je všeobecně cítěná potřeba rázného politického denníku. Slovensko je teď opravdová *res nullius*, ten ho bude mít, kdo bude umět je sobě získat a přivlastnit. A přece tak důležitá jest země tato! Prátelení se se stranami na teď mocnými jest jednodenní muška politická, při vši domnělé síle a zralosti politické šlechty maďaronstvem posedlé. Jestíť to jen hnilina a napuchlina, anaž při prvním úderu historickém rozplyne a rozpadne se v smrad. Prosím sdělití mi laskavě, byla-li by v tuto stranu nějaká pomoc k nalezení u vás. „Gutta cavat lapidem“, při častém, čilém a stálém podpírání se vzájemném zrostlo by pro rozvoj další národu našeho símě hojnou žeň v budoucnosti slibující“. Ani tento na výsost důležitý podnět Hurbanův nebyl v Čechách pochopen, snad pro nedostatek peněžní, snad pro spory staročeské a mladočeské i snad pod vlivem tehdejší trpnosti politické. Štefanovič do Prahy dojel, jednal, ale nesjednal ničeho. Místo pomocné ruky a čekaného souhlasu s nabídnutou možností nového sjednocování našel českou ruku zavřenu a oči raněny podivuhodnou krátkozrakostí do budoucnosti. Místo nadšení

¹⁴⁹⁾ Viz Průdy II., 145, Z rkp. Samuela Štefanoviče. — Hurban psal dne 8./3. 1877 i R. Pokornému o svém úmyslu vydávati československý politicko-literární týdeník, i že hledá na něj kauce. Doporučoval i koupi Minervy, v níž by se dal vydávati pro Slovensko *československý denník*.

sklidil něco výčitek a ožilých hádanic o litery.¹⁵⁰⁾ A tak padl velkolepý podnět vinou Čechů, ale s ním naprosto nepadlo Hurbanova rozhodnutí pro češtinu a přes něj trvala i další Hurbanova akce pro českou Nitru.

b) Hurbanovy dopisy s počátku r. 1876 ukazují, že slovenská krise r. 1875 změnila Hurbanův dosavadní jazykový program ve prospěch češtiny. Nejen že Čechy přivolával k spolupráci proti Maďarům a Maďaronům, nejen že chystal české noviny pro Slovensko, Hurban sáhl i k vlastní iniciativě a *via facti* na Slovensku nastolil spisovnou češtinu i do belletrie a agitoval i mezi evangelíky i mezi katolíky pro naprostý návrat k Čechům. Dne 9. února r. 1876 dopsal o tom čenskému: „Cíl náš, který sme měli se slovenčinou, dostatečně jest dostižen, probudiliť sme národ nevidaným před tým způsobem a v rozměrech netušených; teď jde nám o rozvoj literární mohutnější, který možný jest toliko ve *větším* moři duchů. Odhlédnouce mimo toho od politické mizerie, v níž vězíme s těmito státníky maďarskými, jenž již i mobilizaci Nejvyššímu Pánu by rádi z rukou vzali, jest naše spojení se literární nutnou potřebou vzdělanostných vůbec záujmu.“ V. Poku Poděbradském oznámil Hurban dne 25. února 1876 také svůj úmysl vrátiti Slovensko zase češtině: „že na Slovensku je za mnou mnoho sil, to můžete věřit. Teď mějte mé přesvědčení, že já již z cesty nastoupené nesestoupím, byť by přišlo opět bojovati. Co mnou hýbe, je to samé, co mnou hýbalo, když jsem se tak věrně chopil slovenčiny, prospěch národu“. Riegrovi referoval o svém podnikání zevrubněji dne 17. března 1876. Psal mu, jak se mnoho právě nyní obírá klasickým dílem Palackého, t. j. jeho Dějinami, a jak se znepokojuje jednotlivými obdobími české historie. „Blahoslavím co den s mými domácími dobrotivého Boha, že dal nám tohoto muže“. A hned na to Hurban navázal o svém novém politicko-jazykovém období: „Já jsem úplně přesvědčen, že my jen ve spojení s Čechami a Moravou prospěch vzítí můžeme. Vystoupení mé není snad

¹⁵⁰⁾ V Hlase III., 78, je o tom čl. Samoklam od Starého Zvolenčana — pseudonym, pod nímž se asi skryl Štefanovič: „Dvatsať rokov uplynulo už od času toho, čo som bol, a síce s porozumením nebohého Hurbana v Prahe tým cieľom, aby som vyzval Čechov ku vzájomnému cieľu založenia totižto denníka v Budapešti, na základe účast. spolku „Minervy“. Program, ktorý som Riegrovi bol sdelil, našiel bezvýminečného súhlasu síce, no nie ale podpory. „Vy jste na vině všeho neštěstí, které nás potkalo, proč jste se odtrhli od nás a přijali vaši kočistinu za řeč spisovnú“ — bola jeho odpoveď. A odвета moja znela na to: „řeč českú u nás dekretováním do života uviesť nemožno, a výjma u luteranov na Slovensku nebola řeč česká nikdy v živote. Keď teda z príčiny tej sa od nás stránite, za cenu vami požadovanú sa nezapredáme.“ Tento záznam odporuje ovšem v zásadě dopisu Hurbanova a lze ho vysvětliti buď zkrslující paměti, buď vášní polemické a slova nevážící chvíle anebo různými hledisky Hurbanovými a Štefanovičovými. Jinak co do výsledku je to doklad pro zřejmou českou nechápavost velmi důležité národní chvíle.

okamžitý nával krve vůči běsnotě maďarského plemene. Jáť byl jedině ohnivo udržující spojení ohledem řeči spisovné, nakolik sem psal pro evangelické Slováky. Všecky moje církevní spisy jsou v spisovném československém jazyku psány, ba ja sem mezi našimi vždy horlil za studium české řeči a měl sem obtížnosti, nebo sem ostře káral tu povrchnost, anaž jevívala se při mladších spisovatelích, každým řádkem dokazujících neznámost české klassické řeči; ukazovalť jsem vždy na slovenské spory těch spisovatelů, jenž česky znali a znají. Osobně bych mohl obšírněji mluvit o věcech, zapříčinivších rozkol onen *zdravý*, nebo jím v lůnu našeho lidu vzbudilo se vědomí, a toto znenáhla přijde, přijíti musí k mému přesvědčení. O mne již nemějte žádné péce ani pochyby. A že sem teď vystoupil, stalo se z podstatných příčin, jejichž prospěch jeví se v tom skutku, že, coby jen před rokem bylo vzbudilo jistý ruch a odpor, teď to vítaným jest a nedočkavě čeká výsledku, tento pak jen zabezpečen jest. Máme osvědčení z mnoha katolických kruhů, kde největší byl odpor, a kde byla jedna z příčin našeho slovenčiny se ujetí. Sed de his coram, až se shledáme.“ Hurban nato oznamuje Riegrovi, že znovu Nitru uspořádal a že v ní užije pravopisu Palackého Dějin.¹⁵¹⁾ „Novější belletristové čeští, časopisy etc. jinou orthografií píší. Slováckům by byl způsob Palackého vítanější. Myslíte, že bych měl zůstatí při nynějším novém pravopisu, učiním tak.“ Hurban míní Nitru vydávati každoročně a poslal o ní přihlasy do Čech, Moravy, Slezska a Slovenska, kde všude působily radostně. Do okruhu své československé akce chtěl zapnouti i martinské Národné Noviny, a žádal na nich, aby i ony začaly psáti z pola československy. Dotud neodpověděly. Snad čekají na výsledek Hurbanova činu, ale Hurban jest o jeho kolosálnosti přesvědčen.

Dopis Riegrovi dokazuje, že Hurbanova akce za spisovnou češtinu byla zrale uvážena a široce založena. Tento dopis je tím důležitější, že byl psán před odchodem Hurbanovým do vězení. Ve vězení po konferencích s přáteli se Hurban ve svém úmyslu jen utvrdil. Ukazuje to jeho diář o rozmluvách vedených ve vězení ode dne 19. dubna do 20. července 1876, v němž hlavně červnové zápisy jsou důležitý:

18. června. Semian, Fajnor, N. B. Bežo: liutoval slovenčinu pri Nitre. že aspoň niečo malo byť slovenskej v nej. To môže byť časom. Teraz by to boli Češi mali za faloš. Ale ani nič súčasného nepřišlo.

¹⁵¹⁾ O pravopisu Nitry psal Hurban 11./1. 1876 i Kounicovi: „co do řeči bude ovšem jakýsi rozdíl mezi nynější českou literární a salonní řečí a naší českoslovensčinou, jako to snad i tento můj příhlas usvědčuje: avšak naději se, že to nebude ku škodě slovenské stillistiky, od níž tak častě vidíme se vzdalovati i řádné jinak časopisy české“.

Anička (Hurbanova žena): *Už prestal čas drobenia, teraz treba zjednocovania.*

B.: Ale ach ja som už tak zamiloval si slovenčinu.

H.: Položte možnosť, možná teraz, že se vám 20 gymnasií, jedna universita a akademia otvorí, a Vy dostanete obsadiť to hlavami slovenskými. Mlčel. Po chvíli: „jej, veď to tak skoro nestane sa!“ „Kto vie?“ Československy máme všeho dost, jen málo svornosti. S tím sa skončilo. Na to som prečítal z Nitry „na Hory“ a „Výstrahu“. Bežo sa zamyslel.

22. června o 2 $\frac{1}{2}$. Fajnor a Nedobry. Výborný diškurs o novinách, týždenníku československém.

Hurbanův diář prozrazuje, že Nitra byla redigována a promyšlena ve vězení a že Hurban o jejím směrodatném významu promlouval a dohovořoval se s nejbližšími přáteli. Pokud nesouhlasili, odzbrojoval poslední jejich námitky.

Hurban dobře věděl, že předstupuje před slovenskou veřejností s podnikem *epochálním* a že jeho nová akce za češtinu vznítí nový boj a stvoří do jisté míry nové období. Hurban byl si tohoto dějinně důležitého činu plně vědom a jistě ve své duši si jej dějinně i změřil. Tento stárnoucí muž právě v tomto období se zamýšlel nad českými dějinami Palackého. Zamiloval si oddíl husitský, nadchl se pro Husův boj pro českou pravdu i jeho učení, že jest ustupovati poznané pravdě lepší. Hus ve vězení, mroucí za svou pravdu, připomněl mu i jeho situaci: také Hurban trpěl za pravdu slovenskou. Ve jménu této pravdy vehnal kdysi Slováci do rozkolu s Čechy a teprve nyní k stáru se přesvědčil, že tato pravda musí býti přehodnocena a že musí ustoupiti poznané pravdě nové. Tato *nová* pravda vedla ho za Palackým do Čech a povznášela jej k službě celonárodní. Shodou okolností Palacký, jeho obraz vlasti i jeho služba národu se mu mihal ustavičně na obzoru v tomto čase tak osudném. Dokončil Dějiny, což pro Hurbana byla událost. Český klub pořádal na počest toho dne 23. dubna banquet, Hurban byl pozván.¹⁵²⁾ Přijel by býval, ale

¹⁵²⁾ Rieger o tomto banquetu Hurbana vzpomněl: „Postrádáme bratra Mil. Hurbana, který jako někdy, tak zejména zase v poslední době vyslovil se pro *nedělnost literatury československé*; tomu zavřena výmluvná ústa jeho liberalismem maďarským ve vězení.“ J. M. Hurbana o této slavnosti zastupoval Ambro Pietor, jenž promluvil takto: „Darmo je, páni moji, nech stalo sa čokolvek, a nech deje sa čokolvek, *my považujeme Vás za svojich tak vrúne, tak oddame, ako vy považujete nás za svojich*. My ai dnešniu slavnosť v istom ohlade za svoju považujeme, lebo keď nám naše dejiny odpierajú, keď nám naše dejiny zatvárajú, tešíme sa vydobytými dejin Vašich, ktorých čiastka aj nám pripadá. Dne 13./4. 1867 riekol Rieger na sneme: „Jestliže Slovany v Uhrách považujú za pouhý materiál vlády, který mohou libovolně řezat a krájet, neměli by zapomenout, že to tento materiál bolí, když ho někdo řeže, a že ten materiál křičí, a že ten křik jiní lidé za hranicemi slyší.“ Ambro Pietor připil proto Riegrovi a pil na zdar „bratstva československého, aby ono sa zmáhalo vo všetkých vrstvách a aby

slavnost spadala v první dny Hurbanova vězení. Mohl proto jen připses pozdraviti „Obnovitele národa Čechů a Slováků“, jenž tak znamenitě uctil celý československý národ. Hurban chtěl Nitru, „tento dar dcerám a synům Slovenska, Moravy, Čech a Slezska“ podati darem i Palackému, ale v korekturách Nitry a v prvním smělém základu k spisovné češtině došla dne 26. května r. 1876 zpráva, že oslavovaný Palacký zemřel. Na vždy bylo znemožněno Hurbanovi odčiniti polemiku proti Palackému v kampani proti „Českým hlasům“ r. 1846. Hurban svou abdikaci spisovné slovenštiny proto posvětil aspoň „Památky Fr. Palackého, podporovatele učených škol československých, nejkrásnějšího, nejpožehnanějšího studenta Břetislavského na Slovensku“. Jak dojemné věnování! Ožívá v něm Břetislava a nadřazuje se nad celý břetislavský studentský pohyb Palacký, veliký jednotitel a horoucí vůdce k českoslovenství!

V rámci těchto okolností jest Nitra VI. událost mimořádného významu a dosahu.¹⁵³⁾ Ale jest i jev epochální svou podstatou, svým odporem vůči Tiszovi a prohlášením národní a jazykové jednoty. Čtete kterýkoliv příspěvek, a všude naleznete vedle jeho českého roucha duchovní pečeti československou. Hurbanova báseň „19. červenec 1876“ je apotheosou Palackého, Prahy a formu má z Havlíčkových Tyrolských elegií. Hurbanovy Obrazy z přítomnosti jsou apotheosou Čechoslovů, t. j. Čech, Moravy, Slezska a Slovenska, a jejího pěvce A. Heyduka. Příspěvky M. Dumného blouzní o jednom těle Čechů a Slováků a o jedné zemi Čechách, Moravě, Slezsku a Slovensku. Jeho hrdinové jsou Čechoslováci, zasňubující Tatra s Prahou. Mladičká Vajanský ve své Nitranské pohádce vede Nitře na pomoc junáky z Tater, z Moravy a z Krkonoš a českou básní „Šzetiporni“ hrozí Tiszovi za jeho násilí. Nitra, obsahující příspěvky Slováků, Moravanů, Slezanů a Čechů, svou duchovní podstatou a československým horováním přiblížila se levočské Jitřence a osmělila se hromovati zase proti Maďarům a laskati se s Čechy. Hurbanovi

ono širilo sa po všetkých krajoch Česka, Moravy, Slezska a Slovenska.“ (Srv. N. N. 27./4. 1876). Ambro Pietor dostával ze Slovenska souhlasné listy s touto řečí (N. N. 9./5. 1876). Maďaři jej za ni však napadli nadávkami a výhrůžkami, že tohoto „na nic hodného vlastizrádce vyženou z uherké krajiny šupem“. Při tom nadali i Palackému, Strossmayerovi a Miletiči „zloděju, lotru, ožranu“ a český národ nazvali pronárodem a národem žebráků. Tu se hlavně vyznamenal Független Polgare. Národné Noviny se však nezalekly, a když Palacký zemřel, napsaly o něm dne 30./5. 1876: „I náš je Palacký, i nám je meno jeho drahé: riadením božským zroděný v družnej Morave, vychovaný na Slovensku, čo muž dejstvoval v bratských Čechách a dokonat tam slavný život svoj. Rodom Moravan, výchovou Slovák, životom, účinkováním Čech, v tom iež hlboký význam Palackého pre tie tri najbližšie haluze na strome slovanskom.“

¹⁵³⁾ Hurban v N. N. 22./2. 1876 položil redakční uzávěrku Nitry VI. na konec března 1876. Dne 14./3. 1876 lůtu prodloužil o čtvrt roku. Příspěvky redigoval ve vězení a vyšel z vězení, Nitru v létě i vydal.

však nestačila jen tato čsl. náplň, rozhodl se promluvit i přímo. V doslovu „Není slovenského národa“ (str. 355 a d.) přehlédl nedávné dějiny, vyložil jejich smysl, odůvodnil jejich jednotlivé jevy a určil směrnicí pro slovenskou přítomnost: r. 1842, když vyšla Nitra I. ještě ve spisovné češtině, bylo Slovákům zle, ale nikdo jim neupíral právo života. Sprostí fanatikové sice národ omráčili a maďarili, ale slovenští národovci přece jen doufali, že nějakým *mimořádným* prostředkem uchovají národ na živu. Tímto prostředkem byla *slovenština*, vlastní to řeč pospolitého lidu, jež slovenští vůdcové především chtěli zachrániti. Proto r. 1844 Nitra II. vyšla ve slovenčině a obírala se pouze kmenem slovenským, a ne celým národem, jak žije a tyje ve svých pravěkých vlastech na Slovensku, v Moravě, Čechách a ve Slezsku. Slovenština opravdu slovenský kmen vzbudila a dala mu docela i meč k obraně jeho práv. Tisza nyní najednou prohlásil, že není slovenského národa a že takového národa v Uhersku nikdy ani nebylo. To je ovšem lež. Slovenský národ je prabydlitel Tater a vzrostl ve veliký národ slovanský. Ti, kdo se rozprýstili od Tater na západ a sever, Moravani, Češi a Slezané, jsou jeho nejbližší. „*Slovenský národ, jako jestvoval před dvěma tisíci léty, tak jestvoje až dodnes. Jméno jeho je: československý národ. Češi jsou ti Slovenové, kteří v předhistorické době z Tater na sever se spustili do nížin Visly, Varty a Odry, a odtud dále protáhli se až do Bojohema starého, do nynějších Čech. Moravané pak jsou ti Slovenové, kteří se spustili z Tater na západ do nížin Moravy. Slezané nejsou nic jiného nežli spojivo Slováků s Čechy a Moravany. Slovenský národ v bezpřerývném souvisu a v jednotě zeměpisné, v souzvuku povahy, charakteru, jazyka, písně a tradice národní jest národ česko-moravsko-slezsko-slovenský. My ho krátce jmenujeme česko-slovenským. Popři literatúře československé, na které společnou účast od století brali Slováci, Češi, Moravané, Slezané (kp. Třanovský), v oči bijící důvod jednoty původu, krve a dějin jest řeč naše Československá, která ani dálkami zeměpisnými, ani délkou času, ani konečně státními rozdílly nemohla býti v genu svém pomýlena. Změny, které časem podstoupila řeč naše společná, tak jsou nepatrnny, že nejprostší pastoušek z Krkonošů s nejprostším honělníkem tatranským a oba zase s nějakým bačou od Hostýna dokonale sobě v každé potřebě porozumějí. Jakový to prospěch teprva v kulturních snahách národa našeho! Těšmež se tomu, že 7 millionů Slovenů tatranských a krkonošských jednou řečí mluví, pěje, žije a vzrůstá v mohutného činitele. Boje musí přestati. Tím, že sme psali za 30 let prostou řečí národa o věcech především jeho zvláštního života se týkajících, vzbudili sme v něm sebevědomí jeho národní mnohem živěji a všestranněji, než za minulých 200 let, v nichžto psali otcové klassickou řečí československou.*

Žádnému z nás ani ve snách nenapadlo zakládati novou kulturní a velikolepou řeč slovanskou, měvše takovou již hotovou ve své řeči československé; oč nám šlo, bylo jediné ono probuzení národa tak zanedbaného, ba tak věkami uspaného. Bohužel ... mladí spisovatelé zanedbali československou klassickou literaturu. To je škoda vnitřní. V malé vodě jen malá ryba vychová se. Bez onoho vašeho specifického slovenstva, bez toho tak zle řečeného zpronevření se svazku dosavadního literárního života, nebyl by se odvážil žádný maďarský státník říci, že toho národu nestává. Tu neseme škodu sami. My poznali, že konečný konec jakovémukoli drobení československému uložen býti musí. Nám Slovákům zejména nic nezůstalo z bouří časů, než drahý poklad literatury československé a vědomí, že jsme bratři rodni nejbližší Čechů, Moravanů, Slezanů. Literatura československá dá pádný důvod za jestotu národa slovenského, pádnější, než pokoutné svazečky, psané pro obmezené kruhy maličkého obecnstva. Naši básníci vzlétše do nesmírných prostranství jednokrevného, jednojazyčného československého plemene zůkol vůkol budou zpívatí sedmi millionům. Specifické Slovenstvo plodí jen nástroje vůle cizí k cílům sobě záhubným a podává vladobažníkům v sobě krmičku, níž sytí oni svou a svých tvorů hitavost. Československé literární moře dochová velikány literární, a tito nebudou popelkou. Československá literatura má své nejhlavnější a centrální ohniště v Praze, v srdci veškerého Československa. Takový národ tedy jest, Tisza ho nepopře.“

Hurbanův projev je mezník v dějinách slovenštiny a v dějinách českého jazyka vůbec. Je to magna charta československé národní a jazykové totožnosti, vztýčená na pomezí dějin a svítící slovenskému soumraku jako desky obnoveného zákona. Hurbanův čin není bez dějinné monumentality a je to jeden z nejtklivějších okamžiků v Hurbanově životě, kdy stárnoucí vůdce národa ze starosti o život Slovenska zvrátil kolej, již v mládí Slovákům vybudoval, a zápořem své myšlenky, jež se podle jeho domnění prokázala bludnou, dal se znovu a odhodlaně opuštěnou cestou starou. Po dlouhém bloudění a krivolakých klikatinách ukázal Hurban Slovákům k starému a nejbezpečnějšímu domovu, v němž pobývali otcové a dědové — *do Čech, do Prahy.*

Čteme-li Hurbanův projev pozorně a s kritikou srovnávací, postřehujeme, že vyvrací Hurbanovy vlastní these, vrhané od r. 1846 do slovenského myšlení, že annulluje hurbanovsko-šturvovsko-hodžovskou ideologii a vrací se k Palackému, Šafaříkovi, Kollárovi, rozhovořuje se často řečí Českých hlasů, proti kterým mladý Hurban kdysi bojoval. Není asi daleko pravdy, předpokládáme-li, že Hurban tento projev pojal i stilisoval v senickém vězení a že je to tedy jeho list ze žaláře všem věrným Čechům

a Slovákům. Lze zase vzpomenouti na Husa v žaláři kostnickém, na jeho hrdou výzvu k boji za poznanou pravdu lepší. Hurbanův list je opravdu hrdá výzva, je to rukavice hozená k velkému souboji s Tiszou, jež Hurban i za cenu mučennictví byl ochoten podstoupiti. Doba byla ovšem jiná, nehrozil plamen, ale hrozila pronásledování politická, novinová, znesnadňování životní a ustavičné útoky na zdraví nervů. Hurban se nebál této drobné války a sebevědomě a neústupně prohlásil, že s jeho cesty ho již nikdo nesrazí. Tehdy ovšem netušil ještě, že slovenský duch již jest nepřitelem namnoze rozložen a zeslaben, že jeho přátelé s ním nesetrvají do konce a že do jisté míry selžou i Češi sami.

Hurbanova exhibiční kniha z r. 1877 prokazuje, že Hurban danému heslu sloužil oddaně a vytrvale. Když se ho dotazoval baňskobystrický pravotár Ondřej Hanzlík po výhodách a příčinách jeho změny, uvedl mu Hurban dne 19. ledna 1877 hlavním důvodem *změněné poměry dobové*. Vlastní pohnutkou k slovenštině byla kdysi persekuce za Čechoslavu v Jitřence; konečně i illyrismus a víra v Rusko. Ale ten čas přešel. Je nutno jíti od nižších jednot k vyšším, což značí pro Slováky postup k Čechům a přilnutí k české síle. „*O sebe zhyneme a nebudeme mat' čím foederovat'*.“ Fr. Roháčkovi 10. března 1877 připomněl, že cílem teď jest jen čl. jednota. Podobně se vyslovil i v psaní Hynkovi Babičkovu dne 17. března 1877: chtěl by jen, aby se za jeho myšlenkou co nejvíce kupila mládež; mladistvým nadšením se dá všechno vykonat. Těch 30.000 slovenských povstalců za národ r. 1848 byla práce desíti slovenských jinochů. Hurban je si sice vědom svého pokročilého věku, ale zamýšlí vyvolati *podobný* slovenský pohyb, jaký vyvolal v létech čtyřicátých, Samuelu Štefanovičovi dne 18. března r. 1873 dopsal i o Nitře i o akci za noviny, pro něž by redaktorem chtěl míti třeba syna Svetozara, a skončil programmaticky: „Ja som presvedčený, že my so slovenčinou nezrobíme novej agitace. *Českoslovenčina je teraz nosič politickej jednoty, bohatá na ideje nové, na ruch požehnaný, jaký zdvihly v službe Slovanstva solidnejší orgány, jako Politik, Pokrok, Posel z Prahy. Tímto viacej budeme imponovat' Maďarom, než politicko-uhorskou agitaciou hocjakou.* Živou činnosťou literárnou, rezkým žurnálom, hybaním spoločným národa v službe jednej idey taký ruch zpravíme v národu, jako sme pred 30 rokami slovenčinou zpravili. *Keby sa tedy podarilo s Čechy do uspoja lepšieho príst', tam prestáva všetko kľučkovanie, a budeme československy pôsobiť.* Slovenské časopisy obráťa sa tiež.“ Z dopisu Riegrovi dne 7. března 1877 je patrné, že Hurban chtěl znavunastoliti češtinu belletristicky Nitrou a novinářsky novým deníkem i částečným počestněním Nár. Novin. Slovenské obyvatelstvo částečně bylo za ním, z nákladu Nitry rozebralo skoro polovinu, ale česká účast, jmenovitě spisovatelská, byla skrovná a některé listy „blbě a surově“ uví-

taly Nitru svými kritikami. že Maďaři si na Nitru vyjeli, Hurban chápal, že však Česká Včela jejího smyslu nepochopila, Hurban nechápal. Přes to zase posílal po českých zemích přihlasy k Nitře VII. a se Štěpánem Fajnozem rozhodl se na Slovensku popularisovati Heyduka adaequátním zhudebněním jeho písní. Poslání Nitry hledal hlavně v mládeži. Chtěl československou mládež v ní shromáždit za kultem literární jednoty, chtěl ji soustřeďovati v Čechách a hlavně v Praze kol teplého ohně vysokého učení. Hurban adresoval řadu listů i českým a moravským novinářům, žádal za podporu svého úsilí o společný československý jazyk na Slovensku a poukazoval k tomu, že bez spolupráce české toto úsilí je marné. *České noviny musí nyní vši mocí rušiti československé nedorozumění a pracovati k jednotě.* Ed. Jelínkovi dne 6. června 1877 schválil jeho sblížovací akci mezi Slovany, ale zase poukázal na živelní akutnost svého činu: „*I pro Bůh, což nás již nenaučili katané západní sjednocovati se v náš vlastní prospěch?*“

Toto korespondenční zákulisí jistě dostatečně prokazuje Hurbanovu pevnost v jeho novém rozhodnutí. Padají z něho však i stíny na jeho novou cestu. Enthusiasm mládeže, na nějž počítal, nebyl obecný. Jeho podnik v Čechách narážel na chlad, někde až na neporozumění. Kritikové se pustili do jazyka a kritikou liter si zastřeli Hurbanova nového ducha a nadějný život, jenž z něho tryskal. V národě vyvolal jen něco ohlasu, ale naprosto ne nějakého nadšeného hnutí. Slováci sami byli k věci dosti trpni a jen málo jich si uvědomovalo dosah Hurbanova činu.¹⁵⁴⁾ Samuel D. Štefanovič mu věnoval v dopise Hurba-

¹⁵⁴⁾ Národné Noviny 7./9. 1876 Nitru VI. co nejsnažněji doporučily, ale jejího jazykového cíle se nedotkly. Jakousi reakci jest znáti v N. N. až 12./10. 1876. N. N. otiskly toho dne české provolání Strážnického „Slovenským studujícím na vysokých školách vídeňských“, v němž jest ohlas Nitry patrný: „věda jest páska nás pevně spojující. Mocnější této pásky jest bratrství, pokrevnost, jest národnost naše, a tuto pásku co nejvíce upevniti a s ní se spojití, jest touha a vřelé přání naše.“ „Bratří Slováci! *Není rozdílu mezi Vámi a námi.* Mrtvé čáry na papíře, ani řeky, ani hory nerozlučíte nás od sebe. Slováci! Pravice své upřímně Vám podávají Češi, Moravané, Slezáci. Všichni spějeme za jedním cílem, všichni máme stejné potřeby, všichni jednoho nepřítele. Spojenými silami lehčeji uneseme břímě potřeb svých a svorností nepříteli polekáme.“ — Podle N. N. 31./10. 1876 domácí rada „Českého klubu“ rozhodla se 28./10. t. r. podporovati slovenskou mládež studující v Čechách po deset po sobě jdoucích let stipendii. Byla to asi práce jejího tajemníka F. A. Šubrtu, snad na podnět Riegrův, snad pod dojmem Hurbanovy Nitry. — Důležité jest i „Osvedčenie československého studentstva na vysokých školách pražských“, tištěné v N. N. dne 7./11. 1876. Obsahuje projev sympatií Jihošlovanům, v němž vystupuje Čech a Slovák zase jednotně jako Čechoslovan vedle Rusa, Poláka, Srba, Bulhara a Slovincu. — N. N. přiznaly se do jisté míry k Hurbanovu novému programu prakticky. Začaly otiskovati i příspěvky české, na př. přetisk Harrachovy stati „O budoucnosti a světodějném povolání Slovanů“ z č. č. M. Ls (N. N. 30./11., 2./12. 1876). Jinak však stanoviska přímého

novi dne 1. května 1877 podrobný rozbor, z něhož vysvítá souhlas jen na polo i to, že Hurbanovi se vymykalo vedení Slovenska pomalu z ruky. Štefanovič píše: „Je vskutku pravda a neodbitná potreba, že my s Čechami jeden úplný národný celok tvoríme a slúčenie naše je absolutnou potrebou života i našej národnej schopnosti a osobnosti. No vídiš, brat moj! v tomto vihlade myslím ležia kost, žily, mäso a krv nielen meho človeka, toho obsahuje v sebe reálno, kdežto sama reč česká len ideálno spojenie našich kmenov v jeden pravý celok. Že Tvoj náhľad je tu na Slovensku keď aj nie celkom *osamotený*, ale aspoň v tak nepatrnej *menšine*, že ho škoda len aj zpomnieť, a že aj v Čechách známe sú naše jazykové pomery práve tak dobre, jako aj tu, o tom ja životom mojím hotový sem zabezpečiť. Na vec je dvoji náhľad: 1. že nečo je tu za lubem, 2. že literatura je živel Tvej činnosti, a že *nepozostáva Ti jinšieho, jako písať slohom českým*, lebo to dobre známo je, že na Slovensku, kde predtým 600—800 dozajista, teraz ani len 200—300 výtiskov Sl. Pohl. by si neodpredal. Brat môj drahý! Uznajže, a uznať musíš, že je Slovensko nie osoba = Hurban, Slováč nie literát = Hurban. *Tebe je snadno byť Čechom, lebo si Slovan, lahko rozumieť aj písať po česky, lebo si vzdelanec. No ľud náš sa jako Slováč ešte ani len nepochopuje, nie to, že by vedel byť Čechoslovanom*; ten ani len kalendár slovenský s chvatom nečíta, nie že by sa českej literatúry uchopil a zaujal. Literatúra česká je Slovákom ale ani nepotrebná ani nie prístupná. „Krátké poučné a zábavné čtení“ je pre Slováka konečne žiadnej ceny, on sa poučiť nechce, lebo necítí toho potrebu, a zabaviť sa nemôže, lebo v jeho až nadmieru stiesnenom stave chýba mu k tomu rozmysl. Národ každý musí zo svojho vlastného života tvoriť a vyvíňovať si literatúru, a preto keď u nás žiadného historického života niet, ani literatúru niet na čom tvoriť a vyvíňovať. Ja opak toho nachodím, čo v Ohlase Tvojom tvrdí sa. My sme s Čechami nikdy nedejstvovali,

k Hurbanovi nezaujaly, ač s Tiszovým výrokem o Slováčích polemisovaly. Roduľub oslavil Hurbana dne 19./3. 1877 básní, již lze považovati za počtu jeho Nitry. Hurbanovu dflu sľubuje se tu nesmrtnost a věrná příchyllost celého národa. Hurban viděl v tom souhlas se svým novým činem, a proto na báseň i na řadu souhlasných přípisů odpověděl díkem, stilisovaným československy: „Či ste prišli od Tatier, Horpađu, Váhu, Turca, Nitry, Hronu alebo tam z rovin poddunajských a posávských, či zo srdca nášho národa, od posviatných pamiatok Zlatej Prahy, alebo Hradca Královej, „kdeže Orliciu Labe pije“, či tam ztadial, kde Olomouc vývodi, Brno sa stkvie, staroslavné mesto Komenského Přerov mládež našu dobre chová, a mudrá Moravenka úrodné polia svlažuje, či konečne prišli ste zo starej mojej Bretislavy, zo smutnej pamiatnej Modry, z Viedne nádhernej alebo Pešti nám nepriajnej — všetci boli ste sťa hosti vítáni, mne ale boli ste poslaní od Boha.“ Svůj dík skončil Hurban adresou československé mládeži. (Srv. N. N. 24./3. 1877). — Orol (1877, 284) Hurbanovu Nitru VII. vítal jako výborný almanach a přivolaával Nitře VIII.: Vivat sequens! Hurbánův jazykový program tedy přijímal.

náš život je tak tomu duchu cudzí, a tak nemôže ani tvoriť predmet spoločnej literatúry až podnes, ale áno, *ak sa dovedna slúčime, môže sa to časom stať, to ale len pomaly a vo všetkých vrstvách života previesť sa musí*.“ Štefanovič na to ukazuje, že maďarisace již desně pokročila, že intelligencie a úřady jsou celkem pomadřařeny, občanský život nemá střediska, národ nemá ohniska, se Slovány nemá styku, navzájem se nezná a nedohovořuje, je jako stádo rozprašené vlkem a bez pastýře, a nyní Hurban přes ideje roku 1848 a přes své Pohľady ještě i sebe zapírá a vzdává se slovenské pozitivní síly. Slováčům i Čechům nejvíce uškodil katolicism, tento rak na slovanském těle, — autoritu panstva a vlády zesílil a lid bezvýminečně slepou poslušností zpoddanil. Hurban jako pohlavár luteránstva měl by si to uvědomiti a v tom smyslu pracovati, ale to přesáhlo horizont jeho fary. Svými Pohľady vrcholil, svými Církevními listy zašel nazad až za Luthera. Proto Hurbanovo slovo nemá vůdčí síly a proto Slovensko t. č. jest bez náčelníka. Chtěl by jím býti Francisci, ale byl vždy jen „slovenským mamelukem“, a teď jest jen slovenským pensistou. I Daxner prokázal nerozmyslnost. Pauliny, toť slovenský Mefistofeles. Slovensko se podobá špatnému stroji, jenž musí býti spraven. Ale na to nestačí slova a idealismus, nýbrž věcná, střízlivá práce. Lid je dosud jen mrtvá massa. Hurban jí nehýbal, dal se jí pouze nésti. Proto i akce za „okolí“, i za Matici, i za patent neměla smyslu, Slovensko tím nic nezískalo. Hurban jako literát si ve své obrazotvornosti utvořil slovenský národ, ale tomuto božstvu nechybělo nic, než *bytnost*. Dával průčelí budově, jež byla jen fatamorganou. Slováci topili se v servilním ultramontanismu, v pokrytství, pohodlí, sobectví, marnomyslnosti a klamu, místo co by byli vedeni k světlu, pravdě, svobodě, vzájemnosti a charakteru. Štúr vnesl v ně neomylnictví, nekriticismus, nedostatek charakterové pevnosti, spoléhavost na cizího, na Rusy, a národ ztrácel v nebezpečí hlavu a nestavěl na sobě samém. Proto by Štefanovič doporučoval aspoň nyní více reálnosti, — *je-li tu již zásada literárního slučování, tedy jest se slučovati na věcném základě, aby toto slučování dostalo krev a kosti a stalo se úplným*. Štefanovič by přestal za slovenskou bídu viniti poměry dobové a lid. „*Najväčšia vina leží v národe samom, v nás samých*, hnusnej a prekliatej inteligenci. Inteligencia naša a práve dorostok je horšia zberba jako ľud sám.“ „My sami nie sme v stave tvoriť samostatnú osobnosť národniú, u nás niet sústredňujúcej síly, niet nadostač charakterov takých, ktoré by každý sám pre seba celok jako ohnive a pri neporušiteľnej samostatnosti svojej predca len čiastku reťazi tvorili. Blato a piesok — ako Slovač — ani najmenšiemu dažďu a vetru, nie, no tým menej privalu a orkánu vzdorovať je v stave. Klamať ale i na ďalej v bludnej nádeji sám seba, a lstive zväztať druhých fantómom vzájemnosti slo-

vanskej! nie! To držím za bohaprázdný, pekelný hriech, lebo úplne a dokonale presvedčil som sa, že to u nás tolko znamená, ako mohamedánské nebo, a u druhých národov to má cenu neživotnú, ale básnickú. Toto je hla výsledok pravého dejstvovania nášho v národe, to ovocie 30ročnej minulosti našej.“

Štefanovičův list je pessimistický, hyperkritický a do jisté míry nepřesný a nejasný. Nesoustředil se jen na fakt Hurbanova nového vystoupení za češtinu, jak Hurban zasluhoval, ale věnoval se kritice štúrovství, hurbanovství, a na jedné straně pro ně horoval a na druhé straně je současně zatracoval. Vyslovoval se pro československou jednotu a proti slovenské nemohoucnosti v osamělosti, a zase chtěl vyvinovati sílu jen z národa sama a bez Čechů. Hurbanovi jeho čin schvaloval jako jedině možný a nutný, a zase mu vyčítal, že popřel sebe sama. Správně odsuzoval romantisování, fantasování, nedostatek samočinnosti, správně doporučoval drobnou reální práci v lidu, ale dostatečně nezkoumal, zda vše to bylo možno, když nepřítel řádil extra i intra muros. Štefanovič Hurbanovy posice dostatečně nepochopil a i Štúra, i Hurbana, ba i Francisciho, Daxnera a Paulinyho zkreslil.¹⁵⁵⁾ Proto se nelze diviti, že buď J. M. Hurban anebo sám Vajanský na jeho list připsal: „Stefanovic, idem, qui anno 1848 fruges consumere natus.“ Třebas tato nářka na opozičnost Štefanovičovu vůči Hurbanovi r. 1848 nebyla právě nejvhodnější, přece jen ukazuje, že Hurban pojal list jako projev osobní a na něm nebudoval. A přece tento list je skoro to jediné, čím Slováci vážněji reagovali na novou českou Nitru a na její program, na událost dalekosáhlého významu!

Hurban nedbal malé slovenské a české účasti a přesvědčen o prospěšnosti svého obratu, pracoval o své myšlenky dále. I r. 1877 chystal českou Nitru VII. s příspěvkem československé mládeže¹⁵⁶⁾ a i v ní vysoko pozvedal heslo o českoslovenství. Pokornému již dne 8. března r. 1877 pověděl, proč mu na této Nitře záleží: „Nitru byl nový pokus nadpřást pásmo staré literární československé jednoty. Z obecnstva jsem také v tomto směru povzbuzující a k vytrvání vybízející přemnohé příhlasy obdržel. Nadpředení toto po mnoha desítiletích nestalo se z jakési neurčité volonterie, ale byl jen krok na mně vynutěný mrzkými okolnostmi národa celého... všude... o sobě... každá větev... hynoucího. Ovšem by měli porozumět dobře čelnější spisovatelé a jinak ujat se nabízeného kroku. Teď mám těžší položení než z počátku. Kritika česká a chladnost těch slovo

¹⁵⁵⁾ Srv. Průdy, II. Z rkp. Samuela Štefanoviča, 145. Tu další kritika Štúrova, Hurbanova a školy martinské. — Srv. i Slovenské povstanie od Očitého svedka, 1886, kde klíče k poznámce Hurbanově.

¹⁵⁶⁾ Nitru VII. začal Hurban tisknouti v červnu r. 1877. (Srv. N. N. 7./6. 1877).

vedoucích v národu zastrášili Slovensko. Žádný se teď neodvažuje již československy psát, ať unisono žádáno od nás psaní moderně-české! Nu, a to nejde tak lehce. Českoslovenština jest předce cos jiného, a předce slovenská to děva, než čeština čistá. Při sjednocení nesmí se setírati zvláštnost jednoho faktora majícího se sjednocovati. Přízvuky, čárky, výslovnost jsou zde věci pobočnou, nechť by si gramatikové a lexicografové třeba zuby na tom vylámali. Literátské boje dá Bůh jsme již přežili, a kdyby teď všechny slovenské časopisy již třeba jen tou českoslovenštinou Nitru psát chtěly, viděli bychom z toho nesmírný prospěch v národním rozvoji. Cože jest literatura jiného, než prostředek k vznešenějším cílům národa? Tento má býti náš cíl. Proto já na této roli sjednocování československého kmene v jednu literární řeč nepřestanu pracovat, byť bych jak se potýkati měl s blbostmi kdekoli se objevujícími. Na českých lepších silách bude teď záležeti především, když se slovenští spisovatelé dali na chvíli odplašit, nahraditi jejich mezeru. Však to se samo sebou rozumí, že jak to sobě napíší, tak to budou čísti. Jedná se o zachování tohoto spojiva mezi Slovenskem a Čechy s Moravou. Heyduk je veliký moment obživené vzájemnosti naší československé. Jednota musí býti polární hvězdou plavby naší. Ostatní vše poručme pak tomu, jenž řídí losy naše!“ Dne 26. dubna 1877 Hurban, sháněje pro Nitru česko-moravsko-slovenskou historickou povídku, mohl psáti Pokornému již nadějněji: v Čechoslávii prý se zamílovali hlavně lidé středních vrstev do Nitry a chtějí jen, aby Hurban psal místo *au*. Hurban slibuje: „Vem to d'as, budeme tedy psáti *ou*, bár to Slováckům velmi směšné bude, když ten náš národ tak na té literce visí!“ Dne 16. června 1877 oznamoval Hurban Pokornému, že se mu do Nitry sešlo velmi mnoho pěkných prací, ale že je musí předělávati co do řeči. „Je to předce jen veliký úkol sjednocovat řeč. Avšak při dobré vůli jedněch a trpělivosti druhých to s Boží pomocí půjde. Čechové hrají teď velikou úlohu a ku všeslovanskému sjednocení jsou povoláni oni. Jejich journalistika by toto neměla s očí spouštěti. K tomu cíli by měly býti naměřeny všechny naše snahy a odstraněno vše, čím by mohla vzniknouti neshoda a těžkost.“ R. Pokorný Hurbana v jeho podniku cele podporoval a prováděl mu i korekturu jeho sedmé Nitry. Zdá se, že této sedmé Nitře přál i Francisci, protože v Hurbanově pozůstalosti jest zápis o Dohovoru J. M. Hurbana s Janem Franciscim, sepsaném dne 15. července 1877 v T. sv. Martině. Podle tohoto dohovoru mělo býti vytištěno 1200 exemplářů Nitry roč. VII. za 689 zl. 50 kr. Protože se přihlásilo 764 odběratelů a zaplatili 434 zl., zbýval nedoplatek 255 zl. Hurban na tento nedoplatek napsal dlužební úpis Franciscimu (1. srpna 1876). Podle všeho Nitru odebrali jen subskribenti, a to ještě ani ne všichni. Hurbanovi zbylo 500 exemplářů a skoro celý dluh u Francisciho. Mimo to měl platiti

i honoráře.¹⁵⁷⁾ To byly nové stíny zatemňující jeho novou cestu, jež mu na konec vůbec znemožnily v Nitře pokračovati.

Hurban na pokračování v Nitře (na Nitru VIII.) myslil hned od počátku r. 1878. Začal pro ni sbírat i příspěvky. Tentokrát došlo mnoho básní i slovenských. Hurban Pokornému oznámil dne 11. února 1878, že „co specifické slovenského přijde, takového totiž, co by bez újmy krás řeči a ideí nemohlo se česko-slovenštinou uveřejnit,“ že otiskne *slovensky*. Dne 5. března

¹⁵⁷⁾ Hurban v dopise Pokornému dne 19./12. 1877 si stěžoval do mládeže, že Nitře dostatečně neporozuměla: „Já jsem mnil Nitrou především na mladší pokolení působit a toto k práci a studium volati, nikoliv pak lahůdky poskytovat těm, romantikou nezdravého západu pokaženým žaludkům. Mezitím chasa mladá zasedla za stůl kritiky a tváří se, jakoby něčemu rozuměla. Pro ni „panem et circenses, aneb dle Andrassyho oves a karabáč!“ — Hurban byl znechucen i tím, že příspěvatelé Nitry vymáhali honorář přes její peněžní krizi. Zákrejsovi slíbil sice 100 zl., ale nemohl mu je vyplatiti. Z toho vzešel spor mezi Zákrejsem a Hurbanem, jenž také umenšil Hurbanovu chuť vydávati Nitru dále. Hurban psal o něm Pokornému dne 12./3. 1879: „Zákrejs hrozil soudem. Nechtěje věci dát dojíti před soudy maďarské, — básník Rozváděných bratří v processu o honorár se starým Hurbanem, který již 41 let bez honoráru do 30 Novin pracoval a z částky dotud pracuje, to by byla pochoutka pro krvelačné Maďary — vzal jsem dětem 30 zl. a poslal sem Zákrejsovi. Budete-li se divit, když teď říkají Slováci, „máme-li se s těmito Čechy literárně spojovat, proč ne raději s Rusy?“ Hurban oznamuje dále Pokornému, že mládež již o češtině nechce slyšet a že akce s Nitrou je pohřbena. Na Hurbana tu ochladivě působil asi T. sv. Martin, v němž se zotavoval po dceřině smrti a kde začala převládati orientace ruská nad českou. — V případech obdobných Zákrejsovu býval Hurban velmi citlivý a nepohodl se s Čechy podobně již r. 1860, když jednal o Gottšalka. Kober mu neplatil v čas a knihu mu seškrтал Hálek. Odtud rozezlené psaní Danielu Slobodovi: „Z Gottšalka všechny opisy slavností pohanských, poesie pohanské, obrazy, slovem psychologická moje studia vyříz, aby o dva archy méně měl náklad užerník nakladatelský. Ale větší osel něho je ten Viteraz Valek či Halek či Hurdalek či Blvarek, co se opovážil poesii špinit. Já by som mu dal kůl do ruky, aby šel za kusanský kostel kámen lámat. Trubíroh, oslí noha, konský ocas, slepá myš, harabúr a kapradí a slovem českéj kriminelní kazíromán. Psal jsem nakladateli, aby si vzal lepšího amanuensa.“ Hurban od té doby žehrával na Čechy a ještě v Sokole III. napsal proti nim v čl. „Svetielka do tmavých strán Slovenska“: „Česká vzájemnost slovenská je u nás v porekadle. Zazmúril som oči a vzdychnul som: „Pán Bôh zavaruj od českej vzájemnosti! Títo rozumejú slovenskej vzájemnosti tak, aby všetci Slovania dávali peniaze Čechom, a Česi aby jim dávali knihy. Múdrost tú „kup si a budeš mať“ nemusíme chodiť hľadať k českým spisovateľom, tú i u žida nájdeme, a čo budeme chcieť, to si i kupíme.“ Na Slovensku mívali proti Čechům tento předsudek i mnozí jiní, hlavně, nesplnili-li jim Češi jejich přání nebo nepodporovali-li jejich literárních podniků dostatečně. Sokol V. persifloval v „Rozmluvách drótera Fedora“ literární vzájemnost československou podobně:

Slovák: „Nuž, akože to počneme s tou literárnou vzájemnosťou?“

Čech: „Budete kupovat naše noviny a knihy, a dáte nám s vašimi pokoj.“

Při Hurbanově Nitře česká neúčast a finanční otázka spoluúčinkovaly směrodatně, a horkokrevný Hurban došel i tu slov obhroublých, jež konečně na českou stranu namnoze dopadala zaslouženě.

1878 dopsal mu i o nakladatelském rozpočtu Nitry: nebude-li předplatitelů 800, nebude lze Nitru vydati. Proto Hurban za ni začal agitovati zvláštními přihlasy¹⁵⁸⁾ a v Nár. Novinách dne 7. března 1878 přímo vyznal, že mu na Nitru VIII. schází kapitál, ba že mu po nerozprodané Nitře VII. zbývá dluh. Hurban se sice ve svém podniku nechce dáti zvíklati, chce Nitrou protestovati proti slovenské hungarisaci, slibuje si od ní docela, že „národ“ bude tu dýchati vlastními plicemi a odmítne cizí „příšelce, hmotaře a chlípničky“, ale tato dobrá vůle nedostačila, Nitra VIII. tím finanční opory přece nenabyla. Proto Hurban dne 6. července r. 1878 oznámil v Nár. Nov., že Nitra VIII. *nevýjde* a Eduardu Jelínkovi pověděl i proč (20. července 1878): „Novinami jsem oznámil již dávno celkovitý nezdravý podnik československé Nitry. Na Slovensku nechce konečně nikdo psát světské věci po česku, v Čechách kriticismus kasty podřal mlčením aneb chlapeckými nápady její životní žily. Co bylo tedy dělat? Upustil jsem i já od díla, od kterého upustili mocnější než já. *Básnictvo, belletria, politika nedá se na Slovensku česky vzbudit bez vytrvalé podpory se strany Čech a Moravy.*“

Nebylo Hurbanovou, ba ani ne slovenskou vinou, že česká Nitra ztroskotala. Tentokrát chybili Češi, protože až na výjimky zřejmě nepochopili změněné doby a jejího volání po možném československém spojení. Hurban slyšel toto volání velmi živě a v jeho smyslu pracoval i dále. Hned dne 20. července r. 1878 dopsal Pokornému: „Věřte mi, že naprosto jest mi již nemožno zapáliti se za tento přítomný ruch český. *Být státníkem českým, vtrhl bych na Tatry vším geniem a uměním svým*; ale naprosto schází jim vědomí o tom, čím mohou býti Tatry Slovanstvu.¹⁵⁹⁾ Zdá se mi, že pořád ještě vládne v Čechách heslo Havlíčkovo: „Já nejsem Slovan, já jsem Čech.“ Slovensko je odkázáno již jen na sebe. Je přemnoho práce v lůnu všech jednotlivých kmenů slovanských, než aby i o ně mohlo býti postaráno.“

Hurbanova slova jsou vlastně tichou obžalobou toho, že Hurban nebyl v Čechách pochopen a že jeho podnik ztroskotal.

¹⁵⁸⁾ Příhlas, posílaný redakcím, stilisoval Hurban takto: „Přesvědčen o šlechetné přízni, jakou sl. red. chovat ráčíte k podniku vydávání kněh na Slovensku jazykem společným československým, jmenovitě pak k podniku literárnímu „Nitru“, beru sobě smělost prositi Vašnost o laskavé přijetí do listu svého předcházejícího mého přihlasu k přátelům Nitry.“ Následovaly důvod pro Nitru, stížnost, že VII. r. Nitry jest ještě nerozprodán, že na něm uvázlo docela 300 zl. dluhu, a na konec podána zpráva o slovenské situaci: „Na Slovensku hrozí nám opět persekuce. Přednaky vidíme ty samé, jakové předcházely zřabování Matice a Gymnasii. Zlopověstný Radvanský v sněmě velmožův a jeho panoš Grünwald napadají nás brožůrami a vyzývají na nás vládu. Právě tak započala se persekuce Matice. *Jednota, jedni za všech a všichni i za posledního, a to všemi strunami nástrojů hu-debných Slávy budíž heslem našim v této době nebezpečné!*“

¹⁵⁹⁾ Ještě dne 19./10. 1878 psal Hurban J. Holečkovi podobně: „boháci čeští, zakupujtež se na Tatrách. *Kdo Tatry má, Austrii má.*“

Avšak tato slova jsou ražena příliš živě a životně,¹⁶⁰ než aby byla nekrologem Hurbanova obratu pro češtinu na Slovensku. Stačilo něco energie R. Pokorného, a J. M. Hurban bojoval pro svůj program dál a vši silou podpíral Pokorného, nového hlasatele jeho vlastního ideálu.

4. Koncem let sedmdesátých vystoupilo i v Čechách a na Moravě několik mužů, kteří probuzené československé vzájemnosti a celonárodní akci sjednocovací nedali již usnouti. Byl to především literární odbor Umělecké besedy, jenž r. 1875 hlasem F. Schulze žádal obnovu čl. styků literárních. R. 1876 E. Tonner vítal Hurbanův návrat k „staré zádruze“. Bílý doporučil získati pro Hurbanovu myšlenku i V. Pauliny-Tótha, Barák studentstvo a R. Pokorný navrhl Slováky pokládati *via facti* za součást Čechů a věnovati jim v úkolech besedních tutěz pozornost. Příchodem Jar. Vlčka do besedního života dostalo se Uměl. besedě zasvěceného a zaníceného prostředníka Čechů a Slováků ve věcech literárních. Zájem o Slováky přenášel se z besedních místností i do veřejného života a do novin i do časopisů. Jeho hlasateli byli hlavně Ad. Heyduk, Jos. Holeček a Rud. Pokorný.

Adolf Heyduk¹⁶¹) zvláště sbírkou „Cymbál a husle“ (1876) rozechvěl mysl české i slovenské a spojil tak Čechy i Slovensko pod heslem celonárodního souručenství. R. 1879 v T. sv. Martině o srpnových slavnostech Slováci mu za knihu tak okázale děkovali, že z osobní pocty stala se vroucí manifestace celonárodní. Mladý Vajanský odvděčil se Heydukovi sbírkou „Tatry a more“ a symbolicky spojil varito svoje s varitem Heydukovým. Jos.

¹⁶⁰) J. Škultéty se mylí, píše-li o Nitře (Sl. Pohl. 1896, 253): „V sedmdesátých letech J. M. Hurban z akejsi *rozhorčenosti* vydal dva ročníky alm. Nitry po česky.“ Tu nešlo o rozhořčenost, ale o program, osnovaný v prospěch slovenského života. Také G. Zechenter dostatečně nerozuměl Hurbanovu podniku, napsal-li o Nitře ve Vl. Životopise (Sl. Pohl., XXXV., 121): „Hurbanov almanach sa pomalu mija. On svoje vydanie i sám odsuzuje, lebo myslel, že keď Nitru česky vydá, ju Češi chvatom rozchytajú, ale to sa veru nestalo.“ Takto přece jen nelze posuzovati slovenského vůdce. Nepracovat' přece jen ze zisku o podniku tak dalekosáhlém a měnícím dosavadní slovenský směr. Tomuto posudku odporuje celá podstata Hurbanovy akce za Nitru, jež měla beze vši pochyby základ opravdu ideový a myslila především na prospěch slovenský.

¹⁶¹) Jeho poměr k Slovensku rozebral jsem podrobně v Lidových novinách 1923, 7./3. S Heydukovým porozuměním Slovensku a slovenštině podivně kontrastuje neporozumění Čechovo. Hviezdoslav mu poslal do Květů básně, ale Sv. Čech je dne 8./8. 1879 odmítl: „Nemůžeme nabídnuti toho použití. Poněvadž jsme v programu neohlásili, že také příspěvky slovenskou řečí psané přijímati budeme a nyní takovou novotu v programu sobě učiniti netroufáme, obzvláště vzhledem k tomu, že porozumění slovenčině českému vzdělanci ovšem snadné jest, ale méně vzdělanému obecnstvu přece obtížně činí.“ Sv. Čech vyřídil Hviezdoslavovu nabídku právnícky komisně a bez pochopení, čeho se v čl. věci tím dopouští. O slovenskou literaturu se ovšem zajímal, žádal od Hviezdoslava o ní zprávy a od J. Vlčka přijal o ní i studii.

Holeček ve svých Slovanských listech od r. 1879 začal si všímati účinně československé otázky a vnesl do ní v „Epištolách svobody“ (1880) statí „Podejme ruku Slovákům!“ i pozoruhodný obrat. Po událostech na Balkáně Holeček pocítil příkaz doby, aby československá otázka byla vyřízena a aby osmimilionový československý kmen se sjednotil. Čech bez Slováka a Slovák bez Čecha neobstojí. Češi musí nechati své ješitnosti, svého velíkášství a své hašteřivosti o litery a musí Slovákům podati ruce na trvalé sblížení. Slovenština jest a bude nářečím češtiny, ale proto není třeba, aby se jí Slováci vzdávali. I při ní bude jejich literatura odvětvím literatury české. Proto nechť Slováci v ní jen svou belletrii pěstují, ať její pomocí bojují proti maďarismu, ale ve vědě a ve vyšším duchovním životě ať se přidržují češtiny. Z toho vzejde prospěch i jim i Čechům. Stejně pohlížel na věci Rud. Pokorný. S Ad. Heydukem založil „Knihovnu československou“, v níž belletrie měla býti psána slovensky a věda česky. R. 1880 vyšly v ní Spevy Jana Botta slovensky a r. 1881 Vlčkova Literatura na Slovensku česky. Pro III. sv. byly chystány verše Hviezdoslavovy. Pokorný v soukromých listech i ve zvláštní brožure „Literární shoda československá“ (1880) vyložil svůj program, jehož základní zásadou byl *slovenský návrat ke spisovné češtině ve slovenské vědě a ponechání spisovné slovenštiny ve slovenské belletrii*.

Tento program byl přijímán i na Moravě. Fr. Bílý, jenž v Moravské Orlici referoval o martinské oslavě Heydukově i o Vajanského knize „Tatry a more“, dopsal z Přerova dne 11. ledna 1880 Svetozaru Hurbanovi, aby usiloval *nastoliti spisovnou češtinu ve vědě*, a vyložil mu, proč tu žádá jeho iniciativu: „Vy jste věstec svého národa, máte vliv, nebylo by možno, abyste se ozval Vy a několika slovy vytknul své stanovisko? *Kdyby se na Slovensku, jež nám tím více přirůstá k srdci, čím lépe je a jeho lid poznáváme, přijala ta zásada, že vědecké spisy, jimiž lid se neprobouzí a jež se týkají jen inteligence, mají psány býti česky*, — a teď by to nebylo nesnadno, kdy zloba osudu vyrvala Vám semeniska vědy — střední školy, a Maďaři Vám universitu tak brzy nedají, — vznikl by z toho *jasot po všech vlastech našich, nepřátelé by zatínali zuby a my před světem manifestovali bychom, že nejen slovy, ale i skutky se chceme blížiti onomu velkému cíli, jež nám Kollár nesmrtečným způsobem vytknul — větší a vyšší jednotě mezi Slovany*. Rozumí se, že byste při tom docela se nevzdali svého idiomu: slova i fráze ze slovenštiny přijímaly by se do češtiny, na jejíhož rozvoje staročeské fási Vy jste utkvěli a svým způsobem kráčeli dále. Mělo by to i praktické důsledky: $5 + 3 = 8$. Taková diskuse... by byla skutek nedostížitného zatím významu, nová doba v našich dějinách. Vzájemnost by se rozšířila i na materiální pole. Nastaly by hojnější cesty na Slovensko, knihkupecký Váš trh by se zvýšil, Vaše stu-

dentstvo, Vaše různé podniky staly by se více našimi, než jsou dosud.“

Návrh Bílého má pečeť soudobého myšlení a kryje se s usuzovaním Pokorného a J. Holečka. Vajanský na něj odpověděl dne 26. ledna 1880 ne nepříznivě, ale v duchu orientace *ruské*: „*Čo sa týka Vašich myšlienok o jednote jazyka vo vede, som celkom Vášho náhľadu, ba som ešte o mnoho väčší horliteľ za jednotu spisovného jazyka jako Vy a Vaši súkmenovci. Len v tom sa delíme, že ja považujem za jediný možný jazyk, ktorý by nás zjednotil, jazyk ruský. Ostatné je všetko iba bliktra... Uznávajú opravnenosť slovenčiny v básnictve, a chceli by ste iba, aby vo vede písalo sa po česky. To sa aj dnes deje, na koľko sa vôbec veda pestuje u nás. Je to veda ev. theologie. Tam sa píše po česky. Inej vedy u nás nemáte. Keby aj povstal zvláštnym dajakým spôsobom vedecký genius u nás (jako: bez škôl, bez kníh, bez peňazí, bez návodu?), ktorý by s ľahkosťou premôhol rečové ťažkosti, tak by sme my sami ho prosili, aby písal po rusky. Jediné rozumné, jediné praktické, jediné slavianské. Tam môže najst' znalcov, kritiku, a čo je hlavné: budúcnosť. My, Slaviani, nemôžeme odporovať návalu Európy, semitizmu, jestli nepoznáme za včasu, čo nás jedine spasí, teda zahynieme. Českú zem zaujme germanism, jako vietor. Tam niet pomoci, a všetky obete sú marné. Proti zákonom prírody niet lieku. Germanism, obkľučujúci Čechy proti všetkým prázdnyim radomontadam „nedejme se“, sovre Česko do oceľových svojich ramien. Celý austrijský patriotismus dnešných reichsratlerov je biedna, biedna komedia! Jedna spása jesto, tá spása je *Slavianstvo a Rusko*. In hoc signo! Češi klamú seba sami! Oni myslia, že keď statočnosťou svojho ľudu, intenzívnosťou svojej duchapľnej inteligencie vec ta dovedli, že vzdorujú Nemcom svojim, že povzniesli literatúru, oni myslia, že tým zabezpečili si budúcnosť. Nie. Mali Češi literatúru, ktorá imponovala svetu! V mohútnej vtedy Poľskej na kráľovskom dvore hovorili a čítali česky: kde je? Zmizla. Dnes je otázka existencie otázkuou moci. Slavianstvo má dve sily: *spoludržanie a Rusko*. Kto ale myslí, že pri prisnom antislavianskom separatisme ochráni sa: to je blázon!! Taký blázon a zločinec je pisateľ najnovšieho článku v Pokroku „Do Rossian“, ktorý prisvedčuje Poliakom, že oni nie sú Slaviani, ale iba Poliaci. že vraj aj Francúzi sú Francúzi a nie Nemci, trebárs aj Germani zaujali Franciu! Pane môj, ja dám krv, ja dám spásu duše mojej za zachovanie svojho národa! Ale jestli by môj národ slovenský raz mal prísť k riegerovskému hovädstvu, že je Slovák Slovák a nie Slavian: nech radšej zahynie môj milovaný ľud, nech zostane Maďarom, Cigánom, Tatárom, ba, čo je najhanobnejšie: Židom! Nech sa dá radšej obrezať! Krv sa mi búri, keď čítam tieto Pokrokovské kretinismy! Krv sa mi búri, keď počúvam, že tí ľudia*

vinia nás zo separatizmu, ktorých každý dych je zrada na Slavianstve! Celá moja kolossálna láska k českému ľudu mení sa v pohrabnú trúčhľivosť, keď si pomyslím, že má tento dobrý, slavianský, geniálny ľud vodcov, ktorí ľnú k hovädským teoriám sarmatským. Hnuší sa mi pankhart, túžiaci po min. kresle, hnuší sa mi bezcharakterný oplan, ktorý v svojej celej dešparátnej mizerii chce si hrať na obra! Brat môj sladký! Nedivte sa, že v takýchto poľskoseparátnych časoch, v ktorých vývodí Rieger, nemôže mať poctivý Slavian mnoho chuti, počať akciu, aby posilnil antislavianský sbor sobcov! Ruka sa mi trasie, možno že trpí pod tým aj moja tichá rozvaha. Pane môj, ale ja v slavianskej otázke netrpím žiadnu polovičatosť. *Ja som najsamprv Slavian, potom som až Slovák a Čech. Kto je najprv Slovák a Čech a potom Slavian, ten mi je alebo hlupák, alebo zrádca. To je moje uprimné vyznanie.* „*Vaše veľactené myšlienky najdú u nás ohlas. Ale uskutočnenie môžu len vtedy najst', až budeme prisvedčení, že nenapomáhame Poliakom Nro II. Bez Slavianstva niet spásy! My vidíme na našich západných hraniciach Nemcov jako besných Polakistov. Nemec je cudzí vrah, keď sa ale náš človek stane nepriateľom naším, tedy nás dvojmo srdce bolí, musieť zahľadiť vo vrahovi — brata!*“

Vajanského odpoveď Bílému, zatížená odporem proti staročeskej politice a hľadící zväťšovacými skly na nebezpečí nemecké, je do jisté míry náladová odpoveď Turč. sv. Martina J. M. Hurbanovi: o československé sounáležitosti není pochybnosti, proti češtině není zásadních námitek, ale čechoslovakismus sám nepostačuje, je malomocný proti germanismu, spása Čechů i Slováků jest v Slovanstvu a především v Rusích. Vajanský učinil Bílému, jeho návrhu nezamítaje, své politické vyznání, ale v něm jest již živel, jenž se návrhu stává nebezpečným a brzy pohltí i akci Bílého a Pokorného, ba postaví se docela i proti Hurbanovu otcí. Je to romantická myšlenka martinských vůdců, kladoucích zvolna rusství nad češství, myšlenka, jejímž nositelem brzy se prokázal vedle Vajanského i Francisci i Pietor.

V lednu r. 1880 bylo Vajanskému toto vše ještě teorií, při níž zcela dobře by byl podepsal podnět Bílého a Pokorného. Pokorný poslal mu v lednu osnovu své čl. knihovny, žádal na ni odpověď, a Vajanský mu dne 29. ledna 1880 odpověděl nadějněji, než Bílému: Vajanskému se na plánu nelíbila jen neurčitost, neujasněnost a nejistota, kdo za ním vlastně jest, zda Pokorný či Heyduk. Proto prý asi neodpověděl také Francisci. Ale Vajanský není proti tomuto podniku: „*Urobte určitý program, povedzte, čo a jak chcete, a podpora a súhlas Vás nemine. Na každý pád by sa ale musel slovenský diel tu v Martine tlačit', to by získalo mnohých úzkoprsých ľudí. Že v ideí súhlasíme, to je predsa jasná vec. Ja budem pre Vás pracovať.*“ Vajanský docela sľubuje, že

bude sám ev. psát česky do českých listů: „Keby som vedel lepšie česky, písal by Ti niečo jako malú náhradu pre Palečka, ale v tom som ešte slabý“. O měsíc později, dne 27. února 1880, dostal Pokorný od Vajanského dopis, jenž program čsl. knihovny zcela přijímá: „*Čo sa Vašeho podniku týka: už som Ti písal, že som zaň; čo budem môcť, to vám urobím. Za druhých stáť nemôžem, lebo konečne tu spisovateľov po riedku. Francisci nikdy nebol spisovateľom, Ferienčík vie dobre písať novelly, ale sotva sa odváži k sbierke, je už starší pán, Pietor je aspoň posavád' jedine žurnalista, a tí druhí naši ľudia sa do konca nezaoberajú aktívne s literatúrou. Dobre si urobil písať Daxnerovi atď. Aj Sama Chalúpku by ste mohli vyzvať, potom z mladších Jozefa Škul'tého (pseud. B. Tatran) v T. sv. Martine, ktorý je veľmi zručný prozaist a veľa vzdelaný, súdny človek. Ja celkom som usrozu-
mený jako osoba . . . a aj druhí tunajší páni chvália vec, len to pochybujem, že by sa daktorý z nich činne súčastnil, medzi tým aj to možno. Francisci nie na žiaden pád, ten so vôbec nezapo-
dieval s literatúrou a je celkom neoboznámený v tomto obore. Píš ale na Ferienčíka . . . Teda: už len vydajte skôr Váš program, aby sme zovrubne vedeli, čoho sa máme držať. Jednotlivé hlasy Vás nemajú čo odstrašovať, lebo ver mi, my sme ľudia, všetci hriechi ľudia, ktorých vlastnosťou je závišť“.*

Jak patrně, Vajanský se proti svému theoretisování v dopise Bílému radikálně změnil a návrh Bílého-Pokorného v únoru již cele přijal a docela toužil po Praze, po českém literárním kruhu, v němž pobývatí by byla jeho největší radost. Jeho únorový dopis dokazuje, že již vlastně o provedení návrhu pracoval a že doporučoval i, kde bylo možno se nadíti úspěchu i jaká taktika by byla při tom nejvhodnější. Podobné jsou i listy ostatní, psané Pokornému: 19. března lituje, že jeho program spoluneredigoval, byl by tam některá nedopatření opravil; dne 27. dubna slibuje mu velké biblické epos, „bár by mne hládali prehovoriť k samostatnému vydaniu“; dne 12. května 1880 mu docela slibuje příspěvky do Palečka, který se mu velmi líbí.

Akce Pokorného a Bílého byla tedy na postupu a Hurban otec i syn ji schvalovali a činně podporovali.

Poněkud rušivě zasáhli do ní Maďaři novou persekucí, Staročeši nezatajovaným úmyslem dorozumětí se s Maďary a pak moravská Kožíškova „Lucerna“, horující pro počestění Slovenska. Lucerna již dne 6. srpna 1879 (II., 227) otiskla „otevřený list Slováka Moravanům“, datovaný v T. sv. Martině a v něm znamenala toto: Hurbanova strana za češtinu a za sloučení Slováků s Čechy, Moravany a Slezáky je sice silná, ale češi ji dostatečně nepodporují. Není dosud dostatečného československého uvědomění, a zvláště Morava je k Slovensku lhostejná. Hnutí Nitry nesmí utuhnouti. Nejlépe by bylo vydávati v T. sv.

Martině český časopis a jím připravovati čsl. literární sjednocení. Na tento podnět martinského anonyma otiskla Lucerna r. 1880 (III., 55) velký článek „Nezapomínejme na Slovensko!“, v němž se řeší čsl. otázka takto: Uherští Slováci poklesli proto, že se oddělili od českého kmene a zbavili se své přirozené životní mízy. Moravští Slováci spojením s Čechy ožili a nic jim neuškodilo, že se cítí Čechy stejně dobře, jako se jimi cítí Hanáci, Pražané a Domažličané. Pro nářečí není třeba si zahrávati na národ, když přece obyvatelé Čech, Moravy, Slezska a Slovenska jsou jen jeden a týž národ. Slovenští předáci celonárodnímu spojení bránili z těchto důvodů: 1. lid prý spisovně češtině nerozumí (a zvolenštině nebo štúrově trenčansko-nitranské slátanině rozumí?), 2. slovenština jest libozvučnejší, 3. Maďaři nechťi trpěti spisovnou jednotu s Čechy a nechťi dovoliti Slováckům, aby měli své duchovní středisko v Čechách (ale i když Slováci tento požadavek plní, jsou utiskováni dále).

Je samozřejmé, že tyto důvody jsou vratké a že pro přítomnost již neplatí. Je nutno učiniti krok k nové shodě, zanechati výčitek a námitek, v Čechách, na Moravě i na Slovensku vzbuditi cit všečeský a brániti se každému, kdo podporuje separatismus. Slováky nespasí nic než čeština. Slovenština jest jen nářečí českého jazyka. Slováci neměli nikdy jiné společné řeči mimo češtinu. Spisovná čeština tmelila a spojovala od věků horská podřečiska uherská. V tom jest i důkaz, že Slováci nejsou národ samostatný a že jsou toliko haluz národa českého. „*Pro nás jest jednota literární s bratry Slováky toliko otázkou síly, avšak pro Slováky otázkou existence; přijmem tudíž bratry podtatranské v svou náruč jedině za cenu jich spisby“.*

Lucerna po tomto nekompromisním prohlášení žádala, aby se Slováci sjednotili v pravopise na českém základě a psali tedy: 1. *i* místo *ie*, 2. *e* po *d, n, t* jako *ě*, 3. *nia, niu, nie* jako *ňa, ňu, ňě*, 4. *ě* místo *ä* (posvěcuje a ne posvěcuje), 5. *o* místo *ö* (nemožem a ne nemôžem). Tento pravopis byl by první etapou k sjednocení. Druhá etapa by byla lexikografická. Slováci by vyloučili ze své řeči slova maďarská, německá a rumunská, pro něž mají krásné výrazy české nebo slovanské (sobáš — svatba, majer — dvorec, cintorin — hřbitov a j. v.). Slováci se musí sdružovati na základě češtiny. Nekoketovati se Srby a Rusy, ale vinouti se k svým nejbližším — k Čechům. Dosud si počínali jako tonoucí, jenž hleděl dosíci plovoucího stébľa a dálného břehu, ale tyče podané neviděl. „Blouznílkové podtatranští učí se pilně ruské řeči, chtějíce býti spíše Rusy, než Čechy. Vzájemností slovan-
skou chlubí se při každé příležitosti a napomínají veškeré kmeny slovanské k svornosti: tak Rusínům radí k literární shodě s Velkorusy, Srbům s Chorvaty, sami však separatismem svým roztríšťují Slovanstvo. Slováci špatně pochopili panslavismus,

když chtějí koketováním s Rusy zamazat roztržku československou. Rozhodující kruhy české měly by jednat ne s inteligencí, ale přímo s lidem slovenským. Slovenská inteligence je neschopná a její snahy jsou nebezpečné. Krátkozrakost slovenských vůdců lze nejlépe poznati z toho, že šli na lep Maďarům, kteří spisovný rozkol všemožně podporovali. Za celé půlstoletí nedovedli slovenští pohlaváři nic jiného vyřídit, než že uskutečnili roztržku s Čechy v politickém i literárním ohledu. Náprava spočívá v hesle: *nechť Slováci podají nám ruce přes hlavy svých pohlavců!*"

Lucerna si představovala uskutečňování tohoto hesla asi tak: pokud na Slovensku žijí Češi, nechť se seskupují v besedy, zakládají knihovny, chodí mezi lid a mluví jeho řeči; nechť založí v T. sv. Martině český časopis, potírající rozkol, a poučují slovenský lid o československé pokrevnosti; z Čech a z Moravy nechť se posílají na Slovensko i divadelní společnosti! Lucerna pokládala rozkol i za moravské nebezpečí: kdyby Slováci zmohtnuli, mohli by jednou strhnout i jihovýchodní Moravu k sobě. *Celonárodní prospěch jest tedy jen v sjednocení a v počestění.*¹⁶²⁾

Stanovisko Lucerny z důvodů politicko-ekonomických nebylo nesprávné, ale zneužívajíc moment psychologický a vůdcovskou prestiž, musilo narazit. Třebas uhodilo leckde na pravdu, přece její vyslovení bylo drsné a břitké, že spíše odpuzovalo než přitahovalo. Při neuvědomělosti slovenského lidu jíti přes hlavy jeho vůdců bylo mimo to netaktické a těžko možné, jako nemožnou byla každá propagační akce ve prospěch češství na půdě uherské. Proto Lucerna zasáhla rušivě a nevhodně ve slovenskou náladu čl. sbližování a jen Hurbanově rozmyslnosti je děkovati, že činu Bílého a Pokorného nezničila rázem.

J. M. Hurban v listě R. Pokornému dne 23. května 1880 dotekl se mínění „Lucerny“ takto: „V Lucerně“ jakýsi nedouk vytkl cíl počestění Slovenska, když napadal omladinu československou, zanicenou láskou k Slovensku. Ať si! Já nedbám, jen kdyby to nebylo hubou a čarbáním pouhým, ale skutkem lásky to počestování. *Dejte nám gymnasií aspoň 30, jak by minimum*

¹⁶²⁾ Lucerna podezírala i F. Bílého, že na Slovensku pracoval „v žoldu zlopověstného Skrejšovského“, „za několik jidášských stříbrníků“, a že svými „famosními“ feuilletony v jakémsi brněnském časopise škodil myšlence všečeské. Toto podezření je falešné a vyvrací je list Bílého Vajanskému sám. Lucerna měla vůbec za to, že moravští předáci čl. rozkol podnítili svou odstředivostí, a tím, že vysílají své rozhodné „faiseury“ k Váhu a Hronu. Útočila i na Moravskou besedu a na dra. Mezníka, že podporuje moravsko-slovenský separatismus v Čechách ustavičným rozlišováním Moravanů, Čechů a Slováků, hovorem o národu „moravském“, „slovenském“ a „českém“ a řaděním Moravanů a Slováků vedle Rusů a Poláků. Moravská omladina stává se tak prý ubíječem vlastního českého národa. Tyto výtky mají ovšem přihrocení politicky stranické. Míří i na H. Babičku.

to nám patřilo, dejte nám reálek asi 20, dejte nám alespoň 10 seminářů učitelských českých, a já Vám dobře stojím za to, že počestíte Slovensko i při vši naší poesii slovenské a náhledu našem slovensko-slavianském. Ale takto břískat a čarbat hubou a hanobit památku oduševněných Hynků Babičku atd., tím jen rozdrážděnost se způsobí. Naši odporníci slovenčiny Kollár a Palkovič s pokorou přijímali mladoňů, když jsme mečí opásání postavili se před nich v službě Slovenska a posvětili i požehnali slovenčiny, která postavila 30.000 bojovníků do pole proti sveřepému maďarstvu. A to slovenčinou způsobeno bylo! Pravda, že contra omnes nec Hercules, a i my sme veškerou aristokracii maďarskou a dvůr Habsburský za zeleným stolem diplomacie přemoci nemohli. Ale tím není nic ujato na zásluhách slovenského ruchu spojeného se slovenčinou. Zakazovat rozvoj ten a odsek ten historie se slovenčinou je zrovna blbstvo a oslovstvo, co by pp. Šembera, Jakub Malý et tutti quanti na hlavu se postavili“.

Hurban se zřejmě zarazil netaktností Lucerny k slovenské minulosti, třebas princip její přijímal, a přál si, aby byl možný. Hurbanovi se zdálo, že Lucerna zkresluje skutečnost, že si poměr československý zjednodušuje a že příliš rychle rozsuzuje vinu rozkolu v neprospěch Slováků. Proto nespokojil se jedním protestem Pokornému a brzy napsal mu znovu a podrobně, co o výtkách Lucerny soudí. V tomto nedatovaném listě posuzuje Hurban čl. „Nezapomínejme Slováků!“ asi takto: Ať si spílá Lucerna Slovákům separatistů sebe víc, přec jest pravda, že slovenština slovenský lid probudila. Češtinu na Slovensku drželi hlavně evangelíci. S vírou uhájili i řeči, zatím co většina Slováků po příkladě Čechů se vrhla v náruč Říma a jezovitů a s nimi zavrhla konečně i řeč českou. „Ti vůdčkové čeští, co zlořečí na slovenské odštěpenství, měli by tam do té temné doby jíti učiti se dějinám a zlořečiti na Jezovity, kteří 2 milliony lidu odervali od české víry a řeči. Tato římská víra nezmohla však předce půl milionu Slováků víře věrných, kteří i řeči zůstali věrni do dnes. My do dnes československy se modlíme, Bohu sloužíme, protokoly, účty církevní, kázně píšeme. *A my sme byli spoluzakladatelé nynějšího českého ruchu v Čechách a v Moravě.* My vždy o Česích psali s nejsrdečnější úctou, my je bránili proti Němcům a Maďarům, i tenkrát, když nás oni Maďarům v šanc vydávali za krmi a čočovice zdánlivých maďarských slibů. A v nejživějším proudu slovenčiny tekli potokové české písemnosti u nás, nejen dopisovateli journalistickými, ale i knihami. U nás od času slovenčiny námi samými knihy vydány byly českým nářečím, že ale národ sme preniknut chceli, a ne stranu, tedy k vůli většině a cílem jejího probuzení jsme psali věci politické, zábavné

a hospodářské po slovensky. Tak vnikli sme národně do katolické většiny. že zbůjce Maďar do toho osení vlezl, to nám ti vůdčkové slepi strkají do bot. Lezl by nám tam, i kdyby sme česky byli psali. To je zrovna oslovstvo takového tárat. Maďar, kterého se lekl císař a Austria a s kterým Palmerstonové i Napoleonové atd. hlasy své mívali, vyjednával i Sladkovský, obcházal je jako vřed Rieger, tento Maďar by se byl lekl toho ř a toho co a toho s ním, s ní? Aneb toho půjdu sebou? I tej pokaženej češtiny moderní? Než s toho druhu lidmi není řeči. Jen na příklad: „Našinec“ o H. Babičkovi vypravuje, že miloval Slováky! Kdyby byl Našinec dokázal, že Babička měl aspoň v úmyslu Slovensko počestit, těšilo by nás to (str. 94, č. 7). *Bože můj! Bože můj! Slovensko počestit v souhlasu s maďarskou politikou, které je od Čechů vzhledem nás volná ruka ponechána. Kdo by byl radši než my, kdyby tak hle český národ byl tak mocný, aby mohl uvést česká gymnasia na místo maďarských na Slovensku! Měl by hned také půl milionu Slováků po své straně, a výše 2 milionů katolíků Slovenských by mu tleskalo chválu.* Ale takto zlořečit na nás, který národ s obetmi nesmírnými sami dvíháme, a žádat sobě počestění Slovenska, to je velmi lehká a laciná práce. Slovensko potřebuje podpory, a ne štípání. Kdyby nebylo toho kritikastrení, i Nitra mohla účinkovat šťastně. Nevyzrělí chlapci dělají obecné mínění v Čechách a na Moravě, a toho je co litovat“.

Hurbanův rozbor je správný. Československá dohoda byla v této době v taktních rukou české a moravské omladiny, proti níž Lucerna psala. Tato omladina dbala slovenské osobitosti a slovenské myšlenkové podstaty, posuzovala rozkol jako vis maior a fait accompli, a chtěla v čele s Pokorným, Heydukem, Holečkem, J. Vlčkem a Bílým najít možnost nového sblížení, aniž koho urazila a ponížila. Hurbanův krok v Čechách ukázal, kudy a jak možno jít, a tento směr byl přijat sympaticky i v Čechách i na Slovensku. Zakročení Lucerny případlo proto jako akt ukvapený a násilný, a musilo tedy ztroskotati.

J. M. Hurban psal proti němu, ev. proti jeho formě, ale touže rukou cele podpisoval program Pokorného. Tento podpis má tutěž čsl. vroucnost, jako za akce s Nitrou, ale je na něm znáti dohovor se Svetozarem a s Martinčany, — odtud i jeho nápadná sklonnost k rusství. V dopise dne 23. května 1880 nazval Hurban „Shodu“ Pokorného klasickým kusem práce: „Žáden dosud tak objektivně z Čechů nepsal o této veliké otázce v Slovanství. *Vaše knížka je hraniční stloup vývinu s tolika odpory potkávajícího se Slovenska . . . Tak, jak Vašnost chápe věci ve „Shodě“, je zlaté medium. Stůjte na té cestě a doděláme se vítězství!* Já budu psát česky a budu psát i slovensky, škoda, že natolik neumím ještě po slavianorusky, i touto řečí bych psal, a to nejraději. Nebo, prosím

Vás, pište *rusky* dílo všeobecné historie, matematiky, astronomie, orientalií, přírodovědku, cameralistiku, a budete mít své na tisíce a desetitisíce čítající publikum a honorář poměrný. Kdežto my v našich menších společnostech musíme se krčit a svíjet v nepatrnosti za svůj věk. Všechno leží na probuzení národa. Slovenčina měla vždy za cíl vzbuzení národní. Politicky my nikdy rozhodovat nebudeme na prknech světových. Ale potůčky naše musejí vytékat a vtékat do okeanu Slovanstva. *Vašnostin náhled: vzbudit lásku oboustranou koncessemi rozumnými, vývoj národa napomáhajícími, síly národa dráždícími: in hoc signo vincemus! Proto požehnejž Bůh dílo Vaše!* Neohlížet se na pravo a na levo, ale pojat Slovač fakticky do kola a s ní spolu lámat skály. Zavěsit si na zástavu „My Tě, Slováče, jdeme počestit“, značilo by s koupelí vylít to ideální dítě. Než dost o tom. *Já podpisuji program Váš.* My česky a Češi slovensky dobře rozumějí, abychom všichni tak *rusky* rozuměli“.

J. M. Hurban chtěl Pokornému prokázati svou dobrou vůli i jinak. Zamýšlel sebrati své spisy, psané většinou česky, a vydati je v Praze. Pokud co bylo psáno slovensky, sliboval nově zpracovati československy. Česky mínil zpracovati i slovenské povstání i své paměti.¹⁶³⁾

Hurban otec a Hurban syn přes své projevené rusofilství schvalovali tedy akci Pokorného a podporovali ji i ve svém okolí. Ale tato podpora nebyla již všemocná a tříštila se hlavně o Francisciho a Pietora, kteří se odkláněli od Čechů k Rusům, z důvodů, jež vyslovil Bílému i Vajanský. Ambro Pietor již při Hurbanově akci za českou Nitru vyslovil v dopise J. M. Hurbanovi dne 20. dubna 1878 program martinské skupiny, ovládající Národnie Noviny: „Česi sú Česi a zstanú nimi, národ príliš sobeckosťou a málo slovánským duchom presiaknutý. Oni by radi priviesť nás k češtine, ale len preto, aby sebe a nie nám pomohli a aby Slovensko bolo pre jích knihy a časopisy výdatným tržišťom. Vidíme to na Moravanoch. Títo píšu česky, ale žiaden z jích časopisov nemá v Čechách sto odberateľov, nepoviem predplatiteľov. *S Vaším vystúpením za češtinu súhlasil som natoľko, nakoľko som v tom videl kus dobrej demonštrácie, mnoho som si z toho pre sobeckosť Čechov nesľuboval. Ja som ovšem toho skrovného náhľadu, že my so slovenčinou vo veľkom mnoho nevykonáme, ale keď že už mám popustiť, nuž popustím bratovi silnému, ktorý má jediný spôsob viesť veľké slovo a ktorému patrí veľkú budúcnosť vo veľkom Slovanstve.* Preto myslím: Slováč nech

¹⁶³⁾ J. M. Hurban tu měl ovšem i cíl praktický. Chtěl koupiti pro případ své smrti pozemek, aby se rodina neocitla na dlažbě. Potřeboval na něj 600 zl. Za tuto cenu nabízel své spisy kterémukoliv pražskému knihkupci a sliboval pro rok 1881 uspořádati 3 svazky k tisku. Pokorný nakladatele sháněl, ale nesehnal. Kdyby jej byl našel, byly by vyšly Hurbanův štúr a Hurbanovy Rozpomienky asi česky.

pestuje prísnu vedu v reči *ruskej*¹⁶⁴⁾ a po slovensky nech píše pre ľud, pre široké slovenské obecnstvo. Čeština a Česi nemôžu byť našou spásou, jediná spása slovanských kmenov leží v jednote ducha a nakoľko možno v jednote diplomu reči. Česi sami ešte nedospeli k slovanskosti ani duchom ani rečou svojou, jedno i druhé pláve u nich v germánstve, a to nenie pre nás záživným pokrmom. Česká politika je dakedy do zaplatia. Čo ku pr. „Politik“ dakedy popícha, to je hrozné, to smrdí... A také boly do nedávna temer všetky české časopisy. Ráďte mi veriť, že tie škandálne výjavy so Skrejšovským v tomto majú svoj pôvod. Skrejšovský je Slovan, jakého v Čechách niet. Rieger babre na všetky strany, a ponevadž má v Čechách najväčší vplyv, nuž Skrejšovský vyhrmel. Politik bola v posledných časoch pod správou Skrejšovského ozaj slovanským orgánom. To ale nepáčilo sa Clam Martinicovi a Riegrovi, a preto oborili sa na Skrejšovského. Jediný český časopis, s ktorým nám ako Slovákom uprimne súhlasiť možno, je Skrejšovského orgán „Brousek“. Velmi pekné sú februarové „Nejasné kapitoly českých politikářů“. Brousek je bičom na českých sobcov, ale jeho stanovisko je čisto slovenské, aké si len žiadať možno“.

Pietorovo hľadisko jest jasné: „raději s Rusy než s Čechy!“ Motiv byl k tomu i politický: nejasná a nemohoucná česká politika soudobá; zakalení poměrů a osobností mlhami sporů staročeských a mladočeských; otázka politické i finanční síly; martinické provinciální nechuti a předsudky vůči Čechům; zahrávání si na autority: to vedlo Pietora a Martinické proti Hurbanovi již r. 1878, to mátló částečně r. 1880 docela i oba dva Hurbany a zhatilo na konec nové československé spojení.

Pokorný věděl, že Francisci s Pietorem ovládají T. sv. Martin a že i Svetozar Hurban Vajanský, jenž byl vzat do redakce Nár. Novin z protekce Francisciho, na konec udělá, co martinští vůdcové přikáží. Proto dopsal Franciscimu dne 20. února 1880 o svém úmyslu, za nímž stojí již J. M. Hurban, J. Botto, A. H. Kréméry a Št. Fajnor, a výslovně jej ujišťoval, že nejde o počestění Slovenska, že potřeba slovenského písemnictví jest v Čechách uznávána a že jde jen o to, aby slovenská věda byla psána česky. Odpověď Francisciho nebyla příznivá: Francisci neměl

¹⁶⁴⁾ Podle Hendrychových dopisů, psaných J. M. Hurbanovi z Petrohradu, soudě, znali Rusové Slováky tehdy ještě velmi málo. Hleděli na Čechoslovany a na národ československý velmi naivně a směšovali je docela s Uhry. V Petrohradě uvědoměle se o ně zajímal prof. Lamanskij a Danilovskij. Hendrych jim proto dal Hurbanovu Nitru. Z psaní je patrno, že i J. M. Hurban měl s Ruskem styky pranepatrné a že martinické horování pro Rusy bylo hodně romantické. (Srv. Hendrychovy listy 26./11. a 22./12. 1877). Lamanský prostřednictvím Hendrychovým se ptal, zda by směl Hurbanovi psát a zda by ho lístkem neuvedl do rozpaků před Maďary. Odtud teprve začíná tedy asi písemný styk J. M. Hurbana s Lamanským, ježž pak udržoval hlavně Vajanský.

k Čechům důvěry, obával se jejich soutěžní schopnosti a vedle toho současné politické poměry nepokládal za vhodné. Názor Francisciho přejímali i ostatní Martinští. R. Pokorný proto vše složil na J. M. Hurbana, „první hlavu Slovenska“. Hurban se do věci vložil znova s celou energií. Pokorný agitoval pro ni i osobně. Ale na konec rozhodl přece jen Francisci, někdejší maecenáš Nitry a Hurbanův věřitel. Dopsal J. M. Hurbanovi dne 6. září 1880, že v Živeně o návrhu Pokorného pojednali a uzavřeli neodvolatelně: *V otázce spisovného jazyka na Slovensku pokládá se za definitivní řešení, jak je vyřešili před 40 lety Štúr, Hurban a Hodža. Jejich tehdejší důvody stojí i nyní...* a k nim se přidružily i jiné. Se spisovným jazykem národa a s jeho životem nelze experimentovat, ani s ním nakládat jako s oblekem. Běda národu, který se klátí jako třtina. „My, Slováci, sme čiastkou veľnároda slovenského, ale naskrze nie doplnujúcom čiastkou národa českého.“ Češi ať píší česky, Slováci slovensky. Slovenská strana národní, kdyby někteří Slováci uváděli češtinu za jazyk spisovný, *zvedla by odpor*. Francisciho slovo mělo ráz autoritativní, a J. Škultéty, účastník rozhodné schůze Živeny, žádal již dne 10. září 1880 Pokorného za zakročení u J. M. Hurbana, aby pro svornost nechal češtiny. Podobně dopsal Pokornému i Vajanský, že Francisci je rozhodně proti češtině, ale on sám, že by v ní přece viděl pro Slováky výhody, protože by mohli užívati Svatobora, dostávati literární a cestovní stipendia a p. J. M. Hurban se Francisciho nezalekl a nemínil se podrobiti. Projev Francisciho pokládal za osobní libůstku a v tom smyslu proti němu v dopise Pokornému i protestoval dne 23. září 1880: „Francisci je soběc a plný nenávisti k Čechům. Ale stojí sám a stojí ve špatném světle. Na něho již i Slováci přestávají rátať, drží se posud jen per vim inertiae. Proto musíme dobře vážit věci a čas vyčkat. Pietor je jediný jeho štítonosič. Jinak všecko v Martině je proti němu. Budu ještě čekat, co za mými zády smýšlejí kteřísi Martinci, což zvím z listů jejich Vám psaných, abych rozhodl se strany řeči, v níž sestavím konečně svůj spis. Nerad bych Vašemu podniku škodil. Sobě jsem neublížil v národu, když jsem vydal VI. Nitru česky, a oni se neodvážili mně vzíti jméno dobré u národa. Já vyhodil kartu svou k ochraně národa proti zběsilosti maďarské, ta ne tak na Slováčích, jako více na Češích ztratila svou platnost úplnou, ale nebyla celkem marnou! Vašnosti, užili ste té karty lépe než Čermákové a velké deníky, — B. Čermák, jenž Nitru nepřiznivě posoudil — z nichž tam ten pyšně, tito nevšímavě se měli k dílu mnou pohnutému. Já tuto kartu nezapřím, a budu psát pro Vás všecko česky, leda by ste sám s cílem využití té karty pro svatou věc národa byl prozatím jiného náhledu. To mi oznamte pak, co nejskůř. Z listu Fr. vidíte, jak on chce dát nátěr Vašemu programu ten, jakoby ste Vy slovenčinu zabit chtěli a já Vás v tom podporoval,

kde opak je pravda, Vašnost slovenčině Jste pomohl více svým způsobem, než Francisci svým. *Národu slovenskému já prospět hleděl slovenčinou a prospět mu chci teď uvedením společné akce bez ohledu na literky. Hurrá, teda do práce česko-slovenské a živila Bibl. Československá!*“

Hurbanův list chce býti a jest také důsledný, ale ani v něm již není jeho obvyklé mužné pevnosti a klausuluje konečně vlastní rozhodnutí, až co zví o onom rozhodném sedění Živeny a až pozná mínění ostatních Martinských. Pokorný mu o tom podal zprávu dne 8. října 1880: obrat stal se opravdu až o sedění Živeny, — do té doby i Francisci pohlížel na věc celkem příznivě a škulťety docela Pokorného zval do Martina k osobnímu jednání. Za Francisciho se postavili i Daxner i Pietor. „Pietor pravil, že vystoupí snad proti mně i proti Vám, nebudete-li psáti memoiry slovensky. Povídá mi, kterak zaplatit musili účet škarniclový Nitry. Jsou to jen klepy a škoda času na ně. Myslím tolik, že nepropukne hněv Martincův až při vydání Vašnostiných memoirů, ale již za 6 neděl, kdy vydáme Jar. Vlčka spis o „literatuře na Slovensku“, příspěvku k dějinám písemnictví československého. Vlček totiž spojuje nás Čechy se Slováky i při slovenčině. Z Martina psal Váš Svetozar Vlčkovi o příspěvky do Pohľadů, které hodlá se škulťetým od nového roku vydávat. U nás ovšem sotva naleznou Pohľady obecnost, neboť budou-li vědecké a slovenčinou psány, nemůžeme nikoho nutit, aby je odbíral.“

List Pokorného jest si vědom, že jeho akce ztroskotala a že Hurban neodolá martinskému tlaku, rafinovaně vedenému Franciscim. Situaci mimo to zle zhoršila staročeská politika, usilující o dohodu česko-maďarskou. Na tento moment upozornil Pokorného dne 14. května 1880 již Vajanský: „U nás hrozne zúria. Stolice kážu na poštách habať slovenské časopisy. Vy nemáte ani pochopu, čo to znamená žit' v Uhrách čo Slovák. Prabiedna politika česká, pravda nanútená okolnosťami, posmelila ešte našich utlačiteľ'ov. No, wir sind halt die Waisen des Slaventhums. Za to sme čistí a žiaden šľah egoizmu nehanobí čelá naše.“

V říjnu za delegací r. 1880 došlo docela k Riegrově cestě do Pešti, a k ujištění Maďarů, že český národ se do vnitřních poměrů uherských nemíní vměšovati a že uznává zákonné státoprávní poměry Uherské koruny k Rakousku.¹⁶⁵⁾ To byla

¹⁶⁵⁾ Riegrova cesta do Pešti r. 1880 podle mého soudu byla od Slováků posuzována nesprávně. Ať politicky byla včasná a šťastná či nevhodná a nešťastná, pro meritum věci jest lhostejné, tu jde jen o Riegrův poměr k Slováky. Ač není pochyby, že se tento poměr pešťskou cestou Riegrovou zakalil, přece tu není vinen jen Rieger, ale především vídeňští novináři. Neues Wiener Tagblatt v touze poškodit Riegrova co nejvíce, vykomboval si jeho rozhovor s maďarskými vůdci, v němž právě je důraz na myšlenku, že Češi nemíní chránit Slováky před pomáďařením, naopak, že je za cenu maďarského přátelství ponechávají Maďarům na pospas.

smrtelná rána Hurbanově agitaci pro návrh Pokorného. Hurban, jenž začal před Franciscim couvati, po Riegrově pešťské cestě couvl cele a pohřbil plán Pokorného sám dne 11. listopadu 1880: „Škoda, že ta nová karta, mnou proti běsnotě maďarské vyhozená, potom po nezdaru jejím poznovu Vámi zdvižená, vinou obou stran cíle nedosáhla. *Ti naši moudří diplomati všecko pospinili a pokazili, Rieger tomu dal poslední ranu. Může se s Franciscim objat a mohou pak diplomatisovat dále.* Já vím, že národ je obou paralyzuje a dementuje. Po enunciacech Riegrova a všech časopisů — bohužel i Nár. listů — mně nemožno jiné, leda církevní věci česky psát. Pomohli-li sobě aspoň Češi tímto Riegrovským krokem, přejeme jim zdaru, *nás posotili nazpět, Maďarům v hřtán. My již jen nožem krátkým slovenčinu musíme se bránit proti maďarským zadovkám a Uchatiusům, stranou položíme dlouhý palaš československý.* Že nebylo potřeba ani Čermákovských kritik, ani lármý Francisci-Pietorovské, ani Riegrovských kaiseriad, to dokáže dějepis, mající dost brzo svůj hlas povýšit. *Nám teď nezbyvá jiné, než udržovat vzájemnost literární, nekačeřovat se pro literky, ducha dobrého slovanského, kde jest k nalezení, udržovat, silit a čelem státi proti všem vrahům jména slovanského.* S Maďary bude mít Rieger fiasko. To bude stát český kmen mnoho. Věku nynějšího idea panující není státní právo, ale idea národnosti. Z toho plyne všecko ostatní. Co mne se týče, já nemohu se postavit v čelo teď, ať tak mne nechali padnout

V tomto smyslu psala i Neue Freie Presse, jen aby rozešťvala Čechy a Slováky a připomněla Maďarům meze české ev. přízně, protože Češi de facto k vůli Slováky v Uhrách interesování jsou. Že by Rieger takto v Pešti mluvil, na to není nikde dokladu, to byla jen a jen vídeňská kombinace. Národní listy, jež nelze podezíratí z přízně vůči Riegrovi, samy tuto lež potíraly a zvaly Tagblatt i Presse vídeňským Thersitem. Kdyby byl Rieger cosi podobného řekl, jistě zaznamenaly by to především listy pešťské, ale v nich není o tom ani slova, naopak, ozývá se i v přátelských slovech v Pester Journal, v Pešti naplno nemizející strach z panslavismu. Maďarský časopis Hon docela mluví o české agitaci v slovenských okresích horních Uher a bojí se jí, čehož by nečinil, kdyby byl dal Rieger nějaké ujištění ve věci Slováky. Také z Riegrových pešťských interviewu neplyne nic proti Slováky. Rieger uznal sice dualismus, ale žádal za to jen, aby Maďaři nepodporovali v Rakousku německé hegemonie nad Slováky, jež uškodí i jim. A maďarské listy tento požadavek uznaly, protože v Čechách opravdu viděli ev. záštitu vůči Německu, jako ji v Polácích viděli vůči Rusku. (Srv. N. L. 22./10., 23./10., 24./10., 26./10. 1880). — Jan Heidler (č. M. M. 1919/20, 221—254, Rieger na říšské radě v období 1879—1885) soudí o věci takto (239): R. zajel v říjnu do Pešti. Nebyl to šťastný a dobře promyšlený krok. Vytryskl jistě z nejasného vidění poměrů. Riegrovi šlo totiž nejen o to, aby ujistil maďarské politiky, že čeští poslanci budou respektovati dualismus, nýbrž chtěl je podle všeho získati i pro nemožnou tehdy myšlenku, že dualismus nevyžaduje nutně, aby v Předlitavsku vládli Němci samojediní. Ovšem ani tu nepořídil. — Viz H. Traub, F. L. Rieger, Zlatoroh, Praha, 1922, 200. — Slováci v úsudcích o Riegrovi dali se vésti asi vídeňskou žurnalistikou. Jinak by posuzovali Riegrův krok střízlivěji a věcněji. Že slovenský cit byl jím právem zasažen, o to sporu ovšem není.

s obou stran slovo vedoucí. Já mohu jen oběma právem přivolat: viderint consules! Jak to tu teď po Riegrovem vystoupení vyhlíží, nevím, jen si to mohu představit. Jak se teď někdo může s Maďary přátelit a Slovensku přítelem být, to chápej, kdo chceš, já to nechápu. V bolesti srdce volám, jen volám: Zachovej nám Pán Bůh Čechy v jich ryze slovanské podobě. Mládež českou opatrujte!“

Hurbanovi se zdál tento list poněkud britkým, přepsal jej mírněji, ale v zásadě postavil se jím na stanovisko Martinských i on. To byl již získán T. sv. Martinem jako životopisec L. Štúra do Slov. Pohľadů a to zase se již probíral starou štúrovskou ideologií, při níž ožíval leckterý předsudek protičeský.¹⁶⁶⁾

R. Pokorný se své myšlenky ovšem nevzdal. Jednal dále se slovenskými spisovateli o publikace jejich prací v Bibliothéce československé a Štěpán Fajnor chystal mu pro ni i svůj vědecký, česky psaný spis „O slovenských písních“ a J. M. Hurban přes Pietorovo veto své „Paměti z r. 1848 a 1849“. Pro finanční neznáze a malý zájem tyto práce však nevyšly a Čsl. Bibliotheka na českou i na slovenskou škodu zašla. Přes to Pokorný si o věci dopisoval s oběma Hurbany i dále a doporučoval psátí Slovákům česky, kde jen mohou, a češtinou z vědy vypuzovati němčinu a maďarštinu. Byl pro ustavičnou informaci Čechů o Slovácích a Slováků o Češích, aby se tak udržely vzájemnost a sympatie.

R. Pokorný vyložil české veřejnosti, proč se jeho podnik nezdařil. Zavinila to opravdu cesta Riegrova do Pešti, jež Slovákům zatarasila cestu do Čech pro mravní podporu, ale zavinili to značně i ruští slavisté, kteří nabádali Slováky, aby setrvali při slovenštině, pro vzdělání lidu nejvhodnější, a ujistili je mravní podporou ruskou. A zavinil to na konec tehdejší střed Slovenska

¹⁶⁶⁾ V životopise L. Štúra jsou některé šlehy po Sladkovském a Riegrovi za jejich paktování s Maďary: Čeští státníci Sladkovský a Rieger jednali s Maďary, nedbajíce Slováků, ale český národ stál na naší straně. (Sl. Pohl., I., 52). — „Či nemusel i sám Rieger a Sladkovský hodit rukou nad osudom Slovákův a ponúkat v Pešti svoje sympatie Maďarom a s obetováním biednej Slovače maďarskému molochu oslonenému efemérnym dymom? Na to my len tú potešiteľnú a nás rozohrievajúcu odvetu máme, že v tej hodiňe mdlej vodcov týchto českých nebol za nimi národ český. Je otázka o národe slovenskom, a tento obúdzal štúr; i či to ku sláve Sladkovského a Riegra posluží, že oni tento národ ponúkali k shtnutiu Maďarom, to rozsúdi historia.“ — V nedatovaném listě Pokornému, psaném asi r. 1881, Hurban vzpomíná na Štúra, na slovenské hosty v Břetislavě, na rozhovory ruské, polské, horvatské, srbské a české, a pokračuje tónem prodšeným myšlenkami let čtyřicátých: „V jednu rodinu, ač rozptýlení ve všech částích světa, povolal nás bůh; jedna krev proudí žilami našimi, jedno srdce buší nám pod zpružilými žebry, jež ani železné mlaty vrahů slovanského jména prorvatí nemohou. Rodný je život náš jeden, jako jeden je náš stvořitel. Nuže tedy: Napřed, synové Slávy, v jednotu řeči, krve, života! Nejsou to jen pouhé ideály, historie je to, že jsme jedno všichni, kteří čítáme se k národu Slávy. Nazdar jednotě slovanské!“

T. sv. Martin a v něm především autoritář Francisci, jenž Čechům nepřál a Čechů nepokládal za bližší Slovákům než byli Rusové, Bulhaři, Srbové a Poláci.¹⁶⁷⁾ Adámkovi Francisci příčinou svého odporu uvedl k omluvě ovšem jen zřetele na lid a ujistil jej, že slovenští vzdělanci i na dále budou státi při literatuře české.¹⁶⁸⁾

F. L. Rieger své politické směrnicí ovšem neopustil. V srpnu r. 1883 znovu ujistil maďarské politiky o svém uher-ském desinteressementu a r. 1884, 30. listopadu ve sněmovně po výtkách za cestu Tomašíkovu do Prahy zase opakoval, že Čechové přese své sympatie k Slovákům nechť a nemohou býti rozhodčími v jejich rozepři uherské. Tyto výroky působily na Slovensku zlou krev a vrhaly na československý poměr dlouhý a trvalý stín. Odnímaly mezi Slováky sympatie k Riegrovi a přikláněly Slovensko spíše ke Grégrovi, jeho politickému soupeři. Čas však stlumlil i jejich palčivost, a byl to zase J. M. Hurban, jenž si první Riegrův čin vykládal kritičtěji a lidštěji a jej do jisté míry i omlouval (3. září 1883 Pokornému).

5. J. M. Hurban i při nově a bezpodmínečně přijaté slovenštině za spisovný jazyk Slováků po rozhodnutí Francisciho nepřestal cítiti a projevovati se československy. Psal-li nebo mluvil-li o českých kulturních osobnostech nebo událostech, psal a mluvil o nich, jakoby byly i majetek slovenský.¹⁶⁹⁾ R. 1882 napsal česky do Ruchu své Obrazy ze Slovenska čili desetileté stíhání slovenského mladíka. O pražských divadelních slavnostech pronesl řeč uvědomělou československy. V zimě r. 1883 dojel do Prahy a nadchl se i městem i jeho kulturou i politickou živostí mladočeskou. Synu Svetozaru psal dne 6. prosince 1883 o Praze superlativ chvály a končil slovy, otvírajícími slovenské dveře Čechům znovu dokořán: „V Prahe, čo mi je ešte na mysli, je na to mesto priveľa intelligencie. *Polovic intelligentnej Prahy rozopät po territoriume slovenskom po Vicherlec a dolu k Vavovu a zo pár desiatok hodít na enklavy slovenské na dolniakov, a bolo by Slovači spomoženo.* Ale takto sú tam na hromade a búria druh druhu“. Téhož roku psal Hurban otcu Hurbanu synovi, jak je rád, že navazuje s representanty českého umění a že se stará o umělecké styky česko-slovenské. Oprávněnost spisovné slovenštiny uznával sice již hlavně pro úspěch poesie Vajanského a vítal v ní znovu jediný možný životní prostředek slovenské domoviny při maďarském jařmu, ale přes to synovi Svetozaru i Pokornému přiznával, že spojení Čechů a Slováků

¹⁶⁷⁾ Viz R. Pokorný, Z potulek po Slovensku 1883, str. 9, 232.

¹⁶⁸⁾ Adámek, Upomínky z Uher, Č. Č. M. 1908, 168.

¹⁶⁹⁾ R. 1884 měl Hurban na př. jubilejní řeč o M. Janu Husovi. V ní lze čísti toto místo: „Jan Hus kázal Slovo Boží mocně a čistě v řeči slovenské a na jeho hlas i náš národ protřel si oči.“ (Srv. Cirk. listy, 1890/20). O tragédce Malé říkával mezi Slováky: „naše“ tragédka.

musí trvati i dále. Když r. 1883 česká politická situace se jasnila, J. M. Hurban ujistil Pokorného dne 13. července svou nesmírnou radostí nad politickým vítězstvím „našeho“ národa v Čechách. „Ach, jen by již zástupcové národa ne svou, ale národa politiku vedli! Pán Bůh pomáhej národu! *Cokoli Čechy za Slovanstvo učiní, padne sterý užitek jim zpět v náručí. My padli na západě i jihovýchodě toliko tím, že sme každý svou vlastní specifičnú kmenovou politiku vedli, žup a župiček, království a knížátčiek a královstvíček sme natvorili quantum satis — a stali se otroky cizinců.* Hle, nejnovější Horvát-Ország, Szerb-Ország myslí již býti se státy samostatnými, když ponášejí Maďarům pláštiky a mentýky. Národ český, dá Bůh, nikdy víc neupadne do chyb jeho vůdců z Bílé Hory a jeho vůdců s Deákem a Tiszou nedávno jen o naši kůži se smlouvavších“.

V tomto výkladu pokračoval Hurban r. 1884 dne 24. prosince v novém psaní R. Pokornému. Ale tu již historisuje a mluví více pro domo: „*Národ je jeden od Tater až po saské Labe.* Philologické hádky oblevují. Již r. 48 sme to skusili, když v neprudším ohni stál Havlíček. „Odštěpení“ Slováci, jak sme se my zjevili, tu na Mariánských šancích, tam na Václavském náměstí, nebo v Lázních královských, etc., ihned národ český proti vůdci svému zaujal se nás, a Havlíček nucen byl, nechtěje na břehu osamocen státi, ujat mne za paže a se mnou vrtkat do Města Starého. Nerad neviděl v řeči naší rozdíl tak hrubého, aby řeč o tom být mohla! Mudráci a strygani potom opět sedli na starého koně a řečovali i psali o odštěpení. Národy se znaly, ale starí politikáři vymysleli theorii historických individualit. My trpěli a trpíme posud pod jhem a žernovem tímto. Ale lámú se ledy. První proboření moderní bylo s Tomášikem. Grégr našel pravou strunu“.

Hurban i ve vzpomínce příkrýval české a slovenské nedorozumění pláštěm smířlivosti a na vnějšek čsl. jednotu rád dokazoval i ke sklonku svého života čilejším stykem s Čechy a s Moravany, hlavně při zájezdech na Velehrad, do Brna, do Uher. Hradiště a jmenovitě na Javořinu a do Filipova. Zde docházelo přímo k česko-moravsko-slovenským poutem a k manifestacím národní jednoty za Hurbanova protektorátu.¹⁷⁰⁾ R. 1886 v červenci pobyl Hurban i v Luhačovicích a již tehdy připíjel tam na jednotu moravských a uherských Slováků, či jak on říkal, na jednotu Slovače moravské a Slovače slovenské. Na Slovensku v letech osmdesátých nebylo opravdu většího přítele Čechů a většího Čechoslováka nad něj. Proto jeho smrti r. 1888 bylo želeno i po této stránce, a kdykoli jeho jméno bylo připomenuto později,

¹⁷⁰⁾ O tom lze čísti v dopisech Hurbanových Danielu Slobodovi i v Nár. Novinách.

stalo se tak vždy více s představou čsl. sjednocovatele než s představou někdejšího rozkolníka.

O J. M. Hurbanovi lze právem říci, že měl vůči Čechům a vůči Praze jen episodicky odstředivé momenty. Jinak celým svým založením a skoro všemi svými projevy byl celonárodně soustředivý a ukazoval Slovákům do Čech a do Prahy cestu spásy, jak toho do jeho doby mimo Kollára a Šafaříka nedovedl Slovák žádný. Spolupracoval za příprav k budoucnosti o ideálu československém a patří mezi jeho nejhorlivější apoštoly. Kdyby mrtví mohli procitnouti, byl by to s jistotou tento mrtvý slovenský vůdce, jenž by Československo, Čechoslováky a československou politickou, národní, literární i jazykovou jednotu nejnadšeněji a bez výhrady uznal a schválil. Hurbanův hlas z minulosti do přítomnosti mluví jen v tomto smyslu.

E. PODHRADSKÉHO TENDENČNÍ VÝKLAD PRAMENŮ A LITERATURY.

Podrobný rozbor jazykových, literárních a politických dat Hurbanovy doby prokázal názorně a jasně, že základní these Podhradského o Hurbanovi jako o neústupném a neměnném obhájci spisovné slovenštiny proti Čechům jest nepravdivá, a že ještě v letech osmdesátých, tedy čtyřicet let po hurbanovsko-štúrovském pokuse o rozkol, i Hurban i Slováci uvažovali o tom, jak psáti, zda česky či slovensky: tento fakt poráží Podhradského základní názor a znemožňuje všechny jeho tendenční důsledky.

Podhradskému nešlo však jen o dobu Hurbanovu. Chtěl vůbec zkaliť názor na slovenskou minulost a do přítomnosti nasítí některé předsudky a předpoklady, jež by aspoň nepřímo sloužily jeho protičeské tendenci. I tento pokus ztroskotá pod drobnohledem nestranné a věcné kritiky, podporované dobovými doklady.

1. J. Podhradský tvrdí, že slovenština tři sta let trpěla pod nátlakem cizího vetřelého jazyka českého (13), že r. 1830—1850 vstala z mrtvých a svrhla jařmo bibličtiny. „Nedoukové z čechůnského tábora“ z podlých a osobních zájmů, aby se zalíbili Čechům, tvrdí sice „komicky“ a „sprostě“, že slovenština byla vytvořena uměle a až v novějších časech, ale to není potřeba bráti vážně, a na toto odpovídati bylo by prý újmou vážného studia Podhradského (14). Podhradský tento názor podporuje Škultéty (Sto dvadsať päť rokov 73) a Vlček (Sl. Pohl. 1890, 388) a na základě citátů z nich chtěl by prokázati, že pod ledem spisovného jazyka tekla široká proud řeči lidové, že hovořená pospolitá slovenština na Slovensku češtinou nebyla nikdy zaměňována a že česká spisovná řeč jazyk domácí ubíjela. Tím a slovenštinou v knize Ostrihomské z r. 1625 pokouší se dokazovati Podhradský, že slovenský jazyk panoval na Slovensku nepřeměnně a nepřetržitě (18), od prvního osídlení Slovenska Slováky, a z živých úst pospolitého lidu že pronikal do spisovné češtiny, až byl povýšen na řeč literární a odklidil češtinu, zle užívající svého postavení.

Podhradský podlehl v tomto tvrzení romantické ideologii doby Hollého a parafrazoval vlastně ódu Hollého na A. Bernoláka. Pojal češtinu jako ujařmitelku slovenštiny a období spisovné češtiny na Slovensku označil jako dobu slovenské nemoci a smrti. Skutečnost usvědčuje jej z nepravdy. Ve svých Dějinách spisovné slovenštiny ukázal jsem, jak dialektické slovenské zvláštnosti v listinách úředních, církevních, cechovních a v rodinných byly sporadické a jak sami rození Slováci — Nudožerský, Horčíčka, Masnicius, Doležal a j. — uvedli tak málo odlišností v slovenštině proti spisovné češtině, že tu je možno mluvit pouze o nářečí a ne o jazyku. Tamtéž řadou dokladů jsem prokázal, že Slováci slovenštinou do nového věku nazývali jen a jen češtinu a že také jí v praxi užívali a jí i rozuměli. Štúrovci sami dívali se na češtinu jako na záchranu řeči domácí a svého národního života vůbec.¹⁷¹⁾ E. Gerometta napsal o tom v Slov. Pohl. r. 1851 (I./3. 172, 176): „Za Jiskry ... česká řeč stala sa aspoň čjastočným na rani národnje *balzámom*. *Duchovnje žitja sa počalo kroz českje spisy Čechami doňesenje pomali krjesiti a obúdzati*.“ M. M. Hodža byl češtině stejně povděčen: „*Ved' by nezkapala slovenčina, rokov štyrsto sa modlivala za ňu verná dcéra Čeština*.“ (Orl VIII. 442.) Farář Minich z Modry napsal (Cirk. I. V. 323): „Hus má po Češích o nás Slováky největší zásluhy. Stoupeni jeho k nám se přistěhovavši, přišli s jeho plapolem v srdcích a přinesouce s sebou knihy v duchu čistého evangelium psané, rozsvítali símě čistého křesťanského života mezi námi. Jak učení čistého evangelia Kristova i národnost vzdělává a zušlechťuje, toho jsou Slováci nejzřetelnějším příkladem. Právě totiž v církvi evangelické, nej přednější u nás duchem Husovým vzbuzené, zachovali si i v těch nejmrtvějších časech pocit a vědomí národnosti.“ Štúrovci uznávali tedy dobrodiní češtiny na Slovensku, a jestliže češtinu opouštěli, nečinili toho z jazykových důvodů, ale aby Maďaři jim nevyčítali spojení s Čechy a aby v nedostatku škol a školení v mluvě spisovné mluvili k zemanům, ke katolíkům

¹⁷¹⁾ Horislav z Lehoty vyslovil se o funkci Čechů a češtiny na Slovensku podobně příznivě: „Slováci, vstoupivše v jeden politický svazek s Maďary, brzo na sebe a na národnost svou zapomněli; památka někdejší slávy s jejím pádem u nich vymizela, řeč pak slovenská, z veřejnosti latinou vypuzena byvši, nemohla jim býti prostředkem k vyšší národní vzdělanosti. Morava a Česko zachovaly samostatnost, proto se vyvinuly. Takto odloučení Slováci od sousedních pobratřených Čechů a Moravanů, někdejších spoluobčanů svých, nebrali podílu na slavných činech jejich. Přece to jim k chvále, že jazyk svůj ze Slovanů nejčistší zachovali. K mluvnické však dokonalosti nemohl býti přiveden, neb neměl vzdělavatelů. Z té příčiny snadno zavíratí můžeme, proč Slováci u příchodu Husitů do Slovenska byli hotovi přijmouti řeč českou za písemní, zvláště dáme-li víru důmince, že český jazyk co do formy t. č. ještě blíže k slovenčině stál než nyní, a tedy jim úplně byl srozumitelný.“ (Květy, 1840, 255).

a hlavně k lidu domácí a běžnější jazykovou formou, od spisovné češtiny se valně nelíšící. To prohlásili Slováci v Pešťbudínských Vedomostech ještě r. 1861 v listopadu,¹⁷²⁾ to doznal vedle řady jiných tehdy i Viktorin a sám Hurban Vajanský psal své milence Idě Dobrovičové dne 5. ledna 1872 z Trnavy: „du muss bedenken, dass unsere heilige schrift in der alten böhmischen Sprache übersetzt ist, die *etwas* abweicht von der jetzigen slovakischen Sprache.“

Jiné jazyky mají dialektické odchylky daleko větší a sami Maďaři přese své osamocení v Evropě neušli by ev. dialektickému štěpení a pravopisným různostem na konci XVIII. stol., nebýti velikého Mikuláše Révaye! Podhradský vědomě znásilňuje svým výkladem vytržené a izolované citáty ze Škultétyho a Vlčka. Škultéty má sice pravdu, že před 19. stol. nebylo mnoho vědomí o čl. jednotě, ač i pro ni jsou u spisovatelů pozoruhodné doklady, ale do té doby nebylo mnoho národního povědomí vůbec, nebylo ho ani mezi Maďary, což není tedy důvod proti čl. sounáležitosti.¹⁷³⁾ Také citát z Vlčka o proměšování českých textů na Slovensku slovenštinou v XVI.—XVIII. stol. jest násilně vyložen. Podobný případ lze nalézt i v každé literatuře, ale Podhradský neměl tu citovati kuse a měl uvést i Vlčkovu dobré zdání o duchu těchto textů, jenž jest český a celonárodní jednotný. (Srv. L. č. 19., stol. I., 633 a d., II., 232 a l.). Česká věda těchto slovakismů nikdy nezamlčovala, a prof. Pastrnek ve své pozoruhodné stati „Stará jazyková památka slovenská“ (Sborník filologický VII., „Fragmentum concionatorium bohemice“) doložil existenci slovenského nářečí docela z r. 1477 až 1480, tedy skoro o půldruhého století dříve, než sám Podhradský. Také Slovenské Noviny (1854, 41) ještě za Štúra uváděly slovakismy 16. a 17. století. Ale tím vším jednota jazyka nebyla a nebude zasažena a pro tendenci Podhradského z toho neplyne pranic. Že se spisovný jazyk s jazykem hovořeným nekryje, je poznatek obecný, platný hlavně pro období chudá na školy a pro

¹⁷²⁾ Srv. čas 21./11. 1861. Slováci tu ujišťují, že slovensky píší ne z nevole vůči Čechům, ale z potřeby národního života, aby se mravně i hmotně obránili proti nepříteli naléhajícímu z obou stran, t. j. z Vídně i z Pešti. Slovenčina v tomto boji je prostředek nejpřiměřenější. „Je to prostředek nikoliv mošusový, který v umírajícím těle duši uvěznuje, aby strasti umírání na několik okamžení prodloužil, ale jesti to prostředek životatvorný, ducharodný, silodajný.“ — Srv. Č. Č. M. 1908, 166. Viktorin Adámkovi vykládal, jak čelil vášnivé agitaci strůjců „osudné“ čl. odluky a že v odtržení od spisovného českého jazyka nevidí pro Slováky výhody.“

¹⁷³⁾ Pavel Hečko v Sokole V., 324 a d. (Národnost a vlastenectvo) počátek slovenské renaissance klade vůbec až na konec 18. stol. a jako podnět uvádí probuzený nacionalismus maďarský a jako příčinu tohoto opoždění uvádí latinu. Maďaři již tenkrát vytýkali Slovákům jako zločin, že nechťi býti Maďary a že se přihlašují k slovenství a k češství. (Srv. Hlas zo Slovenska, 1861, Pešť, Trattner-Károlyi.)

kraje odlehle od národního střediska; při češtině na tento fakt kdysi poukázal i T. G. Masaryk.

2. Podhradskému jde vůbec o zkreslení pravého stavu věci a o úmyslné zatemnění problému.

Bernoláka pojímá jako buřiče proti Čechům a českému veřejnému mínění, ač Bernolák polemisoval hlavně s Bajzou a proti němu brojili jmenovitě slovenští evangelíci. Mluví proti Čechoslovákům doby Bernolákovy, a zapomíná, že tento výraz jest provenience slovenské a že se k němu znal především P. Doležal a užíval ho sám Bajza. Mluví o naprostém vítězství slovenštiny r. 1840 a o Hurbanovi jako o jejím napotomním věrném rytíři bez bázně a hany, ale zamlčuje pozdější slovenské obraty ke spisovné češtině až do let osmdesátých, v nichž Hurban míval úlohu vůdčí. Podhradský namlouvá Slovákům, že slovenštinou se rozevřely Slovensku teprve brány ke všeobecnému vzdělání, ale zamlčuje, že Maďaři od let čtyřicátých slovenštinu vypuzovali maďarštinou a že po dualismu u nich nebylo pro slovenštinu až na některé církevní autonomní školy lidové vůbec místa.

Nejpovážlivěji zkreslil Podhradský účast Kollárovu a šafaříkovu v boji proti spisovné slovenštině (24): „hanobnou vecou bolo (pri Hlasoch r. 1846), že sa už aj vtedy našli za judášský groš, alebo z chorobnej žiarlivosti takí „čecho-slováci“ slovenského pôvodu, ktorí boli Čechom v tejto vreždnej práci na pomoci. Sem patrili v prvom rade Šafařík a Kollár.“

Výtka úplatnosti a žárlivosti Šafaříkovi a Kollárovi v tomto sporu a vůbec v žádné životní okolnosti neobstojí.

Co se tkne Šafaříka: byl to S. Czambel, jenž se opovážil zlehčiti mravní hodnotu Šafaříkovu podezřením, že Šafařík příchodem do Prahy r. 1833 a novou existencí v ní své názory změnil (Slováci a ich reč, 1903, 69). Služebník Pešti S. Czambel neuvedl pro své mínění dokladu a také ho neuvádí ani služebník Pešti J. Podhradský. A přece nelze zapomenouti, že Šafařík již dne 14. února r. 1821 psal Kollárovi, že Slováci nemohou jíti cestou Bernolákovou, že by je uvedla do zkázy, a že se rozpakuje vydati lidové písně v domácí nářečí, aby ho Slováci jednou neobvinili, že tím způsobil zmatek a zkázu slovenského literárního života. V dopise dne 2. března 1823 Kollárovi Šafařík horoval podobně pro nezrušitelný svazek Čechů a Slováků, trvající v slovesných památkách od tří staletí, a přál si, aby literatura slovenská, ratolest literatury české, navždy touto ratolestí zůstala. Čím liší se tento názor od Šafaříkova názoru r. 1846? Kde jest změna? D. Slobodovi právě Šafaříkovo mínění z r. 1846 imponovalo a poslední Bernolákovce Hamulják měl pro Šafaříka nejvyšší účtu až na konec života. Šafařík pracoval jen podle pravdy, a i v Praze jsa usazen dovedl v Slovanských Starožitnostech r. 1837 (793)

zaznamenati poměrnou odlišnost slovenského nářečí od spisovného jazyka českého. Podhradský podezírá Šafaříka, že si v Praze z hmotných a sobeckých příčin počestil i jméno. I toto je nepravda. Slovanští dopisovatelé Šafaříkovi psali mu již do Nového Sadu „Šafařík“ a Šafařík podpisoval své jméno s ř již v Hromádkových Prvotínách.¹⁷⁴⁾ V pracích německých a latinských psával se bez ř, ale v novosadské básni *Novi Graeci non uniti ritus Gymnasii Neoplatensis auspicia feliciter capta 1819* podepsal se také s ř. Toto ř byl tedy Šafaříkův usus dlouho před Prahou. Nemožná jest také kombinace Podhradského, jakoby se Šafařík až v Praze dostal na „falešné koleje československosti“ a jakoby před Prahou budoval slovenskou samobytnost. Šafařík žádal sice český zřetel na slovenskou osobitnost i novou slovní tvorbu s ohledem na Slováky, ale vše se mělo dít v rámci celonárodním. Nenechal nikdy svého původního stanoviska „v blátě“, ale toto stanovisko bylo, jak z citátů vidíme, československé a sílelo, čím vědeckěji Šafařík pracoval.

Podhradský ještě hůře podezírá Kollára, a i tu napovídá cosi jako úplatnost a chorobnou žárlivost. Na Kollárovu sympatii k slovenštině ukázal jsem podrobně v Dějinách spisovné slovenštiny a vyložil jsem jeho ústupnost k ní jako snahu získati Bernolákovce a Hamuljákovce kompromisem k spisovnému společnému jazyku. Ve všech Kollárových projevech jest jasné, že trvá na spisovné češtině a na literárním svazku s Čechy, — pokud češtinu a Čechy kritizuje a přednosti slovenštiny vychvaluje, děje se to pro zdokonalení společné řeči spisovné. Kdyby byl Kollár malicherný, mohl se pohoršiti soudem Chmelenského o Slávy dceři (ČČM 1836 II, 216) nebo soudem Dalibora Kopeckého v Ost u. West, nad nímž svůj podiv v Květech 1839 (144) vyslovil sám Jonáš Záborský. Tehdy by byl mohl způsobiti na Slovensku odvrácení od češtiny, a nezpůsobil. Ještě mohutnější důvod proti Čechům byl by měl Kollár r. 1844, kdy Česká Matice odepřela poctíti jeho Cestopis a Kázně cenou, poněvadž jde o — protestanta. Kollár dopsal o věci Hankovi dne 19. května 1844, ale věc ho bolela z důvodů jiných, věcných.¹⁷⁵⁾ Jak to

¹⁷⁴⁾ Srv. K. Jireček, P. J. Šafařík mezi Jihoslovany, Osvěta 1895, I., II. — Pražští vlastenci, zvouce Šafaříka do Prahy, žádali na něm, aby nepsal německy, to byla podмінka. Česky psal Šafařík samozřejmě, poněvadž to byla na Slovensku u evangelíků řeč spisovná. Czambelovo a Podhradského podezírání je tedy vědomě tendenční.

¹⁷⁵⁾ „Já té pocty nikdy sem neočekával a při psaní mých knih žádných nároků na vděčnost neb odměnu bratrů Čechů sem sobě nečinil. Moje spisy plynuly z čisté lásky k národu a k literatuře. List mne zarmoutil jinak. Materiální ztráta pro mne žádná ztráta není u přirovnání ku mravné a národní. Váš list dal mi návštějí, na jak slabošských nohách ještě až posavad česká národnost a literatura stojí. Jak maličko vykonalo ještě naše národní a literární namáhání, anť sme ještě ani jen zdí hloupých předsudků a nesnášlivé třestivosti neprolomili. To ještě znamená, že ne-

upřímně mínil, dokázal právě věrným trváním na češtině v tomto kritickém roku. Kdyby byl raněn slavomamem, mohl se slávy nabazítí právě v mládeži, proti níž se postavil.

Kollára proti Štúrovu činu vedla jen starost o národ a vědomí, že drobením se národ zeslabuje proti soustředěnému útoku nepřátel. Již r. 1845 citoval D. Sloboda S. Markovičovi Kollárův dopis do Moskvy, kde udává přesně důvod svého odporu vůči Štúrovi: Nemohu Vám vypsati, jak moje srdce od některého času krvácí nad nešťastným osudem našeho národu, jmenovitě nad bludným počínáním Štúrovým s jeho novou slovenčinou, kterou ve spisovnou řeč pozdvihnouti chce. Já považuji každé rozdrobení našich sil za oslabení a každé oslabení za národní vraždu. Předstírají sice tito mladíkové všeliké zdánlivé příčiny, že prý jen lid slovenský povzbuditi chtějí, že prý Čechové jsou nevděční a nesnášliví a těmto podobná dětinství. Před několika týdny byl u mne Štúr a Hurban; prosil i zaklínal jsem jich, ale šálenství je nemoc nezhojitelná.“¹⁷⁶⁾

Podobně postěžoval si do Štúra Kollár i D. Slobodovi dne 16. září 1846 (Květy 1869, 112). Tyto stížnosti jsou jasné: nejde tu o nic osobního, jde tu o věc celého národa v době zesíleného maďarismu a germanismu, proto Kollár za ní tak

jsme hodni míti národnost a literaturu! Běda zajisté tomu národu, u něhož víra soudcem literatury a náboženství měřítkem spisovatelství. Pokud se z této zaslepenosti a nesnášlivosti nevysekáme, ani mysliti nelze na národní naše štěstí. Náboženská nesnášlivost Čechů již nám jednou národ a národnost zavraždila. Jest se čeho obávati, že se to stane i druhýkrát. Princip tehdy ten, kterým se Matice řídí, jesti to, co mi bolest působí, neb jakové odtud následky pro budoucnost pro Čechy a Slováky? Matice před rokem vytrubovala veřejně v novinách, že co matka nestranný ohled na všechny své děti míti bude, a přece skutkem zase Slováky odmršťuje a zatracuje. A přece se ještě Čechové tomu diví, že si Slováci na stranost a osobovačnost Čechův žalují a od nich se odtrhnouti chtějí. Při této pak náboženské nesnášlivosti nejměšnější jest česká nedůslednost, anť němečtí protestanti a řečtí Srbové, jako k př. biskup Athanackovič od ní za údy vyvoleni jsou, kteří ani té nejmenší zásluhy o českou národnost nemají; mužové pak slovenského kmene, kteří celý život svůj československé literatuře a národnosti obětovali, jako Pálkovič, Jozeffy a jiní, od ní zanedbávání bývají. Než nač tyto žaloby a stížnosti? Slováci již ustali i žalovati i přízeň a milost Čechů jakoby žebrať. Měli sme posavad dvě literatury a dvoje nářečí, nyní nastanou vinou Čechů tři: česká, bernolákovská a jakási třetí novoslovenská. Smutný jest stav Slováků v Uhřích, ale tuším smutnější Čechů v Čechách, a to jich vlastní vinou. Toto cítí naši mladí Slováci. Odtud ona odchýlenost od Čechů a jakoby zoufání nad jejich spásou. Já již nyní téměř osamělý vojín stojím s mou láskou ku sjednocení a vzájemnosti, a bojím se, abych nebyl i posledním Slovákem, jenž česky píše a svornost československou udržuje.“ (Srv. Č. Č. M. 1897, 227 a d.). — Požadavek Kollárův stran zřetele Čechů k slovenštině obsahuje hlavně list Hankovi 2./12. 1833, ib. 235 a d. —

¹⁷⁶⁾ Úryvek z tohoto dopisu otiskly i Jordanovy Jahrbücher III., 271 (Aus einem Briefe aus Ungarn).

prudce stojí.¹⁷⁷) Že se Kollár nedal strhnouti náladou chvíle, je patrné i z jeho psaní Palkovičovi dne 25. července 1848, kde píše o akci z Slovenské Noviny, psané česky a redigované Lauerem, jež v Prešpurce měly paralyzovati „jed štúrovsko-hurbanovský“ (ČČM 1893, 181).

Kollár narazil u mladých vážně až za povstání. Otiskl v *Pester Zeitung* prohlášení, že je lež, tvrdí-li se, že vyzval Slováky k zbrojnému postupu proti Maďarům. *Allg. Slav. Zeitung* mu to dne 18. července 1848 vytkla, ale Kollár přes to dne 6. října 1848 znovu oznámil, že není účasten „an den Aufwiegelungen der Slowacken in den oberen Gespanschaften“ a prohlásil tuto vzpouru za nezákonnou.¹⁷⁸)

Toto prohlášení jest ovšem pokládati spíše za plod nátlaku než za Kollárovo přesvědčení, — bylť Kollár s rodinou v Pešti

¹⁷⁷) Kollár byl horkokrevný a užil v tom onom dopise i výrazů neakademických. Slobodovi na př. napsal, že štúr nakazil mládež svou pra...ou. Takováto slova, pronášená o domovském nářečí, budila rozhořčení. Působila i dojmem, jakoby šlo Kollárovi o osoby. Ani štúrovci nešetřili silnými slovy. Štúr Hodžovi mluví o Kollárovi na př. dne 18./7. 1846 jako o farizeovi. Donášely se tlachy s jedné a s druhé strany a zatemňovaly vzájemný poměr. I v Květech je to znát na dopisech ze Slovenska, na př. 2./5. 1846 a j.

¹⁷⁸) Viz *Arch. f. sl. Ph. XXVI.*, 189, čl. Ilešičův. — Zdá se, že Kollár chtěl toto prohlášení napravit, vzkázav Hurbanovi po Nosákovi do pole r. 1849, že prý teprve nyní poznal, co slovenčina dovedla v národě vykonat. „České písanie vraj stvorilo spisovatele, slovenčina junáky.“ (S. Pohl, *Hurbanovy Rozpomienky.*) — U Hurbana předsudek proti Kollárovi trval. V *Sl. Pohl. II./1.*, 174 tvrdil, že se Kollár r. 1848 skrýval po povalech. V dopise S. Jurkovičovi dne 7./3. 1849 se smál Kollárovi, že na své přednášce odvozoval slovo *consul* od „koně“, t. j. *konsal*, *kuonsal*. „Bože, buď nám milostiv! Smáli jsme se tomu se štúrem. Až bude Kollár cestovati po Americe, Indii, Orientu, Mississipi, bude i tam nalézat slovanská slova. „Archäologickou cathedru snížil na cestopis a na vtípy. To nám bude před učeným světem hrozně škodit.“ Hurban v *Sl. Pohl. II.*, 1, 90, vyčítal Kollárovi, že při spisbě nedbal svého kmene tolik, co svého měšce. To bylo zlé slovo a těžko by je asi byl Hurban dokazoval. — Proti Kollárovi ozval se v Slovanu i Havlíček (14./12. 1880) a vyčetl mu sympatii k centralismu i to, že vyzedá v ministerstvech. Havlíček Kollára obvinil i z nemůžnosti r. 1848 a z nelojality ke štúrovi a Hurbanovi. I tato kritika byla psána ostřejším pérem proto, že Kollár pracoval pro vládu Bachovu. — Kollár sám se zachoval k Hurbanovi pěkně. Na pamflet „*Die Umtriebe Hurbans et Compagnie und das Schattenreich der Slowakei nebst einigen Bemerkungen über die Palackysche Gleichberechtigung der Nationalitäten.* Vom deutschen Michel aus der präsumtiven Slowakei. Wien 1850. Durch Carl Gerold“ napsal do *Slov. Novin* odpověď, v níž Hurbana účinně hájí. Kollár tu uznává jedinou pravdu: Michlův posměch Slovanům pro množství řečí a nářečí slovanských. „Tu nostra culpa! tu zasluhujeme biče, my nekoneční kováči nových nářečí, tvůrcové nových pravopisů, nálezcové nových mluvníc, tím původcové nových bíd a potup našeho národa. Kam vede takové rozlezení kmenové v atomy? Potupně se pak o nás píše.“ Kollár chválí proto Bacha, Radlinského a Palárika, že do *Sl. Novin* uvedli řeč starospisovnou. *Rkp. recense* byl v pozůstalosti D. Licharda. Otisk viz v *Sl. Pohl. 1900, 397, XX.*

v maďarské moci. Že tomu bylo skutečně tak, jest patrné z toho, že Kollár, jak jen mohl, odešel do Vídně a sloužil Vídni ve věcech slovenských v orientaci protimaďarské. Uplatnil svůj princip, pracoval pro nastolení českoslovenštiny na Slovensku, což byl jen důsledek jeho nezlomného přesvědčení. Štúrovci, kteří byli takto odsunuti, nedovedli přirozeně býti ke Kollárovi ihned spravedliví. Spoluúčinkovala při tom závist hodnosti, moci a postavení. Ale přece nelze říci, že by tu byl Kollár podkoupen, vždyť nekonal nic jiného, než zač pracoval na národní prospěch celý život. Proto jej tak vroucně po smrti v své řeči zvěčnil i M. M. Hodža (*Sl. P. II./1,91*) i Karel Kuzmány.¹⁷⁹)

3. Podhradský hledal proti Kollárovi a šafaříkovu nepřivímanému mínění o štúrově činu dobré zdání cizí a domníval se, že jest v *Jordanových Jahrbücher* při ohlášení štúrových *Sl. Novin* a *Orla Tatranského*. Zatím citoval jen právě toto ohlášení a *Jordanův* slib budoucího posudku. Je přirozené, že toto ohlášení, obsahující štúrovův program, mluví pro domo, ale to není hlas *Jordanův*, a nebylo třeba tedy mluvit o „znamenitém vědeckém časopisu“, o „chýrném učenci *Jordanovi*“, o orgánu „světových autorit“, když čtenář jejich mínění se nedověděl. Podhradský soud *Jordanových Jahrbücher* zamlčel úmyslně, protože mluví proti němu.

Jordanovy Jahrbücher znají především „die Czechoslovenen“ (I. 6) a „die Czechen in Böhmen, Mähren und Nordungarn“ (I. 9). Otiskují *Hurbanovu* stať o literárním Slovensku a v ní *Hurbanovy* poznatky (II. 15.): „Die Slowacken... sprechen den böhmisch-slavisches Dialect...“ „Bewahre uns Gott, dass unsere an sich schwache Kraft nicht von Neuem sich zersplittere! Bernolák verblendet durch die angeborne Anhänglichkeit an sein Volk, bemüht sich die Tyrnauer Mundart zur Schriftsprache zu erheben. Dadurch sind die literarischen Kräfte gespalten, weil der grösste Theil der Slowacken der biblischen Sprache treu geblieben ist (18).“ V III. r. *Jahrbücher* (299) jest o rozkolu tento posudek: „politisch ist diese Trennung nicht; denn war ihnen vielleicht der Čechismus unbequem, vielleicht gar zum Vorwurfe von magyarischer Seite, so wäre eine Annäherung an die Illyrer gewiss klüger zu nennen, da Slowacken, Kroaten, Slowenier, Serbier vereint innerhalb desselben Reiches ein gutes Gegengewicht gegen den Magyarismus hätten zu Stande bringen können.“ V IV. r. *Jahrbücher* (187) v čl.: „Die slowakische Schriftsprache“ posoudil štúrovův rozkol J. P. *Jordan* a vyslovil se proti němu. Podobně ostře ozval se

¹⁷⁹) „Nábožné kázání, kteréž při pohřební počestnosti k posvěcení památky Jana Kollára 29./12. 1852 v chrámě ev. a v. ve Vídni měl K. K. Vídeň, Mechitaristi, 1853.“

i proti Štúrově mluvnicki (ib 369, 399). Jordan tu shledal cosi nepřirozeného, násilného, uměle vyhledaného i zbytečného. J. Podhradský právě tyto výklady o Štúrově slovenštině zamlčel, což jest okolnost podezřelá a čin protivědecký. Jordanův závěr (IV. 361) se mu ovšem nehodil: „Aus der ganzen Übersicht geht uns mit ziemlicher Bestimmtheit hervor, dass das Slowakische, welches uns der Verfasser lehrt, nur eine in bedeutungslosen Dingen abweichende Mundart des českischen Schrift-dialektes ist eben so gut, als die mährische und theils selbst die böhmische Umgangssprache, dass also eine sprachliche Trennung hinsichtlich der grammatikalischen Formen, wenn die hier vorgelegten genügen, nicht so unumgänglich nothwendiges Erforderniss einer zu erweckenden Literatur unter den Slowacken war, wie es dem Verfasser und seinen Freunden zu sein scheint.“

Podhradský pomlouval pro Hlasy šafaříka, ale nedodal, že Jordan právě šafaříkův hlas přetiskl jako směrodatný (IV. 379, P. J. Schafariks Votum über die slowakische Schriftsprache) a zamlčel, že Jordan v slovenštině viděl politický ústupek slovenské šlechtě a Maďarům samým (IV. 404, VI. 65). V referátě o slovanském sjezdu byl to zase Jordan, jenž projevil radost, že Hurban s Čechy pracuje „für die böhmisch-mährisch-schlesisch-slowakische Nation“ (VI. 199). Na citovaném Jordanovi jest Podhradského zlé užití příslušné literatury nejpatrnější.

4. A podobně zle užívá Podhradský i pramenů. J. M. Hurban vydal ve Vídni u Mechitaristů r. 1861 „Piesne na teraz“ a v nich i tuto píseň: „ktože by rozdvojil, čo sám pán Boh spojil, Slovákov s Maďary ktože by rozdvojil?“ Podhradský tuto píseň, vzniklou v důvěře ve zdar akce memorandové, generalisoval a vztáhl na celoživotní vztah Hurbanův k Maďarům a jejich vlasti. Uzavřel nad ní: „No, o Čechoch takto nikdy nespieval, nepísal a nehovoril“ (9).

Podhradský měl z Piesní na teraz citovati i tyto ukázky: Mládeži! („otcovia národ biedny nám nechali, voviedli nás do žitia pomerov, kde Slovákom byť menujú „chimérou“), Slovenského práva v Uhorsku niet! („Zošliapnete naše hrdô povedomia, právo na národnosť, slobodu svedomia. Však nezašlapáte žial duše, srdce krev, a ten vám vystrelí z pod nôh jak divý lev“), Národnosť a sloboda („Slovák má rád slobodu a ne reťaz, do takej slobody nech hrom z jasna bije, kde len telo ľudu a nie národ žije“) a p. j. Teprve tyto písně a další jiné projevy zobrazí pravý Hurbanův poměr k Maďarům. Tento poměr byl zlý. Uvedu ukázkou jen několik rukopisných popěveků a několik řečí:

Nový krakoviak.

Slovák nechce lúbat reťaz svoju, či priam ju i svatý Maďar kuval neraz, lebo Slovákov milšia je sloboda. Len jedon náš priateľ. Slováci! rodáci! Okolo neho sa, okolo cisára roztočme kolesá!

Nový krakoviak (varianta).

Slovák nechce líbat reťazy. Pryč s kurvami, co svou krev zradí! Maďari Slovensko piachtami zakrývajú, aby ho nebylo vidieť. Ale těch 2½ mil. Slováků se vám pomstí.

Maďarskému učencovi do pamätníka.

Maďarská kultura jako prázdna rúra, boky má železne, v ňutri puká d'ura: prázdnota, pustota a duchovní psota, ta ríša Hadúra.

Bez nadpisu.

Zle, nedobre v národe, veta po slobode, na slovo za literkou čiha tisíc špiclíkov. Školy nám poválali, Maticu zrabovali, len tomu dobre je, kdo Slovákov zradzuje.

Podobně nepřívětivě Hurban o Maďarech i mluvil. U Rosanovců r. 1848 zval do zbroje proti „vetřelcům rušícím rodná ustanovení, proti cizincům, šlapajícím zákony otčiny, proti aziatskému panstvu a barbarskému tyranstvu — Maďarům.“ (Sl. Pohl. VII. Rozpomienky.) Na stoličním domě v Prešově hovořil Hurban dne 3. března 1849 k pěti tisícům slovenského lidu: „my pracovali, iní z toho ošoh brali, my bojovali, iní slávu z toho mali, — Košut šplechnul za to Slovákom do očí, že nie sú národ, že sú fajtou služebnou, osudom k službe iným určenou“ (ib.) S. Jurkovičovi svěřil Hurban dne 28. května 1849, že maďarská aristokracie udělala u dvora z Košuta Slováka a obvinila Slováky, že Maďary — zavedli. Jak pessimisticky hleděl Hurban na slovenský vývoj v uherském státě, je patrné z jeho řeči o shromáždění memorandovém: „Ako? Vy pochybujete o mojom ľudu, že naposledy nevolí sa palice pútnickej chytiť, ako *otroctvo posledního štvrtstoletia* znášať? Mýlíte sa! Já som len chudobný farár so 400 zl. ročitých dôchodkov. Vy Maďari ste ma na šibenicu odsúdili. Ale jestli by k tomu prišlo, vyvediem sám 50.000 ľudí z krajov *narodnej smrti* do krajiny, ktorá nám život dopraje“ (Pb. Vedomosti 1861, č. 32). Zmar slovenského memoranda připisoval Hurban jen tomu, že nebylo podáno hned králi, nýbrž těm „ochechulím“ v pešťském sněmu (Sl. Pohl. VI. 1).

Hurbanovy kandidátní řeči sněmovní mají tentýž opovrhlivý a pessimistický ráz. V Senici r. 1865 hovořil Hurban k lidu toto: „Nechť Slováci žádají tolik práv, jako má Maďar. . . Bo nič je nie lepšia krú Maďarova, ktorá tečie na poliach vojenských, ako Slováková, čo práve tam tiež sa valí zo žil slovenských. Ktorý slovenský ablegat považuje krú slovenskú za

hnojovicu, ktorej nie je väčšia škoda ako tejto, keď vyteká z dvora, a nechce za krúľu svojho, ktorý na diele zastupovať chce, aj práva vymáhať rovnje tým, ktorí svojí krúľu vysoko cenia, ten a taký ablegát nie je hoden nosiť meno ablegáta slovenského ľudu.“ Takovýchto rečí v různých variáciách konal Hurban niekoľik, a všetky ukazujú, že Slovák byl potlačován jako někdo méněcenný a že již ani při volbách nerozhodoval sám. Hurban o maďarských politikách mluvil jako o „tureckých loupežnicích, provozujících soudy a lupičstva ve jménu císařově“ a jako o „žralocích, pohlcujících Slováky“ (E. Jelínkovi 3. prosince 1877). Když vyhořelo r. 1881 vídeňské Ringtheater a uhořelo mnoho drahocenných pokladů, Hurban mluvil o požáru věcí drahocennějších: „od polstoletia pália nám zúmyselne, rozvažite, sústavne duše, majetok trimillionového národa slovenského stránicke koterie paličov.“ Každý rok se obětují desátky molochu maďarisace. Mordují se 3,000.000 slovenských duší v slovenském národě (Sl. Pohl. II., 34). Hurban nenáviděl všeho maďarského tak, že synu Svetozaru zapovídal překládati z maďarské literatury: „*Vrahov mena slovenského chceš popularisovať a biedneho slovenského národa? Tyranov, ktorí nás šlehaajú?*“ To by byla zrada národa! Dokud Maďari nenapraví křivdy na nás spáchané, nemohou hledati u nás pohledu mírnějšího. Vliv Maďarů na Slováky popsal Hurban Svetozarovi takto: „*U nás akoby kobyľky sliezly a ohlodaly všetko až na holý kostrnok. U nás ... kosti už prehlodané a špiky životné načaté sú a národ len galvanisovaný, kde tu trhá a namýká sebou. My vlastne ani už hovoriť nemôžeme o národe, ale ozaj po maďarsky len o národnosti*“ (1883).

Když v letech osmdesátých psal Hurban o době Štúrově, viděl Maďary ve vzpomínce takto: „1843 ... Katan ... už blýská se jeho duchoborný meč nad hlavou ústavu našeho. Kdo bude Herkules, jenž by odehnal strašné stimfalidy? Otcové naši ... vytrhněte ústav z drápů krkavců, kteří si již karu po pohřbu jeho radují.“ (Sl. Pohl. II. 338). Hurban přirovnal maďarskou persekuci Štúrova ústavu k africkému samunu a Štúrovy studenty k beránkům vedeným na jatky. „*Na dlani máme dôvod, že vyhladenie z povrchu zeme národa nášho je konečným cieľom Maďarov. A bereme to jednoducho v známosť, veď ten, ktorý nás tu bez nás postaviť vedel, bude veď i s námi niečo ešte vykonať k napraveniu pomýlenej cesty hriešnych*“ (ib. 339). Při vzpomínce na občany v Lajoš Komárně, které Maďari zbili za to, že chtěli bohoslužbu v bibličtině, povzdychl si Hurban: „Všetko, všetko, čo je písané v slovníku asiatských barbarov, všetko to ste skôr, než protestanti a liberáli.“¹⁸⁰⁾

¹⁸⁰⁾ Hurban vášnivě bránil bibličtiny v slovenské církvi. O všeobecných konventech mluvil česky. Církevní listy od r. 1863 vydával česky

Hurban toto vše pověděl i v interviewu redaktoru Felvidéku, a ujistiv ho o slovenské příslušnosti Slovenska k Moravě, uzavřel: „Ich war als Quintaner auch ein Magyarone, aber die Roheit der Magyaren gegen die Slowacken hat mich zeitlich genug kurirt und als Rhetor schon fing ich an die Muttersprache zu cultiviren und hörte nicht auf seit dem ein Panslavist gescholten zu werden“ (10. prosince 1879).

Tak a podobně vyslovoval se J. M. Hurban o Maďarech, a Podhradský má vsutku pravdu, že *takto* o Čechách nikdy nezpíval, nehovořil a nepsal.

5. Podhradský pokusil se konečně i myšlenkově a povahově Čechy a Slováky odlišiti. Hurbana tu pojal jako slovenský typ, pobouřený českou nemravností, neideálností a hrabivostí. Jako doklad uvedl Hurbanův odpor proti myšlenkové podstatě knihy „Literatura na Slovensku“ (1880) od Jaroslava Vlčka. Vlček vytkl Slovákům nevědeckost a nepokrokovost. Slováci prý chtějí i vědu začínati a dokonávati zjevením božím a ve jménu blahoslavené a nerozdílné Trojice boží. Proto jest jim geniální descendenční Darwinova theorie pořád ještě strašákem ohrožujícím náboženství. Novější geologické výzkumy stále ještě zamítají pro jejich rozpor s genesí. Kant jest jim neznabohem, Buckle drzým smělcem, Voltaire postrachem. Jinde z vědy vyhánějí mythologii, ale na Slovensku vědu mythologisují. Proč? Intelligence slovenská se rekrutuje většinou z kněžské kasty. Má zvláštní kněžskou osvětu, ba i dějiny, filosofii, dokonce i mathematiku kněžské ráže. Náboženská orthodoxie ztrnula a staví se a priori proti liberalismu a pokroku. To jest základní omyl slovenské vědy a stín Štúrovy školy.

Co tu Vlček napsal, je na Slovensku první pokus o přehodnocení štúrovského myšlení a pokus vybojovati vědě právo domáci vedle theologie a proti ní. Bez toho není a nebyla vědecká práce možná. Hurban toho nepochopil. Viděl v tom útok na

a o češtině psal, že je to řeč svatá, od níž nelze ustoupiti. Když r. 1863 Borbís nadhodil otázku slovenštiny v slovenské církvi, Hurban protestoval superintendentu Kuzmánymu v T. sv. Martině přípisem č. 130 dne 6./9. 1863: „Já se nikdy necítím v bibli, kolikrátkoli slyším slovensky kázat. Nebo biblická řeč je mnohem určitější a na ni sem při slyšení a čtení slova Božího, při konání samé osobní pobožnosti navyknul tak, že slyše se slovenčinou mšát češtinu, při citátech cítím se být přeloženým do světského shromáždění, kde se slovo Boží též cituje.“ Bibličtinu zval „naší řečí sladkou“, psával v ní nejraději a Pokornému dopsal o ní dne 12./3. 1879: „V evanjelické církvi se tato řeč vzdělávati bude do konce dnů. To stojí.“ Proti maďaraření církve vystupoval příkře a smíru slovenských luteránů s maďarskými kalvíny neznal. Když voj. superintendent Dr. J. M. Szeberényj vydal o tom spis (A két protestáns hitfelekezeti föderációja a cs. és kir. hadseregben) a chtěl foederovat tato dvě protestantská vyznání v c. a k. armádě, odbyl ho Hurban velmi rozhodně (Cirk. Listy 1870, 130). Trokána 3./2. 1886 zapísal Hurban: „Pro Boha a Vaše vlastní svědomí, nemaďarčíte církev!“

štúrovský ideál slovenského národného života, úklad proti zásluhám Štúrovým, a proto se v Sl. Pohl. 1881 (101, 406) štúra zastal: „Štúr študoval všetko dôkladne, dôkladné bolo i jeho štúdium filozofie. Filozofie stala se duši jeho kúpeľom, rozumu jeho brusom, mysli a srdcu jeho jazykom výmluvným, vedám jeho špecifičným mentorom bezpečným, bohoživotu jeho pancierom žulovým a ocelovým. Nuž, poprobujte sa merať s ním veľkých vašich Voltairov, Byronov, Darwinov, Straussov, Renanov a celej semitickej terajšej pereputi románovej a revolverovej vy obdivovatelia a ctitelia oslíznutého a oplzlého umenia!“ „Štúr bol čistý charakter, na ktorom brúsiť sa budú lepší genovia mládeže dŕže, než na lascivnej poesii vašej a opilej vedúcnosti vašich pytevníkov.“ „Veda vašich semitov, zbožňovanie tela, materialismus citu, filozofie a života, cinkanie vašej školy poetov a sobectvo vašich politikárov a štátnikov vyvedie na svetlo bazilišcie plody svoje, potrvá ešte za ktorý ten rok a o šťastí budeme môcť hovoriť, jestli nezhumpluje a morálne nezničí národ váš.“ Hurbanova odpoveď prokazuje, že ji psal konservatívni theolog, pohližejší na myšlenku svou a své doby jako na nejlepší a jako na neměnný petrefakt, laudator temporis acti, jenž pozapomněl, že svět se točil dál a statisíce myslí dále pracovalo o novém myšlenkovém světě, o křesťanství snad klidněji a objektivněji usuzujícím, než doba Hurbanova, pokládaná za myšlenkový ideál. V rozepři Hurban-Vlček¹⁸¹) měl pravdu jedině Vlček, a bylo dobře, že tento vzácný mladý Slovák měl odvahu tuto pravdu vysloviti. Tato rozepře v své podstatě není nic ojedinělého a prožívá ji každé pokolení v změněné formě, aby lidstvo mohlo dál. Ve mravní podstatě národa je to jev indifferentní a nanejvýše svědčí o národní životnosti. Podhradský však vyšel z této rozepře a o citovaném polemickém Hurbanově místě proti Vlčkovi usoudil (12): „uvázané riadky slúžia za živé podvrátenie toho, ako by bol Hurban zmenil na staré dni v podstate svoj názor o skutočnom pomere slovenského národa k českému.“ Podhradský svůj úsudek podepřel mimo to citátem ze škultétyho (129, Sto dvadsať päť rokov), že „Hurban otec a syn do konce života nemali ničoho podstatného, čím boli by sa lišili od duše Štúrovej.“

Podhradský se velmi mýlí, myslí-li, že tato násilná konstrukce a nesprávná interpretace několika vytržených citátů

¹⁸¹) Kdyby byl býval Podhradský nestranný, uvedl by při Vlčkovi i jiné názory, s nimiž J. M. Hurban souhlasil a jež mluví pro čsl. jednotnost: „jako duševné svazky národu československého jsou vůbec pevný a nezrušitelný, tak i literatura obou částí národa zůstává podnes celkem jediným, jako kruh ve kruhu, doplňujíc se vzájemně, jako Slovensko s Čechy doplňují se jazykově, národně a geologicky.“ (L. na Sl., 24).

stačí na vyvrácenou faktou, že J. M. Hurban v letech sedmdesátých a osmdesátých se přiklonil k Čechům a že usiloval na Slovensku znovu nastoliti spisovnou češtinu. Tento fakt je prokázán a nelze ho obejítí ojedinělou Hurbanovou polemikou proti českému myšlení, představovanému v tomto případě Slovákem Jaroslavem Vlčkem. Touto methodou mohl by se každý národ rozcupovati na sta národecků, protože spor tohoto rázu ve všemožných variacích jest zjev denní. Tento spor vůbec nezasahá do otázky národní nebo jazykové, ale týká se především vědecké podstaty Hurbana samého. A tu je možno předem říci, že tato podstata měla vědecké rozpětí malé. Když Hurban poslal lipské fakultě za účelem doktorátu své spisy a Borbis jí je tlumočil, prof. Dr. Bruno Brückner jako děkan fakulty odepsal Hurbanovi r. 1860, že vědecky zaslané spisy sice nestačí, ale že fakulta přece bude Hurbana promovati, přihlížejíc k jeho všeobecnému vědeckému snažení a k jeho věrnosti k církvi a. v. . . . Jinými slovy napsal J. M. Hurbanovi totéž S. D. Štefanovič dne 1. května 1877: „Nejsi vůdce, ale vedený. Tvůj horizont — Tvá fara. Církevními listy vrátil jsi se až za Luthera. Kdyby Luther vstal, řekl by, že jsi mu vrátil hřivnu celou, ale bez úroků“.

Toho rázu jsou pak i Hurbanovy projevy. R. 1855 vyšel na př. v Lipsku spis Czolbeův „Neue Darstellung des Sensualismus.“ Czolbe na str. 5. napsal: „die menschlichen Forderungen der christlichen Ethik und auch die der sensualistischen“. Hurban si o tom do svého Denníku napsal: „Lächerlich. Denn der Sensualismus kann keine Ethik haben, sonst würden die Hunde nicht gar so hündisch sein. Und hat auch wirklich der Sensualismus eine Ethik, so kann diese nur eine geliehene sein, geliehene von Christenthum, in welchem Falle dieselbe nur Hipokrise, ohne Grund und Veranlassung sein müsste.“ Hurban se vyslovuje na to proti vědě, proti antickému myšlení, proti sensualismu a materialismu vůbec, a posledním slovem v lidském myšlení jest mu křesťanství, nebo nanejvýše některé zásady romantisovaného slovanského pravěku. Někdejší Heglovec nepřipustil kladné stránky jiného myšlení a a priori myšlení laické nebo lépe řečneme myšlení západní popíral. V tom duchu jest psána i jeho „Církev Evanjelicko-Luteránská“ z r. 1861, apotheosa křesťanství a apotheosa křesťanských říší, které politicky jsou prý nejliberálnější, nejideálnější, nejzdravější, nejspravedlivější atd., — úsudek podivně kontrastující s útlakem Slovanů v katolickém Rakousku a v kalvínsko-katolickém Uhersku. Hurban v knize velmi rázně odsoudil osvícenství, ač nás národně vzkřísilo, a pochválil Metternicha a Bacha, až nás národně i lidsky ničili: doklad rozporů jeho theorie a praxe. A stejně je založen jiný Hurbanův spis, vydaný v Lipsku, „Die Kirchenparteien und die Kirche“. Cituji několik zásad: „Unsere Richtschnur —

die heilige Schrift.“ „Seid nicht Vernünftler, seid nicht halucinatoren der menschlichen Weisheit.“ „Nicht der Papismus, nicht Cardinal Pázmán hat unseren evangelischen Wald gelichtet, der Weltsinn, der Materialismus, der Rationalismus that dies!“ Tyto věty ukazují, jak hleděl Hurban na vývoj lidského myšlení a jak po této stránce nebyl zrovna prospěšný vývoji slovenské vědy, a že tedy Vlček namířil záslužně a dobře.

A podobně neprospěšný byl Hurban do jisté míry i vývoji slovenské myšlenky literární. Liberalismus nové české literatury se mu nelíbil a v dopise D. Slobodovi dne 22. února 1862 volal Pána Boha, aby v něm učinil pořádek. Dne 20. října 1864 štvál syna Svetozara proti „mizerným“ Byronovcům, Schillerovcům, Goethovcům.¹⁸²⁾ Když je čítal, byl prý nejnešťastnější a říše náboženství mu byla zavřena. „Boha sme si spravili z národa, za Spasitele toho národa sme sa sami vychovať snažili. Nad Homéra a Ovidia je — poesia biblie.“ Banšellův a Országhův almanach „Napred“ r. 1871 Hurban zle odsoudil právě pro romantické prvky básnické, a omladinu kolem Napredu seskupenou v Cirk. listech div že neproklel a nevyloučil z národa pro „nemravnost“ a pro „romantické semitství“. A přece tu šlo o budoucího autora „Žalmů“, jenž i v Napredu jevil hodnoty vysoce mravní a národní.

Fr. Roháčkovi dne 10. března 1876 dopsal Hurban výstražně: „Prýč s romantikou haremsko-židovskou!“ a Pokornému dne 26. dubna 1877 odsuzoval „oplzlé obrazy“ a „harémskou romantiku“ české moderní povídky. Když r. 1881 vyhořelo vídeňské Ring-Theater, Hurban ho mnoho nelitoval, ale vzpomínal, kolik oplzlých písniček se tu za 8 roků vyzpívalo a kolik se tu nahřešilo proti Bohu a mravopocestnosti. Hurban byl skoro rád, že byl rozbořen tento semitský a nemravný chrám Mús. Syna Svetozara neustával varovati před romantikou, před romantismem Vrchlického, — to vše bylo mu služba proti bohu a nemorálnost. Svetozar Hurban poslechl a při Vlčkově knize Voltaira a Herbarta popravoval již s otcem (I., 283) a brzy byl po této stránce nehoráznější a vášnivější nad svého učitele.

Podhradský užil tedy i tu Hurbanova názoru nemístně, svévolně a násilně, což lze konečně říci skoro o každém jeho doteku hurbanovského pramene nebo hurbanovské literatury.

¹⁸²⁾ Takto na novou poesii hleděli na Slovensku tehdy skoro šmahem a podobně skoro mluvil i Dohnányi. V Čechách nazírala tak skupina Vinařického. O Básních A. H. Škultétyho napsal K. Vinařický již r. 1840 (Květy, 71): „nesype kvítí na páchnoucí mrtvoly a na shnilé duše zoufalců, aniž omlouvá záhubné z uzdy spuštěné vášně přirozenou nutností. Nehoní se za ztracenými vidinami školy pofrancilé, ale čerpá city své z pramene živného, nezkaleného, ze srdce cudného, nelíčeného svých zpěvných krajanů a krajanek.“

6. Podhradský lituje, že dosavad jest o Hurbanovi a o jeho poměru k Čechám málo vědecké literatury. Nejnověji dotekl se prý této otázky dr. Milan Hodža v knize „Čsl. rozkol“, „celkom chybné a predpojate, vyjdúc z dnešného politického a československého stanoviska, a nie z objektivne vedeckého.“ Podhradský sice Hodžovy knihy sám nečetl, jak výslovně přiznává (41), ale přece si o ní dovoluje tento soud, a dovolává se Škultétyho polemiky proti Hodžovi (Sto dvasať päť rokov zo slovenského života [1790—1914]), pokládá Hodžovo dílo za úplně podvráceno, takže při hurbanovské otázce prý vůbec „nepadá na váhu“. Podhradský asi sám cítil nemožnost tohoto závěru, jenž vylučuje z literatury předmětu dílo bez autopsie a jenž jest vysloven jen na podkladě posudku polemického. Proto v poznámce na str. 226 přece jen se k Hodžově práci vrátil. Dostal ji prý v posledním okamžiku, a opravdu je to jen politický pamflet. To musí prý uznati „všetcia odborníci a vážni mužovia“.

Podhradský odsoudil Hodžovu knihu dříve, než ji četl. Pročet ji, zhanobil ji a anticipoval totéž u „vážné“ kritiky. Tento postup kompromituje jej jako badatele o daném problému potud, že jest skoro zbytečné proti němu Hodžovy knihy hájiti. Že má Hodža v meritum pravdu a že jeho dílo věcně i methodicky jest vědecké v plném dnešním slova smyslu, dokázal jsem podrobně v svém referátu v Čase (Československý rozkol, Čas 1920, č. 103, 105, 109). Podobně dokázali to i jiní: Fr. Trávníček (Č. Č. M. 1920, 156), Miloš Weingart (Naše doba, XXVIII., 181, 209), V. Chaloupecký (Č. Č. H. 1920, 217—241), J. Menšík (Naše věda 1920, 116). Všichni tito kompetentní mluvčí české mluvnické, historické a literární dějepisné vědy uznali Hodžovu práci za dílo vědecky znamenité, jež problém řeší šťastně a přesvědčivě. Podhradskému nejde při Hodžovi ovšem o vědeckost, ale vadí mu výsledek jeho bádání, t. j. průkaz, že čsl. rozkol je plod politických okolností a ústupek hungarismu. Proto pokouší se Hodžův spis znehodnotit a proto násilně vykládá i polemiku Škultétyho. A přece Škultéty sám r. 1903 v Nár. Novinách v čl. Slovenčina napsal věty, jež Hodža v bohatě doložené výzbroji má vlastně základnou své knihy: „slovenské zemanstvo dalo se pro snahy svého národa získat jen slovenčinou“ a „Maďari obviňovali protestantské Slováky, že přidružující se českého národa, pokládají sebe za částku českého národa a tedy i království Českého, a tím stávají se zrádci uherské krajiny“ (srv. Meakul-pinský, Slovenčina, L. S. Mikuláš, 1904, str. 8, 9).

Je pravda, že Škultéty se jinak s Hodžou v mnohém rozchází, ale tím nebylo řečeno o Hodžově knize poslední slovo, jak mylně svému čtenáři Podhradský namlouvá. Tu i jinde bude

třeba snad dalších diskusí,¹⁸³⁾ ale základní these Hodžova dosud nashromážděnými průkazy již nyní stojí pevně.

Kdyby byl Podhradský nestranný, mohl Škultétyho citovati často i jinde, na př. z jeho spisu „Pamiatka Dra Josefa M. Hurbana“ (T. S. Martin, 1888). Tam by se byl dočetl o Hurbanově boji proti Maďarům, jak tu bylo Hurbanovi za slovenskost svízelně zápasiti. Ale tyto významné poznatky Škultétyho se Podhradskému nehodily, vybíral jen, co se mu zlíbilo, a ještě tu porušoval neodpovědně smysl pramene i literatury.

7. Podhradský potřeboval tohoto postupu k své tendenci. Nešlo mu o to, aby objasnil jednu ze základních otázek pohnuté československé minulosti, ale aby raffinovanou stilisací a citací některých jejích projevů agitoval v přítomnosti v prospěch maďarský. Jeho resumée jest zřejmě ustrojeno na posilu protistátních a protičeských stran v Československu a má myšlenky i výrazy žurnalistiky těchto stran. Příkladem: Podhradský vykládá, že Hurbanem zvítězila slovenská pravda, že jeho bojem znovu se zrodil slovenský kmen, opovržený Čechy, a Slováci, sprostěni škodného českého vlivu, že dosáhli evropské kulturní výše. Československé zkázonosné snahy a cizí česká řeč byly tehdy sice vypuzeny, ale dnes se zase vracejí, dnes zase hrozí čechoslovakismus. V tomto *smutném* položení musí zase pomocí Hurbanovo heslo: od Prahy, od Čech! Tato řeč není neznámá a lze ji čísti v listech, pracujících k statu quo před válkou. Resultát

¹⁸³⁾ Podhradský přejal od Škultétyho i názor na Kollára, jakoby jeho odpor proti slovenštině byl plod nahněvané chvíle. Proti tomu lze namítnouti, že Kollár na svém stanovisku trval důsledně až do smrti, a že toto stanovisko velmi pěkně vyložil i v „Die Presse“ v r. 1849 (č. 83). Maďaři tvrdili, že Slováci nejsou v své mateřštině dosti zběhlí a že proto sahají raději sami k maďarštině. Kollár popřel tento blud a při tom pověděl o češtině a slovenštině toto: „co se týče užívání slovenského nářečí u veřejném životě místo českoslovenštiny: já jsem nebyl nikdy proti užívání slovenského nářečí v domácnosti, neb já sám mluvím se všemi Slováky po slovensku. Ovšem byl jsem proti tomu, aby tato nářečí pokrajinná byla pozdvížena za řeč literární a spisovni a tím nekonečně byly rozmnoženy spisovni řeči slovenské. Že jsem já proti nářečí slovenskému nebyl nespravedlivý, to dokázal jsem svou sbírkou slovenských národních písní ve všech podřechách, dílem skutečným užíváním dobrých slovenských slov, výrazů a konstrukcí, čímž jsem ve svých spisech hleděl obohatiti a zdokonaliti obecný poklad spisovného jazyka. Tak málo, jako Denis, Bauernfeld, Kastelli, Lewitschnigg a jiní rakouští spisovatelé proti rakouskému; tak málo jako Wieland, Schiller a jiní Švábové proti švábskému; tak málo jako Gessner, Müller a jiní Švýcaři proti švýcarskému; tak málo jako Kant, Hegel a jiní Prusové proti pruskému; tak málo jako Klopstock, Göthe a jiní Plattdeutsche proti dolnoněmeckému nářečí byli nespravedliví proto, že psali svá díla v ušlechtilém, povšechném spisovném jazyku; tak málo jsem já k slovenským podnářečím a různorečím nespravedlivý, protože jsem psal ve vzdělané, u Slovákův samých již od několika století užívané a rozšířené řeči československé.“ — Srv. Morawské Nowiny 1849, 13./4., str. 412.

Podhradského jest redigován Peští a nebyl nadarmo tištěn v peštiském „Slovákovi“. Jeho ideologie pracuje o restauraci maďarského panství na Slovensku a o novém jařmu Slováků. Historií slovenské poroby a slovenského politického a kulturního úpadku před převrácením měřen a konfrontován se stavem přítomným, kde Slovák jest v své vlasti svrchovaným pánem a slovenština žije v administrativě, v církvi, ve veřejném životě, v tisících školách všech kategorií, v politických listech a v slovensky vydávaných časopisech a knihách, jeví se tento resultát jako falsum, zatratitelné na každém foru, a především na soudu dějin. Podhradský u vědomí, že tupí pravdu, maskoval svůj čin násilím na faktech a svévolí na interpretaci pramenů i literatury. A aby nezastvěčený čtenář byl ještě suggestivněji ohlušen, slovník Podhradského hemží se výrazy: „čehůň“, „český ztřeštěnec“, „český zuřivec“, „cizí vetřelec“, „cizí řeč“, „česká intrika“, „čsl. theorie“, „zaprodanec“, „jidášský groš“, „slovenský národníár“ atd., — výrazy vesměs známými z fanatického protičeského tisku, pracujícího vnějšně proti Čechům a vnitřně proti Slovákům, kteří mají býti znovu probeni.

Na štěstí tato úkladná hra pojmy a výrazy je velmi průhledná. Tvrzení Podhradského ve světle pravdy se hrouť sama sebou.

Podhradský představoval Hurbanův odboj proti češtině r. 1846 jako cosi trvalého, a zatím Hurbanův další život a celé dílo svědčí o opaku. Podhradský vykládal, že Hurban hájil slovenské myšlenky proti Čechům, ale skutečnost ukazuje, že to byla obrana proti Maďarům, proti nimž čechoslovakismus mu připadal na konec nejúčinnější zbraní. Podhradský myslí, že Hurban se obával Čechů, aby nesetřeli slovenského jména s povrchu země a aby nepočestili Slovenska, avšak podle pravdy Hurban tuto obavu choval jen vůči Maďarům a ev. počestění vítal. Podhradský chválí loyaltitu Hurbanovu r. 1848, ale o jeho povstání mlčí. Podhradský se honosí, že demaskuje silou pravdy a nepodvrátností fakt české literárně historické falsifikáty, a zatím životopisný a literární materiál Hurbanův a Hurbanovy doby nemilosrdně fakt za faktem, doklad za dokladem drtí Podhradského honosivost a odkrývá jeho protislovenský úmysl a jeho násilí k vědecké pravdě. Jeho cílem bylo ubíti československou myšlenku a čechoslovakismus, ale slovenské hroby, hlasy otců, dědů i pradědů pro tuto myšlenku a pro čechoslovakismus mluví, protože toto byla a jest přirozená součást jejich celonárodně cítící a myslící duše.

Je zřejmé, že Juraj Podhradský zle užil Hurbanova jména. Neučinil toho na prospěch slovenský, ale na prospěch někdejšího maďarského panstva, ba docela snad i na jeho pokyn. Jestliže ještě dnes jest takovýto úklad možný, je to jen dokladem toho,

v jak děsných okolnostech a v jak děsné duchovní porobě Slováci žili. Jestliže tu a tam svou politickou koncepcí a praxí pobloudili, ocitali-li se názorově tu ve vleku cizím, tu v zajetí bujně romantiky, není jim čeho vyčítati: Život stvořil jim situaci nad lidskou sílu, jež skoro všechno vysvětluje a také pro onu dobu skoro všechno omlouvá. I v těch hrozných časích Slováci osvědčili tolik hrdinosti a tolik čisté lásky k sobě, k nám a k Slovanům, že bude vždy paprskem světla v jejich temných dějinách.

Dnes na štěstí jest již jinak. Velká válka vyvedla i Slováky ze zajetí a vrátila je tam, kam odjakživa patřili. Československo a čechoslovakismus, kdysi zastřené nepřízní dějin a politických úkladů, zvláště v posledních desetiletích popírané a přece jen nepopřené, zvítězily ve světové katastrofě jako slovenská nejživotnější hodnota, již ověřila minulost i tradice a uzákonil sám život. Pěna pochmurného dne, načechraná nepřitelem, snad ještě dnes či zítra dosáhne této nejzákladnější slovenské hodnoty, ale bude to velmi brzy především *slovenská* ruka, jež k dobru své země a k dobru svého lidu tuto zlobnou pěnu bude sama stírat a učiní ji navždy neškodnou. K této víře, ba k tomuto přesvědčení opravňuje jmenovitě sám J. M. Hurban, jeho život a jeho dílo, jež žijí a ještě ve mnohém ožijí slovenským krajanům na vzor a na příklad pro dny přítomné i budoucí . . .

SEZNAM JMEN.

- Abaffy Leopold, 347, 430, 482.
 Adámek K., 465, 529, 534.
 Adamiš Karel, 341.
 Achilles, 470.
 Algöver M., 440, 467.
 Andrassy, 512.
 Athanackovič, 537.
 Attems, 455.
 Augustini, 398.
- Babička Hynek, 473, 474, 506, 520, 521, 522.
 Bach Alex., 346, 379, 380, 403, 408, 412, 418, 424, 426, 430, 462, 486, 499, 538, 545.
 Bajza J. J., 451, 535.
 Balcárek Aleš, 473.
 Baltík Bedřich, 482.
 Banšell Kol., 546.
 Barák Jos., 514.
 Bartholomeides Lad., 354.
 Bartoň Josef, 439, 478.
 Bauernfeld Ed., 548.
 Bek Ant., 401, 426.
 Běl Matěj, 495.
 Bělopotocký-Fejerpataky Kašpar, 353, 354, 364, 365, 377, 425.
 Bencúr, 398.
 Benedicti (z Nudožer), 495, 533.
 Bernolák Antonín, 337, 351, 362, 403, 407, 411, 414, 415, 416, 419, 420, 422, 448, 449, 450, 451, 452, 463, 464, 467, 468, 469, 470, 475, 481, 533, 535.
 Bežo, 501.
 Bílý Fr., 488, 514, 515, 516, 517, 520, 522, 523.
 Bláho Jan, 336.
 Bláho Matouš, 353.
 Bobrenov A., 376.
 Bobula J. N., 388, 478, 479.
 Bohutienský Bohuslav, 385.
 Borbis J., 316, 465, 482, 543.
 Borík Daniel, 378, 379, 486.
- Borovský, 491.
 Bosák, 365.
 Bószörnényi L., 385.
 Botto Jan, 515, 524.
 Botto Julius, 376, 390, 418, 474.
 Brábek Fr., 476.
 Bráfová Libuše, 488.
 Brauner F. A., 394, 488.
 Braxatoris Karel, 401, 407, 425.
 Brezník J., 387.
 Brückner Bruno, 545.
 Buckle, 543.
 Byron, 544.
 Bysterský, 400.
- Caban, 437.
 Cicero, 470.
 Cyrill sv., 422, 461, 463, 482, 494.
 Czambel S., 452, 474, 535, 536.
 Czolbe, 545.
- Čaják J., 376.
 Čáplovič J., 357, 390.
 Čavolský Ludvík, 388.
 Čejka J. J., 366.
 Čelakovský F. L., 400, 458, 496.
 Čech Sv., 514.
 Čelko, 453.
 Čenský Ferd., 500.
 Čermák B., 525, 527.
 Černo, 398.
 Černý E., 474.
 Červen Tomáš, 479.
 Červenák Pravoslav., 353, 355.
 Čipkay Jonatan, 433, 445.
 Čulen M., 438.
- Danielík, 479.
 Danilovskij, 524.
 Darwin, 543, 544.
 Daxner Št. M., 382, 383, 387, 445, 500, 510, 518, 526.
 Déak, 388, 493, 530.
 Denis Mich., 548.
 Dessevszky, 431.
 Dianiška Kašpar, 410, 411, 431.

Dianiška Ondřej, 482.
 Dobrianský A. J., 382, 383, 384.
 Dobrovič, 425.
 Dobrovský Josef, 495.
 Dobšinský Pavel, 440, 458, 466, 467, 471.
 Dohnány M., 380, 418, 445, 448, 546.
 Doležal P., 495, 533, 535.
 Doucha Fr., 351, 370.
 Dumný Mil., 503.
 Durček, 436.
 Dvořák J., 363,

 Edrisi, 396.
 Eliáš Martin, 417.
 Emanuel Josef, 452.
 Eötvös, 385, 386, 387.
 Erben K. J., 401.
 Ertl V., 488.
 Eszterházy, 390.

 Fajnor št., 501, 502, 507, 524, 528.
 Fénélon, 443.
 Ferienčík Mikuláš, 383, 388, 445, 518.
 Ferienčík Sam., 354.
 Fessler, 443.
 Filzer, 443.
 Forgach, 341, 430, 431.
 Francisci-Rimavský, 349, 358, 360, 376, 382, 383, 384, 385, 388, 390, 445, 470, 500, 510, 511, 517, 518, 523, 524, 525, 526, 527, 529.
 Frič J. V., 395, 435, 488.
 Frischeisen J. M., 346.
 Fröhlich, 446, 468.
 Fűredy, 426.
 Furch V., 367, 496.

 Gábler, 376.
 Gärtner, 443.
 Gasparides Jan, 377.
 Gebauerová M., 436.
 Gedeon, 346.
 Gerengay, 401.
 Geringer, 379, 401, 403, 404, 455.
 Gerometta Eugen, 431, 432, 533.
 Gerometta Jan, 453.
 Gessner, 548.
 Gočár, 385.
 Godra M., 470.
 Godra Samuel, 441, 466.
 Goethe, 467.
 Gregor-Tajovský Josef, 484.
 Grégr Ed., 471, 473.
 Grégr Julius, 496, 529, 530.
 Grünwald B., 385, 513.
 Grünwald W., 368.

Hájek V. z Libočan, 396.
 Hálek Vítězslav, 344, 512.
 Hamaljár M., 354.
 Hamulják M., 349, 358, 414, 535.
 Hanka V., 398, 435, 450, 488.
 Hannich, 486.
 Hanzlík Ondřej, 506.
 Hattala Martin, 395, 396, 401, 408, 409, 410, 411, 413, 414, 418, 419, 420, 422, 431, 432, 433, 435, 436, 447, 449, 450, 452, 456, 462, 467, 468, 469, 470, 476, 477, 478, 495.
 Harrach J., 507.
 Havlíček K., 366, 373, 374, 377, 379, 380, 393, 394, 417, 418, 429, 430, 443, 486, 503, 513, 530, 538.
 Haynau, 378, 379, 380.
 Hečko Pavel, 395, 534.
 Hegel, 367, 368, 369, 414.
 Heidler Jan, 488, 527.
 Helcelet J., 360.
 Helfert J. A., 399.
 Hendrych, 524.
 Henszlmann, 369.
 Herbart, 546.
 Herder, 368.
 Hettyey, 390.
 Heyduk Adolf, 394, 503, 507, 511, 514, 515, 517, 522.
 Híroš-Szliacký Imrich, 462, 463.
 Hirscher J. B., 443.
 Hlavač, 486.
 Hložanský, 388.
 Hněvkovský S., 350.
 Hodža Michal Miloslav, 334, 336, 342, 343, 344, 350, 359, 368, 371, 374, 377, 379, 385, 388, 390, 391, 392, 394, 396, 401, 408, 409, 410, 414, 425, 426, 430, 431, 436, 445, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 462, 468, 475, 476, 485, 486, 525, 533, 539.
 Hodža Milan, 338, 360, 370, 452, 547.
 Hoics, 443.
 Holáč Jan, 442.
 Holček J., 401, 435, 453.
 Holeček J., 513, 514, 515, 516, 522.
 Holko Matěj, 445, 464.
 Holly Jan, 359, 366, 370, 448, 452, 470, 474, 533.
 Holuby J. L., 400, 409, 484.
 Homéros, 546.
 Homola Ot., 445.
 Homolka Josef.

Horčíčka S., 533.
 Horvát Samuel, 344.
 Hostinský P.-Kellner, 429, 432, 445.
 Houf M., 354.
 Hroboň J. M., 375.
 Hroboň S. B., 425, 445, 467, 471.
 Hruškovice S., 495.
 Hurbanová Anna, 341, 502.
 Hurbanová Ida-Dobrovičová, 488, 534.
 Hurban Josef Miloslav, 334—381, 383, 384, 385, 387, 391, 393, 394, 395, 399, 403, 405, 408, 409, 411, 414, 418, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 436, 438, 439, 447, 448, 449, 456, 457, 464, 471, 474, 475, 476, 478, 482, 485 až 531, 532, 537, 539, 545, 546, 547, 548, 549.
 Hurban Pavel, 349.
 Hurban Svetozar Vajanský, 348, 390, 439, 451, 496, 503, 506, 510, 514, 515, 516, 518, 520, 522, 523, 524, 525, 526, 529, 534, 542, 546.
 Hus, 350, 422, 432, 443, 482, 497, 502, 506, 530, 533.
 Hviezdoslav, 488, 515.
 Hýroš, 385.
 Hýsek Miloslav, 406, 456, 457, 473, 474.

 Chaloupecký V., 547.
 Chalupka Jan, 486.
 Chalupka Samo, 395, 471, 474, 518.
 Chmelenský, 536.
 Chrástek Michal, 395, 412, 419 až 421, 422, 423, 434, 435, 439, 449, 450, 471.

 Jablonský B., 354.
 Jakubec Josef, 409.
 Janalík Vinc., 455.
 Janoška J., 488.
 Janšák Štefan, 425.
 Javora (Javorek), 341, 345.
 Jelačič, 343, 345.
 Jelagin, 472.
 Jelínek Ed., 507, 513.
 Jeronym, 350.
 Jessenius, 425.
 Jesenský, 359, 385.
 Jireček Jos., 471.
 Jireček Konst., 536.
 Jiskra Jan, 382, 390, 391, 422, 533.
 Joanovič, 446.
 Jókai, 388.
 Jordan J. P., 539, 540.
 Jozeffi Pavel, 358, 537.

Jungmann J., 367, 395, 397, 398, 474.
 Jurkovič Samuel, 426, 427, 541.
 Justh, 383, 384.

 Kabelík Jan, 360, 427, 488.
 Kadavý J., 366.
 Kalinčák J., 397, 418.
 Kampelík C., 370, 461, 462, 475.
 Kant, 543.
 Kapušťák Lucian, 422.
 Karadžič V. St., 407.
 Kardoš, 486.
 Karlík, 468.
 Kastelli, 548.
 Kazincy Fr., 386.
 Karásek Josef, 399.
 Kemény Z., 385.
 Keckeméty Aurel, 383.
 Kengielac, 383.
 Kewelow Mikuláš, 478.
 Kienberger Vilém, 473.
 Klácel F. M., 367, 368, 369.
 Klempa Šimon, 417, 435, 439, 444, 451, 455.
 Klopstock, 528.
 Klisák, 340.
 Kmeť Andrej, 479.
 Kober J. L., 512.
 Kohút Josef, 458, 459.
 Kokeš Samuel, 481, 482.
 Kollár Jan, 337, 349, 350, 352, 353, 355, 357, 358, 363, 366, 367, 371, 373, 376, 392, 399, 400, 401, 405, 406, 408, 413, 414, 424, 425, 426, 427, 429, 430, 446, 460, 462, 470, 473, 486, 489, 495, 496, 500, 520, 521, 531, 535, 536—539, 548.
 Komenský, 300, 396, 398, 451, 482, 508.
 Konrád M., 340.
 Kopecký Dalibor, 536.
 Kopitár, 435.
 Kostolný, 491.
 Košut, 341, 355, 429, 430, 486, 541.
 Koubek Jan Pravoslav, 400.
 Kounic V., 501.
 Kőwy, 402.
 Kozáček J., 376, 435, 436, 437, 486.
 Kréméry A. H., 471, 524.
 Krejčí J., 474.
 Križko Pavel, 390.
 Krmann D., 489, 495.
 Kubány L., 467.
 Kudla, 363.
 Kukuljevič J., 407.
 Kupecký Jan, 396.
 Kutlík Jan, 395.

Kuzmány Karel, 353, 354, 358, 376, 395, 400, 401, 405, 407, 408, 414, 418, 425, 426, 427, 440, 455, 462, 477, 482, 484, 486, 487, 496, 539.

Lamanskij, 524.

Langhoffer Jan, 482.

Lanyi S., 354, 414, 495.

Launer Štěpán, 405, 412, 538.

Leška J., 482.

Lewatorwski, 346, 379.

Lewitschnigg, 548.

Lichard D., 374, 378, 387, 400, 403, 405, 406, 414, 418, 424, 425, 426, 427, 429, 430, 431, 433, 434, 438, 462, 486, 538.

Liška Samuel, 409.

Lobkovic A. L., 353,

Lojko H. G., 397.

Lopušný, 439.

Lúborecký Michal, 413, 463, 470.

Ludmila sv., 425, 461.

Ludok, 434.

Lukáč Ladislav, 421.

Lužická Věnceslava, 397.

Macsay, 476, 477, 478, 491.

Maday Karel, 387.

Mácha K. H., 350, 365, 474.

Makovič J. D., 392, 466.

Malá-Sklenářová, 529.

Malík Vincenc, 420, 431, 449.

Malý Jakub, 521.

Mallý-Dusarov Jan, 478, 498.

Markovič Rudolf, 488.

Markovič S., 537.

Markovičová Věra, 488.

Marótky J., 354.

Martinic Clam, 524.

Masaryk T. G., 535.

Masnicius T., 533.

Matěj Korvín, 495.

Matúška Jiří, 354, 385, 386.

Mažuranič D., 407.

Meličko E. a J., 398.

Menšík J., 547.

Methoděj sv., 422, 461, 463, 482, 494.

Metternich, 545.

Mezník, 520.

Miklosich, 407, 485, 450.

Minich, 533.

Miletič, 503.

Möhler, 443.

Mojthéni, 455.

Moravčík Jan, 382.

Moyseš št., 375, 383, 388, 424, 434, 435, 437, 439, 440, 451, 452, 456, 457, 465, 479.

Mudroň Michal, 347, 385, 386, 470.

Mudroň P., 382, 398, 409, 470.

Müller Karel, 441, 458.

Müller Pavel, 421.

Müller W., 458.

Náprstek F., 474.

Nebeský V. B., 370,

Nedobry, 502.

Němcová B., 379, 395, 398, 435, 471.

Nemessanyi J., 383, 463.

Neruda Jan, 394.

Nosák B.-Nezabudov, 353, 366, 367, 480, 538.

Novák S., 385.

Ondrisik, 453.

Ormis Samuel, 401, 407, 441, 446, 480.

Országh Pavel, 397, 398, 399.

Országhová-Hviezdoslavová Ilona, 488.

Ovidius, 546.

Pacl D., 407.

Palacký Fr., 367, 371, 372, 376, 394, 396, 397, 425, 435, 440, 486, 488, 491, 500, 501, 502, 503, 505.

Palárik J., 381, 384, 385, 394, 400.

401, 406, 408, 414, 415—418, 422,

423, 424, 434, 435, 436, 438, 439,

442—452, 453, 454, 455, 457, 458,

465, 466, 470, 474, 476, 477, 478,

479, 487, 491, 498, 539.

Pálfy, 479.

Palkovič Jiří, 304, 405, 521, 537, 538.

Paltauf Karel, 346, 429.

Palud'ay, 435.

Pastorček, 398,

Pastrnek Fr., 534.

Paulík, 345.

Pauliny V.-Tóth, 385, 398, 471, 478,

484, 496, 500, 510, 514.

Pechány, 341.

Pejko, 391.

Petronovič, 407,

Petrovec J. P., 152.

Petruškin, 395.

Pietor Ambro, 397, 502, 503, 517,

518, 523, 524, 525, 526.

Plošic J., 353, 388, 414, 435, 453,

Podhradský Josef, 392, 425, 466.

Podhradský Juraj, 334—340, 346,

348, 349, 370, 371, 532—550.

Podlipská Sofie, 397.

Podolský V., 387.

Podtatranský V., 357.

Pok V. Poděbradský, 500.

Pokorný R., 488, 500, 511, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530.

Polívka Jiří, 436.

Pongrácz, 431.

Popovič Basilius, 358.

Pospíšil J., 366, 429.

Povážský Luboslav, 365,

Pražák Albert, 338, 347, 370.

Presl, 367, 425.

Prokop Holý, 350.

Prokop sv., 461.

Pronay, 389, 397.

Puchmajer Ant., 450.

Pulszky, 358.

Purkyně, 394.

Pypin A. N., 435.

Radlinský Ondřej, 400, 401—408,

411—415, 418, 422, 423, 424, 427,

431, 432, 435, 436, 437, 439, 442,

444, 445, 446, 447, 449, 450, 451,

452 až 465, 467, 473, 486, 489,

490, 491, 539.

Radvanský, 389, 513.

Raiter, 341.

Rákoczy, 392.

Rarus, 376, 486.

Renan, 544.

Řešetka M., 414, 423, 435, 453.

Reuss L., 445.

Reuss S., 401.

Révay M., 383, 384, 534.

Řezníček V., 350, 488.

Rieger F. L., 380, 394, 398, 425,

440, 488, 489, 490, 491, 492, 493,

498, 499, 500, 501, 502, 507, 516,

517, 522, 524, 526, 527, 528, 529.

Rittersberger, 486.

Robert Cyprian, 468.

Rodoľub, 508.

Roháček Fr., 506, 546.

Ručka St., 407, 453.

Russel F. V., 396.

Ruttkay, 401.

Rybička Ant., 401.

Sabina Karel, 474.

Samo, 350.

Sasinek F. V., 389, 391, 396.

Scitovský, 384, 408, 417, 435, 436,

442, 443, 444, 448, 451, 452, 457,

460, 464, 478.

Sedlák J. V., 488.

Semian, 501.

Sepeši Michal, 354.

Schiller, 455, 548.

Schimko Vil., 340, 425.

Schinnagl, 468.

Schleicher Augustin, 435, 448.

Schulz Ferdinand, 514.

Schwarzenberg J. A., 486.

Skrejšovský J. S., 498, 520.

Sládkovič Ondřej, 433, 436, 448, 470, 474, 480.

Sladkovský K., 522, 528.

Sloboda Daniel, 371, 426, 427, 428,

434, 487, 488, 535, 537.

Slota Juraj, 386, 392, 396, 421 až 422, 451.

Slovákovič, 397.

Slušný V. Ignác-Zahorlov, 381, 458.

Smrtič, 346.

Srenka J., 353.

Stadion, 379, 399, 486.

Staněk V., 435, 488.

Steiger, 390.

Stelzer, 340.

Stojákovič, 383.

Stratimírovič št., 354.

Strauss, 544.

Strážnický, 507.

Strossmayer Josef Jiří, 439, 468.

503.

Sušil Fr., 441., 455, 456, 490.

Světla Karolina, 397.

Szatoc, 356, 390.

Szeberényi J. M., 543.

Szechenyi, 355, 387.

Szentkiraly, 355.

Szentiványi, 383, 384.

Szimmer Martin, 479.

Szirmay A., 383.

Šafařík P. J. 337, 367, 371, 372,

376, 401, 450, 462, 468, 473, 488,

494, 495, 505, 531, 535, 536, 539,

540.

Ščasný, 398, 453.

Šembera A. V., 355, 396, 401, 436,

473, 480, 521.

Škarničl, 484.

Škrovina O., 488.

Škultéty A. H., 351, 359, 401, 533,

546.

Škultéty Josef, 337, 338, 370, 457,

514, 518, 525, 526, 532, 534, 544,

547.

Šperlík-Šuminský, 406.

Šrobár Vávro, 338.

Šťastný Jaroslav, 476.

Štefanovič št., 499, 506, 507, 508,

509, 510, 545.

Štefány 436, 453.

Štembera M. D., 366.

Štítný T., 422, 461.

Štorch K. B., 354, 370.

Štúr Ludevít, 334, 336, 342, 343, 344, 345, 346, 349, 352, 357, 358, 359, 360, 365, 366, 367, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 391, 393, 394, 399, 405, 408, 409, 414, 416, 425, 431, 432, 433, 434, 436, 439, 447, 448, 449, 452, 464, 468, 469, 470, 471, 474, 475, 477, 481, 485, 489, 495, 496, 510, 519, 525, 528, 534, 537, 538, 539, 540, 542, 544.

Štúr Janko, 400, 433.

Šubrt Fr. A., 507.

Šuhajda, 414.

Šulek A., 445.

Šumavský, 450.

Šuminský Boleslav, 473.

Tablic Z., 354.

Tasso T., 406.

Taxis, 394.

Teleky L., 385.

Teszák, 340.

Thull Leopold, 387.

Thun L., 357, 379, 399, 401, 425, 429, 441, 487, 490.

Tiso, 436.

Tisovský H., 406.

Tisza Koloman, 333, 380, 485, 498, 503, 504, 505, 508, 530.

Tomášik Jan Pavel, 465.

Tomašik S., 391, 399, 401, 407, 425, 445, 482, 529, 530.

Tomek W. W., 400.

Tomíček Sl., 364, 468, 488.

Tonner E., 514.

Traub H., 527.

Trávníček Fr., 547.

Trnkóci, 398.

Trojan, 350.

Trokán, 543.

Truchlý Andrej Sytnionský, 396.

Tranovský, 504.

Turcerová H., 370.

Turzo, 385.

Tvrdoň Jan, 425.

Václav sv., 422, 425, 461.

Vávra, 496, 497.

Veleslavín, 451.

Verböczi, 383, 390.

Viktorin J., 386, 396, 400, 417 až 418, 422, 429, 435, 438, 439, 457 až 458, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 473, 474, 478, 479, 487, 496, 534.

Vilímek, 496.

Vinařický K., 359, 546.

Vlček Jaroslav, 336, 337, 370, 412, 430, 452, 474, 514, 515, 522, 526, 532, 534, 543, 544, 545, 546.

Vojtěch sv., 395, 422, 425, 461.

Volf J., 376.

Voltaire, 543, 544, 546.

Vozár S., 380.

Vraný Václav, 488.

Vrchovský A. B., 354, 438.

Vrchlický, 545.

Vychodil, 456.

Weingart Miloš, 547.

Wenzel Gustav, 391.

Wesselini, 355.

Wieland, 548.

Windischgraetz, 378, 400, 486.

Wurm Ign., 441, 456, 474.

Záborský Jonáš, 392, 393, 395, 396, 400, 404, 405, 406, 407, 414, 418, 419, 422, 441, 442, 451, 452, 454, 457, 465, 474, 483, 486, 536.

Zachar Chrysostom, 379.

Zajíc Jan, 440.

Zákrejs, 512.

Závodník Št., 385, 398, 407, 435, 442, 447.

Zay, 340, 341, 357, 358, 372, 376, 387.

Zechenter G. K., 379, 388, 514.

Zelenay, 340.

Zelený, 491.

Ziak V., 363, 366, 370, 373, 406, 450.

Zíbrt Č., 488.

Zigmundíková M., 488.

Zimani Janko, 479.

Zoch Ct., 349, 353, 354, 359, 360, 376, 401.

Zoch J. B., 396, 481.

Zsedényi Eduard, 387.

Žello Lud., 390, 470, 474.

Žiranský Štefan, 388.

Žižka Jan, 391.

O B S A H:

	Str.
Úvod. Josef Miloslav Hurban v podání Jiřího Podhradského	333
Josef Miloslav Hurban podle skutečnosti.	
A. Data životopisná	340
B. Data literární: do československého rozkolu:	
I. Hurban a Češi	349
II. Hurban a Maďaři	354
III. Hurbanova cesta k čl. rozkolu	358
IV. Hurban v boji za spisovnou slovenštinu	370
C. Od povstání k dualismu.	
I. Soudobé poměry politické.	
a) Slováci	375
b) Maďaři	386
c) Češi	393
II. Soudobé poměry jazykové	
I. Názor a praxe vládní	399
1. Akce Radlinského	401
2. Slovenské noviny	405
II. Přejít od štúrovštiny a bernoláčtiny k spisovné češtině na straně katolické	408
1. Ondřej Radlinský	411
2. Jan Palárik	415
3. Josef Viktorin	417
4. Jonáš Záborský	418
5. Michal Chrástek	419
6. Juraj Slota	421
7. Čeština v soudobé katolické praxi	422
III. Sloveňští evangelíci kolísají mezi spisovnou slovenštinou a češtinou	424
IV. Katolicko-evangelická fronta pro spisovnou češtinu	434
V. Nové símě rozkolu	441
1. Jan Palárik	442
2. Ondřej Radlinský	452
VI. Hungarismus znova odvádí Slováky od češtiny	457
VII. Čeština na Slovensku i po uzákoněné slovenštině	480
D. Stanovisko Hurbanovo	485
E. Podhradského tendenční výklad pramenů a literatury	530

ALBERT PRAŽÁK:

LA QUESTION SLOVAQUE A L'EPOQUE DE J. M. HURBAN.

(RÉSUMÉ, TRAD. PAR LEON CHOLLET.)

Vers 1840, Štúr, Hurban et Hodža commencèrent à écrire en idiome slovaque. Les Slovaques Kollár et Šafařík, de concert avec Palacký, Jungmann et autres Tchèques, s'élevèrent contre ce fait en 1846, dans la publication: «Voix relatives à la nécessité d'une langue écrite unique pour Tchèques, Moraves et Slovaques.» L'ardent Hurban engagea une polémique sous le titre: «Voix tchèques contre la langue slovaque»; il le regretta plus tard et reconnut s'être laissé entraîner par la passion.

Le rédacteur du *Slovák* de Budapest, Juraj Podhradský, qui travaille contre l'Etat tchécoslovaque, a, dans l'intention de susciter un malentendu entre Tchèques et Slovaques, publié dans son journal l'écrit de J. M. Hurban. A la brochure, obtenue par tirage à part, est adjointe une introduction, dans laquelle Podhradský peint comme heureuse la vie de Hurban sous le régime hongrois; il le proclame ami des Magyars, ennemi des Tchèques et explique que les Slovaques se détachèrent définitivement de ces derniers dès l'année 1840. Il recommande enfin, au nom de Hurban, de se détourner à nouveau des Tchèques et de Prague: ce serait, assure-t-il, le salut de la Slovaquie.

Faits et conclusions, au bénéfice de la Hongrie, visent au rétablissement du status quo ante bellum, c'est-à-dire à la réoppression des Slovaques. Cette tendance politique apparaît nettement, si l'on confronte les assertions de Podhradský avec la vérité historique.

J. M. Hurban eut une existence des plus pénibles sous le régime hongrois. En 1846, sa cure lui fut retirée, parce que rebelle et coupable de haute trahison, s'était élevé contre la magyarisation de l'Eglise slovaque. En 1848, il fut condamné à mort et sauvagement persécuté pour avoir défendu les droits politiques des Slovaques et combattu du côté de la dynastie. Au cours des années suivantes, la presse magyare et promagyare l'attaque en raison de ses inébranlables convictions nationales; elle le taxe de rebelle, de traître au pays, l'accuse de communisme, voir même de vol, dans le but de ruiner son autorité sur le peuple. Des assassins furent soudoyés contre lui. Après l'établissement du dualisme, Hurban soutenant la cause des Slovaques contre la magyarisation forcée, le gouvernement hongrois le condamna à six mois d'emprisonnement, en 1869; à trois mois de la même peine, en 1876. Il se préparait encore à l'incarcérer peu avant sa mort. Aussi Hurban est-il, à juste titre, tenu dans sa patrie pour un martyr national, et la façon, dont ses rapports avec Tchèques et Magyars sont présentés par Podhradský, constitue un véritable faux.

De même, l'exposé de son attitude à l'égard de la langue tchèque et de la langue slovaque.

J. M. Hurban reçut dans sa famille une éducation tchèque. Ses travaux littéraires furent exclusivement rédigés en tchèque jusqu'en 1844; presque exclusivement, après cette date. Le tchèque était sa langue maternelle; il possédait à fond l'histoire et la littérature tchèques. Hurban prit pour devise dans sa jeunesse: «Amélioration de la Tchécoslovaquie»; inventeur du terme, il entendait désigner ainsi la Bohême, la Moravie, la Silésie et la Slovaquie, habitées par la nation tchécoslovaque, animées par la langue tchécoslovaque.

Les Hongrois tentèrent de le magyariser pendant ses années d'études, mais ils n'obtinrent de lui que de la haine et les plus terribles épithètes (chiens enragés, chats enragés, Bachkirs, bandits, etc.). Hurban eut bientôt percé le jeu magyar: séparer les Slovaques des Tchèques, afin de les affaiblir, puis de les asservir. Il résista sur ce point avec une extrême opiniâtreté, et c'est seulement quand le renoncement à la langue écrite commune lui parut devoir calmer les Magyars, en même temps qu'acquérir au mouvement national la noblesse campagnarde et les catholiques, qu'il se décida à écrire en idiome slovaque — ultime moyen de défense, déclare-t-il expressément. Il reconnut néanmoins sans détours ne se détacher des Tchèques ni au point de vue littéraire, ni au point de vue national.

En 1848, s'éveilla chez les Slovaques la foi dans l'égalité avec les Magyars. Lorsque la méprise fut apparue dans toute sa cruauté, Hurban organisa la révolte; au nom du conseil national slovaque, il aplanit le différend tchécoslovaque, et ce par la réunion des deux nations en une seule, luttant conjointement pour les droits politiques. Il était persuadé que, par reconnaissance, l'empereur séparerait la Slovaquie de la Hongrie et la rattacherait à la Moravie dans la sphère autrichienne, ce qui mettrait fin à la magyarisation. Cet espoir également déçu, Hurban continua l'opposition par son slovaquisme; plus tard, son tchécoslovaquisme. Quand, en 1855, štúr, ennemi juré de toute pactisation avec les Hongrois du fait de leur «brutalité ouralienne», prôna le retour à la langue écrite tchèque, Hurban accepta, lui aussi, ce mot d'ordre; en 1857, il renonça à l'idiome slovaque, au nom du parti protestant. A la même date, les catholiques, dirigés par l'évêque Moyses, se prononcèrent pour le tchèque, de sorte que les Slovaques se trouvèrent ramenés à cette langue et au tchécoslovaquisme.

Si les Magyars n'avaient commis de nouveaux attentats; si le gouvernement autrichien n'avait, de son côté, cédé pas à pas devant Budapest et préparé l'établissement du dualisme, le désaccord tchécoslovaque eût été clos aux environs de 1860. Mais les Magyars travaillaient, tant ouvertement que secrètement, à l'amplifier. Dans le parti catholique, l'action était surtout menée par l'archevêque d'Esztergom, Scitovský. Ce prélat, par

des menaces d'excommunication et des violences personnelles, réussit à réduire les prêtres Radlinský et Palárik, chefs de file du tchécoslovaquisme, adeptes de l'unité nationale, de l'unité de langue et de l'unité littéraire. Bien que l'un et l'autre fissent de nouveau usage du tchèque dans leurs journaux et publications destinés aux catholiques slovaques, — donnant ainsi au gouvernement la preuve que, seule, cette langue permet l'union littéraire des Slovaques, parce que la plus naturelle et la plus intelligible à tous — ils commencèrent à soutenir le contraire sous la pression de Scitovský, et agirent dans ce sens malgré les protestations de leurs compatriotes. Leurs tendances gagnèrent peu à peu du terrain, surtout dans les milieux de la noblesse campagnarde et les milieux indifférents en matière de nationalité et de langue. Les partisans de Hurban et de l'évêque Moyses combattaient cette influence depuis l'année 1855 environ, mais le magyarisme, devenu très puissant, entravait la résistance, et il la brisa même peu avant le compromis austro-hongrois, soit vers 1866.

Les Slovaques, sans égard aux confessions et aux opinions, reprirent alors le slovaque comme langue écrite, dans l'espoir que les Hongrois leur accorderaient les droits politiques et culturels, en faisant de leur pays un territoire autonome pour ce qui touche l'administration, la nationalité et la culture. Il ne fut naturellement point donné satisfaction à leurs désirs, et après 1867, par les lois nouvelles mises en vigueur, les Hongrois ne cachèrent pas leur volonté de magyarisation absolue.

Groupés à Turčanský Svätý Martin autour de la Slovenská Matica et, en ce qui concerne les journalistes, dans la rédaction des Vedomosti Pešťbudinské, puis dans celle des Národné Noviny, les Slovaques continuèrent de défendre leurs droits nationaux, même quand leurs rangs se furent éclaircis, même quand Palárik les eut abandonnés pour collaborer aux feuilles magyares. Les Hongrois dissocièrent les forces slovaques par des promesses, des pots-de-vin, des violences, fermèrent les gymnases (établissements d'enseignement secondaire classique) slovaques, supprimèrent la Slovenská Matica; en 1875 enfin, ils déclarèrent que les Slovaques, n'étant pas une nation, devaient, de gré ou de force, renoncer à leurs prétentions nationales et culturelles.

Dans cette grave conjoncture les Slovaques reprirent l'orientation tchèque. J. M. Hurban, qui avait cru la langue slovaque plus avantageuse que la tchèque pour échapper à domination magyare, changea de tactique et fit, en 1876, la proclamation fondamentale suivante: Tchèques et Slovaques sont une seule et même nation; ils ont depuis des siècles une seule même langue, une seule et même culture, un seul et même passé; les Hongrois ne peuvent donc en contester l'existence nationale. Pour appuyer pratiquement ce principe, Hurban recommanda à ses compatriotes de revenir au tchèque écrit; lui-même le réadopta. Il édita l'almanach périodique tchèque «Nitra», avec la collaboration de protestants et de catholiques slovaques; il

tenta aussi de publier, à l'usage des Slovaques, des journaux rédigés en tchèque. Son œuvre réussit, puisque les protestants, dans leurs écoles, dans leurs églises et dans leur administration ecclésiastique, les catholiques, pour les prières et pour les chants, ont continué jusqu'à ce jour d'employer la langue tchèque. En 1880, le retour au tchèque écrit, surtout dans la littérature ecclésiastique, les catholiques, pour les prières et pour les chants, l'on n'y parvint cependant pas, la cause en fut l'orientation nouvelle de quelques leaders slovaques qui, influencés par les slavophiles russes, conseillèrent d'envisager plutôt l'appui russe — l'union de langue avec les Tchèques, opprimés par le germanisme autrichien et politiquement impuissants en Hongrie, étant, à leur avis, momentanément inopportune. L'opinion de ces hommes à courte vue l'emporta contre la volonté de Hurban qui, pécuniairement, dépendait d'eux. Néanmoins, catholiques aussi bien que protestants ne cessèrent pour cela de défendre l'unité nationale, l'unité de langue et l'unité littéraire des Slovaques et des Tchèques; ils ne cessèrent de montrer la Bohême comme représentant pour eux le tout national, Prague comme étant leur centre national.

Juraj Podhradský fait donc erreur, quand il soutient que Slovaques et Tchèques se séparèrent en 1840. La résolution définitive, prise par les Slovaques au sujet de la langue écrite, date de 1880. Dans la suite, des voix isolées s'élevèrent à intervalles rapprochés, pour demander le retour au tchèque. Jusqu'à sa mort, survenue en 1888, J. M. Hurban ne renonça pas à joindre les Tchèques et les Slovaques en une nation unique, à littérature unique. Des centaines d'arguments et d'affirmations, des centaines de lettres, des centaines de citations empruntées aux journaux et aux périodiques témoignent contre Podhradský, prouvent indéniablement sa tendance politique. Si, à l'heure présente encore, les Magyars essaient de séparer les Slovaques des Tchèques au moyen de pareilles allégations, cela ne fait que prouver la tactique raffinée, par eux employée pour arriver à rétablir leur régime d'oppression. Si les Magyars, mettant à profit la faible culture et l'esprit romantique des Slovaques, leur insinuent qu'ils veulent les soutenir dans leur individualisme, c'est une suprême tartufferie. Sous la domination hongroise, le Slovaque était un paria dans sa propre patrie, au point de vue politique, administratif, scolaire, linguistique, culturel; il y est, aujourd'hui, son maître, et, pourtant, l'oppresseur séculaire prétend se poser à la face du monde comme le protecteur du slovaquisme! Pareille audace tombe si l'on jette un regard sur l'histoire slovaque; puis, sur la situation actuelle, il y a des faits des plus éloquents. Tchécoslovaquisme et Tchécoslovaquie sont des entités, rendues manifestes par le passé, la tradition, la vie. Ces entités ont libéré la Slovaquie par leur puissance vitale, leur force de vérité. Comme précédemment, les attaques magyares se briseront contre elles.